MATTHAEI

GRIBALDI MOPHAE IVRISCONSVLTI CHERIANI,

DE METHODO AC RATIONE STVDENDI LIBRI TRES.

Adiecimus præter alias Impreſſiones, eiuſdem Gribaldi Capita treſdecim nouorum intelle-ctuum & declarationum, à quodam eiuſdem autoris ſtudioſiſſimo habita.

VENETIIS MDLVIII.

2

MATTHAEVS GRIBALDVS IVRISCONSVLTVS CHERIANVS, THOLOSANIS LEGVM AVDITORIBVS S.

GITVR *(ni fallor) ſeſquiannus, clariſſimi legum auditores, cùm me Tholoſæ, in frequentiſſimo illo Galliarum gymnaſio iura ciuilia interpretantẽ aſſiduis tandem precibus euiciſtis, ut de ratione ſtudendi aliquid ſcriberem. Vos enim Italicum legendi morem, qui non in cumulandis deciſionibus, ſed in diſcutiendis ad unguem opinionibus, in perueſtigandis cauſis & rationibus potiſſimum conſiſtit, ita probare uiſi eſtis, ut tantiſper non conquieueritis, donec me deſiderijs ueſtris in ea parte facturum ſatis recepi. Necdum tamen ea ſponſione contenti, alium inſuper laborem iniunxiſtis: quippe, vt perbreues illas regulas, ſeu iuris axiomata, quibus pro tempore vti commodè videbamur, in commune bonum proferrem. Cumque me omnia propediem curaturum obſtricta fide firmaſſem,*

tanta confeſtim fuit noſtræ apud vos fidei comprobatio, ut iamiam libellum ipſum typis excuſſum manibus tenere videremini. Scio quamplurimos, cùm in Tholoſano, tum Lugdunenſi emporio, opuſculum à librarijs ſæpius flagitaſſe, demiratosque cur nondum in publicum prodijſſet. At verò quis neſciat, plerunq; hominis conſilium falli? & quod quiſque animo conceperit, non ſemper ex voto ſuccedere? Nempe me unum (qui in hoc continue ſolicitus eram, vt quamprimum fidem liberarem meam) varia exindè tum publica, tum priuata negotia ita diſtraxerunt, vt vix dubitem me nonnunquam apud vos de fide, ac conſtantia periclitatum eſſe. Verùm enimuerò ornatiſſimi iuuenes, vt vobis aliquando perſuaſum foret, inter omnes mentis ſolicitiores curas, nullam mihi antiquiorem eſſe, quàm animi mei ingenuitatem apud omneis integram conſeruare, cùm primùm data eſt reſpirandi facultas, operi me accinxi, curauique vt prior pars, quæ legalis diſciplinæ methodum continet, his Saturnalibus excuderetur: in qua certè fateor, me haud magnoperè laboraſſe, cùm ſupremam manum adhibere non licuerit, præ nimia nonnullorum iuuenum inſtãtia, quibus dum nihil iuſtè negare poſſum, opus ipſum uix dierum octo, præcox ſanè, atque abortiuum edere coactus ſum. Vtcunque ſit, vtilitati veſtræ conſultum malui, quàm operis oſtentationi. Cæterum

rum

rum non sum nescius, permultos ingenio plus quàm sinistro futuros, qui has nostras lucubratiunculas naso, supercilioque reuoluent, facilè asserturi, non modò nullius laboris, sed ne minimi quidem ingenij esse nænias: verùm aliter iudicaturos, qui & candido fuerint animo, & opusculi vires assiduo vsu, frequentiq́ue lectione probauerint. Tantum superest (studiosi iuuenes) vt has qualescunque vigiliolas in vestram gratiam prodeuntes, æqui boniq́ue consulatis: & veluti primitias agelli nostri, ex quo uberiores aliquando fructus speratis, hilari rectoque animo suscipiatis: cognoscetis (puto) nec vestras vos preces, nec meam me fidem frustrà, aut temerè collocasse. Valete, ex Valentia Allobrogica Calendis Ianuarijs, M D XLI.

MATTHAEI GRIBALDI IVRISCONSVLTI CHERIANI, DE RATIONE STVDENDI, LIBER PRIMVS.

Speculari volentes ab omni affectu liberos esse oportet. *Cap. 1.*

HOMO à brutis animantibus ratione distans, suapte natura scire desiderat. [a] Ois enim scientiæ finis est veritas, [b] qua (cùm inuẽta fuerit) nihil dulcius, nihilúe pretiosius haberi potest: pro thesauris omnibus est, desiderium explet, & animo quietem parit: ea verò non corporeis viribus, sed ingenio atq; arte comprehenditur, ratiocinando, speculandoq; inuenitur. Enimuerò speculatio animi libertatem quærit: liber autem esse non potest, cui affectus imperant, & cupiditates dominantur. Quem ad modum enim ventri, aut scorto deditus rectè speculabitur? aut ab alea pendens, veritatis cõstantiam quæret? Quis alienæ fortunę inuidens, probè ratiocinabitur? aut ira perpetuò flagrans, iustitiæ semitã discernet? Quis fœdissimæ auaritiæ laqueis irretitus, aut miserrimæ ambitionis fumo liquescens, ad philosophiam rerum omnium contemptricem euolabit? Planè si vicissim pugnantia eodem loco consistere non possunt, [c] nullumq; veritas habeat hostẽ cupiditate maiorem, vt poterit affectibus turgens commodè speculari, & ad veritatis scientiam peruenire? Veritas candorem amat, latebras odit, fucos horrescit, aditus patentes quærit, libera est, seruire

a Aristo. 1. metaphy. l. apud Iulianũ. de fideicom. libert.
b Aristo. 2. metaphy.

c l. vbi repugnantia. de reg. iur. l. j. C. de furtis. l. Mutius. pro socio.

nescit, aliena vmbra legi non vult, suo lumine delectatur, cum seruili ignauoq; hominum genere commercium non habet, solis liberis & speculantibus præsto est. Hæc igitur (dilectissimi iuuenes) cùm omnis scientiæ sit finis, ad quem artificum, professorumq; omnium studia cōtendunt, cùm ciuilis disciplinæ vnus sit scopus, in quem collimare omnes debetis, ita vos ad sui amplexum trahat, sic ab omni fluxarum rerum cura dimoueat, eius gratia candido proboque esse animo studeatis, ab omni affectu libero, ab omni cupiditate alieno: ita fiet, vt & rectè speculari incipiatis, speculandoque ad ipsam veritatem quamfacillimè perueniatis.

Disciplinæ quam sibi quisque elegerit, totis viribus incumbendum, vt in ea excellere poßit. Cap. II.

Ex veterum monumentis (quantum per otium vagari licuit) neminem memoria repetimus in diuersis facultatibus excelluisse, summumq; ac perfectum scientiæ gradū attigisse: nisi forte opponat aliquis M. Catonem Portiæ familiæ primū, quem triplici dote insignem, vsq; ad summū fuisse proditum est: summum scilicet Oratorem, summum Iurisconsultum, ac deniq; summum Imperatorem. Verùm, si cum peritis sui temporis, aut paulò iunioribus conferamus, aliter sentiemus. Fuit enim M. Cato in legibus Gallo Aquilio longè inferior, in orando M. Tullium non æquauit, in re bellica C. Cæsari minimè cōparandus. Nullū in naturalibus Philosophia Aristoteli parem inuenit: in moribus tamen Socratem, in diuinis Platonē, in re medica Hippocratem longè præstantiores. Vnum singulis erat animi propositum, vna intentio in ea, quam profitebantur disciplina præcellere. Sed, vt à nostris exempla petamus, nullum legalis facultas Bartolo conferendum tulit, in cæteris disciplinis plurimis inferiori. Quid ita? Nulla vnquàm illi alterius rei quàm legum cogitatio

Plin. libro vij. c. xxvj.

gitatio fuit:hûc omne ſtudium, ingeniumq; contulerat,hinc totus pendebat:tanta eſt ſolicitudinis, ac pertinaciæ vis, vt nihil eis ab arte, nihil à fortuna neget. Qualem verò nobis Iuriſcõſultum noſtra tẽpora peperiſsẽt.ſi cœptis perſtitiſſet Politus ille Senenſis,quem ante exactum quartũ ætatis ſuæ luſtrũ, locos plus mille Iuris in controuerſiam reuocantẽ, totidemq; paradoxa,diuino quodam ingenio, ſummaq; elegantia publicè defendentẽ vniuerſa Italiæ gymnaſia demirata ſunt?Quantam de ſummo atque optimo Iuriſconſulto ſpem non fruſtrà concepiſſemus,ſi ad maturam ætatem perueniſſet Lancellotus ille Galiaula,qui in prima iuuenta ſubtractus ĩmortale ſibi nomen ingenii viribus comparauit? Tulit, fateor,ætas hæc noſtra viros & legibus & eloquentia claros,quos tñ quantum ad leges, nemo ad Iaſonis aut Decii eruditionem: quantũ ad eloquẽtiam, ad Politiani aut Longolii ſtilũ, dixerit perueniſſe. Fuerunt quippe illi in eo, quo verſabantur genere ſua tẽpeſtate excellentes: cũ aliud nihil cogitarent, nulla in re alia occuparentur. Ita enim natura comparatũ eſt,vt ſingulis cauſis ſinguli fines præſcribantur,ſingulisq; indiuiduis ſingula ornamẽta ſufficiãt, & quæ pluribus facere ſatis poſſunt, in vnũ minimè conferantur.Quantò igitur vni ex re aliqua per naturam magis accedit, tantò ex alia eidem detrahi neceſſe eſt. Quo fit, vt ſummum eruditionis gradum in diuerſis facultatibus quiſquam aſſequi non poſſit,& in multiplici genere præcellere fruſtrà contendat. Vnius rei ſtudium totum hominem poſcit, & vbi quiſque intenderit, eius ingenium valet. Sicut enim ſtomachus variis eduliis ſuffertus, diuerſiſque potionibus natans concoquere nihil poteſt, ſic ingenium ad diuerſa diſtractum,optimam ſui vigoris partem amittit. Audiui ſæpe proſocerum meum, Petrum à Bayro, Medicorum noſtræ ætatis

Politus Senenſis.

Lancellotus Galiaula.

tis facilè principem, virum cùm animi liberrimi, tùm spectatæ probitatis, quoties ei aliquid elegans, aut elaboratum incerto autore offerri contingeret, ita dicentem: Opifex hic quisquis est, haud alibi vacat. Nolim tamen quenquam facilè existimare, variæ lectionis studium à me ita damnari, vt vna electa disciplina, reliquas omnino reijciam: cùm plusquàm manifestum sit, aliam alij ornaméto esse: nec me lateat campum versicolore gramine vestitum, diuersoq; flosculorũ genere variatũ pulchrius arridere. Verùm sententiam nostram sic temperari volumus, cæteras disciplinas (præter eam in qua quis excellere contendit) toto ac principali studio non esse tractandas: sed quantum per otium licet: per otium verò licere putamus, vt principali studio nihil omnino, vel ĩgenij, vel necessarij temporis subtrahatur. Proinde (clarissimi iuuenes) ita legibus operam date, vt nullus extraneus actus vestra studia interrumpat, nulla alterius disciplinæ libido (nisi recreationis gratia) vestrum ingenium distrahat: inueniat nox Iurisconsultorum monumentis inuigilantes, diurna lux in eisdem lucubrantes deprehendat: ita fiet, vt nõ modò Iasones, aut Decios æquare, sed & ipsam iuris lucernã Bartolum excellere valeatis.

Omnem disciplinam generalibus constare preceptis, quæ ignorare non licet. Cap. III.

POSTEA quàm & recto animo, & summa cum deliberatione ad artem disciplinamúe aliquã suum quispiam studium applicauerit, in primis eum considerare oportet vnicuiq; scientiæ hunc esse præscriptum ordinem, vt ab his, quæ generalia sunt, ac in vniuersum tradita, successiuè ad specialia singulariaq; descendatur.[a] Sic rerum omnium finitiones, primum ex genere, deinde ex differentijs cõstituuntur:[b] sic in sensibus hominum contingere plerunq; videmus. Quoties enim aliquid longè distás, ac remotum

[a] l. j. de orig. iu. l. j. si cer. peta. §. his igitur. insti. de iustit. & iur.
[b] Arist. vj. topi. & vij. metaphys.

motum

motum conſpicimus, haud ſtatim cognoſcimus, ſed primum ex motu, animal iudicamus, incerti adhuc rationis capax, expérſne ſit: tum propinquiores facti, animal rationale deprehendimus: demum certiori iudicio Titium, non Sempronium, eſſe diſcernimus. Omnis [a] igitur diſciplinæ progreſſus, à generalibus pręceptis rectè deducitur, quę veluti cuiuſq; artis fundamenta ad omnium ſpecierum, atq; indiuiduorum cognitionem ita neceſſaria ſunt, vt neque ignorari, neque in dubium reuocari debeant. Planè ignorari vniuerſalia non poſſunt, ſine quibus ad particularium notitiam minimè peruenitur. [b] Reuocari in dubium non debent, cùm vel ipſa ſint luce clariora, vel notius ſupra ſe habeant nihil. [c] Qualē cenſebimus Arithmeticum quem lateat totū qualibet parte maius eſſe: & ſi à pari numero par dematur, æqualem numerum remanere? Qualem Rhetorem qui triplex eſſe dicendi genus, deliberatiuū, demonſtratiuum, & iudiciale non nouerit? Qualem Geographum qui centrum ab omni circunferentiæ parte æqualiter diſtare contendat? Qualem phyſicum qui neſciat ex nihilo nihil fieri, vniusq; generationem ex alterius corruptione deduci? Item omnem priuationem habitum prænotare? Qualem medicum qui non didicerit contraria contrarijs curari, extremisq; morbis extrema remedia adhiberi? Qualem Aſtronomum qui non intelligat ſuperiora corpora inferioribus dominari, maximè verò omnium lunam ob propinquitatem? Qualem Theologum qui de mundi creatione plurimum diſſerat, fidei vero (quæ theologiæ fundamentum eſt) virtutē ignoret? Habet quoq; diſciplina legalis ſua de moribus rudimenta, in quibus omnia tum commutatiuè tum diſtributiuè Iuſtitiæ præcepta concluduntur. Eſt enim ars boni [d] & æqui, per quam à malo arcemur, & ad bonum inuitamur. At verò quis tā præcipitis iudicij

a d. § his igitur. inſti. de iuſt. & iu. Porphy. in lib. ꝑdic. ĩ cap. de ſpecie & indiuidu.

b Ariſto. j. phyſi. cō. ij. metaphy. & Dyn. in c. nullus plurib. de reg. iur. in vj.

c Ariſto. j. Poſterior.

d l. j. de iuſtit. & iur.

iudicij, tam impudentis animi inuenietur, qui se iurisconsultũ profiteri audeat? qui de iure palàm consulere vel respondere præsumat, cui vel hæc paucula iuris præcepta non constent?

ABSVRDVM intellectũ ab omni dispositione reijciendum. l. nam absurdum. de bo. libert. l. j. §. vnde quæritur. de publica.

Ab omni vi atque iniuria penitus abstinendum. l. j. §. j. quod vi aut clàm.

Actum dubium in meliorem partem accipiendum. l. cùm creditor. de furtis.

Ad impossibile neminem obligari. l. si quis in graui. ad Syllan.

Alterius factum, alteri non obesse. l. de pupillo. §. si plurium. de oper. no. nun.

Alieno odio neminem prægrauari. l. si quis in suo. §. legis. C. de inof. test.

Aliis non nocere quod inter alios actum est. l. quia non debet. de iureiu.

Arte non concedi quod naturaliter denegatur. l. vbi repugnantia. §. j. de reg. iur.

Autoritatem maiorum etiam in illicitis excusare. c. dixit. xiiii. quæst. v.

Autoritate propria neminem ius sibi dicere posse. l. j. §. j. quo legato. l. vni. C. ne quis in su. cau.

Beneficium propter aliquem concessum in eundem minimè retorquendum. l. si iudex. in fi. de mino.

Bonam voluntatem plerunq; pro facto reputari. l. si quis in testamento. & l. vter. in fi. de conditio. insti. l. cùm hæres. versi. seruire. de statu. lib.

Cauendum ne respectu nocentis innocens patiatur. l. fi. in fi. C. de his qui latro. l. prægnantis. de pœn.

Certa pro incertis relinquenda non esse. l. cogi. §. idem quærit. cum glos. ad trebell.

Contra ius aut bonos mores conuentiones hominũ non valere. l. pacta quæ contra. C. de pact.

Contra

Contra vim atque iniuriam, licitam esse defensionem.l.vt vim.de iust.& iu.l.scientiam.§.qui cum. ad l.aquil.

Contra proprium factum neminem venire permitti.l.post mortem.de adoptio.

Cũ alterius detrimento nemini consulendum.l.nec auus.C.de emancip.liber.c.primum.xxii.q.ij.

Cum alterius iactura neminem locupletari debere. l.nam hoc natura.de cond. inde.

Deceptis non decipientibus subueniendum.l. & primo.§.verba ad Velleia.

Dolis ac fraudibus omnibus occurrẽdum.l.j. de dolo.c. sedes. de rescrip.

Discordiarum occasiones penitus remouendas. l. æquissimum.de vsufruct. l.cum pater. §. dulcissimis.de legat.ij.

De minimis considerationem non habẽdam. l.scio. de in integ.resti.

Eadem vel simili ratione suadente idem ius statuendam. l.illud. ad l.aquil.

Effectus in consequentiam prodeuntes nõ attendi. l.j.de auto. tut.

Errantes & ignorantes consentire non videri. l.si ꝑ errorem.de iurisd.omn. iud.

Aequitatem rigori præferendam.l.placuit.C. de iu.

Ex causa nõnunq; à cõmunibus regulis recedendũ. l.ita vulneratus.ad l.aquil.l.vtilitatem.de confir. tuto.& l.si domum.§. qui confitetur. de leg.j.

Executionẽ non faciendã iuris ordine ꝑtermisso. l. si cum nulla.de re iudic.l.j.C.de execut.rei iudic.

Factum procuratum non prodesse.l.si seruus. §.j. de leg.j.

Facilius tolli ius speciale quàm commune. l.eius.§. j.de milit. testam.

Facilius amitti ius quærendum quàm quæsitum. l. fin.C. de acquir. poss.

Facilius

Facilius dari exceptionem quàm actionem, l. j. §. cui damus, de superfic.

Facilius remitti sperata quàm possessa. l. cum hi. de transa. l. vnum. §. si rem. de leg. ij.

Fidem violanti, fidem non seruandam. l. cùm proponas. C. de transact.

Finalem causam diligenter inspiciendam. l. verum de furt.

Generalibus semper specialia derogare. l. in toto. de re iud.

Grauius in committendo quàm in omittendo delinqui. l. metrodorum. de pœn.

Honorem lucro, imò etiam vitæ præferendum. l. isti quidem. quod met. causa.

Honestatis ius ab omni debito excipiẽdum. l. quod ex libera. C. de oper. lib.

In alienis rebus gerendis bonam fidem desiderari. l. j. de solution.

In alieno facto ignorantiã facilè tolerari. l. fi. ꝓ suo.

In dubio à verborum proprietate non recedendum. l. non aliter. de legat. iij.

Inducta ad vnum finem contrarium effectum non operari. l. legata. inutiliter. de adimen. leg.

In malis quod minus est eligendum. c. iurauit. & c. non solum. xxiij. q. iij.

In necessitatibus leges non seruari. l. vt gradatim. §. j. de muner. & hono.

In obscuris secundũ magis verisimilia iudicandum. l. in obscuris. de regul. iur.

In pari causa damno magis quàm lucro consulendum. l. fi. §. licentia. C. de iu. delib. l. at si quis. §. sed etsi. de religio.

In re dubia benigniorem semper fieri interpretationem. l. proximè. de his quæ in test. delen.

In vno grauatum, in alio releuandum. l. eum qui, de iureiu.

Iusta

Iusta petenti facilè assentiẽdum.l.ij. de his qui sunt su.l.& Attilicinus.de seruit.rustic. prædio.

Ius speciale in consequentiam non trahendum. l. quod verò contra.de legi.

Leges non verbis, sed rebus impositas esse.l. ij. C. commu.de lega.

Leges non ex verbis, sed ex mente intelligendas.l. scire leges. de legi.

Leges ignorare nemini ꝑmissum.l.leges.C.de legi.

Legibus nõ exẽplis iudicãdũ.l.nemo. C. de sentẽt.

Legitimè facto pœnam non deberi.l. Gracchus. C. de adult.

Legis imperio voluntatem non factum coerceri. l.j.C.ad l.Cornel.de sica.

Liciti prætextu illicitum non permitti. l.ij. de extraor.crimini.

Licitum coarctari vt illicitum euitetur. l. tutor. §.j. de suspec. tutor.

Maiorum præcepta iusta, vel iniusta non contemnenda.l.j.de oper.no.nunt.

Maioribus periculis diligentius occurrendum.l.j.§. sed & si quis.de carb. edict.

Maleficiis minimè indulgendum.l. in fundo. de rei vendic.

Mediam viam in perplexitatibus eligendam.l.si paterfamilias. de hære. instit. l. antiqui. si pars hæred.petat.

Multa ex postfacto tolerari quæ ab initio prohibẽtur.l.patre.de his qui sunt su.vel alien.iur.l.circa. de inoffic.test.l.j.§.biduum. quando appellan.sit.

Multa in consequentiam permitti, quæ principaliter denegantur.l.j.de auto. tut.

Neminem ex suo dolo, vel calliditate releuari. l.rerum.§.tempus. pro socio.

Neminem multiplici onere prægrauandum.l.nauis. §.cùm autem.ad l.rhod. de iac.

Neminem

Neminem ex suo benefacto in periculum trahi.l.ne ex liberalitate.de re iudic.

Nemini officium suum damno verti debere.l.sed & si quis.quemadm.testa.aper.l.si seruus.§. quod verò.de furtis.

Nemini iniuriam facere, qui iure suo vtatur.l.proculus.& l.fluminum.in fine.de damno infect.

Nemini casum sed culpam imputari.l. si ex plagiis. §. fin.ad l.Aquil.

Non factum, sed faciendi causam inspiciendam.l.verùm. de furt.

Non cupiditatibus sed iustis affectionibus indulgẽdum.l.illud.de manumis.vind.

Non negligentibus sed impotentibus succurrendũ. l.non enim.ex quib.caus.ma.

Nobiliores pręsumptiones semper in dubiis eligendas.l.merito.pro socio.

Nullum violentum perpetuò tolerãdum.l.ij. de his qui sunt sui.

Odia restringi, fauores ampliari debere. l.cum quidam.de lib.& posthum.

Omnem actum ab agentis intentione iudicandum. l.j. C.ad leg. Corn.de sica.

Omne commodum cum suo onere pertransire. l. cum fisco.ad Syllan.

Omne incommodum aliquo cõmodo compensandum.l.j.§.fin de aqua plu.arc.

Paria delicta mutuò compensari.l.uiro.in fin. solut. matrim.

Plura specialia ad idem minimè cumulanda. l.j.C. de dot. promis.

Prodesse alteri neminem cogi, sed tãtum obesse vetari.l.in summa.§.item Varus.de aqua plu. arcen. l.fi.§.diui quoque marcus.de publica.

Publicam vtilitatem priuatorum commodis præferendam.authent.res quæ.C.commu.de lega.

Quæ

Quæ ab initio sunt voluntatis, ex postfacto esse necessitatis.l.sicut.C.de action.& obligat.

Quod nemini nocet & alicui prodest, facile concedendum.l.ij.§.j.de aqua. plu. arc. rescripta. C.de precib.impe.offe.

Quod quis in se approbat, in alio reprobare non posse.l.in arenam.C.de inof. te.

Quod quisq; iuris in alium statuerit, ipsum quoque eodem vti debere.l.j.quod quisque iu.

Rationes naturales pro legibus amplectendas. l. cùm ratio. de bon. damn.

Res magis intuendas quàm verba. l. promittendo. de iur.dot.

Satis esse si cui vel in modico amici opera consulatur.l.tutori.C.de negot. gest.

Satius esse nocentem absolui, quàm insontem damnari.l. absentem. de pœn.

Sine culpa pœnā non infligi.l.sancimus.C.de pœn.

Tristes euentus non facilè considerandos.l.inter. §. sacram. de stipulat.

Turpia vel contraria allegantes meritò repelli. l.j. C.de furt. transa. C. de transa.

Vbicunque æquitas suadet, subueniendum. l.diuus. de in integr. restit.

Volenti neq; vim neq; iniuriam fieri. l. cum donationis.C.de transa.l.j.vers.filii. de iniu.

Voluntate sublata omnem actum parem esse. l. fœdissimam.C.de adult.

Vltima prioribus derogare. l. pacta nouissima. C. de pact.

Causas & rationes in omni disciplina diligenter peruestigandas. Cap. IIII.

PARS hæc non vnum caput tantum, sed iustum volumen desiderat: nulla enim legum professoribus æquè vtilis occurrit: ideò diligentius pertractanda erit.[a] Nempe cùm omnis ars, seu disciplina ad veri- tatis

a l.legaui. I princ. de liberatio. legat.

tatis cognitionem (vt suprà docuimus) tendat, isque vnus sit omnibus speculantibus propositus finis, nõ solam opinionem, sed veram cuiusq; rei scientiam adipisci, non immeritò causarum & rationum inuestigationem cùm primis necessariam esse testamur. Tunc enim (vt Philosophus inquit) [a] vnumquodq; scire arbitramur, cùm eius causas & principia cognoscimus. Porrò omnis scientia (vt idem sentit [b]) duas habet præcognitiones, quid est, & quia est. Altera ad causati, altera ad causæ intelligentiam spectat. Verùm tanto dulcior est speculantibus causatum notitia, quàm eorum, quæ ab his sunt (quos effectus appellamus) quantò veritas certior, ac potior est opinione. Vnde non ab re quidem Latinus noster Homerus suauissimam illam vocem effudit,

a Aristo. 1. poster. & 1. physi. & 2. metaphys.
b Aristo. 1. posterior.

Virgil. *Felix qui potuit rerum cognoscere causas.*

Cæterùm de effectibus seu indiuiduis scientia esse non potest: [c] sunt enim (secundum Platonem) propè infinita vt nulla arte recipi queant, nullaq; disciplina cõprehendit. [d] Causas verò vniuersales esse constat & finitas, ex quibus propterea rectè fiunt demonstrationes. Sed, ne diutius in aliena messe vagemur, nihil ius Ciuile profitentibus ad perfectã eruditionem consequẽdam vtilius esse putamus, quàm eorum, quæ à maioribus nostris simpliciter definita videntur, causas rationesq; diligenter scrutari. Etenim nihil omnino ab eis sine ratione factum existimãdum est, qui ob suam eccellentem doctrinam & eruditionem sapientissimi omnium habebantur: [e] à quorum responsis, velut à Phitia tripode, aut Sibyllæ limine omnes pendebant. Quoties igitur ad manus venerit Iuliani, Scæuolæ, Papiniani, alteriusúe prudentis responsum, ab eo minimè recedatur, donec & ipsa decisio & decidendi ratio perfectè constiterint. Quòd si fortasse negligentius, & incognita causa pertransieris, nihil omnino aliud te fecisse

c Aristo. 7. Metaphys.
d Porphy. in lib. prædic. in cap. de specie & indi.
e §. respon sa prudẽtũ. istit. de iur. nat.

fatendum

fatendum est, quàm oleum & operam perdidisse: vtque exemplis agamus,

Quid scire proderit (cùm de omni capitali crimine licitè trãsigat) de solo adulterio trãsigi nõ posse, [a] nisi & huius diffinitionis causam ĩtellexerimus? a l.trãnsigere.C. de trã sact.

Quid actus viuentium suspendi posse, non vltimas voluntates.l.fi.commu.prædi.

A diffinitiua sententia licitum appellare, nõ ab interlocutoria.l.ij. C. quo appel. non reci. l. ij. de appella.non recipi.

Actioni reali longo tempore præscribi, non personali.l.neq; mutui.C.quib.non obiic. long.temp. præscrip.l.aduersus.C.de neg.gest.

Aduersus doli exceptionem de dolo non replicari. l.apud.§.quæsitum.de do. excep.

Ad factum neminem præcisè obligari, secus ad dationem.l. stipulationes non diuiduntur. versic. Celsus.de stipulat.

Alienum factum promitti nõ posse. l.stipulatio ista habere.in prin.de stipul.l.sicut.de fideius.

Alienæ rei venditionem permitti, non obligationem.l.rem alienam.de contrah. empt.

Annalia ad agẽdum perpetua esse ad excipiendum. l.pure.§.fin. de doli excep.

Beneficia latè, priuilegia strictè interpretari. l.fin. de constit.princip.iunct.l.si quãdo. C.de inoffic. testa.l.ꝙ verò contra.de legi. l.ij. C. de noxali.

Bonæfidei defectu vsucapionem non interrumpi, secus possessionis. l. naturaliter. & l. si is qui pro emptore.§.si quis bona fide. de vsuca. l.vni.§.illo proculdubiò. C.de vsuscap. transfor.

Causas meri & misti imperii delegari non posse. l. ij.C.de peda. iud.

Ciuili possessioni vsuscapionem contingere, non naturali.l.j.§.per seruũ.de acq. pos. Doct. in l.iij. §.ex contrario.eo. tit.

Contra depositum compensationem non admitti. l.pen.C.depo.l.fi. C. de compensa.
Cõtra delictum cõmissionis restitutionẽ nõ concedi,secus omissionis.l.j.& l.fin.C.si aduer. delict.
Contractũ dolosum ipso iure nullũ esse meticulosum l.& eleganter.in princ. de dona. iunct. l.metum.§.sed quod prætor.quod met.causa.
Conditione expressa transmissionem impediri, sed non tacita.l.vni.§.sinautem sub conditione.C.de caduc.tol.iunct.l.conditione.de condi.& demon.
Delegatum ab alio, quàm à principe, subdelegare non posse.l.à iudice.C.de iudicijs.
Debitorem ex causa lucratiua de euictione non teneri.l.ad res donatas. C. de euict.
De specie ad quantitatem non admitti compensationem.l.si conuenerit.de cond.inde.
De re aliena licitum esse testari, sed non pacifici.l. fi.in fi.C.de pac.iunc.§.non solum. insti. de lega. &.§.sed si aliena.eod.tit.
Duas causas lucratiuas circa idem non concurrere. l.meuius.§ duobus.de leg.ij.
Duo remedia extraordinaria nunquàm simul cumulari. l. cùm filiusfami. si cert. peta. Barto. in l.in prouinciali.de noui ope. nuntiat.
Ex primo decreto rei dominium non transferri. l. si finita.§.iulianus.de dam.infec.
Ex pacto nudo actionem non competere.l.iurisgentium.§.sed cum nulla.de pact.
Ex temporis diuturnitate solum mandatũ nõ præsumi.Bal.in l.j.C.de reb.alic. Alex.consi. j.vol.iiij. Ias.tamen contrà per l.si filius.C.de pet.hæred.
Ex impossibile conditione contractum vitiari, sed non vltimam voluntatem. l.non solum. de actio. & obl.iunc.l.j.de condi. insti.
Exceptiones dilatorias post litem contestatam non opponi, nec ante litem peremptorias. l. ita demum.

mum.C.de procur.l.peremptorias.C.ſen.reſcin. non poſſe.

Ex ſolo titulo inter viuos dominium non transferri,ſecus in vltima voluntate.l.pen.C. de rei vend. iunc.l. à Titio. de furt.

Falſa cauſa diſpoſitionem vitiari non falſa demonſtratione.l.fin. de hær. inſtit. iunc.l.falſa.de condit.& demonſt.

Facilius directa verba obliquari,q; econtra. l.cohæredi.§.cũ filiæ.de vulga.iunc.l. Scæuola.ad Treb.

Filiumfamiliâs cõſentiente patre poſſe donare, ſed non teſtari.l.tam his.§.j.de donat. cau. mor.

Fideicommiſſum tacitè induci poſſe, non directam inſtitutionem.l.deniq;.§.interdum. de pecul. leg. iunc.l.hæreditas.de hære.inſtit.

Filios primi gradus ſub poteſtatiua tantum conditione inſtituendos,nõ etiam nepotes.l.ſuus quoque.& l.ſed & ſi.§.j. de hære. inſtit.

Fœminę teſtimonium in criminalibus & contractibus admitti,ſecus in teſtamentis. l.ex eo. de teſt. & l.qui teſtamento.§.mulier. de teſtam.

Fauorem cauſæ,reorum fauori præualere. c.ex literis.de probatio.c.fin.de re iud.l.inter.ff.eo.

Furem manifeſtum plus puniri, quàm raptorem. §. quadrupli.inſti.de actio.

Ficum & oleam longiori interuallo , quàm cæteras arbores ſeri debere.l.fin.fini. regundo.

Generis debitorem dominium transferre teneri.l.j. in princ.de re.permut.l.qui res. in prin. de ſol.

Generis debitorem caſu fortuito non liberari. l.incendium. C. ſi cer.pet.

Generali ſermone perſonam loquentis non comprehendi.l.inquiſitio.C.de ſolut.

Hæreditatis aditionem ſub conditione fieri non poſſe. l.actus legitimi. de reg.iur. l. eum qui.§. t. de acqui. hæred.

Hæreditatem codicillis nec dari,nec adimi poſſe. l. Scæuola.ad Trebell.

Hæredem ſcriptum à fideicommiſſario, ſed non à legatariis adire compelli. l. ſi quis omiſſa. ſi quis omiſ. cauſ. teſt.

In maleficiis fideiuſſorem non admitti.l. ſi à reo. §. fi.de fideiuſſ.

In contractibus ius accreſcendi locum non habere. l.ſi mihi & Titio. de ſtipula.

In pignore prætorio prioritatem temporis non attendi.l.ſi finita.§.ſi plures.de dam.infe. l.is cui. §. qui prior.vt in poſ. lega.

In falcidiam,quod iure tãtum hæreditario capitur, imputari: i Trebellianicam,quicquid iudicio teſtatoris acquiritur.l.in quartam.ad.l. falcid.

In perſonis & temporibus extenſionem non concedi.l.commodiſſimè.de lib.& poſth.

In vaſis vitioſis ignorantiam non probari. l. ſed addes.§.j. loca.

In rebus coloni tacitam hypothecam non induci.l. iiij.in quib.cau.pig.vel hypo. taci. contrah.

Libellum obſcurũ pro libellante interpretari, ꝓbationẽ verò dubiã in probantẽ retorqueri. l.ſi quis intẽtione. de iud.c.in præſentia.extrà de prob.

Liberos in conditione poſitos vocatos non cenſeri. l.lucius. in fi.iunc. gl.de hær.inſt.

Libero arbitrio non præſcribi. l.j. §. ad hæc. iunct. gloſſ.in verbo.pro ſocio.C.de anna.except.

Litis conteſtatione iura tẽporalia ꝑpetuari.l.nã poſteà.§.ſi is qui.de iureiur. l.fi.in fi. de fideiuſſ.tut.

Mandatum de caſu ad caſum non extendi. c. ſuſceptum.de reſcrip.in vj.

Manumiſſo inter viuos peculiũ accedere,non in vltima volũtate.l.vni.C.de pecul.eius ꝗ libert.meru.

Morte grauati fideicommiſſum non extingui.l.cùm ita.§.j.de lega. ij.

Moram vltimam non primã obſeruari.l. ſemel mora.ſol.matr.l.ſi ſeruũ.§. ſequitur. de ſtipu. l.illud. de peri.rei vend.

Nomina propria viriles inducere partes, Appellatiua verò hæreditarias. l. turpia.§. fi.& l.ſi hæredes.de lega.j.

Noĩs proprii errorẽ diſpõnem non vitiari, ſecus appellatiui.l.ſi quis in fundi vocabulo. de lega.j.

Nudã alienationis ꝓhibitionẽ non valere. l.lucius titius.de leg.iij.l.filiusfa. §.diui.titius. de lega.j.

Nuntiatione verbali poſſeſſionem amitti, non reali.l.de pupillo.§. meminiſſe. de no.ope.nuntia.

Omnem ſeruitutem (dempto vſufructu) ĩdiuiduam eſſe.l.j.§.ſi vſumfructum.ad l.falcid.

Ordinarium ſuſpectum omnino recuſari non poſſe, ſed adiuncti integritate ſuppleri.auth.ſi verò cõtigerit.C.de iud.

Pactum legis commiſſoriæ in pignoribus reprobari.l.j.C.de pign. actio.

Pactum de futura ſucceſſione nullius eſſe momenti. l.pactum quod dotali.& l.hæreditas.C.de pac.

Poſt litem conteſtatam reconuentionem non admitti.c.j.de mutu.petitio.

Pœnales actiones ad hæredem non tranſire. l. hæc actio. de ſer. corrup.

Per liberam perſonã obligationem alteri nõ quęri. l.ſi ita ſtipulatus.§.Chryſogonus. de ſtipula.

Prælegata in vulgarem ſubſtitutionem non venire. l.ſextiliam.de legat.iij.l.miles.§.j.de lega. ij.

Pro ciuili tantum debito nõ accedere conſtitutum. l.iij. de conſti. pecu.

Pro re modica furti actionem dari, ſed non doli.l. qui ſaccum.de fur.iunc.l.ſi oleum. in fi. de dolo.

Pupillum exhæredatum in legato grauari poſſe, ſed non eius ſubſtitutum. l. ab exhæredati. de leg. j. l.pen. C. de leg.

Quamlibet causam vel iniustam à dolo excusare. l. igitur. §. & generaliter. de libe.cau.
Quod transmitti non potest, id nec cedi posse. l. ex pluribus.de admin. tut.
Querelam etiam non præparatam ad liberos transmitti.l.si quis filium. C.de inoff. test.
Reciprocos actus communibus regulis non includi.l.quod autē.§.si vir.de donat.inter vir. & vxor. l.de fideicommisso.C.de transac.
Rem suam neminem nisi à fure condicere posse. l. fi.in fi.vsufru quemad. ca.
Res fiscales vsucapi nō posse.l.ij.C.cōmu. de vsusc.
Reum non actori,sed actorem reo edere teneri. l.fi. C.de eden.
Reos de alieno crimine, vel conscientia non interrogandos.l.fi.in fi. C. de accus.
Remediorum cumulationem prohiberi, non exceptionum.l.plura.de actio.& obl.iunc.l.is qui.& l. nemo. de excep.
Seruitutis ius pro parte non acquiri. l.plautius. §.fi. ad leg. falcid.
Solennitatem internam facilè præsumi, non externam.l.sciendum. de stipulat.
Semiplenam probationem contra verisimile nil valere.l.j.C.qui & aduer. quos.
Speciei periculum ad creditorem pertinere,generis verò ad debitorem.l.nō amplius. §.j.de leg.j.iūc. l.incendium.C.si cer. pet.
Super iudicato transactionem non valere. l. si causa. C. de transac.
Super futuris alimentis transactionē non permitti. l.de alimentis.C.de transac.l.cum hi.ff.eo.tit.
Sui hæredis existentiam nunquàm ad alienum commodum operari.l.j. in fi.vt in poss. legato.
Substitutionem translatiuam directo fieri nō posse. §.fi.instit.de pupil.

Testes

Teſtes ſingulares etiam mille,nil probare. l.ob carmen.de teſt.c.bonæ. el.j. de electionibus.

Teſtes falſificantem cauſę periculum non ſubire,ſecus acta corrumpentem.l.in fraudem. §. quoties. vbi gloſſ.& Bart.de iur. fiſci.

Tutorem habenti, tutorem dari non poſſe , curatorem verò curatori facilè adiungi.l.ventri.in fi. de tuto.& curat.§. interdum. inſti. de curat. l.idem. de teſtam.tute.

Tutoris interuentu, non excludi beneficium reſtitutionis.l.ij. C.ſi tut. vel cura.

Vbi agitur de damno , errorem iuris non nocere. l. iuris.la.ij.de iu. & fac. igno.

Voluntaria alienatione, non etiam neceſſaria legatum reuocari. l.rem legatam. de adimen.lega.

Vitium perſonale non ſingularem, ſed vniuerſalem afficere ſucceſſorem. l.cùm hæres. & l.an vitium. de diuer.& temp. præſcri.

Vltimam diſpoſitionem & primum cõtractum prę ualere. l.iiij.de adim.leg.iunc.l.iiij.C.qui potio. in pigno. habe.

Vxorem à marito poſſe de adulterio accuſari , non econtra.l.j.C. de adult.

Quid, inquam, prodeſſet huiuſmodi, & alias propè infinitas Iuriſconſultorum definitiones ſimplici tantum ac nuda lectione didiciſſe , earum verò cauſas ac rationes penitus ignorare ? Nempè iſthæc mihi ſcientia(vt ingenuè fatear) non modò inſipida , ſed inutilis omnino videtur.Neque enim veram hoc pacto ſcientiam,vniuerſalemq; adipiſcimur,neq; arte vel ingenio noſtra ſtudia exercemus,ſed immortali quodam labore aliquot indiuiduorum (quæ infinita ſunt)opiniones cõtrahimus: eaq; duntaxat ſcire ꝓbamus,quę aſsidua lectione congeſta memoriæ cõmendamus.Verũ nec ea ſcimus,cùm cauſas & rõnes ignoramus. Quonã pacto quis eorum veritatẽ aut

falſitatem

falsitatem discernet, quomodo de illis cum aduersario contendet, quæ nullo argumēto subuertere, nullaúe ratione dicit cōprobare? Quid aliud agit quàm ὄνος πρὸς τὴν λύραν? Planè si sic ineunda forent legalis disciplinæ studia, vt circa decisionum atq; indiuiduorum cumulos duntaxat versaremur, vix ad eorum cōsummationem vita hominis vel longissima superesset: per causas verò & rationes artem ingeniosè colligētibus breue lustrum cum Iustiniano sufficere arbitramur. [a] Particularium rerum cognitio suos limites non egreditur, sed tantum præstat scientiæ, quantum experientia comprobauit. Notitia verò per artem, ex vniuersalibus causis & rationibus contracta, in infinitum protenditur, omniaq; inferiora sui generalitate comprehendit. Proinde qui vnius legis solam decisionem intellexerit, vnam tantum facti speciem definire nouit: qui verò decidendi quoq; rationem collegerit, innumeros casus & infinita propè indiuidua eadē ratione concludet. Causas intelligentibus librorum multitudine opus non est: quicquid enim à doctoribus in tanta voluminum copia fusius traditum est, suo ipsi ingenio facilè excogitabunt, concurrent cum Bartolo, Baldo, Paulo, Imm. Aret. & cæteris scriptoribus: licet eorū commenta non viderint, quod sanè multis cōtigisse nobis compertum est. O diuinam causarum scientiam, quàm irrefragabilem methodum geris! Exurgite iuuenes scientiæ cupidi, vestra iam excitentur ingenia, non vltra in nudis decisionibus torpescant: non quid sit intelligere sufficiat, sed cur sit, diligentius inquiratur. Nec aliter Iulianum, Scæuolam, Papinianum cæterosq; iuris prudentes docuisse, aut sensisse putetis. Ego verò, vt mea aliquando opera ingenii fructum referatis, tractatum de causis definitionum vobis propediem curabo, vt planè intelligatis nullam omnino artē vel disciplinam, sine euidentibus

[a] §. quibus si bene. in proœ. dig.

dentibus causis & rationibus introductam, maximè vero ciuilem, quam non ab autoritate sola (vt nonnulli temerè existimarunt) sed à veris & solidis principiis deductam facilè ostendemus: eosq; miserrimi ingenii esse qui ad l. non omnium[a] (quam minimè intelligunt) causarum & rationum inscitiam referre plerunque consueuerunt.

a de legi.

Per rationes dubitandi & decidendi legum sensa elicienda. Cap. V.

QVANQVAM priori capite de causis & rationibus inuestigandis abundè satis tractatum videtur, attamen ad perfectam legum intelligētiam sufficere haud quaquàm putamus solam decidendi rationem percepisse, nisi & dubitationis quoq; causam intellexerimus. Omnis enim lex in casu dubio statuenda est, [b] alioqui perridiculum foret, si de re penitus manifesta atq; indubitata ferretur. Planè quis tam supinus & communis sensus expers, vt quæsiturus sit, an mortuo alimenta debeantur? An ingenuo ac sagaci patrifamiliâs liceat societatem coire man datumúe suscipere? An liceat impune delinquere? & id genus innumera, de quibus si Iubentium Celsum Labeo aliquis interrogaret, statim audiret, Aut non intelligo quid sit, de quo me consulis, aut valde stulta est consultatio tua. [c] Plus enim quàm ridiculum est dubitare, an mortuo alimenta debeātur, vel delicta impunè committantur. Domitianæ vtique sunt huiusmodi quæstiones. Quocirca studioso iuueni primus erit labor, legis dubitationem diligenter inuestigare, vt causam intelligat quæ vel consultorem, vel consultum in ea re perplexum reddebat: quæ causa tanti æstimatur, vt sine illa non modo leges (vt Baldus voluit [d]) intelligi perfectè possint, sed & in multiplici varioq; sensu ille præualeat, quē maioris dubitationis ratio commēdarit. Fieri etenim potest, vt vna lex ob sui generalitatem varios recipiat

b l. quod Labeo. de carbon. edict. l. j. ad municip. l. ancillæ. C. de fur.

c l. Domitius labeo. de testamē.

d In l. si tutores. C. de compensat.

recipiat intellectus: quorum tamen potissimus habetur qui maioris dubitationis ansam tollere videatur.[a] Perquisita autem dubitationis causa,& iam bona legis parte intellecta,tũ causam definitionis, seu rationem(vt vocãt) decidendi facilius assequemur. Hæc verò totius legis radix est, hæc omnem cõtrouersiam sopit:per hanc veritas elucescit, legislator comprobatur,legentis desiderium expletur, inuentã causa animus conquiescit. causæ cognitio perfecta scientia est.Sed vt res exemplo liqueat,sume acutissimi Papiniani responsum:

a Abba. in c.cũ in iure petitus. in primo not. de elc. Dec. in l. quoties idẽ sermo. in fi. de re. iu.

Ad leg. uerbis de uulg.

Verbis ciuilibus substitutionem post decimumquartum ætatis annum frustrà fieri conuenit. &c.

In hoc responso dubium faciebat illa iuris regula:mentem testatoris obseruandam esse, etiam verborum proprietate reiecta.[b] Proinde non omnino inutilem fore substitutionem(licet verborum directorum proprietas refragetur)quæ saltem in vim fideicommissi valere possit.[c] Verùm dubitationẽ postea tollit potior causa definitionis alii regulæ inhærens, In re dubia à verborum proprietate minimè recedendum.[d] Tunc enim mentem disponentis reiectis verbis obseruandam,cum de illa liquidè constaret:in proposita verò specie de mente testatoris non liquere, volueritne substitutum directò vel ex fideicommisso succedere:quæ mentis obscuritas verborum proprietati facilè cedit.Occurrit aliud eiusdem Papiniani exemplum:

b l. titia. §. lucius. de leg. ij. l. iij. C. de liber. præte.

c l. Scæuola. ad treb.

d l. non aliter. de leg. iij. l. j. §. si is qui nauẽ. de exercit. actio.

Ad le. cum auus. de con di. & demõstra.

Cùm auus(inquit)filium ac nepotem ex altero filio hæredes instituisset, à nepote petijt, vt si intra annum trigesimum moreretur, hæreditatem patruo suo restitueret:nepos relictis liberis, intra ætatem supradictam vita decessit. fideicom

missi

missi conditionem coniectura pietatis respondi defecisse : quod minus scriptum quàm dictum fuerat inueniretur.

O diuinum ingenium,ò iudicium irreprehensibile! Quem tibi (Papiniane excellentissime) hominum cõferemus? Quis mortalium in tam viridi ętate ad sapientiæ,fortitudinis,prudentiæ,temperãtię, æquitatis,ac iustitiæ tuæ gradum peruenit? Quis te vnquam dicendi grauitate,iuris peritia,ĩgenii acrimonia superauit,vel æquauit? Ex te omnes clarissimi iurisconsulti(velut Græci quondam proceres ex equo Palladio)prodiere. Tuæ celsitudinis iubar Cæsares omnes attestantur, quum nomen tuum nunquam sine maximo honoris titulo, ac solenni præfatione delibant.[a] Te bonorum Imperatorum perpetuum moderatorem:te Patrem patrię non immeritò appellatũ,in septimo ætatis tuæ lustro nephandissimi Bassiani immanitas obtruncauit. Quantus fuisses, si ad Iaboleni aut Pomponii caniciem peruenisses?[b] Sortem tuam deflet posteritas,imò suam iacturam dolet,perfidissimi tyranni facinus detestatur. Te vnum,Papiniane,omnes iuris studiosi virtutum patrem exosculantur:te vnum probitatis & doctrinæ speculum contemplantur, ad tui imaginem ingenia ac studia omnium excitantur. Sed vt iam à diuerticulo redeamus,in eo elegantissimo Papiniani responso dubium faciebat iuris regula. Quicquid sub conditione relictum est, impleta cõditione deberi.[c] Cum igitur nepoti intra annum trigesimum decedenti patruus substitutus fuisset, isq; nepos intra eam ætatem decessisset, proculdubio hæreditatem patruo deberi quisque facilè existimasset. Verùm alia nobilior definiendi ratio diuinum Papiniani ingenium excitauit, quòd non sub vnica tantum conditione quæ ęuenit, at sub alia quoq; conditione

Papin. encomium.

a l. cũ acutissimi. & l. cũ virũ. C. de fideic. l. iij. C. de ac quirẽ. pos. l. generali. §. cũ autẽ. C. de instit. & substi. & in §. tertij. in pro. Digestorum.

b l. apud Iulia. de fideicõmissa. liberta.

c l. vni. §. sin autẽ aliquid sub cõditione. C. de caduc. tollẽ. l. si quis in testa. de condi. insti.

ditione quæ defecit, ſubſtitutio facta videretur. Nec obeſſe quòd ea conditio in teſtamento ſcripta non eſſet, ſiquidem tanta eſſet paternæ pietatis in propriam ſobolem coniectura,[a] vt non iudicio teſtatoris neglecta, ſed potius tabellionis errore omiſſa crederetur. [b] Tunc enim relictũ ſub conditione deberi, quoties omnis conditio vel expreſſa vel tacitè ſubintellecta eueniſſet:[c] in propoſita verò quęſtione ex duabus conditionibus adiectis alteram defeciſſe. His planè mediis iuriſconſultorum reſponſa diligenter examinantur, vera legum ſenſa perfectè eliciuntur, hinc non ex verbis, ſed ex mente (vt Celſus [d] monuit) certiſſima ſcientia comparatur. Porrò lex vna per huiuſmodi cauſas probè intellecta, ad mille legum intelligentiam aditum quamfacillimũ præbet. Hunc diſputandi morem à maioribus noſtris plerunq; obſeruatum comperiet, qui eorum digeſta percurret, præſertim Iulii Pauli, qui præmiſſis dubitandi rationibus quæſtiones vt plurimum definire ſolebat. [e] Proinde, ornatiſſimi iuuenes, hunc vobis ſtudiiſq; veſtris ordinẽ præſcribite, vt nullam legem prætereatis, tum dubitandi, tum decidendi rationibus, veriſſimum ſenſum perceperitis: ita fiet, vt non ſolum perfectam iuris ſcientiam exiguo labore comparetis, verum in ipſo quoq; labore voluptatem penè incredibilem ſentiatis.

a l. iſti quidem. in fi. quod met. cau.

b l. quoties §. j. de hær. inſtit.

c l. j. ſi hæredi. de conditio. inſti.

d l. ſcire leges. de legi.

e L. æmili⁹. de minor. l. Neſennius. de neg. geſt. l. Licinius. quib. ad libert. procl. non licet.

Per contraria & oppoſitiones veritatem melius inueniri. *Cap. VI.*

FREQVENS eſt Baldo adagium,[f] Ferro aperire viam, qui per contraria tranſit: nimirum cognoſcenti, quanta ad eruẽdam veritatem facilitas vtilitasq; ex cõtrariis colligatur. Enimuerò oppoſita (vt Philoſophus inquit) facta collatione clareſcunt:[g] ſic veram cuiuſq; rei definitionem tutius aſſequemur, ſi omnia quæ oppoſitũ ſuadere videantur, in medium attulerimus: quibus ſubtili ingenio dilutis, veritas ipſa

f In l. preci bus. C. de ĩpube.

g Ariſt. iij. Rhetoricorum.

ipsa certius apparebit. Nanq; dubitatorum solutio (secundum Philosophum) veritatis est inquisitio. [a]Locus hic præcedenti tractatui de causis dubitandi, ita cohæret, vt eiusdem penè rationis esse videat. Verùm longè diuersus inuenietur, si eius origo & efficacia cognoscantur. Nempè ratio dubitandi ex qualibet generali regula (quæ vel parum ad rem facere videatur) suscipi potest. [b] Leuior enim esse debet dubitationis causa, cum à genere sumatur, quàm difficultas ex opposita specie suscitata. Contraria verò in eadē, vel omnino simili specie annotari palàm est.[c] Vnde maiorem ad oppugnandum vim habent, & nisi subtili interpretatione per minimas facti differentias tollerentur, omnem iuris definitionē facilè impugnarent. [d] Quod, vt clarius fiat, non abs re fuerit exemplis ostendere. Extat responsum Papiniani, compendiosam substitutionem à milite factam, post pubertatem & aditam hæreditatem, directo valere. Dubitandi ratio ex generali regula suscipitur: nullam directam substitutionem vltra pubertatem, & aditam hæreditatem protendi. [e] Verū hāc rationem facilè euitabit, qui regulam non in militibus, sed in paganis tantum procedere didicerit. Solis etenim militibus, non etiam paganis, translatiuam substitutionē directo facere, ex priuilegio concessum est.[f] Contrarium verò ex alio Cæsarum responso [g] in eadem specie colligitur: vbi Diui C C. compendiosam à milite factam post pubertatē non directo quidem, sed fideicōmissi iure valere responderunt. Quæ sanè difficultas, cum in eadem specie contingat, nisi ex aliqua facti varietate tolleretur, vtiq; Cæsares Papiniano contradixisse viderentur. Proinde nonnulli [h] verborum differentiam notant, quòd hîc communibus, ibi directis verbis testator substituit: quem nos, vt verissimum sensum, in repetitionibus nostris amplexi sumus, & nouis rationibus

a Arist. iij. metaphy.

b L. pe. versic. occurrebat, de castren. pecu. glo. in l. eunuchis. C. q. testa. face. pos. l. iij. §. fi. si cui plus quam per l. falci.

c Aristo. in lib. prio. ca. depositio.

d L. ij. § cōtrarium. C. de vete. iur. eunucl. Ad l. centurio. de vulg.

e L. Vbis. de vulga. §. fin. insti. de pupi.

f L. quærebat. de mili. testa.

g In l. precibus. C. de impube.

h vt Bar.

bus comprobauimus. Alii [a] quòd hîc suberat mater impuberis, ibi nequaquam. Alii, [b] quòd hîc iure cõmuni, ibi speciali testari voluit. Alii. [c] aliter pro ingenio quisque suo. In contrariis igitur interpretum nerui laborant, Doctorum sudant ingenia, variique varia diuinare coguntur, quæ tamen vbi semel fuerint rectè conciliata, solidã perfectamq; scientiam veritatis inducũt. [d] Accedat aliud Pauli respõs. Possessionem (inquit Paulus) solo animo amitti posse, licet sine corpore acquiri non possit. Ideò & si maximè in fundo sis, animum verò possidendi non habeas: statim te amittere possessionem: quod & Vlpianus & Cæsares confirmarunt. [e] Dubitandi ratio ex generali regula colligi potest. Omnes res, per quem modum contractæ sunt, per cõtrarium dissolui. [f] Verùm ea ratio facilè euitabitur, si regulam in his, quæ ab vnius tantum voluntate dependent, locũ non habere intelligamus. [g] Cõtrarium verò & quidem difficillimum ex alio eiusdem Pauli responso [h] in eadem specie suscitatur, vbi manifestè inquit, nullam possessionẽ solo animo amitti posse, quemadmodum solo animo acquiri non potest. [i] Quanquam corruptam omnino legem semper existimauimus, quæ alteri eiusdem iurisconsulti responso ex diametro repugnaret: vt nostris in Paradoxis latissimè comprobauimus [k]: idq; ita esse, vel ex eo facilè constat, quòd nulla distinctione contrarium illud conciliari potest, nisi ridiculis doctorũ ineptiis subscribamus: præsertim cuiusdam (vt dicunt) licentiati, cuius nomen modestè reticeo, qui sine corpore possessionem amitti non posse ideò contendebat, quòd semper animus esset in corpore. Sed, vt ad institutum reuertamur, hunc progrediendi morem per contraria & oppositiones, antiqui legum interpretes diligenter obseruarunt: eaque ratione illorum glossemata maximè commendantur quòd

iwi

a vt Accur.
b vt Bal.
c vt Castilioneus, Fulgosius, Plũbinus.
d Arist. iij. metaphy.
Ad l. iii. §. ĩ amittenda. de acq. pos.
e in l. si qs §. differẽtia eod. tit. & l. licet. C. eo.
f l. ꝑut. de solut. c. j. de re. iur. in antiquis.
g l. nostrã. C. de testa.
h in l. quẽadmodum. de acq. pos.
i d. §. in amittenda.
k Vbi ostẽdimus deesse negatiuã: & est mod⁹ loquẽdi frequens apud iurisconsultos. l. non quemadmodum. de iudi. l. j. §. nec enim. de acquir. poss.
Ridicula solutio.

ἐπὶ τὸ πλεῖστον opponendo procedant. Quos etiam secuti sunt Dynus, Cynus, Bartolus, Baldus, Salicetus & alii complures: vt iam apud omnes in cõfeßò sit, nullam ad aperiendas leges methodum breuiorẽ vtilioremq; inueniri, quàm per contraria & oppositiones discutere veritatem. Hunc igitur (studiosi iuuenes) morem vobis imitandum proponimus, vt cum legem aliquam per causas dubitãdi & decidendi trutinaueritis, statim ad glossemata vos conferãtis, contraria & oppositiones suscitatas diligenter inspecturi: nec eas tantũ, quæ in proposita lege mouebũtur, verum etiam quas in legibus relatis interpretes cumulauerint. Omnes enim ad vnum finem conspirant, & ad principalem locum vtiliter referuntur, atq; ita ꝑ omnia glossemata successiuè transeũdum est, donec vltrà nihil inueniatur. Nec enim facilè putandum est, iuris interpretes aliquid ignorasse, qui omne vitæ tempus in solis legibus consumpsere, quum nulla adhuc glossemata, vel Doctorum commentaria prostarent, quibus ob singularẽ doctrinam & eruditionem leges interpretari, ex priuilegio concessum fuit. Hic autem studendi modus omnes alios superat. Hoc est (iuuenes acutißimi) supremum illud & arcanum mysterium, quod præceptores discipulis non aperiunt, vt semper aliquid amplius (secundum Iustinianum) habere videantur. [a] Me autem (testis est Deus) charitas nihil retinere permittit. Vellem profectò quicquid mihi vel ingenii est, vel doctrinæ (etsi perexiguum est) primo congressu in pios probosque auditores transcribere. Is tandẽ boni præceptoris est fructus, ea felicitas, operam suam in bene merentibus discipulis rectè collocasse. Delectat labor agricolam, cùm videt agros de semente feliciter respondere. Sed vt iter cœptum relegamus, cùm vobis (dilecti iuuenes) omnia per interpretes contraria, oppositionesq; abundè con-

a §. in tertio ĩ proœ. Digestorũ.

ſtiterint,de conciliatione cõgitandum erit: conciliationes autem vel ab eiſdem, vel à Bartolo (ſi illi deſint)mutuò accipietis. Quòd ſi nec interpretum, nec Bartoli iudicium placebit, veſtro ipſi ingenio facti varietates,& rationũ differentias ſubtilius excogitabitis. Quam methodum ſi diligenter ſeruaueritis,non modo præſentaneam vtilitatem,ſed & immortalem vobis gloriam apud omnes cõparabitis.

Regularum vſum quàm maximè neceſſarium eſſe. Cap. VII.

CVM Leges & prudentum Reſponſa,ob eorum numeroſitatem, nonnunquàm etiam prolixitatem, non facilè poſſint memoria retineri(plerunq; enim vniuerſam facti ſpeciem vel longiſſimam[a] narrant, cuius retentio ingeniũ magis fatigat quàm erudit) maioribus noſtris viſum eſt ex toto legum contextu regulas quãbreuiſſimas colligere, quales habentur in titulo Regularum iuris, & latiſſimè in noſtro tractatu,quem Axiomata iuris inſcripſimus:quæ nihil ſanè aliud ſunt quàm breues & compendioſæ ſententiæ ex peruagatis definitionibus perſtrictæ, quò & minori labore diſcantur,& facilius diutiusq; memoria teneantur. Iuriſconſulti regulas,Doctores ſummas, Dialectici theſes ſeu poſitiones, Medici Aphoriſmos, aliqui epitomas, nonnulli enuntiata ſiue axiomata vocant. Quãuis ſubtilius inueſtigantes prædictas voces nonnihil inter ſe diſtare putarint, nos verò huiuſmodi ſubtilitates nõ moramur, cũ tenues verborum differentias leges noſtræ reijciant,[b] & nuda vocum diſputatio ſolis pertinacibus relinquatur.[c] Harũ verò regularum ſeu axiomatũ vſus quàm neceſſarius ſit ex multis facilè conſtat. Primum ꝙ ingenium ſui breuitate delectant,[d] memoriam non onerant,ad ſcientiã celerius perducũt, cæterùm linguam quàm maximè erudiunt. Nanque per regulas & elegantes formulas longè clarius ac

a Vt in l.q. Romæ. §. callimach⁹. de ſtipulat.

b L.quoniã indignũ. C. de teſt.l. ij. C.cõmu.de lega. l.licet ĩter.de verbo.ſig.

c L. ij. de conſti. pec. glo. in rub. infortia.

d Gloſ. in l. j. qđ met. cau. l. j. de r.g.iu.

promptius mentis conceptum explicamus:idq; verissimum esse quotidiana experientia edocemur. Iā qui huiusmodi regulas non callent,per inutiles verborum circuitus & inextricabiles perissologias vagari circa ea coguntur,quæ duobus verbis commodissimè exprimi possent.Planè ex regulis componimus syllogismos,perfectissimum disputandi genus, [a] quo nullum ad veritatem eruendā,ad detegendam falsitatem aptius aut propinquius inuenitur. Etenim propositis duabus regulis, necessariò concluditur quicquid probatum volumus. Hūc morem asseruasse maiores nostros comperiet,quicunq; Dyni, Cini,Oldradi,Signorolli,Bartoli, Baldi & aliorū com plurium commentaria diligenter euoluerit:quod vt manifestius fiat, [b] vnicum subiiciemus exemplum. Si probare contendam, re tantum & verbis tantum coniunctos pari iure cōcurrere,quàm absonum fuerit per ambiguas legum inductiones, quæ in varios sensus distrahi possunt,[c] siue per ineptas similitudines disputandi ordine prætermisso,niti illud persuadere? Quod duabus tantum regulis longe explicatius concludetur,in hunc ferè modum:Ius accrescendi ex præsumpta voluntate dependet,[d] sed voluntas non minus re quàm verbis ostenditur: [e] ergo re tantum, & verbis tantum coniuncti pariter admittuntur. Vel sic,Paritas vinculi,paritatem iuris inducit: [f] sed re tantum,& verbis tantum coniuncti, pari vinculo nituntur: [g] ergo pari iure concurrere debent. & sic de singulis. Nunc disputandi modum omnium, tum facillimum, tum elegantissimum, studiosi iuuenes assequentur, si ex legibus positiones, seu regulas colligere studeant, ex quibus breues syllogismos componant. Quod quidem argumenti genus, ita ad veritatis cognitionem necessarium videtur, vt sine eo, nec scholasticus proficere,nec Doctor iura interpretari,nec aduocatus cau-

a Arist.1. Prio.

Io. Andreæ.

b L. prętor. §. iulia. de coll. bo.

c Vt per. l. si quis hęredes. de hær. inst. & l. mevio. de leg. ij.

d L. si titio. §. iulian. de leg. ij. & l. vnica. §. vbi autē. C. de cad. tol.

e L. recusari. de acquirēd. hæredi.

f L. si reliquero. de legi. tutto. au tho. cessante. C. de leg. hær.

g L. re coniuncti. de leg. iij.

 sam

ſam defendere, nec iudex controuerſias definire rectè poſſe exiſtimentur. Quomodo autem ex legibus regulæ colligantur ſequenti capite oſtendemus.

Regulas tum ex verbis, tum ex mente legum colligendas. *Cap.* VIII.

TANTA eſt præſentis tractatus vtilitas, vt legum profeſſoribus ad ſummum eruditionis gradum conſequendum ſola ſufficere videatur. Tota enim ab ingenii viribus dependet, tota in ſubtilitate verſatur: hîc ſtudioſus iuuenis & mentis acumen, & ingenii ſui perſpicaciam facilè probat. Nec dubitãdum erit, eum in legibus quàm maximè profeciſſe, qui ex earum mente regulas, ſiue axiomata colligere didicerit. Regulas autem, tum ex verbis, tum ex mente colligi planum eſt. Ex verbis quidem, cũm legiſlatoris formulam ſequimur, nihil ferè penitus immutantes, quales ſunt omnes ſub titulo de reg. iuris, quibus nihil addimus vel detrahimus, qualesúe ex prudentum aut Cæſarum reſponſis ad verbum decerpere licet: veluti,

EX CONSTANTINO. Nihil eſt quod magis hominibus debeatur, quàm libertas ſupremæ voluntatis. l. j. C. de ſac. ſan. eccle.

Vitæ vilitas, legum obſeruatione digna non eſt. l. quæ adulterium. C. de adult.

Ex Leone. Quæ contra leges fiunt, pro infectis habẽda ſunt. l. iubemus. §. prædia. C. de ſac. ſan. eccl.

Deſideria morientium, ex arbitrio viuentium colliguntur. l. quoniam. C. de nat. lib.

Ex Antonino Pio. Quæ ex improuiſo caſu accidũt, fato, non noxæ imputanł. l. j. C. ad l. cor. de ſica.

Parentum neceſſitatibus liberos ſuccurrere iuſtum eſt. l. j. C. de alen. lib.

Ex Vero. De ſua, non de aliena conſcientia quiſque eſt interrogandus. l. fin. C. de accuſationibus.

Alienatio eſt omnis actus, per quem dominium transfertur.

transfertur.l.j. C.de fund. dot.
Ex Theodosio. Ad regimina & dignitates, non pretium, vel ambitio, sed probata vita prouehere debet.l.fin.C.ad l. iul. repetun.
Mendax precator caret penitus impetratis.l.penul. C.si contra ius vel vti.pub.
Ex Alexandro. Nihil tam proprium imperii est, q̃ legibus viuere.l.iij.C.de testamen.
Quod legitimè factum est, nullam pœnam meretur. l.gracchus.C.de adul.
Ex Gordiano. Defensor proprię salutis in nullo peccare videtur.l.iij. C.ad l.cor. de sica.
Resoluto testamento, neque legata, neq; fideicommissa debentur.l.cum duobus. C.de inoff. test.
Ex Gratiano. Iniuriarum occasio inde nasci nõ debet, vnde iura nascunt̃. l.meminerint. C.vnde vi.
In criminalibus non oportet emendicatis vti suffragiis.l.singuli.C. de accusatio.
Ex Archadio. Ibi pœna eẽ debet, vbi noxia est.l.sancimus.C.de pœn.
Necessariorum prætermissio nocet, non abundans cautela.l.testamentum.C. de testamen.
Ex Diocletiano. Volenti dolus non infertur. l. cum donationis. C.de transact.
Beneficia principum in alterius iniuriam non tribuuntur.l.nec auus.C. de emancipa. libero.
Ex Zenone. Nephandorum hoĩum arrogantia, modis oĩbus opprimi debet.l.vni.C.de priua. car.
Ex Honorio. Eadem seueritate voluntas sceleris, qua effectus punienda est. l. quisquis. C. ad l.Iul. maiest.
Iudici pecuniam mutuans, vnà cum iudice relegatur.l.quisquis.C.si cert. pet.
Ex Valentiniano. Culpa similis est tam prohibita discere, quàm docere.l.pen.C. de malefi.
Seniores propinqui minorũ errores corrigere de-
 bent.

bent.l.vni.C.de emendat. propinquo.

Ex Caro. Seruis alienis libertas directo dari non potest.l.seruo. C.de testam. manumissio.

Calumniæ pœna in paternæ mortis accusatione cessat.l.calumniæ.C. de calumn.

Ex Iustiniano. Longè grauius est æternam, quàm temporalé offendere maiestatem. auth. gazaros. C.de hæreti.

Quod omnes tangit, debet ab omnibus comprobari.l.fi.in fin. C. de auto. præstan.

Ex Valente. Exemplum graue est, prætextu nocentis insontem periclitari.l.fi.in fi. C. de his qui latro.occult.

Principis indulgentia non infamiam, sed pœnam remittit.l.fi. C. de gene. abolit.

Ex Aurelio. Concessio principis habet vim decreti. l.ij.C.quando decre. opus non est.

Ex Valerio. Concordia lucro præferenda est.l.reprehendenda. C.de institut. & substitutionibus.

Ex Philippo. Inter filios bona patris sunt æqualiter diuidenda.l.inter.C.famil.ercifcun.

Ex Pertinace. Qui soluendo non est, necessarium hæredem etiam in fraudem relinquere potest. l.j. C. de necess. ser.

Ex Frederico. Scholasticis nulla omnino iniuria fieri debet.auth.habita.C.ne fil.pro patre.

Similiter ex prudentum Responsis.

Ex Papiniano. Summa est ratio quæ pro religione facit.l.sunt personæ.de relig.& sumpt.fu.

Deceptus non videtur, qui iure communi vsus est.l. inter eos.§.cum inter. de fideiuss.

Ex Iuliano. Vnicuiq; contemnere licet ea, quæ pro se introducta sunt.l.si iudex.de minori.

Calumniosa scriptura in iudicio vim non obtinet. l.ij.de fide instrum.

Ex Iaboleno. Id bonorum cuiusq; esse intelligitur, quod

quod æri alieno ſupeſt. l.non poſſunt.de iur.fiſci.
Seruitutem recipere niſi ſibi nemo poteſt. l. proprium. communia prædio.
Ex Scæuola. Aduentitii caſus non ſunt computandi. l.Iulianus. qui & à quib.
Si vinco vincentem te, fortiori ratione vinco te. l. de acceſſionibus.de diuer.& tempor. præſcrip.
Ex Marcello. Neq; ſeueritatis, neq; clementiæ gloria affectanda eſt.l.reſpiciendum. de pœn.
Non confitetur qui exceptione vtitur. l. non vtiq;. de except.
Res inter alios iudicatæ, aliis non præiudicant.l.ſæpe.de re iudica.
Ex Labeone. Quædam habere licet, quamuis vtilia non ſint.l.ei fundo.de ſeruitu.
Nupta non videtur quæ virum pati non poteſt.l.penul,quando di.lega. ce.
Ex Neratio. In alieni facti ignorantia, tolerabilis error eſt.l.fi.pro ſuo.
Nihil penes eum reſidere oportet ex re, in qua fidē fefellit.l.fundo.de lega. commiſſ.
Ex Caio. Potentioribus nobis pares eſſe non poſſumus.l.iij.de aliena. iudi.
Non debet quis ex alieno damno lucrari. l. itaque. §.j.de dolo.
Ex Celſo. Inciuile eſt, niſi tota lege perſpecta, aliquid iudicare vel reſpondere.l. inciuile. de legi.
Vani timoris nulla æſtimatio eſt. l. ſi quis ab alio. de re iudi.
Ex Pomponio. Patriæ & parentibus parêre tenemur.l.veluti.de iuſti.& iur.
Naturalis obligatio iureiurando tollitur. l. fin. de iureiur.
Ex Vlpiano. Graue eſt fidē fallere. l.j.de cōſti.pecu.
Tueri ius ſuum quis debet, non iniuriam committere.l.j.§.j.quod vi aut clàm.

Ex Paulo. In bono & æquo plerunq; perniciosè erratur. l. si seruum. §. sequitur. de stipulat.

Inuitis nobis, res nostras alius retinere non potest. l. si filiofamiliâs. §. j. solut. matr.

Ex Martiano. Facti interpretatio, plerunque etiam prudentissimos fallit. l. ij. de iur. & fac. igno.

Qui sibi non parcit, multo minus alij parceret. l. fin. de bon. eo.

Ex Aphricano. Noxa caput sequitur. l. rem mihi. commoda.

Ex duabus conditionibus. disiunctiuis, sufficit alteram adimpleri. l. si ita quis. de stipulat.

Ex Callistrato. In maleficijs voluntas spectatur non exitus. l. diuus. ad l. cor. de sic.

Ex æquali conuersatione nascitur contemptio dignitatis. l. obseruandum. de of. præ.

Ex Florentino. Vim atq; iniuriam propulsare licitum est. l. vt vim. de iusti. & iu.

Dolus an virtus quis in hoste requirat? l. nihil. de capti.

Ex Modestino. In necessitatibus nemo liberalis existit. l. rem legatam. de adi. lega.

Lubricum linguæ ad pœnam facile trahi non debet. l. famosi. ad l. iul. maiest.

Ex Claudio Triphonino. Factæ causæ, infectæ fieri non possunt. l. in bello. §. factæ. de capti.

Flagitiosæ rei nulla est societas. l. si à reo. §. fin. de fideiussoribus.

Ex Venuleio Saturnino. Nemo alterius non delinquentis deteriorem conditionem facere potest. l. ij. quod vi aut clàm.

Non debent esse melioris conditionis stulti, quàm periti. l. Seruius. quod vi aut clàm.

Ex Archadio. Non ad testium multitudinem, sed ad synceram testimoniorum fidem respici oportet. l. ob carmen. de testi.

Probationes

Probationes de domo rei sumi non debent.l.de minore.§.tormenta.de quæstio.
Ex Arriano.Propensiores esse debemus ad liberandum quàm ob obligandum. l.Arrianus. de actio. & oblig.
Adulteri inter milites nõ sunt recipiendi. l.qui cum vno.§.adulterii. de re milit.
Ex Alpheno Varo.In coniunctis ordo non attenditur.l.quidam testamento. de pec.lega.
Ex Tertulliano.Non hominis fictio, sed veritas spectanda est.l.si fortè.de cast.pec.
Ex Hermogene. Pœnæ sunt molliẽdæ potius quàm exasperandæ.l.pen. de pœn.
Contumacia litis damno cohercetur.l.contumacia. de re iudica.
Ex Proculo. Furiosus non potest desinere animo possidere.l.si is qui. de acq. poss.
Ex Mætiano.Pœna vnius alterius præmium esse nõ debet.l.si sequens. ad sylla.
Ex Terentio. Legi locus non est in ea hæreditate q̃ soluendo non est.l. si quis solidum.de hære. insti.
Ex Eburnio Valente.In facto ꝓprio error non pręsumitur,nisi probetur.l.si hæres.§. fi.ad Treb.
Ex Licinio Ruphino.Sine possessione vsuscapio nõ procedit.l.fine. de vsusc.
Porrò huiusmodi regulæ seu sententiæ,nullo ingenio, sed exiguo tantum labore colliguntur. Per se enim maximè patent, atq; vltrò percurrentibus offeruntur.Altera verò pars, quæ vim & mentem legum intuetur,longè difficilior est: quippe quæ tota ab ingenio & speculatione dependet. Neq; enim ex vniuersa lege verbum aliquod retinemus, sed ex ratione tacita definitionis generalem regulam subtili interpretatione deducimus: atq; ita non quid iuriscõsultus dixerit,sed quid senserit explicamus. Quo in genere,duos omnino ex doctoribus nostris excel luisse

luiſſe comperio, Bartolum, & Baldum: qui vniuerſas fermè legũ ſententias ita perſtrinxerũt, vt eorũ formulis, vel epitomis, nihil aut breuius, aut ſubtilius excogitari poſſit. Ex quibus declaratiõis gratiâ, aliquot non vulgares proponemus. Vlpianus inquit,

Ad le. tutor datus. de teſta.tutel. *Tutor datus, vetari tutor eſſe poteſt, vel teſtamento, vel codicillis.*

Ecce q̃ ſubtiliter & generaliter Bartolus colligat. Vnumquodq; per quod ligatur, per contrarium diſſoluitur. Nã quemadmodũ tutor teſtamento codicillisúe datur, cõtraria diſpoſitione remouetur. Sed quàm parũ eſſet hoc de tutore tantũ intelligere, niſi ex mente legis ad omnes caſus ſimiles generalis regula traheretur.[a] Próinde Bartolus ingenioſè caſum ſpecialem ad regulam generalem protraxit.

a l. regula. §.fi. de iur. & fac.ign.

Ad leg. duobus. de teſt. tutel. *Inquit Modeſtinus: Duobus diuerſis pupillis tutor datus, & ſi alterius tutela ſe excuſare poteſt: attamen alterius tutor manet.*

Quàm ingenioſè & breuiſſimè Bartolus. In ſeparatis de vno ad aliud non infertur.[b] Extat Priſci Iaboleni reſponſum.

b l. Papinianus exuli. de min. l. fi. de calum. l. naturalẽ. §. nihilo. de acqu. poſſ.

Ad l. fin. de fund. inſtru. *Legata vel empta naue cum inſtrumento, ſcapham nauis deberi.*

Quod rectè à Paulo eius diſcipulo [c] reprehenditur, cùm ſcapha non ſit inſtrumentum nauis: ſiquidẽ à naui non genere, ſed quantitate tantum differt. Audi Bartolus quid colligat: plus & minus non faciunt differre genere: capiendo genus ſecundum Iuriſconſultos.[d] Vel, diuerſitas accidentium non inducit ſpecificam differentiam: capiendo ſpeciem ſecundum dialecticos. Vel ſubtilius, diſponens & diſpoſitum, ſe ſub eodem genere nõ compatiuntur: quãuis poſtremum hoc axioma ex Dyno deſumpſerit.[e] Itẽ alibi ex Papiniano: Talia ſunt ſubiecta qualia p̃dicata demõſ-

c l. an manumittere. de manu. vind.

d l. legato gñaliter. de lega. j.

e in c. mora. de re. iu. in vj.

ta demonſtrant.[a] Item ex Pomponio: Ad poſitionem conſequentis, ſequitur poſitio antecedentis.[b] ex Vlpiano: non refert quid ex æquipollentibus fiat.[c] Ex Paulo: Principale per acceſſorium non confirmatur.[d] Ex Marcello: qualitas adiecta verbo ſecundum tempus verbi intelligi debet.[e] Ex Martiano: Non expectatur id, cuius euentus nihil operatur.[f] Ex Florentino: Inducta ad diminutionem non operantur augmentum.[g] Et id genus innumera, quæ nullo pacto verbis legum, ſed ex mente & ratione, ſubtili ingenio per eundem excerpta inueniuntur. Baldus quoque huiuſce rei ſtudioſus maxime fuit, vt ſcripta eius oſtendunt. Nam & philoſophiæ eum dediſſe operam argumento ſunt quæ in titulum de Probationibus edidit commentaria: præſertim in reſponſum Diui Alexandri,[h] vbi per omnia prædicamenta diſcurrit, vt veritatis probationes excutiat. Similiter & in libros Decretalium, vbi ex Philoſophis plurima congerit, quæ plerunq; legum authoritate non fulcit. Vtque aliquid ex eo in medium afferamus, extat reſponſum Veri & Antonini: Statuliberum poſt adeptam libertatem non poſſe conueniri ex contractu anteà celebrato, dum libertas penderet. Ecce ingenium Baldi vt colligat: Illud quod eſt in potentia, de actu non diſponit. Nam ſtatuliber in potentia eſt libertatis, nondum tamen actu liber eſt. Factum igitur ab eo nondum libero exiſtente, non porrigit vires in caſum adeptæ libertatis. Vnde ex propoſita lege, vtrunque & verbalis & mentalis regulę exemplum deprehenditur: verbalis quidem in ſpecie, cùm dicimus factum à ſtatulibero, eidem libero facto non imputari: mentalis verò quaſi per modum cauſæ & rationis magis in genere, vt diſpoſitum in potentia ad actum non extenditur.[i] Occurrit aliud Diocletiani & Maximiani.

a l. iij. de fun. inſtr.
b l. illud de acqu. hære.
c l. fideicō. §. ſi cui. de leg. iij.
d l. quod ꝑ man⁹. de iure codicil.
e l. titius. de milit. teſta.
f l. cum hæres. §. j. de acqu. hære.
g l. legata. de adi. leg.
h in l. ex ꝑſona. C. de prob.

Ad l. i. C. an ſer. ex ſuo facto. cui re fragari uidetur. l. quod ab alio. de cōdic. fur.

i L. pen. de his qui no. infami.

Ad l. nō codicillū. C. de testament. *Non codicillum, sed testamentum facere voluisse, qui institutionem et exhæredationem fecit.*

Ad l. fin. C. qui manum. non poss. Vide quàm ingeniosè & eleganter Baldus ex eo indiuiduo generale axioma deducat: Rei qualitas agentis intentionem demonstrat. Vel, Causa cognoscitur ab effectu. Idem Cęsares responderunt: Fideicommissarias libertates ex solo euentu fraudis, creditorum impediri: directas non vtiq;, nisi & euentus fraudis, & fraudandi animus concurrant. Baldus inde sic colligit: Fauorabilius est directum quàm obliquum. Item ex alio Iustiniani responso [a] satis prolixo breuiter colligit: Frustra fit per plura, quod paucioribus effici potest. [b] Infinita alia adduci possent, quæ breuitatis gratia omittuntur. Sic etiam antiqui legum interpretes Irnerius, Pileus, Martinus, Bulgarus, Lotharius, Placentinus, Hugolinus, Rogerius, Aldricus, Ioannes, Azo, Accursius, & reliqui huiusmodi, regulas quambreuissimas ex legum visceribus ingeniosè trahebant, vt in eorum glossematis passim videre licet. Sic doctores omnes, re & fama celebres (qui consumatis lucubrationibus ius ciuile plurimum illustrarunt) obseruasse comperimus. Nos etiam (candidissimi iuuenes) ab initio studiorum nostrorum perpetuam huic rei curam intendimus, nihilq; vel cognouimus, quàm ex mente iurisconsultorum illorum responsa ad breues formulas reducere, regulasq; ex omni iuris parte colligere. Nempè hic studendi modus ingenium vehementer exercet, & studentis animum mira breuitate delectat. Mihi vero plurimum contulisse fateor ea, quæ ex frequenti bonorum authorum lectione didicerã: vnde effectum est vt locos vniuersales (ex quibus & generales regulæ, & elegantes sententiæ componuntur) in promptu facilè haberem: idq; planius vobis constabit, si paucula interim ex penuario nostro deprõpta subiecerimus.

a in l. fi. C. de adop.

b Ari. viij. Topico. l. j. ℘ me. cau. l. ampliorẽ. §. ĩn refutatorijs. C. de appel.

Ad l. si ĩ duobus. §. si sui natura. quẽ admo. test. ape.

ſubiecerimus. Inquit Vlpianus: Si ſui natura tabulæ patefactæ ſunt, apertum videri teſtamentum non dubitatur. Non enim quærimus à quo aperiantur. Nos ita: Vbi natura operatur, hominis miniſterium non exigitur. Quæ regula apud medicos frequentiſſima eſt. Vel breuius: Habito fine de mediis non curatur. Poteſt & hinc probari illud alibi notatum: Nõ quęritur de modo, dum tamen habeatur effectus. Item Vlpianus alibi: Cùm pater filio de caſtrenſibus teſtanti teſtis eſſe poſſit, & frater ergo poterit. Nos hinc Philoſophi regulã trahimus: Si de quo minus ineſſe videt, ineſt: ergo de quo magis. [a] Vel clarius: Ex deciſione caſus magis dubii minus dubius definitur. Idem Vlpianus alibi.

Ad l. qui teſtamento. in princip. de teſta.

[a] Ariſt. ij. Topico.

Ad l. Prætor. de tuto. et curato.

Prætor ipſe ſe tutorem dare non poteſt.

Nos generalius: Agens & patiens debent eſſe diſcreta. Vel, Nihil agit in ſe ipſum.[b] Vel, actio & paſſio in eodem ſubiecto non concurrunt. [c] Idem Vlpianus.

[b] L. ille à quo. §. tempeſtiuũ. ad trebellia.

Ad lé. ſi ita. verſi. nõ enĩ de manu. teſt.

Non amplius quis parere conditioni poteſt, quæ ſemel expleta ſit.

Nos breuius: Actus potentiam excludit. [d] Vel, Actus, & potentia ſimul eſſe non poſſunt. Idem Vlpianus.

[c] L. Vrani⁹. de fideiuſſ.

[d] §. ſic itaq; diſcretis. Ṽſic. q a quod meũ ẽ. inſti. de actio.

Qui mihi donatum volebat, ſeruo communi rem tradidit. Seruus accepit, quaſi mihi & ſocio acquiſiturus: placet mihi tantùm acquiri.

Ad l. qui mihi donatum. de donat.

Nos ita perſtrinximus: Cauſa inſtrumẽtalis actũ non diſponit. Vel, Finis actus ab organo non dependet, Item ex Paulo dicente:

Ad l. i. §. per cõmun. ver. cæterum. de acqu. poſ.

Cæterum & ille, per quem volumus poſſidere, talis eſſe debet, vt habeat intellectum poſſidendi.

Colligimus:

Colligimus: In omni actu explicando habilitatē instrumenti requiri. Ex eodem Paulo, dum inquit:

Ad l. metrodorum. de pœnis.

Metrodorum, cum hostem fugientem sciens susceperit, in insulam deportari: Philocteten, quod occultari eum non ignorans diu dissimulauerit: in insulam relegari placet.

a L. vtrū. ad l. pūpe. de parrici. l. pen. C. de paganis.
b l. Iulian⁹. in prīc. iūc. l. si sterilis. §. cū per vē ditorem. de actio. emp.

Nos breuiter: Delinquens in committendo grauius, quàm omittendo punitur. Vel: Mitius tractatur qui consentit quàm qui agit, licet aliàs (quando vterque principalis in facinore habetur) pari pœna teneri dicantur.[a] Item in committente dolus, in omittente culpa præsumitur.[b] Dolus autem grauiorem exigit pœnam quàm culpa. Item ex Scæuola dicente:

Ad l. fi. de flumi.

Qui in vtraq; ripa fluminis publici domum habet, pontem priuati iuris relegari placet.

c L. qui fel la. §. fin. de serui rusti.
Ad l. Cicer. de pœnis.

Nos sic: Medium inhabile impedit extrema coniungi.[c] Item ex Triphonio vbi citat Ciceronem in oratione pro A. Cluentio Habito colligimus grauius esse delictum ob auaritiam, quàm vindictæ gratia perpetratum.

Item ex Paulo, vbi inquit:

Ad l. iii. in princi. de acqui. poss.

Non vtique qui fundum possidere velit, omnes glebas eius circumambulare oportet, sed sufficit quamlibet partem eius fundi introire.

Nos ita colligimus: In concretis factum in parte trahitur ad totum. Simile est quod alibi ex Vlpiano notauimus:

Ad l. vulga. de furtis.

Qui partem tangit, totum tetigisse videtur.

Item ex Iuliano dicente:

Ad l. euidenter. de excep. rei indi.

Euidenter iniquissimum est proficere rei iudicatæ exceptionem ei, cōtra quem iudicatum est.

Ita

Ita colligimus: Odium in fauorem redūdare non debet. [a] Item ex Marcello alibi colligit Bartolus: Non est verisimile quòd testator plus diligat substitutum, quàm primo loco positum. Nos autem breuius & vniuersalius: Non debet melioris esse conditionis causatum remotius, quàm propinquius. Item ex Paulo dicente:

Is qui Reipub. causa abest, in aliqua re læsus non restituitur: in qua etiam si reipub. causa non abfuisset, dannum erat passurus.

Nos sic generaliter notamus: Effectus non debet ascribi causæ, qua remota idem effectus nihilominus contingeret. [b] Item ex Papiniano dicente

Miles iure communi testatus, testamento postea iure militiæ super bonis omnibus, facto, post annum militiæ vita decesserat: prioris testamenti, quod ruptum esse constabat, non reintegrari vires constitit.

Nos ex mēte Ludouici Romani in pluribus eius responsis, [c] ita breuius ac explicatius colligimus: Sola remotio causæ actus sublatiuæ, actum sublatum non reintegrat, licet infinitis penè legibus hæc regula comprobetur. [d] Item ex Pomponio dicente:

Bona ad mulierē peruenta, ex marito potius quàm ex turpi quæstu peruenisse censeri.

Notamus: Pro nobiliori causa præsumendum. [e] Item quod longè subtilius est: Ex nihilo nihil fieri. [f] Alià sanè plurima, & propè infinita adducere possem, nisi commodius suo loco fusiusq; paterent. Etenim quantum hoc in genere laborauimus, libellus ille Axiomatum (qui propediem in lucem dabitur) facilè indicabit. Hoc solum repetisse velim: & magno esse īgenio & ad summā eruditionis frugem

eum

a c. intelleximus. extra de iudicijs. *Ad l. pub. §. fi. de cōdi. et demonstr.*

Ad l. antepenult. ex quibus cau. maio.

b L. conditionibus pupillus. ī prīci. de cōdi. & demōstr. *Ad l. militis §. fin. de mi lit. test.*

c In cōsilio. 459. in ꝓposita cō sultatione. in fi.

d L. ij. C. de posth. hę re. inst. *Ad l. quintus. de donat. inter vir. et vxo.*

e L. merito. ꝓ socio.

f Aristo. 1. de gener. & corruptio.

eum perueniſſe,qui prolixas legũ deciſiones in compendium vel epitomen redigere,& ex illarum mente generales ſibi regulas parare didicerit. Quod facilè vos aſſecuturos confido (ingenui adoleſcentes) ſi Iuriſconſultorum limina frequenti pede trieueritis: vobiſcum reputãtes,nullius artis vel diſciplinæ perfectam ſcientiam poſſe ſine aſſiduo ſtudio, cura & diligentia comparari.[a]

a l. legatis. §. ornatrici bus. de leg. iij.

Veras legum interpretationes, non in cumulandis Doctorum opinionibus,ſed in exploranda mente Legislatores conſiſtere. Cap. IX.

IAM eò peruentum eſt, vt cùm legem aliquam interpretandam aſſumimus,niſi illam pleno ſtilo,et ſolenni(vt inquiunt)apparatu tractemus, extraneas etiam materias inſerendo,& peruagatas Doctorum opiniones cumulando,officio noſtro ſatisfeciſſe minimè videamur. Hinc prolixa & infinita deciſionũ volumina,hinc confuſa illa virium cõturbatio, [b] vt nulla iam lex,nullum reſponſum ſuam retineat puritatem.Quotus enim quiſq; eſt,pretium operæ maximum qui non ſe feciſſe arbitretur,ſi ab aliis inuenta,vel alio loco tractata, in horreum ſuum cõgerat? & (vt in Adagio eſt)ex alienis agris herbarum omnium faſciculum proferat? Nec tantiſper labori ſuo finẽ præſcribit,donec numeroſæ chartæ alienis impletæ vigiliis,in grande volumẽ exurgant.At quàm commodius foret probo & docto viro, in ſingulas leges breues atq; vtiles edere commentarios, in illiſq; non ſuperuacuum laborem impedire,ſed ingenii ſui vires excutere:& tum ex verbis,tum ex mente legis,aureas illas ſententias, & memorabilia dicta in commune bonum proferre. Quippe nulla inter hoĩes adeò rara & difficilis facti ſpecies emergeret, quæ huiuſcemodi ſententiis non poſſet vel rectiſſimè diffiniri.Quoties verò Bartolum, Baldum, & Paulum citamus ad id cõfirmandũ quod expreſſa

b L. circa ſi. C. de vete. iu. enucle.

Adagium.

atque

atque eleganti iurisconsultorum sententia compro batur? Proíde visum est (acutissimi iuuenes) talium commentariorum seu interpretationum imagunculam quandam ostendere, vt animi vestri, & operis breuitate, & rei nouitate delectentur.[a] Quem interpretandi modum si à vobis probari cognouero (etsi nonnullos existimo summæ eruditionis viros huic negotio operam dare, vt Digestorum libri suo aliquãdo nitori puritatiq; restituantur) nos etiam (fauente Deo) quod in nobis fuerit, vt id maturius absoluatur, totis viribus contendemus. Sed iam audiamus Vlpianum inter Iulianum & Marcellum iudicium facientem. Inquit enim,

a L. j. iunc. gloss. quod met. causa. &. §. ij. in proœ. Digestorum.

Iulianus scripsit, si pupillus paterna hæreditate se abstinuisset, deinde aliquis ei hæres extitisset, nõ esse eũ cõpellendũ creditoribus paternis respõdere, nisi substitutus ei fuisset. Inclinat .n. in hoc, vt putet subiturũ etiã patris onera substitutũ. Quæ sentẽtia à Marcello rectè notata est. Impugnat .n. vtilitatem pupilli, qui ipse saltẽ põt habere successorem. Metu enim onerum patris timidius quis etiam impuberis hæreditatẽ adibit.

Ad l. si pupillus. de acquir. hæred.

Nemini obscurum esse puto Marcellum notas in Iulianum fecisse.[b] In hac igitur specie, vtrum pupilli abstẽti, hæres ad paterna quoq; onera teneretur, alia fuit Iuliani, alia Marcelli sententia. Nẽpè quòd legitimus pupilli hæres ad paterna onera minimè teneretur: hoc erat extra controuersiam: quanquàm non deerat ratio dubitandi. Videbatur enim pupilli hæres paterno beneficio legitimam successionem accepto ferre debere, quam ei testator extraneum impuberi substituẽdo adimere poterat.[c] Aequitatis autem ratio suggerit, eũ posse onerari, quem testa-

b L. apud Iulianũ. de hæred. ĩst. l. si qs reum. §. idẽ Iulia. de libe. leg. l. si is qui ꝑ emptore de vsucap. l. si fundum. de leg. j. l. iij. §. itẽ iulian⁹. de eo quod cer. loco. l. si seruus de aut. tut.

c l. cõficiũtur. in prĩc. de iur. codi cil. & l. j. §. sciendũ. de leg. iij.

 tor

a l.ab eo.cum ibi not.C.de fideicom.
b l.Iulianus.ſi quis omiſ.cau. teſta.
c l.quæſitũ.de acqui.hær.& ĩ l.ſi patroni.§.ſed nec illud.verſic. cur enim. ad trebell.
d inſti. de ingenu.§.j. l.iij.§. qđ ſi pater. đ muneri. & hono.eo. titu. C.ne fil. ꝓ patr. l.diui. circa princ. de iur. patro.
e l.j.§.ſi qs omiſſa cau. teſt.l.ſi filius. de vulg. l.nec is.§.j. de acq.hęr.
f l.ſi ſupſtite.C.de do.
g l. nulla. de legi. l. quod fauore.C.eo.ti.
h c.ſi quælibet: in fi. xxij.q.ij.
i l.fi.§.j.C. de cur.furi. l.lucius. in fi. de hære. inſtit.l. ſcripto. in fin. vnde lib.
Vergil. i. Aeneid.
k leg.ſi nemo.de teſt. tute.

tor vel expreſſè honorauit, relinquendo: vel tacitè, quod auferre poterat,nõ adimẽdo.[a] Verũ in hærede pupilli teſtamẽtario inclinabat Iulianus,vt vel is pupillarẽ oĩno hæreditatẽ omitteret,vel eã agnoſcendo,paternis quoq; oneribus ſe alligaret:quaſi indignus videreť beneficio teſtatoris,qui eius honorem onusq; negligeret: [b] & qui iudicium defuncti,vnde emolumentũ expetebat, eius editiõe defendere nõ curaret. q̃ ratio in lege quæſitũ, [c] fuſius tractari ſolet.Marcellus aũt diuerſum ſentiebat. Quippe nec teſtamentariũ pupilli hæredem paternis oneribus aſtringi,nec patris hæreditatẽ adire cõpelli.Atq; id variis rõnibus cõfirmabat, tum q̃a patris calamitas filio nocere nõ debet:[d] ideoq; paterna onera nõ debere in filii iniuriã redundare vt ſucceſſore fraudeť: tum quia teſtator ꝑ indirectũ facile poſſet eludi, cũ non ꝓhibeať ſubſtitutus, ꝑſertim cõiunctus, vtrãq; ex teſtamẽto repudiare hæreditatẽ,& ſolã pupillarẽ ab inteſtato, & ſine onere poſſidere. [e] Quod igitur multifariã effici poſſet,iuſtius eſſe id meliori modo cõcedere. [f] Adiuuabat etiã Marcellũ, ꝙ prouiſio paterna in fauorẽ & vtilitatẽ filij inducta, in odium & necẽ eius redũdare non debet.[g] Crudelis ſanè pater meritò crederet, ſi filij cõmodo & honori ĩuideret, [h] quem iura ipſa pro filij vtilitate ꝑpetuò ſolicitum & vigilatem præſumunt, [i] iuxta vulgatum illud:

Omnis in Aſcanio chari ſtat cura parentis.

Proinde non debet ægreferre pater, ſi filius hæredẽ inueniat,quẽ ipſe inuenire nõ poteſt.His & innumeris huiuſmodi motus quoq; Vlpianus, Marcelli opinionẽ cõtra Iulianũ approbauit.Nec quicquã facit, ꝙ nemine paternã hæreditatẽ adeunte, videť teſtamentum principale penitus deſtitutum, [k] & conſequenter

a l.ij.§.quis autem.de vulg.& pupilla.
b l.filius qui se paterna.de acquir.hære.& l.cũ quasi.§.sed & si quis. de fideicom.lib.& d.l.si filius.de vulg.

quenter tabulæ pupillares cõcidere:[a] quoniã pluribus legibus cõprobatũ est,beneficiũ abstinẽdi (vbi de fauore abstinẽtis tractat̃)nec sui hæredis iura minuere,nec paterni testamẽti cõfirmationẽ ĩpedire.[b] Et hoc loco manifestissimè cõfutatur crebrior illa doctorũ opinio[c] existimantiũ,extraneo vulgariter substituto suitatis effectus ĩpediri:quã sanè velut erroneã,et iuribus cõtrariam, multis aliàs argumẽtis reprobauimus.[d] Tantũ superesse videtur vnus nodus cõtra Marcellũ cũ dixit: Fratrẽ pupillo substitutũ posse hæreditatẽ fratris impuberis ex testamẽto repudiare,& ab intestato possidere: & tamẽ nõ incerti iuris est fratrẽ fratri,à patre substitutũ, hæredem necessariũ fieri,[e] ita vt vel hæreditatẽ prorsus omittere,vel ex testamẽto habere cogatur.[f] Vlpianus nobilissimus Marcellũ hîc callidè excusat,q̃ is non de fratre pupilli senserit,sed ipsius testatoris.Nã pupilli frater,cũ necessarius fratri impuberi ex prouisiõe paterna hæres existat,si ex testamẽto repudiat, à legitima quoq; successione repellitur.[g]Quos enim sibi pater necessarios instituẽdo facere potest, eos impuberi filio substituẽdo,necessarios facit.[h] Vnde colligere licet,beneficiũ abstinẽdi nõ oĩno necessitatis effectus impedire,[i] nec hæredes necessarios, ad instar emancipatorũ penitus redegisse: vt nonnulli ex Iuliano[k] temerè collegerunt. Verũ tali excusatione Marcellus minimè indigebat.Nec.n.de fratre testatoris sensisse putãdus est,qui ad impuberẽ commodè referri non potest:sed de fratre ipsius pupilli emãcipato,qui & in legitima fratris successione patruo potior est,[l] & hæres æquè voluntarius.[m] Accedit,q̃ ambigui verbi relatio ad eum fieri debet, de quo principaliter agitur.[n] Proinde probabilius est

c in.l. si filius hæres. de liber. & posthu.
d in .repe. d. l. si filius q. patri. de vulg. & pupilla.
e l. sed si plures. §. j. de vulga.& pupil.
f l.necessarijs.de acq. hæred.
g d.l.necessarijs.de acqui. hæred.
h l. sed si plures. §. j. de vulga.
i l.j.§. qui sunt ĩ potestate.si quis omis. cau.
k in l.nam nec emancipatus. de leg.j.
l l.ij.ĩ prĩc. ꝺ su. & leg.
m l.gallus. §.fi. de lib. & posthu.
Contra Vlpianum.
n l.fi. §. tITia.de lib. leg.

Marcellum, cum de fratre locutus est, ad pupillum potius, de cuius hæreditate tractatur, quàm ad testatorem respexisse. Quòd si etiam de fratre pupilli nō emancipato quispiam Marcellum intellexisse contendat (fretus autoritate Magni Papiniani, qui filiū in potestate fratri impuberi substitutum, remota substitutione ab intestato, admitti posse respōdit [a]) facilè prædictis astipulabitur, si tabularum pupillarium remotionem, nō ad ipsum substitutum, sed ad patrem substituentem referat: vt intelligat Papinianum voluisse bonorum paternorum separationem fratri substituto, æquitate suggerente concedi, cui cessante etiam paterna prouisione, legitimè fratris hęreditas deberetur. Perstringendo igitur vniuersa, quæ ad præsentis legis interpretationem facere visa sunt, sequentes sententias ac dicta memorabilia ingeniosè colligimus.

Beneficium [b] abstinendi (vbi agitur de fauore abstinentis) non impedit effectus suitatis.

Inducta [c] in fauorem, in odium redundare non debent.

Sola [d] suitate pupilli abstinentis confirmantur tabulæ pupillares.

Vulgaris [e] substitutio etiam extranei, non tollit suitatem.

Hæres [f] pupilli abstenti, etiam testamentarius, paternis oneribus inuitus non astringitur.

Pupillaris [g] substitutio pupilli honorem & vtilitatem continet.

Laudabile [h] est hæredem & successorem habere.

Miserum [i] est sine hærede decedere.

Non [k] conuenit paternæ pietati, vtilitatem vel honorem liberis inuidere.

Calamitas [l] patris filio nocere non debet.

Nemini [m] iniuriam facere videtur, qui suæ consulit indemnitati.

Declaratio ad l. si filius qui patri. de vulga.

a in l. si filius. de vulgari.
b l. filius q se paterna. de acq. hęr.
c l. nulla. de legi.
d l. q̄situm. de acq. hęr.
e d. l. q̄sitū. in fi. & l. si fratris. C. đ iu. deliber.
f l. si filius. de vulgari.
g Insti. de pupilla. in princi.
h l. & quia. de interro. act.
i Inst. q̄bus manu. nō licet. § j. & Corsetus in proœ. Sing.
k ca. si quilibet. in fi. xxij. q. ij.
l l. iij. §. ꝙ si pater. de mune. & ho.
m l. filio pater. đ leg. j. & l. fiī meo. de aqua pluui. arcen.

Quod [a] multifariam fieri poteſt, id meliori modo concedendum eſt.

Melius [b] eſt ex teſtamento concedere, quod ab inteſtato prohiberi non poteſt.

Quod [c] nemini nocet & alicui prodeſt, periniquum eſt denegari.

Plerunque [d] minus malum toleratur, vt grauius euitetur.

Præualere [e] debet opinio quæ melioribus rationibus comprobatur.

Ambigua [f] verbi relatio ad id facienda eſt, de quo principaliter agitur.

Frater [g] impuberi fratri ſubſtitutus, eius neceſſarius hæres exiſtit.

Quos [h] pater ſibi neceſſarios habet, eoſdem & filio neceſſarios facere poteſt.

Etiam [i] in liberis hæredibus neceſſitas ſine ſuitate contingit.

Neceſſarius [k] hęres ex teſtamento repudians, ab inteſtato quoque repellitur, aut edicto tenetur.

Beneficium [l] abſtinendi non oĩno neceſſitatẽ elidit.

Deterioris [m] adhuc ſunt conditionis neceſſarii hæredes, quàm extranei.

Qui [n] in vno releuanť, æquũ eſt in alio prægrauari.

Nec [o] in totum vni fauendum eſt, nec in totum alteri detrahendum.

Sufficit, [p] ſi cui, vel in paucis amici opera cõſulatur.

Non [q] debent ex vna parte omnes fauores, & ab altera

a l. filius. vbi glo. ĩ fi. de acq. hęr.
b l. ventre. de acq. hęr.
c l. iij. §. ſi qs ex liberis. de bo. poſſ. cõtra tab.
c l. in ſumma. §. item Varus. de aqua plu. ar. & l. in creditore. de euict.
d l. abſẽtẽ. de pœnis. & l. j. §. ſanctius. d vẽt. ĩ poſ. mittẽ.
e L. j. §. ſed neque. C. de vet. iu. enu.
c. capellanᵘ. vbi abba. extrà de fer.
f l. fi. §. titia. de libe. leg.
g l. ſed ſi plures. §. j. de vulg.
h l. ij. §. prius. eo. titu.

i l. qui patri. de acqu. hære. l. cum quidam. C. de neceſſ. ſer.
k L. neceſſarij. de acquir. hære. & l. j. §. qui ſunt. ſi quis omiſſ. cau. teſtam.
l l. cum quaſi. §. ſed & ſi quis. de fideicom. lib.
m l. conditionibus pupil. de cond. & demonſt.
n l. ſecundum naturam. de regu. iur.
o l. aſſiduis. in fi. C. qui potio. & l. fi. §. ſed & ſiquis. l. fin. C. cõmu. de leg.
p l. tutori. C. de neg. geſt.
q l. ſi non fuerint. §. fin. pro ſocio.

tera omnia grauamina emulari.

Hæc, & alia plurima ingeniosus lector ex proposita lege, & legis mente colligere potest, ex quibus innumeras facti species commodè definiret. Accedat aliud Pomponii responsum, in titulo, De auro & argento legato. Ait enim:

Ad l. & si non sint. §. perueniamus.

Perueniamus ad gemmas inclusas argento et auro. & ait Sabinus, argento auróue cedere. ei enim cedit cuius maior est species. quod rectè expressit. Semper enim, cùm quærimus, quid cui cedat, illud spectamus, non quid pretiosius sit, sed quid cuius rei ornandæ causa adhibeantur: vt semper accessio cedat principali.

Testator legauerat vasa aurea Titio, in illis gemmæ inclusæ erant ornatus gratia: quæritur, an etiam gemmæ debeantur? Dubium faciebat, quoniam gēma est pretiosior auro, ideoque ei cedere non deberet. Absurdum [a] etenim videtur, id quod pretiosius & dignius est, viliori cedere. Sabinius tamen cui etiam Pompo. subscribit, hoc casu gemmas auro cedere definiuit. & decidendi ratio fuit: quoniam gemmæ auro inclusæ fuerant, gratia ornandi vasa, & sic propter aurum, vnde aurum velut principale accessorium ad se trahere debet. Ex hoc pulcherrimo responso sequentia axiomata quisque, vel mediocriter doctus, facilè deducet.

Cùm [b] quid est propter aliud, consideratur id propter quod est.

Omnis [c] actus à fine iudicatur.

Finis [d] est dignior & nobilior his, quæ sunt ad finē.

Media [e] sequuntur naturam sui finis, & ab eo regulantur.

Omne [f] agens agit propter finem, & ad eum principalis intentio dirigitur.

a §. si quis in aliena tabula. instit. de rer. diuisio.
b l. si vt habiliter. & l. si quādo. de auro & arg. lega.
c l. verum. de fur.
d Aristo. 2. physico.
e l. oratio. de sponsa.
f l. j. solu. mat. & l. eā quam. vbi Baldus in princ. C. de fideicom.

Finis

Finis [a] est primus in intentione, & vltimus in executione.

In omni [b] actu vel dispositione attéditur, quod principaliter agitur.

Quæ [c] de sui natura sunt separabilia, ratione accessionis fiunt indiuidua.

Idem [d] iudicamus de augmento, quod de principali.

Aucti [e] & augmenti idem est iudicium.

Quotiescunque [f] aliquid venit ad perfectionem alterius, non facit per se partem, sed idem corpus reputatur.

Plura [g] diuersa simul iuncta, pro vno habentur.

Vbi [h] duo propter vnum, ibi vnum tantum.

Connexorum [i] eadem est iuris determinatio.

Accessorium [k] semp & indistinctè cedit principali.

Volútas [l] hominis rerum omnium naturam & qualitatem disponit.

In actibus [m] hominum pretiosiora sæpe vilioribus cedunt.

Regulariter dignius [n] & pretiosius, minus dignum ad se trahit, nisi dignius accessoriè concurrat.

Regulariter concurrentibus [o] quantitate extensiua & intensiua, præfertur intensiua, nisi ad extensiuá accessoriè referatur.

Naturalis [p] rei qualitas non attenditur, sed hominis vsus & destinatio.

Propter [q] hoíem natura rerum oíum spés cóparauit. Hæc,

a l. j. C. de execut. rei iudic.
b l. si quis nec causá. ff. si certpet.
c l. fina. §. fructus. quę in fraud. cred.
d l. cú fundus. de leg. ij.
e l. iij. de iure dot.
f l. gemnia. ad exhib. Imo. in rubric. de stipula. versic. tertiò é descendendú.
g leg. sed si plures. §. filio. de vulg. & pup.
h l. quominus. de flumin.
i l. cú actú. de neg. gestis. & cap. tráslato. de consti.

k c. accessorium. de reg. iur.
l l. villæ. §. fi. de fun. instru.
m §. præterea. versicu. quinetiam institut. de actio.
n §. si in aliena. institut. de rerum diuisione. l. iustissime. de ædil. edict. iuncto. §. si tamen alienam. & §. literæ. institut. de rerum diuisione.
o l. maiorem. de pact.
p l. hoc legatum. & l. item legato. de lega. iij. & l. si quando. de auro & arg. leg.
q l. in pecudum. in fi. de vsu.

Hæc,& alia innumera ex præmissa lege colligi possunt.

Similiter ex Vlpiano,dum inquit:

Ad l. naturaliter.§.nihil cōmune. de acq. poss.

Nihil commune habet proprietas cum possessione,et ideò non denegatur ei interdictum uti possidetis,qui cœpit rem vendicare.Non enim videtur possessioni renūtiasse, qui rem vendicauit.

Plurima notatu digna colliguntur.

Primò,proprietas [a] & possessio, sunt diuersa & separata.

Diuersa [b] reputantur quæ non conueniunt in materia de qua agitur.

Nihil cōmune [c] habere dicuntur quæ non sunt eiusdem rationis,respectu de quo agitur.

Ex diuersis [d] & separatis non fit illatio.

Separatorum [e] separata est determinatio.

Secretorum [f] secreta debet esse ratio.

Separatarum [g] potestatum,separati sunt effectus.

Post intentatum petitorium potest intentari possessorium retinendæ.

Qui rem cœpit vendicare,non prohibetur possessorium cumulare.

Intentans primò petitorium, non videtur suæ possessioni renuntiare.

Quando plura [h] remedia competunt ad diuersa, electione vnius,non censetur alteri renuntiatum.

Vel,Plurium ad diuersa competentium, vno electo cætera non excluduntur.

Renuntiatio [i] est stricti iuris,& vltra expressos limites non extenditur.

Diligens [k] & solicitus in agendo,ius suum minuere non

a l.j.§.j.uti possid.
b l. inter.§. sacram.vsi. sed hæc dissimilia. de stipula.
c l. papin. exuli. de mino.l.scaphā. de euiction.
d l. fina. de calum.
e l. si maritus.la.j. ī fi. C. de dona. inter vir. & vxo.
f Gl.in l. de bonis. ī prī. de carb.edi. *Hic text. est singul.*
g l.iij. §. si tutor. iud. sol.
h l. si idem cū eodē. de iur.om.iu.l. fin.C.de an-na. exce. l. cū quærit. de exc.rei iud. l.q bona.§. si quis opus.vbi Pau.de Ca.in fi.de damn. infec.
i l.si domus.de ser.vrb.præd.
k l.aliam.de nouatio.

non videtur.

Inducta [a] ad vnum finem non operantur contrarium effectum.

Inducta [b] ad augendū non operantur diminutionē.

Possessorij [c] cum petitorio ratione citioris expeditionis permittitur cumulatio.

Verba [d] præteriti temporis ad initium actus sæpissimè referuntur.

Alia ꝑmulta studiosus lector facilè elicere poterit.

Item ex Pomponio, titul. de fluminibus, cùm ait:

Quominus publico ex flumine ducatur aqua, nihil impedit (nisi Imperator aut Senatus vetet) si modò ea aqua in vsu publico non erit. Sed si aut nauigabile est, aut ex eo aliud nauigabile fit, non permittitur id facere.

Notari possunt sequentia enuntiata.

Publica [e] res ad priuatum commodum trahi potest, dummodò status publicus non lædatur.

Quod [f] nemini nocet & alicui prodest, facilè indulgendum est.

Contra [g] præceptum superioris, nihil est licitum attentare.

Prohibitio [h] superioris facit illicitum, quod aliàs licitum foret.

Superioris [i] autoritas pro ratione habetur.

Par [k] est potestas Principis & Senatus.

A pari [l] potestate par causatur effectus.

Vbi [m] duo propter vnum, ibi vnum tantum.

Causæ [n] & causati idem est iudicium.

Idem

a l. legata ĩutiliter. de adi. leg.
b l. si mancĩpia. de fun. instru. leg.
c l. cū fundum. §. fi. de vi & vi arma. c. pastoralis. & cau. poss. & proprie.
Ad l. quomodo ius.
d Vendicauit. id est, vēdicare cœpit.
e Instit. de re diui. ĩ prĩci. versi. nemo igitur.
f l. in sūma. §. itē varus. de aq̄ pluu. arcen.
g l. j. de ope. no. nuntia. l. ser. §. cū ꝑtor. ad trebell.
h l. prætor ait. §. j. de ope. noui. nuntia.

i §. si quod prin. insti. de iure natu. gent. & ciui.
k l. vni. C. de senatusconsul.
l l. de quibus. de legi.
m l. si vt habiliter. de aur. & arg. leg.
n l. si autem. in fi. de aqua plu. & l. non ideo. C. de hære. instit.

a l.si autem.in fi.de aqua plu.& l.non ideo.C.de hære. instit.
b l.& si amicis.ad l.iul.de adul.
c l.qui primum.de acquir. hære.
d Autheut.res quæ.in fi.C.commu.de lega.
e c. estote. de regu.iur. in antiq.
f l. merito. pro soc.
g l.j. C. ad l. cor. de sicar.
Ad l.cū creditor.de fur.
h l. quint[9]. de do. inter vi. & vxo.
i d.c.estote. de re.iu.
k l.si ī meo. & aqua plu.
l l.si quis testamentum. in fi. de fur.
m l. igitur. vbi glos. de libe.cau..
n l. fluminū.in fi. & l. proculus.de dam.infe.
o leg. legis aqui. in fi. ad l.aquil.& si ex legati. de stipulat.
Ad l. qui seruum.de stipula.
p l.qui occiderit adulterum.ad l. aquil.

Causæ [a] & causati idem est iudicium.

Idem [b] disponitur de causa causante effectum, quod de ipso effectu.

Virtus [c] vnita, fortior est separata.

Vtilitas [d] publica priuatorum commodis est præferenda.

Item ex Paulo titu.de furtis.dum inquit:

Cùm creditor rem sibi pignoratam aufert, non uidetur cōtrectare, sed pignori suo incūbere.

Elicimus:

Effectus [e] qui ex multiplici causa colligi potest, iustiori causæ ascribitur.

In dubio [f] delictum non præsumitur.

Omnis actus [g] ab intentione iudicatur.

Semper [h] in ambiguis nobilior præsumptio capienda est.

Actus [i] dubius in meliorem partem accipi debet.

Nemini [k] vim aut iniuriam facit, qui suo iure vtitur.

Sine [l] animo lucrandi furtum non committitur.

Omnis [m] causa colorata excusat à dolo.

In dubio [n] præsumitur quis ius suum tueri, non iniuriam committere.

Succurrit aliud Marcelli, titu.de stipulationibus.

Qui seruum mihi ex stipulatu debebat si in facinore eum deprehenderit, impunè eum occidît: nec vtilis actio in eum erit constituenda.

Hinc notare possumus:

Interitus [o] rei promissæ, citra culpam promissoris, ad creditoris periculum spectat.

Promissor [p] serui in delicto postea reperti, seruum

impunè occidere poteſt.
Damnum [a] iuſtè illatum nemini imputatur.
Legitimè [b] factum pœnam non meretur.
Non attenditur [c] factum, ſed cauſa faciendi.
Nemini [d] iniuriam facit, qui ſuo iure vtitur.
Principalis [e] intentio in omni actu conſideratur.
Effectus [f] in conſequentiam redundans non attenditur.
Omnis [g] promiſſio intelligitur rebus ſic ſtantibus.
Quæ [h] de nouo emergũt, nouũ conſilium poſtulant.
Ex [i] cauſa licitũ eſt à pacto, vel promiſſo recedere. Poſſem hîc (ornatiſſimi iuuenes) plurima, & quaſi infinita id genus exempla cumulare, quæ (licet methodi ſeu introductionis limites excedere viderentur) vobis tamen, & magno vſui forēt, & nō modicā delectationē afferrēt: niſi ſpes eſſet in oẽs Digeſtorum libros, cōmentarios noſtros breui in lucē exitu ros. Interea his pauculis, exempli tantũ gratiâ, contenti eritis. Nunc ad reliqua progrediamur.

Regularum ſeu axiomatum formulas varias eſſe, & pro cuiuſque ingenio componendas. Cap. x.

VBI ſtudioſus iuuenis, iam ingenium atq; artē tractandi leges aſſecutus, vera illarum ſenſa per rationes & cauſas diſcutere, & tam ex verbis quàm ex mente notabiles ſententias, regulasq; & axiomata colligere, excerpereq; didicerit, ſumma ope niti debet, ne alienis laboribus aut vigilijs omnino incumbere videatur. Proinde regularum formulas ſuo ſibi ingenio nouas excudet, nunc breuius, nunc clarius, & ſi fieri poſſit, purius ac elegantius. Eas autem (vt ſuprâ abundè oſtendimus) duplicis generis eſſe conſtat. Nam aut facti ſpeciem (quæ in tota lege prolixius enarratur) breuius perſtringit: idque ſummarium vulgo appellant, latinius ſumma [k] vel epitome diceretur: aut cauſam tantum ſeu rationem legis ſubtiliter complectitur. Primum genus ad verba, alterum

a l. ſi ex plagis. §. tabernarius. ad legem aquil.
b l. gracchus. C. de adult.
c l. verũ §. ij. de furt.
d l. ꝑcul[v]. de damn. īfe. & l. ſi in meo. de aqua pluu.
e l. ſi quis nec cauſā. ſi cer. peta.
f l. j. de auto. tuto.
g c. cũ inter. P. Gualfredi. de renuntia.
h l. de ætate. §. ex cauſa. de interro. acti.
i c. quēadmodum. de iureiurā. l. tres fratres de pac.
k l. in ſumma. de condict. inde. l. in ſumma. de aqu. plu. arcen.

a l.j.§.nulla itaque. in fi.C.de veteri iur.enu.

alterum ad mentem refertur. Quæ res (tametsi in precedentibus capitibus copiose satis tractata fuit) non inutiliter tamen, vt cōmodius aliquid suppleatur, hoc etiam loco repetita videbitur.[a] Inquit Pomponius, tit.de stipulationibus, seu verbo. obligationibus.

Ad l.qui bis idē. de stipu.

b §. sic itaque discretis.instit.de actio.

Qui bis idē promittit, ipso iure amplius quàm semel non tenetur.

c l.iij.§. siquis ex liberis. de bon. pos.contra. tab.

d l. si qs ita scripserit. de hær. in.l. plura.ī pric. de actio. & obli.

e §.quibus. in.j.cōst.C.

f l. hæc stipu.§. diui⁹. vt leg. not. cauea.

Iam perpende quid primum ex verbis, & ī specie colligas: Geminata promissio semel tantum obligat. Dicet alius: Eadem res bis eidem promitti aut solui non potest.[b] Alius verò sic: Duplex obligatio eodem iure & respectu non admittitur. Ecce vt paucioribus verbis facti speciem conclusisti. Nunc subtilius causam, seu rationem aliquis ita deduceret: Duorum ad idem suffragantium alterum est superfluum.[c] Alius sic: Ex pluribus causis ad idem tendentibus, vna sufficit ad effectum.[d] Alius sic: Lex nihil superfluum tolerat. Vel sic: Leges superuacuis remedijs non vtuntur.[e] Vel sic: Ars nihil frustra operatur, quia naturam imitatur, [f] quæ nihil frustrà aut perperam agit.[g] Postrema hæc, non quidem ex verbis, sed omnino ex mente legis eliciuntur. Vlpianus ait:

Ad l qui sic. de solutio.

g §. miorē. isti.de ado.

Qui sic soluit vt recuperet, non liberatur: quemadmodum non alienantur nummi qui sic dantur vt recipiantur.

h Aris.2.de cę.& mūdo.

i l.imaginaria. ₫ re. iu.

k l. simulate. de ritu. nupt.

Ex verbis primum ita colligis: Imaginaria solutio non releuat.[h] Ex mente vero sic: Actus simulatus nullius est momenti.[i] Vel sic: Momētaneus actus non consideratur.[k] Extat celebre responsum Gordiani Imperatoris sic dicentis:

Ad l.nō ideo minus.C.de hære. instit.

Non ideò minus vxor tua iure hæres videtur instituta, quòd non vxor, sed affinis testamento nominata est.

Hinc

Hinc notant Doct. verbalem regulam seu epitomen, quæ talis est: Non vitiatur institutio, si vxor appellatur affinis. Nos verò aliquantulum generalius: Falsa demonstratio non vitiat dispositionem. [a] Nã vxor affinis quidem viro non est, sed principium & causa affinitatis. [b] Proinde ex mente legis Doctores eliciunt. Idem iudicatur de principio effectus, quod de ipso effectu. [c] Alii verò breuius: Causæ & causati idem est iudicium. [d] At cur vxorẽ affinem dici posse negamus, cum ipsa sit causa affinitatis & cũ propter vxorem alii efficiantur affines? [e] Naturalis etenim & vulgaris est regula: Propter quod vnumquodque tale, & illud magis. Vel clarius: Quicquid est causa vt aliud sit tale, ipsum est maximè tale. Nempè cùm propter solem vel ignẽ, reliqua corpora calida reddantur, ipsos cõstat esse maximè tales. Quòd si vxor viro affinis est, quo pacto inter eos coniunctio corporum non prohibetur? Sed hactenus iocari licuerit. Planè regularum seu axiomatum formulas, pro cuiusq; stilo & ingenio posse ad libitum componi, innumeris tum iurisconsultorum, tum doctorum exemplis facilè ostendemus. Inquit Vlpianus: [f]

Factum alterius alij nocere non debet.

Idem alibi: [g] Alieno facto nullus oneratur.

Idem alibi: [h] Alterius dolus aut desidia alteri nocere non debet.

Celsus: [i] Alieno facto ius alterius non mutatur.

Papinianus: [k] Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.

Caius: [l] Non debet alterius collusione aut inertia alterius ius corrumpi.

Scæuola: [m] Alterius negligentia ad alienã iniuriam referri non debet.

Paulus:

a l. quicqd calore.ď re. iu.l.iij.de diuor.& rep.
b l.falsa. de cõdit.& demonstra.
c l.nõ facile.§.affines. iũc.gl.ĩ verbo ex nuptijs de gra. affi.
d l. quominus.de flu.l. si quis nõ dicã.C. de ep. & cle.
e l.& si amicis.ad l. iul. de adulte.
f d.l.nõ facilè.§. affines.
g Ari. 2.me ta.auth.multo magis.C. de sacr. sau. eccl.
h in l.de pupillo.§. si pluri. de ope.no. nun.
i in l. ĩ causæ. de proc.
k in l. electio.in fi.de noxal.

l in l. nam satis.§.fi.quemadmo.serui.ami.
m in l.non debet.de regu. iur.

a in l. si pariter. de libe.causa.
a in l.iij.de transac.
a in l. hæredes.§. i illa. fami. herciscun.
b in l. quia de iureiur.
c in l.si non expedierit. §. si pupill[9]. de bon.;aut iu.possid.
d in l.si pro curator. l. ij. de doli excep.
e in l.crimē paternū. de pœnis.
f in l. pater famil. ff. de hære.insti.
g in l.illud. ad l.aquil.
h in l. maximū vitiū.C. de libe.præte.
i Passim in cōmentariis institutio
k in c. cùm dilecta. de cōfirma. vti lit. vel inutil.

Paulus: [a] Vnius factum cæteris non debet esse damnosum.

Idē: [b] Nō debet aliis nocere qđ inter alios actū est.

Idem: [c] Alterius negligentia aut cupiditas, ei qui diligens est nocere non debet.

Neratius: [d] Alienus dolus, alii nocere non debet.

Callistratus: [e] Vnusquisq; ex suo admisso sorti subiicitur, nec alieni criminis successor cōstituitur.

Alphenus: [f] Nemo ex alterius facto obligatur vel excluditur.

Ecce quàm diuersis formulis iurisconsulti eandem sententiam explicarunt.

Idē quoq; à doctoribus nostris sæpenumerò obseruatum notauimus. Nam Bartolus [g] vulgatū axioma ita protulit:

Vbi militat eadem ratio, idem ius statui debet.

Baldus: [h] Quos ratio connectit, non debet iuris dispositio separare.

Portius: [i] Rationis identitas, non patitur decisionē similium casuum esse diuersam.

Interpres iuris Cano. [k] Similis ęquitatis ratio similia iura suadere videtur. l. fi. C. ad leg. falcid.

Aliqui vero: Vbi diuersa ratio assignari non potest, diuersum ius induci non debet. l. à titio. de stipul.

Alii: Paritas rationis, paritatem exigit dispōnis.

Alii: Simile factum simili iure finitur.

Alij breuius: Eadem ratio, idem ius.

Possem hîc ex regulis quoq;, vel à nobis oīno cōpositis, vel reformatis īnumeras adducere, q̄ breuitatis gratiâ omittūtur: præsertim cū in libro nostro Axiomatū (q̄ iā sub prelo est) plenissime cumulēt.

Quam ob rem Iurisconsulti magis per facti species, quàm generales regulas processerunt. Cap. XI.

DVPLICI ratione factum existimo, vt iurisconsulti non per vniuersales, sed speciales facti definitiones, ciuilis disciplinæ pręcepta tradiderint. Nāq; dempto

dempto singulari libro, qui De regulis iuris inscribitur (de his loquor quæ ad nos peruenerunt,) reliquũ ferè operis solas facti species atq; indiuidua cõplectitur. Hunc autem scribendi morem, prudentes nostros secutos arbitror, tum quod eis concessa de iure respondendi à Cæsaribus potestate,[a] multorum quæstionibus satisfacere cogebantur: quæstiones autem non in genere, sed prout ex facto singulis occurrebant, proponebantur ac definiebantur. Etenim in rẽ quisq; suã non in alienam, consilium quærit:[b] vnde & Prudentum responsa appellata sunt,[c] tum etiam, quoniam omne ius nostrum in facto positum est,[d] & quælibet minima facti varietas ius reformat.[e] Vt igitur in tam necessaria & frequenti arte certiora præcepta traderentur, non per generales regulas, sed per singulares decisiones, ius ad facti species retulerunt, innumerisque digestorum libris, & legum myriadibus ea specialiter distinxerunt, quæ multò paucioribus, & generalibus præceptis perstringi potuissent, nisi tanta factorum varietas obstitisset. Cùm enim natura nouas formas excogitet,[f] continueq; inter mortales recentes facti species oriantur, non tam facilè aut commodum fuisset in vniuersum omnia definire, quàm per singula ex genere & circũstantiis (vt Neratio placuit)[g] decidendo procedere. Qua ratione motus videtur Vlpianus, cùm voluit omnem definitionem in iure ciuili periculosam haberi, rarumq; esse vt subuerti non possit.[h] De generalibus autem definitionibus, per modum regulæ procedentibus eum sensisse, titulus, cui lex illa subiicitur, satis ostendit.[i] Quod nec interpretem latuit, qui non descriptionis, sed regulæ meminit: tametsi pleriq; Vlpianum de diffinitione rerum sensisse temerè existimarunt.[k] Periculosam verò esse omnem in iure regulam, vel hinc probatur, quòd regulas generales atque vniuersa-

a l. ij. ad fi. de orig. iur.
b l. pses. C. de serui. & aqua. l. plures. de dam. infec.
c §. respõsa prudẽtũ. insti. de iu. natura.
d l. si ex plagis. §. in cliuo. ad l. aql.
e l. interpositas. C. de transact.
f l. ij. §. sed quia diuiæ. C. de veter. iur. enucle.
g in l. pen. de impens. i reb. dot. fac.
h in l. oĩs definitio. de reg. iur.
i l. Imperatores. ĩ fi. de in di. addi.
k aliud est enĩ definire. l. si qs cũ totũ. §. j. de excep. rei iudi. l. cum ratio. de bo. damna. aliud diffinire. l. j. §. dolũ. de dolo.

les esse oportet,[a] & ad tollendam vniuersalem consequentiam sufficit instantiam dare.[b] Nam per instantias,& exceptiones vitiari regulas planum est.[c] Porrò instantias atq; exceptiones, perpetua factorum varietas, circunstantiarum diuersitas, & ipsius quoq; humanæ naturę inconstantia assiduas pariũt.[d] Accedit generis obscuritas, quæ legibus maximè refragatur.[e] Cùm enim in lege nihil magis desideretur quàm claritas,[f] & ex genere incertitudo plerunque nascatur.[g] commodius visum est singulis fermè causis, singulas leges applicare.[h] Verùm cũ ipsi videamus omnem mundi artẽ suis generalibus constare præceptis, omnemq; perfectam scientiã, non tantum, ex singulorum, sed ex vniuersi cognitione pendere,[i] nostrum erit studium, noster labor, ex tot legum ac respõsorum chiliadibus, quas maiores nostri non iniquis rationibus cõgessisse videntur, vniuersalia pręcepta deducere, & subtili ingenio ipsum ius ciuile per tot species siue indiuidua sparsum, ad breuem artem methodumq; redigere. Quod facilè facturi estis (studiosi iuuenes) si hæc nostra quantulacunque præcepta præsertim quæ tribus proximè præcedentibus capitibus tradita sunt, minimè neglexeritis, sed toto vobis studio duxeritis amplectẽda.

Quanta sit assiduæ disputationis vtilitas, quamúe proficua proborum iuuenum consuetudo. Cap. XII.

PROPERANTIBVS ad iuris ciuilis scientiam, cupientibusq; ad perfectum eruditionis gradũ quàm celerrimè peruenire, præter ea omnia quæ superioribus capitibus tradita sunt, vnum maximè necessarium videtur, crebra frequensq; disputatio. Nempè ex ea infinita propè commoda nascuntur: ingenii, memoriæ, linguæ, promptitudinis, audentiæ seu fiduciæ, &, quod omnium potissimum est, veritatis. Trita est Marcelli sententia: Omne artificium continua exercitatione recipere incrementũ,[k] sine qua artificis

a l. regula. §. fi. de iu. & fact. igno.
b l. si is qui cc. §. verum. de reb. dub.
glo. & doc. in l. credito ri. de operis no. nun.
c l. j. de regu. iur.
d d. §. sed quia diuinæ C. de vete. iu. enucle.
e §. illud au tẽ. in proœ. Digestorũ.
f l. leges. C. de legi. c. erit aũt. dist. iiiij.
g leg. ita fidei. de iu. fisci. l. legato generaliter. de legat. j.
h §. alio. ist. quib. mod. testa. infir. l. singulis. de exce. rei iu.
i l. j. si cer. pet. §. his igitur. insti. de iust. & iur.
k in l. legatis. §. ornatricibus. de leg. tertio.

artificis ingenium rubiginem contrahit. Exercitatio verò nulla vtilior honestiorq; legum cultoribus esse potest, quàm assidua de iure conflictatio. Porrò ingenium, si obtusius fuerit, acuitur: si per se valeat, vehementer intenditur, fitq; perspicacius. Memoriæ verò nihil esse potest conducibilius: quippe cuius tanta est infirmitas, [a] vt nisi frequenti commemoratione iugiter renouetur, in totum facile pereat. Frustrà equidē noctes insomnes duxeris, dies sine otio & cessatione transegeris, legum centurias numeraueris, doctorum opiniones percurreris, nisi hęc ipsa summo labore confecta, fidelis memoria conseruet, tibiq; (quoties res ipsa postulauerit) prompta restituat. Linguam quantum erudiat, poliatq; assidua disputatio, superuacuum est demonstrare. Nam hoc ipsius linguæ proprium exercitium est. Vix enim fieri potest, vt quæ toties repetieris, non semel bene pronunties. Audentiam siue fiduciam, ex frequenti congressu generari, nemini obscurum est. Videmus enim quotidie, adolescentulos præ nimia quadam formidine ac verecundia titubantes, ex circularibus palæstris, crebraq; disputatione promptos, audentesq; fieri. Quod non ineuustè quidem mythographus ille Phrygius in vulpe & leone confinxit: Vulpes (inquit) cum leoni nūquam antea viso, casu occurrisset, primum sic timuit vt penè exanimata considerer: deinde cum secundò vidisset, timuit quidem, sed leuius. Cùm autem & tertiò in eundem incidisset, sic animum extulit, vt & accederet, & colloqueretur. Nempè significans nihil adeò durum difficileq; videri, quod assuetudine non facilè superetur. Veritas autem quonam pacto tutius faciliusq; inueniri potest, quàm disputādo? Nam & Archadius multa Herennium Modestinum, & notando & disputādo optima ratione decreuisse refert. [b] Ad hæc igit commodius peragenda, debet probus iuuenis (qui

[a] leg. peregre. de acq. pos. l. si arbiter. de p-ba.

[b] In l. munerū. §. mista. de muneri. & honori.

legibus dare operam cupit) similis vitæ & conditionis æquales sibi socios, sodalesq; deligere: sanè candidos, mites, & modestos, qui & abstinere, & sustinere didicerint: quibuscum, non de rebus lasciuis aut inanibus fabulis, sed de legibus, de ciuilibus præceptis, de causis & rationibus iuris continuè loquatur: à somno, à cibo, à studio, à lectiõe meditata proponat, lecta conferat, audita commemoret: inter deambulandum leges occurrant, inter calices iuris controuersia suscitetur: nullo loco, nullo tẽpore sermo de legibus intermittatur. Hoc pacto quis nõ speret ad summum eruditionis gradum se, & facilè, & celeriter peruẽturum? Hoc vnum (dilectissimi iuuenes) vos ꝑpetuò cogitare velim, Nihil improborũ iuuenũ cõmercio pestilentius, nihilq; ad virtutum studia bonorum consuetudine præstantius inueniri.

Paucos & idoneos autores eligendos, in eisque diligenter versandum. Cap. XIII.

ETSI ingenioso legum professori, neq; multitudine librorum, neque doctorum copia opus esse, aliquando firmauimus, veruntamen (quoniam plerunque delectat multorum videre sententias, & quo quisque ingenio præditus fuerit, eorum maximè qui in sua facultate celebres extiterunt) paucorum lectioni vacare permittimus: suademusq; in hac nostra legali disciplina eos tantum doctores eligendos esse, de quibus vir ille æterni nominis Alciatus iudicium elegantissimum tulit.

In iure primas comparatus cateris
Partes habebit Bartolus.
Decisiones ob frequenteis, actio
Baldum forensis sustinet.
Non negligenda maximè est tyronibus
Castrensis explanatio.
Opinionum tutius Symplegadas
Superabis Alexandro duce.

Ordinis

Ordinis Iason, atque lucis nomine
Videndus est properantibus.
His si quis alios addiderit interpretes,
Onerat quàm honorat verius.

Ego vnum addendum censeo, in quo, quantum ad leges pertinet, desiderari nihil potest, Ioãnem ab Immola doctorem irrefragabilẽ, Alexandri Aretiniq; præceptorem, qui nunquam hallucinatus creditur: in causarum & rationum cognitione, in difficilium articulorum explicatione ita versatus, vt qui eo careat, optimo doctore careat. Eum profectò tertium à Bartolo locum obtinere, nemo rectè negauerit. Vtrunq; Ius suis diuinis commẽtarijs sic illustrauit, vt quicquid boni Alexander, Iason, cæteriq; recentiores congessisse inueniuntur, id vt plurimum Ioanni ab Immola communi præceptori accepto ferre teneantur. Fuit quidem Immola (vt paucis absoluã) & in conciliandis legibus ingeniosissimus, & in rationibus peruestigandis (quam optimam iuris ciuilis partem esse docuimus) omnium diligentissimus. Vnde iudicium ita meum proferre non dubitarem:

Iuris doctorum (si quis mea vota requirat)
Ex tota hic numerus, classe legendus erit.
Bartolus & Baldus, Paulus, Tartagnus, Iason,
Et gemini referens Immola Iuris opes.
Præterea his alios, si quis superaddere tentet,
Officiet studiis verius ille suis.

Hos in Commentariis vehementer excelluisse constat, Consilijs verò (vno dẽpto) non tantopere probati. Quãobrẽ quatuor pro Consiliis oĩno eligẽdos censeo: duos quidẽ legum copia, & sermonis breuitate præstantes, Ancharanum & Romanum: cæterũ duos opinionum cumulis vtilissimos, Alexandrũ &

 Decium.

Decium. Non inficior sanè Oldradi, Fulgosii, Comensis, Pauli, Cornei, Aretini, Socini, Curtij Senioris, & complurium aliorum vota valdè probari: verum si ex multis (vt de commentarijs sensimus) pauci eligi debeant, proculdubio quatuor præscriptos cæteris potiores esse constabit. Nempè si horũ Consilia diligenti studio reuoluãtur, adeò perfecta atq; elaborata inuenientur, vt nihil aliunde petendum videatur. Proinde (acutissimi iuuenes) non authorũ multitudini studeatis: sed ex multis meliores vobis proponite, quorum lucubrationibus, ac monumentis ita insistite, vt ex studijs vestris fructum solidum atque vberrimum referatis.

In cuiusq; legis elucidatione octo maximè obseruanda. Cap. XIIII.

HAVDQVAQVAM extra propositæ materiæ rationem fore putaui, clarissimi iuuenes, si ordinem quoq; in explicandis legibus obseruandum præscriberem, ne quid vobis ad perfectam eruditionem nostra opera desit: quamuis locus hic doctoribus iura interpretantibus magis necessarius videatur. Ad plẽnam igitur legum interpretationem octo maximè desiderantur, quæ sequenti carmine perstringũtur:

Præmitto, scindo, summo, casumq; figuro,
Perlego, do causas, connoto, & obiciò.

Præmitto.

In primis enim pro euidentia illorum, quæ ad subiectæ materiæ declarationem respiciunt, semper aliquid præmittendum est: [a] : veluti connexarum materiarum distinctiones, terminorum ac vocabulorũ diffinitiones [b], generalis & compendiosa totius materiæ de qua agitur declaratio, & similia. Præfationes enim (vt elegantes voluit Caius [c]) ad lectionem propositæ materiæ libentius perducunt, & eò perductis euidentiorem præstant intellectum.

a l. ꝓponebatur. versi. quibꝰ ita ꝑmissis. de cast. pecul.
b l. j. si certa. l j. de doli excep.
c In l. j. de origi. iur.

a In procem.insti.§.igitur.in verbo partiri.
b In.§.alio.institu.quib.mod.test.infir.& in §.sed ne in primis. de leg.
c l.caius.§.titius.de lega.ij.

Scindo.

Secundò, quoniam partitio (teste Accursio[a]) animũ legentis incitat, mentem intelligentis pręparat, memoriam artificiosè reformat, & secundum Iustinianum:[b] difficultas ex permista traditione procedẽs, per separationem explicatur. Quemadmodum & agrorum diuisio vberiorem culturam reddit,[c] lex ipsa in partes congruas diuidenda est: sic tamen ne diuidantur ea quæ simul cohærent, & ad vnius perfectionem tendunt,[d] vel ad eundem finem concurrũt: velut dictum à sua causa, vel responsum à quęstione proposita. Talia enim, cum sint ratione & fine indiuidua, pro vno haberi debent,[e] quæ si in partes scinderentur, non diuidi quidem, (sed vt Baldus rectè sensit[f]) potius destrui viderentur. Diuisionem autem commodam recipiunt, quæ separatam habent rationem, & diuerso fine clauduntur: veluti cum plura dicta in eadem lege æquè principalia cumulantur, vel plures diuersæ facti species terminantur: vt in Vlpiani legibus[g] plerunque videmus, qui inter cæteros iurisconsultos eo potissimum nomine commendatur quòd & varios casus, & quàm breuissimè soleat eadem lege decidere. Proinde tunc solum vtilis diuisio censetur, cum separabilium confusio euitatur.

d l.& si nõ sint.§.perueniam[9].de auro & arg. leg. Imo.in rubri. de sti pul. ver.iij. est descendendum.

e leg.sed si plures.§.filio.de vul.

f In repe.l. petẽs. C. de pact. & tex. in l. ij. §. si quid autẽ. C. de vete. iure enucl.

g In l. illicitas. de of fic.pręsid.

Sumo.

Tertiò, quoniam breuitas[h] magis delectat, & quæ compendiosè traduntur[i] cùm addiscantur facilius, tum diutius retinentur, vniuersa legis sententia in epitomen siue summam[k] redigenda est. Qua de re latius suprà ix.& x.capitibus tractatum est.

h l.j. vbi gloss. quod met. cau.

i l.j. de regu.iur.

k l.in summa.de cõd. ind. & l. iii summa. de aqua plu.

Casumque figuro.

Quartò, ne ex tali compendio, vel breuiori narra-

tione obscuritas fortassis insurgeret, iuxta illud Horatianum:[a]

Breuis esse laboro, Obscurus fio.

Quod sanè legis interpretationi non parum detraheret, nec leue aliquando discrimen[b] afferret, vniuersa facti species (maximè nouitiorum gratiâ) ad vnguem recensenda est, casusque totius legis planius exponendus[c].

Perlego.

Quintò legenda est litera, legisque contextus verbotenus percurrendus, cùm vt facti narratio verbis legis congruere videatur,[d] tum verò (si quid fortè inemendatum, vel librariorum incuria deprauatum inueniatur) subtili iudicio castigetur.

Do causas.

Sextò, ne vel in casu indubitato,[e] vel sine ratione lex facta videatur, causæ tum dubitandi, tum decidendi diligenter peruestigari debent, vt suprà capite quarto & quinto latissimè declarauimus.

Connoto.

Septimò, ne verbis[f] potius, quàm menti inhærentes (quod à iuris ratione omnino alienum esse docuimus) legis definitionem ad propositam tantùm speciem restringamus, generales regulas, ac notabilia dicta ex omni eius parte colligere debemus, casumq; decisum ad omnes alios ex similitudine facti, vel rationis protendere, & subtiliter adaptare. [g] Quod quemadmodum faciendum sit, suprà capite octauo, nono, & decimo abunde monstrauimus.

Et obijcio.

Octauò & vltimò, quò perfecta omnino legis intelligentia habeatur, & prorsus nihil dubitationis supersit, contraria & oppositiones, tam ex glossematis, quàm ex Bartolo, cæterisq; doctoribus in verba & sententiã ipsius legis excitare debemus: vt suprà cap. vj. diffusè tractauimus: quibus tandẽ ingeniosè, ac subti-

a Hora. in arte poëtica.

b §. illud autẽ. in proœmio digest.

c l. vt respõsum. C. de trãsact. l. pcibus. C. de impu.

d leg. quod constitutũ. de mili. testamẽ. & l. iiij. §. toties de damn. in fect.

e l. domitius. de testa. l. quod labeo. & car bo. edi. l. ancillæ. C. de furt. l. j. ad munici.

f l. scire leges. de legi. & l. ij. C. cõmu. de lega. l. iij. C. de liber. præte.

g l. non solum. § . qui primipilũ. de excusat. tuto.

ac subtiliter, tum ex varietate facti, tum ex rationis diuersitate sublatis,[a] lex ipsa cū vniuersa eius materia, pfectissimè enucleata atq; intellecta remaneat. a l.iij.§.cōtrarium. C. de vete.iur. enucl.

Hunc vobis (ornatissimi iuuenes) ordinem in interpretandis legibus obseruandum, libenter pstringere volui, vt cùm ad metam laborum vestrorū perueneritis, lauream consumati certaminis adepturi, puncta legum vobis ad periculum proposita, non confusè (vt plerique solent) sed dilucidè, atque eleganti ordine recitetis. Quod cum audientibus patribus iocundissimum fuerit, tum vobis ipsis perpetuæ laudis afferet ornamentum.

Leges iurisconsultorum ex uariis fragmentis compilatas, annaliumqúe imperitia interpretes mirè hallucinatos. Cap. XV.

NECESSARIVM omnino visum est ad perfectam legum intelligétiam, aliquot errorum, in quos tum interpretes, tum doctores nostri temerè lapsi sunt, causam originemqúe detegere. Existimarunt enim Iurisconsultorum leges ea integritate, eoque ad nos ordine peruenisse, quibus ab ipsis primùm autoribus conscriptæ digestæque fuerunt: nescientes illustres illos viros,[b] quibus à Iustiniano ius omne reformandi potestas facta est, ex variis prudentum responsis, variisque responsorum fragmentis, leges quales habemus composuisse, in ordinemque redegisse. Insuper temporum atque annalium imperiti, cùm nec Cæsarum, nec Iurisconsultorum ætates, moresúe distinguere didicissent, in multis hallucinari facilè potuerunt. Vtq; id apertè exemplis comprobemus, occurrit in primis Accursius noster in quodā Iaboleni responso,[c] vbi cōpilatores Iaboleni, lege ad vnguem recitata, in qua Labeonis sententia cōfutatur, demum ex scriptis Pauli & Proculi iunioris, Iaboleni sententiam contra Labeonem tuentur. Eo in loco mirum est, vt tantus

b §. j. in j. consti. C.

c in l. filiū. in fi. de acquir. hære.

vir, alioqui de legibus bene meritus, ita se torqueat, nunc Iabolenum de seipso in tertia persona loqui contendens, nunc legem Neratio tribuens Iaboleni sententiam referenti: nec vllo pacto sese explicare valens, qui non iurisconsulti, sed compilatorum ea verba esse nunquam aduerterit: quorum sanè præcipuus labor fuit, ex variis prudentum responsis, perfectas nobis leges, opinionesq; frequentiori calculo approbatas, transcribere. Hinc nobis leges ex Iuliani, Marcelli, Pauli, Vlpianiq; fragmentis compositæ: Hinc Vlpiani lex in Modestinum definit, Scæuolæ in Claudium Triphoninum, Labeonis in Iabolenum, Papiniani in Paulum, Marcelli in Vlpianum: & sic de reliquis. Cumq; interpretes nostri huiusmodi appendiculas compilatorum, eiusdem authoris, cui lex ascribitur, esse credidissent, statim existimarunt, vel legem fuisse malè inscriptam, vel autorem legis à prima persona in tertiam diuertisse. Possent quidem hæc quasi læuia dissimulari, nisi in Iuriscósultorum tempora tam grauiter peccaretur. Quemadmodum enim à Neratio Iabolenum, aut à Iaboleno Paulum citari credemus, quum & Neratium Iabolenus minimè præcesserit, & Iabolenum Paulus vix decrepitum audierit? Floruit siquidem Neratius Priscus Traiani temporibus: Iabolenus vsque ad Pij imperium peruenit: Paulus sub Alexandro maximè claruit. Quem ordinem ex Pomponio [a] quoq; suscipimus, qui & Neratij & Iaboleni meminit, Pauli nequaquam. Idem obseruatū videmus in alio Papiniani [b] responso cui compilatores addiderunt verba hæc: Paulus notat, & Imperium quod iurisdictioni cohæret mandata iurisdictione transire, quod & verius est. Constat autem Papinianum Seueri temporibus floruisse, & à Bassiano occisum: Paulum verò eius discipulum sub Alexādro, vt prædictum est. En igitur, vt error initio leuis, maximas tenebras

a in l. ij. in fi. de orig. iur.

b in l. j. in fi. de offi. ei° cui man. est iurisd.

tenebras in fine parturiat. Sed & compilatorum curam atq; industriam maiori arguméto comprehendere licet, quod anteriorum fragmenta ita ad posteriorum leges adaptarunt, vt nisi horum (quæ nunc admonemus) lector meminerit, facilè cum cæteris in errorem sit dilapsurus. Extat responsum [a] Vlpiano inscriptum, tit. de tritico vinoq; lega. vbi quæritur, si vinum vetus legatum fuerit, qualiter accipiédum sit. Compilatores eo loco Neratii fragmentum (qui diu ante Vlpianum fuit) ita commodè subiecerunt, vt ad quæstionem Vlpiani compositò respondisse videatur. Sed & alibi Caium atq; [b] Vlpianum Paulo ita accommodarunt, vt omnes in idem responsum eodem tépore conuenisse existimentur. Alibi quoq; Paulum & Caium Vlpiano, tit. de priuilg. credit. Sic etiam credendum est scabrosam illam implicitáq; legem, titul. de vsucap. [c] ex diuersorum fragmentis à compilatoribus fuisse consutam. Cuius rei non leue argumentum est, tum quòd incerto adhuc authore profertur (nanq; alij Paulo, alij Caio acceptam ferunt) tum verò quòd Iuliani & Marcelli controuersiam adeò obscurè perplexeq; complectitur, vt incertum omnino sit, vtra opinio præferatur, & an in calce ipsius legis, negatiua vel affirmatiua oratio desideretur. Quantum verò in eius interpretatione maiores nostri hallucinati fuerint ob annalium imperitiam, neminem vel mediocriter doctum latere potest. Nempè Iuliani opinionem contra Marcellũ approbantes, non immeritò Marcellum à Iuliano notatum, confutatumq; fuisse communiter receperunt. Atqui Marcellum longè post Iulianũ floruisse, notasq; [d] in eum scripsisse palàm est. Fuit siquidem Iulianus Hadriani, Pijq; temporibus: Marcellus autem Seueri imperio claruit. Meminit Iuliani Pomponius, [e] Marcelli nequaquam. Eadem imperitia lapsi Bartolus, Baldus, Paulus, & alij complures, in quodam

a In l. si quis vinũ. in fin. cum duab⁹ ll. sequ. Item Paulũ Vlpiano. l. præceptoris. ad l. aquil.

b In l. itẽ si suspectus. de procur.

c leg. si is qui. pro empt.

d l. apud iulianum. de hær. insti. l. si fundum. de lega. j.

e d. l. ij. in fi. de origi. iur.

a in l.fi. C. de instit. & substit.
b l. pcibus. C. de ipub. & aliјs.
c in d.l.fi.

quodam Iustiniani [a] responso cæcutierunt. Nã Bartolus Papinianum Diocletiani & Maximiani legẽ [b] negat ignorasse, quasi post illos vixerit. Paulus à Castro longè diuersum sentit. [c] Nempè Papinianũ sub Augusto Cæsare vixisse, & à Marco Antonio necatum. Quæ sanè & perridicula sunt, & tantorum patrum testimonio indigna. Possem hoc loco alios, & propè infinitos maiorum errores apertis rationibus demonstrare, quibus aliquando (si per Dei gratiam licuerit) nos summo studio occursuros speramus: tametsi in hanc rem multos plurimum laboris & olei consumpsisse nõ ignoro, quorum operá non possum non magnopere probare. Veruntamen non omnia possumus omnes: cãpus spatiosus est, & multis indiget sarculis: nec tam ab vna parte repurgari potest, quin noui quotidie emergant cuniculi. Aliquid contulit Bologninus, plurimum Budæus, Zazius, & Alciatus, viri immortalitate digni: necnon insignis ille typographus Gregorius Haloãder Germanus, quem nisi fata nobis præmaturè inuidissent, legalis nostra facultas maximum proculdubiò incrementum recepisset. Proinde (acutissimi iuuenes) ne & vos in maiorum errores temerè incidatis, ad ea quæ præmonita sunt diligenter aduertite, Iurisconsultorum fragmẽta ab appendiculis compilatorum subtili iudicio distinguite. Quod facilè fiet, si tum ex Pomponio, tum aliis idoneis scriptoribus [d] Cæsarum prudentumque vitas, mores, & ætates (quod sanè ad perfectam legum cognitionem oĩno necessarium ducimus) solerti studio perquiretis.

d Velut ex Trãquillo, Plutarcho, Pomponio Læto, Eusebio, Orosio, Lampridio, Volaterrano, & similibus.

Leges librariorum incuria deprauatas, eruditorum iudicio castigandas, & ab Accursii reliquorumq; interpretum nugis, ac ridiculis expositionibus maximè discedendum. Cap. XVI.

POSTEAQVAM in sermonem erratorum incidimus, visum est & hoc loco iuuenes admonere, quantum ex

tum ex

rum ex deprauatis legibus, & interpretum nugis iacturæ facturi sint,nisi & summa cura,& diligenti studio,eruditorum hominum,qui de legibus bene meriti sunt, iudicia exquisierint, & ex illorum autoritate castigatos sibi codices parauerint. Multa enim asteriis & obeliscis dispungenda,multa inuertenda, adnotandaq́;, pleraque aliter interpretanda quàm maiores nostri docuerint, facilè discet qui præscriptorum Bolognini,Budæi,Zazii,Alciati,& Haloandri,lucubrationes diligenter euoluerit. Nos etiam huic negotio curam non modicam adhibuisse nostra aliquando scripta testabuntur. Interea tamen nonnullos exempli gratia locos proferemus, quos ab aliis prætermissos sedulò adnotauimus,dignosq́; castigatione putauimus. Offert se in primis Pomponij [a] responsum,titu.de actionib.empt.de cuius initio hactenus interpretes hęsitarunt. Aliqui enim ratio legendum putant,pleriq; datio, cùm tamen neutrum satis conueniat. Nec enim apud iurisconsultos vsq; facilè inuenietur, ratio possessionis vel possessionem dari,sed tradi: [b] vnde longè melius eo in loco traditio statuetur: hoc verò manifestè suadetur, cùm quòd possessionis proprium est tradi,tum ꝙ ex sequentibus Pomponii verbis de traditione locutú eum fuisse liquidò constat. Ait enim:

a Ad l. traditio. aliàs datio.

b l. si quis vi. §. differētia. de acqu. possess.

Traditio possessionis, quæ à venditore fieri debet, talis est, vt siquis eam possessionem iure auocauerit, tradita possessio non intelligatur.

Ecce quàm manifestè de traditione agatur. Atque hi errores (quantum coniectura assequor) ex eo ferè processerunt, quòd maiores nostri (quibus pulcherrima hæc & prope diuina excudendi ars nondú constabat) libros sibi calamo parabant, & plerique elegantiores pumice expolitos, miniatos, inauratos,

& quod

& quod præcipuum erat, capitibus legum egregiè depictis, varioq; emblemate illustratis: quale etiam nunc videre licet in vetustis codicibus ex membrana, non typis æneis, sed librarij manu conscriptis, in quibus maiuscula cuiusque capitis elementa, nunc minio, nunc prassino, sæpiusculè verò colore cœruleo, vel auro irradiantur. Scriptores igitur in singulis capitibus ea elementa maiuscula studiosè omittebãt, vt pro libito emptorum de pingerentur. Atq; id in causa fuit, cur recentiores nostri vetustos illos codices in prelum referentes (dum nullum elementum prætermittere voluerunt) in capitibus legum nonnunquam variauerint, modò aliquid detrahentes modò addentes, sæpe etiam inuertentes. Cuius sanè rei argumentum euidens præstant innumeræ leges, de quarum capite etiam hodie dubitatur. Extat lex Modestini, tit. de vulg. in qua cùm primum capitis elementum desideraretur, dubitarunt interpretes an I, vel N, reponi deberet: & plerisq; visum est I reponendum: nec ibi, Nam, sed, Iam, legẽdum: quorum sententiam magis probo. Idem negotium fecit lex Vlpiani prima, tit. de reb. cred. vbi diu pugnatũ vtrúmne, è re est, vel, bene est, statuendũ foret. Quod autem de hære. interpretes somniarunt, perridiculum est. Verùm hæc adeò leuia sunt, vt in vtram partem capiantur, nihil sit periculi. At cum de inuertenda vniuersæ legis sententia tractatur, tunc in corruptos codices incidere maxime periculosum est. Non possum hîc præterire legem illam Pauli, titu. de acquir. poss. (quãquàm aliquid suprà tetigimus) in qua manifeste desideratur negatiua, librariorum seu typographorum incuria prætermissa. Nam legendum est (Non quemadmodum nulla poss. acquiri, nisi & animo & corpore potest, ita nulla amittitur, nisi in qua vtrunque in contrarium actum est:) alioqui in regula iuris tam manifesta inexplicabilis

Ad l. iã hoc iure de vulga.

Ad l. j. si cer. pet.

Ad l. quemadmodũ de acq. poss.

omnino repugnantia inuenietur, quam ne Apollo quidem ipse extricaret. Aliter enim sensit idem Paulus [a] alibi,& cum eo Vlpianus,[b] cęteriq; legum conditores. Nec recipiendas puto interpretum nugas & diuinationes,quibus rem omnino cōponere moliuntur: quandoquidem tales compositiones lex illa non ferat, quæ iuris regulam oppidò generalem tradit, cui aliæ leges in eadem regula ex diametro aduersantur. Etenim possunt legum pugnantiæ, in particularibus casuum definitionibus, ex qualibet facti etiam subintellecti varietate componi. In generalibus verò regulis,ad eandem materiam pertinentibus,nullo id modo. Quòd autem ea lex negatiuam in principio iustè desideret,facilè ostenditur. Nam & præcedentis legis, [c] in qua solo animo formidantis possessio amissa est,rationem nectit,& elegantem loquendi modum ipsis iureconsultis admodum frequentem & peculiarem ostendit. Nempè illi per negationem comparationis vel similitudinis, tacita plerunque obiecta diluere consueuerunt. Sic Iabolenus Pauli præceptor, [d] titu. de iudi. [e] Non quemadmodum fideiussoris obligatio in pendenti potest esse, vel in futurum concipi, ita iudicium in pendenti potest esse. Vide quantum iam ex hac lege suffragii habeamus. Quid si negatiua hîc quoq; neglecta,vel dispuncta fuisset? Num interpretes nostri variè diuinassent? Idem Iabol.[f] tit. de fideiussor. inquit: Non vt æstimatio rerum, quæ mercis numero habentur,in pecunia numerata fieri potest, ita pecunia quoque merce æstimanda est. Item Iulia. alibi: Vendicatio non vt gregis,ita & peculii recepta est. Papinianus: [g] Nō enim vt filius duplex ius sustinet, [h] & patris & filiifamiliâs, ita seruus qui castrensis peculii est. Pōponius.[i] Non vt pater filium,ita vxorem maritus iure postliminij recipit. Paulo autem id genus loquendi frequentissimum fuisse, multis legibus

a In l.iij.§. in amittendā. de acq. poss.

b l. si quis vi.§.differētia. de acq. possess.& l.si me in vacuā.eo.tit.

c l. sed si nolit. de acquir.poss.

d l.an manumittere. de manu. vind.

e l. nō quēadmodū. de iud.

f l. si ita fideiussorē. in fi.

g l.vēdicatio.de rei vendi.

h l. pater. §.ij.ver. nō enim. de castren. pec.

i l. cū duæ. in fi. de capti. & postli.re.

legibus exploratum est. Nam in eod. tit. de acquir. poss.[a] ait: Nec enim sicut dominium non potest nisi in vna causa contingere, ita & possidere ex vna duntaxat causa possumus. Idem alibi: [b] Non sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est. Vnde colligunt Doctores vulgarem iuris regulam: Temporalia ad agendum, perpetuò valere ad excipiendum. Possem innumeros locos adducere, nisi tædium afferre magis, quàm vtilitatem viderer. Nec prædictis aduersatur lex illa eiusdem Pauli,[c] tit. de re. iu. quoniam omnes eas leges ex fragmentis iurisconsultorum constat omnino per compilatores, vel alios fuisse compositas: vnde quicquid ibi primo versiculo (qui ex Pomponio desumptus est) [d] adiectum reperitur, ex nullius iurisconsulti autoritate vel sententia prolatum est. Quare expungendú omnino putarem. Hactenus de legum capitibus. Succedit nunc alia errorum causa, quam scriptorum non negligentiæ, sed imperitiæ ascribendam puto. Etenim cùm iurisconsultorum mentem, ac sententiam non intellexerint, aliud pro alio verbum facilè receperunt: & vbi negatiua oratio desideratur, affirmatiuam statuerunt. Occurrit lex Pauli,[e] titu. de lega. tertio, in qua negatiua omnino desideratur, legendumq;, Et magis est, vt nec ipse præferatur. qui sensus & rationi congruit, & aliis legibus comprobatur: vt in repetitione eiusdem legis euidenter demóstrauimus. Eodem vitio laborat lex Martiani [f] de diuers. præscrip. quæ affirmatiuè legitur contra expressam sententiam Papiniani [g] eius præceptoris: & dum interpretes talem pugnantiam conciliare modis omnibus laborant, multa etiam inepta effutire, ac diuinare coguntur. Vtraq; lex eandem facti speciem continet, eisdé verbis composita est: nec ob id repetuntur, vt altera alteram corrigat. Sed quoniam diuersis titulis conuenire

a l. iij. §. nec enim.
b l. purè. §. fi. de dol. exceptio.
c l. fere. de regul. iur.
d in l. put de solutio.
e l. re coniuncti.
f l. si quisquam.
g In l. fi. de vsucap.

uenire videntur,& diuersis inseruire materiis,vt Iustinianus [a] aliquādo præmonuit:quamobrem,vt discipulus cum pręceptore Papiniano cōueniat, probabiliter negatiuam in Martiani lege statuemus.Vt dicat: Si quisquam in fluminis publici diuerticulo solus pluribus annis piscatus sit,alterum eodem iure vti non prohibet: qui sensus & iuris rationi congruit,& literam magis fluidam, ac elegantem facit. Accedit quòd illud verbum, prohibet, præcedente negatiua concinnius ac latinius sonat, quàm si simpliciter & affirmatiuè legatur, vt ingeniosus quisq; facilè perpendere poterit. Huius generis sunt lex Pauli [b] seu Caij de vsuscapio.cuius etiam suprà proximo capite meminimus:& lex Iaboleni [c] tit.de priuil.credito. in qua ferunt Bartolum & Baldum magnoperè dissensisse: cū adhuc ambiguū sit vtrúmne versiculus ille: Idē in substituto filio hærede seruandum non est: affirmatiuam magis quàm negatiuam desideret. Item lex Caij [d] de militari testamento, vbi interpres vtranque literam, & affirmatiuam & negatiuam, ingeniosè defendit. Quod sanè mihi non aliter recipiendum videtur,quàm Titiæ postulatio,quæ tanquàm nupta & innupta,idem legatum consequi cupiebat.[e] In lege Vlpia.[f] titul.qui satisd. cog.legunt oēs: Veritatē contineat. [g] cū plus quàm manifestū sit reponi debere,Vtilitatē:vt id quod interest à vera quantitate distinguat. Et hæc exempli tantū,& admonitionis gratiâ retulisse sufficiat:cætera in libro nostro nouarum interpretationum fusius explicantur.Non possum tamen inter alios errores vnū omnino ridiculum præterire:cuius causam partim scriptorum incuriæ,partim interpretum negligentiæ ascribendam puto. Existimarūt illi iurisconsultos de se ipsis loquentes,tertiam quandoque personam assumpsisse.Quæ sanè res cùm periculosa sit, tum ab antiquorum consuetudine maximè aliena.

Nec

a In l.ij.§. si quid aūt. C. de veteri iur. enucle.

b l. si is qui pro empt.

c l.paterfamilias.vers. idem ī substituto.

d l.si certarum.§. si eodem. in prīcip.

e l. titiæ, si non nupserit.de cōdi. & demonst.

f l.ij.§. si.

g l.hæc verba quāti.de verbo.sig.

Nec enim is dicendi character,seu loquendi modus vsquàm receptus legitur: nisi fortè in historiæ narratione,quæ eum nimirum candorem desiderat, vt scriptor nihil minus, quàm de seipso historiam texere voluisse videatur.Sic Ioannem Apostolum, sic C.Cæsarem aliosq; permultos obseruasse comperimus. At sanè alium in doctrinæ seu præceptorum traditione, modum ordinemque seruari conuenit: quod quidem nemo, vel mediocri iudicio præditus, facilè negaturus est. Ego verò, si quenquàm eo dicendi genere studiosè vti animaduerterem, non aliud mehercule iudiciũ de homine facturus essem, quàm de eo qui in sui nominis obliuionem ignorãtiamúe incidisset:quod summæ stultitiæ argumentũ esse Iustianus aliquando firmauit. [a] Proinde cauendum omnino est,ne in tantos viros culpã hanc reijciamus,aut omnium prudentissimis stultitię notam inuramus. Causa autem facilè constabit, si in memoriam reduxerimus quæ suprà præcedenti capite diffusè tractata sunt:quo loco ostendimus iurisconsultorum leges ea integritate,eoq; ad nos ordine minime peruenisse, quibus ab ipsis primũ autoribus conscriptæ fuerunt:sed compilatorum opera atq; industria, ex variis diuersorum fragmentis compositas & cõfutas:vnde factum est,vt Pauli & Vlpiani (qui ferè omnibus recentiores sunt) dicta in alterius iurisconsulti longe anterioris fragmentum desinant, videaturq; qui diu præcessit, posterioris scripta legisse: quod cùm admitti non posset,coëgit interpretes mirè hallucinari.Enimuerò existimãtes compilatorum verba, iurisconsultorum esse, de seipsis in tertia persona loqui eos temerè prodiderunt. Accedit alia erroris causa:librorum incastigata passimq; corrupta editio. Sæpè enim lex vnius alteri tribuitur,& vbi Vlpianus reponi debet,Papinianus,aliusue inscribitur:cumq; in ea lege de Papiniano mẽtio fiat

[a] in l.fi. C. de hære.insti.

fiat (sanè à diuerso legis autore) ipsum de se Papinianum, velut de tertio locutum fuisse crediderunt. Vtq; id exemplo manifestius fiat, vnum proposuisse contentus ero. Extat Vlpiani responsum [a] libro Digestorum vigesimoquarto, in quo refert Papinianum fructuum diuisionem diuortio facto, nō ex die locationis, sed habita ratione pręcedentis temporis quo mulier in matrimonio fuit, fieri debere censuisse. Ea lex Papiniano perperam ascribitur, cùm eiusdem sit Vlpiani, cuius & præcedens. Et erroneæ inscriptioni causam præbuit, ꝙ Papiniani nomen ab Vlpiano, in ipso legis exordio prolatum, supra legem positum crediderunt. Citanda est igitur, Papinianus diuortio, non vt vulgati codices hactenus habuere. Astipulatur etiam iudicio nostro versiculus in calce positus, vbi citatur Pomponius, quem tamen Papiniani auditorem fuisse pleriq; existimarunt: quibus, vt in hac re non vehementer assentior, subscribo tamen nusquàm facilè inueniri Pomponium à Papiniano cōmemoratum fuisse. Hæc prolixius fortè quàm par erat recensuimus: sed libēter, vt errorum quibus maiores nostri tam miserè lapsi conspiciuntur, omnes omnino admonitos nostra simul ope, atque industria redderemus.

a in l. Papinian⁹ diuortio. sol. matri.

Locos communes ingenii gratia habendos, & materiarum sedibus memoriam adiuuandam. Cap. XVII.

DVO sunt (ni fallor clarissimi iuuenes) quę iura profitentibus adeò necessaria videntur, vt nulla ferè maior aliundè vtilitas compareretur: nempè Loci cōmunes & Materiarum sedes. Locis communibus ingenium maximè exercetur: materiarum sedibus memoria plurimum adiuuatur. Enimuerò quæ ars seu disciplina ingenii acrimoniam æquè desiderat, ac ciuilis facultas, in qua de iustitiæ partibus, humanā societatem conseruantibus tractatur? [b] Vbi multa nunc ex bono, & æquo temperanda? [c] nunc secundū

b Instit. de iust. & iu. §. fin.

c l. si fideiussor. §. quidam. mādati. & l. si domus. §. in pecunia. de legat. j.

a l. prospexit. qui & à quib.
b l. aut facta. de pœ. c. occidit. xxiij.q.viij.
c l.cæteræ. famil. hercisc.l.fideicōmissa.§.quãquàm.de lega.iij.l.si eū in fi.de fideiusso.
d l.non possunt. de legib.
e in l. clodius. circa fi. de acqui. hæredi.
f l. non solū §.qui primipilum.de excus. tut.
g l.nō oēs. §.à barbaris de re milit.
h Clemen. vni. de cau. pos. & proprie.
i l.j. §. qui sunt. si quis omi.cau. testa.Insti. de hære. quali. & differentia.§.necessarij.

rigorem & iuris apices excutienda sunt? [a] in qua singula hominum tum facta, tum dicta, ex causa, persona, loco, tempore, quantitate, euentuq; pensanda ac definienda sunt? [b] Vbi demum nihil pro libito priuatæ vtilitatis, sed quasi à bono viro omnia statui oportet? [c] Communes igitur loci ingenium vehementer excitant, & ad rectum veritatis tramitem facilè ducunt. Nam quoties facti species occurrit, nullo vel Cæsarum, vel prudentum responso propriè definita (nec enim potuere casus omnes lege comprehendi[d]) tunc ingenio maximè opus est: quod nisi breui quadam methodo ad veritatis limina dirigeretur, facilè in tali nouitate succumberet. Proindè miserrimi ingenii eos esse putabat doctor [e] Castrensis, qui non nisi inuenta legè, aut decisione, propositas quæsitiones nossent definire. At verò perspicax ingenium, cupiens à tali se miseria liberare, ad communes locos confugit, omnia colligit, oīa confert, singula discutit, nihil non tentat, omnem deniq; lapidē mouet vt rectè definiat, leges aliis casibus præscriptas nouo casui applicat, nunc per locum ab absurdo, nunc ab identitate rationis, nunc à similitudine facti, nunc à speciali, nūc ab opposito, nunc à cessante ratione argumenta deducit, non ignorās oēm vim legum in inductione & applicatione cōsistere, [f] & quod liquidò constare non potest, argumentis subtiliter cognoscendum esse. [g] Finge dubitari: An actori liceat suspenso petitorio, interdictum adipiscendæ intētare? Hæc quæstio per locū à speciali rectè soluetur. Planè si isthuc actori spoliato in interdicto recuperandæ specialiter concessum est, [h] in cæteris interdictis cōtrarium obseruari palàm est. Itē si quæratur: An filio necessario hærede instituto, & paterna hæreditate abstinente, legata quouis modo debeantur (saltem virtute necessitatis quæ ipso iure hæredē facit? [i]) Casus hic similiter per locum à speciali

ciali rectè decidetur. Etenim si hoc libertati specialiter indulgetur [a] (cuius causam omnium fauorabilissimam esse constat [b]) vt necessario abstinente nihilominus debeatur, consequẽs erit dicere, aliarum rerum legata intercidere. [c] Qui locus sic vulgo explicari solet: Speciale in vno, ius commune in contrarium probat. [d] Item, Casus exceptus regulam in oppositum firmat. [e] Et sic de singulis exẽpla tradi possent, quæ in sequenti capite fusius cumulantur. Memoriam verò (quæ in viro professore ob scriptorum multitudinem magis, quàm in alio hominum genere desideratur) vehementer adiuuant materiarum sedes. Cũ enim tot casuum quotidie emergentium definitiones, totq; decisionũ cumulos retinere, memoriæ fragilitas non patiatur, [f] saltem eius rei sedes, in qua vniuersa materia communi doctorum calamo pertractatur, in promptu habenda est. Exempli gratia: Si omnes, aut singulos primi ac secundi decreti articulos, vel iuris accrescendi species, vel protestandi modos, vel moræ casus occurrentes, innumerato nõ habeas, incidatq; ex prædictis quæstio, confestim ad materiæ sedem accurre: Decreti quidem, in l. si finita. §. iulianus. de dam. infec. Iuris accrescendi, in l. re coniuncti. de lega. iij. Protestationis, in l. non solum. §. morte. de ope. no. nuntia. Moræ. in l. si insulam de stipulatio. Et sic de singulis: quarum aliquot, in alio sequenti capite, exempli tantum gratia congerentur. Aduertendum tamen est materiarum sedes ab omnibus ferè doctoribus solere constitui: vbi vel Bartolus apud iuriscõsultos, vel Baldus apud Cæsares solenniter laborauit. Nam quemadmodum Bartolus Digestorum legibus studiosius, pleniusq; vacauit: ita Baldus Cinum imitatus, Imperatorum sanctiones copiosius exornauit. Baldum, Salycetus, Faber, Corneus, & alii complures: Bartolum, Angelus, & Imola maximè secuti

a l. sciendũ. de manum. testa.
b leg. libertas. de regu. iur.
c l. j. in fin. vt in poss. leg.
d l. j. ad municip.
e l. ex eo. de testi. l. nam quod liquide. in fin. de pen. lega.
f l. ij. §. si quid autem in tanta. C. de vete. iu. enucle.

sunt:alii aliter,prout cuiq; opportunius visum est. Quoties igitur casus decidendus occurret, ad communem sedem properandum erit:facili tum labore, & minori periculo consultus respondebit. Locus hic de memoria, scholasticis quidem vtilis est, doctoribus verò maximè necessarius. Superior autem ad ingenium spectans,omnibus tū scholasticis,tum iurisperitis,æqualiter suffragatur.

De locis communibus. *Cap.* XVIII.

COMMVNES locos nihil aliud esse cōstat quàm modos argumentandi,quibus (vt prædictum est) ad veritatem facilius peruenitur. Sunt autem ferè huiusce modi:

Primus ab absurdo vitando. In quo sic argui potest: In omni dispositione vel actu interpretatio fieri debet,vt absurditas euitetur.l.nam absurdum. de bon.liberto.l.fi.in princi.C.de vsur. rei iudica. & l.diuortio.solu.matri.

Item,Dato vno absurdo, aliud facilè sequitur. l.ratas.C.de rescinden. venditio.

Ab adiectiuis sic.Quando præcedunt duo substantiua adiectiuum,sequens vtrunq; determinat.l.extat.vbi Bartolus quod met. cau.

Ab adiunctis. Ratione adiuncti conceditur, quod simpliciter non concederet.l.interdū. de aq.plu.

Item,Quod profertur cum adiuncto,nō est propriè tale.l.fin.filiusfami.§.meminisse. de donatio.

Ab adæquatis.Adæquatorum eadem est iuris dispositio.l.j. de lega.j.

Item, Quando duo adæquantur per legem antiquā, quicquid lex noua disponit in vno, cēsetur etiam disponere in altero.Bar.in l.ij. circa fi. de lega.ij.

Ab aduersatiuis. Aduersatiua dictio, & in iure & in facto, præcedentibus aduersatur. l. si hæredi.de condit.instit.Barto.in l.transigere.in prin. C. de transact.

Item,

Item, Aduersatiua copulata non iuris, sed facti diuersitatem ostendit. l. sed & si lege. vbi Barto. de peti. hære.
Ab alternatiuis. Alternatiua ponitur inter æqualia, vel parum distantia.l.j. de reb. dub.
Item, In alternatiuis sufficit alteram partium adimpleri.l.si hære.de conditio.institutio.
Ab abstractis & concretis. Verba legum non in abstracto, sed in cócreto intelligi debét. l.si in rem. in prin.de rei vendi.
Ab antecedenti concesso vel remoto. Concesso antecedenti conceditur & consequens.l.ij. de iurisdi.om.iudi.
Item, Remoto antecedenti, omne eius consequens remouetur.l.veteres.de iti.actuq; priua.
Ab assuetis. Assueta fieri facilè præsumuntur.l.certi. §.si nummos. si cer.peta.
Item, Durum est assueta relinquere.l.præcipiunt.de ædil. edict.
Ab autoritate. Peritorum in arte autoritas sequenda est.l.septimo.de stat.ho.
Item, Superioris autoritas in illicitis excusat. c. dixit.vbi gloss.xiiij.quæst.ij.l.iustè. de aquir.poss.
Item, Autoritas legis necessaria est, sed non gloss. vel doctoris.gloss.& doct.in l.j.C.de legi.
A causa. Causa proxima magis attenditur, quàm remota.l.ligni.in fi.de lega. iij.l. sed & si plures. §. in arrogato. de vulga.
Item, Omne ius potétius est in causa, q; in causato. l.digna vox. C.de legi. Paul.consi.129.vol.j.
A causato. Fauorabilius semper est causatum propiquius, quàm remotius.l.suus quoq;.de hære. inst. & l.publius.§.j.de condit.& demonstr.
Item, Causatum tantò dignius est, quantò à digniori causa procedit.l.restituendæ.in fi.cum gloss.C. de aduoc.diuers. iudi.

A combinatione duarum legum. Ex duabus legibus simul iunctis, optima fit determinatio. l.gallus.§. ille casus. de liberis & posthu.

Item, Vna lex indistinctè loquens, per aliam distinguitur & limitatur.l.sciendum. qui satisd. cogan. iuncta auth.offeratur.C.de lit.contest.

A communiter accidentibus. A communiter accidentibus sequitur præsumptio veritatis. l. neque natales.C. de probat.

Item, Quod communiter fit, censetur legitimè fieri. l.certi condictio.§.si nummos.si cert. peta.

Item, Ad communiter accidentia lex se facilius adaptat.l.nam ad ea.de legi.

A cohærentibus. Cohærentia eiusdem iuris habentur, cuius sunt ea quibus adhærent.l.quæ religiosis.de rei vendic. Vel breuius, De cohærentibus & contiguis idem est iudicium. c.vni. de consec. eccle. in sexto.

A coniunctis. In coniunctis ordo non attenditur. l. quidam testamento. de pecul.leg.

Item, Plura coniuncta vnum corpus reputantur. l. sed si plures.§.filio.de vulga.

A connexis. Connexorum idem est iudicium. l.eum actum.de neg.gest.c.translato. de constitu.

A contrariis. Contrariorum eadem est disciplina. gloss.& doct.in rub.de acqu. possess.

Item, Contraria simul esse non possunt.l.mutuis. pro socio.l.j. C.de fur.

Ideò ad positionem vnius, sequitur remotio alterius.l.si inter.de excep. rei iud.

A contrario sensu. Dispositum in sensu directo, oppositum arguit in contrario. l. j.vbi doct. de offi. eius, cui mand. est iurisd.

Item, Qui de vno negat, de altero affirmare videtur.& econtrà. c. nónne bene. de præsumptio. l. ait prætor.§.sed quod Papin.de mino.

A contento & continente. Destructo continente, corruunt omnia in eo contenta.l.si nemo. de testa.tutel.l.cum duobus. C.de inoffi. testa.

Item, Frustrà exprimitur, quod tacitè continetur.l. non rectè.C. de fideiusso.

A copulatiuis. Copulatiua ponitur inter diuersa. gloss.& doct.in rub.de iur.& fact.ignor.

Item, Copulatiua naturaliter cadit inter qualitates pares,& non difformes.l.quamuis.C.de impube.

A correlatiuis. Dispositum in vno correlatiuorum, trahitur ad alterum.l.fi.de acceptil.l.fi.in prin.C. de indic.vidu. tol.

A correspectiuis. Actus immediate facti, censentur inuicem correspectiui.l.si ventri.§.fi.de priui. credit.l.secta.ver.dicebam.si cer. peta.

Item, Actus correspectiui, eiusdem iuris & rationis habent.Bal.in repeti.l.petés.col.pen. C.de pact.

A consecutiuis. De his quæ veniunt in consequentiam, nulla est consideratio.l.j.de auto.tuto. l.con ditionibus pupillus.de condi.& demonst.

Item, In omni dispositione vel actu attenditur principale, non consequutiuum.l. si quis nec causam.si cer.peta.

A concursu plurium. Ex multis concurrentibus augetur effectus. l.j. vbi Bal. C. de fideicommiss.c. innotuit.ver.multa enim.de electio.

Item, Et quæ non prosunt singula, multa iuuant. l. spadonem.§.qui iura multa.de excus.tuto.

A consequenti dato vel destructo. Posito consequenti, ponitur antecedens.l.illud. de acquir.hære.

Item, Destructo consequenti, destruitur & antecedens.l.apud antiquos. C. de furt.

A diuersis. Ex diuersis non infertur. l. Papinianus. de minorib.

Item, Diuersorum diuersum est iudicium.l.inter.stipulantem.§.sacram. de stipul.

A diuersitate rationis. Diuersa ratio reformat actũ. l.interpositas.C. de transac.
Item, Diuersitas rationis, diuersitatem iuris inducit.l.fi.de rit. nuptia.
A diuersitate loci vel temporis. In actu iterabili diuersitas loci vel temporis, arguit facti diuersitatem.l.nunquàm plura.de priua. delict.l.si commu nem.de seruitu.vrba.prædio.& ibi Pau.Cast.
Item, In actu non iterabili, diuersitas loci, vel temporis, contrarietatem inducit. l. j. C. qui accusa. non poss.c.cum tu.extrà de testi.
A destinatis. In vltimis voluntatibus destinatum ad tale, habetur pro tali.l.seruos.de libe.cau.
Item, In actibus viuẽtium, sola destinatio non facit implementum.l.si nondum. C. de furtis.
A diffinitione. Omnis bona diffinitio debet cũ suo diffinito conuerti.l.j.§.dolum. de dolo.
Item, Cuicunque non conuenit diffinitio, nõ etiam conuenit diffinitum.l.ij.§. appellata. & ibi doct. si cert. pet.
Ab effectu. Causa cognoscitur ab effectu.l. non codicillum. C. de testam.
Item, Non consideratur modus, dummodò habeatur effectus.l.iij.C.de institu. & substitutio.
Ab æquipollentibus. Non refert quid ex æquipollentibus fiat.l.fideicommissa.§.si cui.de leg.iij.
Item, In formis non admittitur æquipollens. l. qui per salutem.de iureiur.
Ab euentu. Status rei dubius, à futuro declaratur euentu.l.iure nostro.§.fin.de testa.tutel.
Item, Frustrà illud expectatur, cuius nihil operatur euentus.l.cùm hæres.§.j.de acquir.hær.l.aliquan do.in fin. ad Velleianum.l.si quis ita scripserit. de hæred.instit.
Item, Dubius est litis euentus. l. quod debetur. de pecul.

Ab

Ab extremis. Probatis extremis media præsumunt. l.sicut.§.nõ videtur.quib.mod. pig. vel hypothe.
Item, Omne extremum est vitiosum.l.solent. §. fin. de offic.proconsul.
A fato. Actus fatalis non releuat agentem. l.ij.in fi. de condit.& demonstr.
Item, Fati infelicitas neminem excusat. l.verùm. §. sciendum. de mino.
A fictione. Idem operatur fictio quod veritas.l.j. de adoptio.l.cùm ex oratione. de excusa. tuto.
Item, Fictio nunquã inducitur nisi æquitate suadente.l.deniq;.& l.nec vtilem.ex quib. cau. maio.
Item, Voluptatis gratiâ fictio non inducitur. l. ij. de capt.
A fine. Omnis actus à fine iudicatur. l.rem non nouam.C. de iud.
Item, Inducta ad vnum finem, contrarium effectum non operantur.l. legata inutiliter.de adi.lega.
Item, Habito fine, de mediis non curatur.l.si sui natura.quemadmodum testa.aperi.
A forma. Forma dat esse rei.l. iulianus.ad exhiben.
Item, Omissio formæ vitiat actũ.l.cùm hi. §. si prætor.de transact.
A genere. Tantum operatur genus in suo genere, quantum species in sua specie.l.si chorus.in prin. de lega. iij.
Itẽ, Posito genere ponitur & quælibet eius species. l.j.de auro & ar.leg.l. item legato.§.j.de lega.iij.
Item, A quo remouetur genus, omnes quoque species remouentur.l.iurisgentium. §. sed & si fraudandi.vbi Bar. de pact.
A geminatis. Verba geminata efficacius disponunt. l. balista. ad Trebellia.
Item, actus geminatus plus operat̃, quàm simplex.l. cùm scimus, vbi Bart.C.de agrico.lib.x.
Ab habilitate. Cùm de vno principaliter dubitatur, habilitas

A diuersitate rationis. Diuersa ratio reformat actū. l.interpositas.C. de transac.

Item, Diuersitas rationis, diuersitatem iuris inducit.l.fi.de rit. nuptia.

A diuersitate loci vel temporis. In actu iterabili diuersitas loci vel temporis, arguit facti diuersitatem.l. nunquàm plura de priua. delict.l.si commu nem.de seruitu.vrba.prædio.& ibi Pau.Cast.

Item, In actu non iterabili, diuersitas loci, vel temporis, contrarietatem inducit. l. j. C. qui accusa. non poss.c.cum tu.extrà de testi.

A destinatis. In vltimis voluntatibus destinatum ad tale, habetur pro tali.l.seruos.de libe.cau.

Item, In actibus viuētium, sola destinatio non facit implementum.l.si nondum. C. de furtis.

A diffinitione. Omnis bona diffinitio debet cū suo diffinito conuerti.l.j.§.dolum. de dolo.

Item, Cuicunque non conuenit diffinitio, nó etiam conuenit diffinitum.l.ij.§. appellata. & ibi doct. si cert. pet.

Ab effectu. Causa cognoscitur ab effectu.l. non codicillum. C. de testam.

Item, Non consideratur modus, dummodò habeatur effectus.l.iij.C.de institu. & substitutio.

Ab æquipollentibus. Non refert quid ex æquipollentibus fiat.l.fideicommissa.§.si cui.de leg.iij.

Item, In formis non admittitur æquipollens. l. qui per salutem.de iureiur.

Ab euentu. Status rei dubius, à futuro declaratur euentu.l.iure nostro.§.fin.de testa.tutel.

Item, Frustrà illud expectatur, cuius nihil operatur euentus.l.cùm hæres.§.j.de acquir.hær.l.aliquando.in fin. ad Velleianum.l.si quis ita scripserit. de hæred.instit.

Item, Dubius est litis euentus. l. quod debetur. de pecul.

Ab

Ab extremis. Probatis extremis media præsumunt. l.sicut.§.nō videtur.quib.mod. pig. vel hypothe.
Item, Omne extremum est vitiosum.l.solent. §. fin. de offic.proconsul.
A fato. Actus fatalis non releuat agentem. l.ij.in fi. de condit.& demonstr.
Item, Fati infelicitas neminem excusat. l.verùm. §. sciendum. de mino.
A fictione. Idem operatur fictio quod veritas. l.j. de adoptio.l.cùm ex oratione. de excusa. tuto.
Item, Fictio nunquā inducitur nisi æquitate suadente.l.deniq;.& l.nec vtilem.ex quib. cau. maio.
Item, Voluptatis gratiâ fictio non inducitur. l. ij. de capt.
A fine. Omnis actus à fine iudicatur. l.rem non nouam.C. de iud.
Item, Inducta ad vnum finem, contrarium effectum non operantur.l. legata inutiliter.de adi.lega.
Item, Habito fine, de mediis non curatur.l.si sui natura.quemadmodum testa.aperi.
A forma. Forma dat esse rei.l.iulianus.ad exhiben.
Item, Omissio formæ vitiat actū.l.cùm hi. §. si prætor.de transact.
A genere. Tantum operatur genus in suo genere, quantum species in sua specie.l.si chorus.in prin. de lega. iij.
Itē, Posito genere ponitur & quælibet eius species. l.j.de auro & ar.leg.l. item legato.§.j.de lega.iij.
Item, A quo remouetur genus, omnes quoque species remouentur.l.iurisgentium. §. sed & si fraudandi.vbi Bar. de pact.
A geminatis. Verba geminata efficacius disponunt. l. balista. ad Trebellia.
Item, actus geminatus plus operat̄, quàm simplex.l. cùm scimus, vbi Bart.C.de agrico.lib.x.
Ab habilitate. Cùm de vno principaliter dubitatur,

habilitas

habilitas in cæteris præsupponitur. l.sciendum. ibi,si non modo in fraudem de manumiss. testa.

Item, Generalis dispositio ad terminos habiles cōarctatur.l.j.vbi gloss. C. de sac.san. eccle.

Ab habitu & priuatione. Omnis priuatio habitum præsupponit.l.decem.in fi. de stipul. l. manumissiones.de iusti.& iur.

Item, A priuatione ad habitū nō est regressus. l.qui res.§.aream.de solut.l.post diem. de leg.cōmisso.

Ab incidenti vel emergenti. Multa incidenter permittuntur,quæ principaliter denegantur. l. quoties quæstio. C. de iudi.

Itē,Emergens ante principale,discuti debet.l. quoniam Alexandrum. C. de adulte.

Item,Quæ de nouo emergunt,nouo indigent auxilio.l.de ætate.§.quod autem de interroga.actio.

Ab incertis.Ratione incertitudinis aliquid permittitur quod aliàs nō permitteretur. l.j.C. de pact. c.nauiganti.de vsu.l.si ea lege.C.eod.

Item,Certa pro incertis relinqui non debent.l.cum Titio ad l.falcid.l.cogi.§.si pater. ad Trebellia.

Ab inclusione vnius.Inclusio vnius, est exclusio alterius. l. cum prætor. de iudi.l. ait prætor. §. sed quod Papi. mino.

Item,Inclusione vnius,non excluduntur ea quæ alia via specialiter includuntur.glos. in l. de crimine, & ibi no.Salice.C.qui accusa.

Ab īdiuiduis. Qui partē tantū indiuidui facit, nihil facit.l.furiosum.cum glo.C.qui testa. facere pos.

Item, Indiuiduis vtile per inutile non vitiatur. l. j.§. item quæritur. de aqua quo.& æsti.l.pædius. de arb.

Ab indifferentibus. Actus indifferens in meliorem partem accipi debet.l.cum creditor.de furt.

Item, Sublata voluntate omnis actus est indifferēs. l.fœdissimam.vbi Bal.not.C. de adult.

Ab im-

Ab impoſſibili. Ad impoſſibile nemo tenetur. l.ſi quis in graui.in prin.vbi Bart. ad ſyllani.

Item, Impoſſibilium & valde difficilium idem eſt iudicium.l.apud Iulianum.§. conſtat. de leg.j.

Ab indefinitis.Indefinita oratio æquipollet vniuerſali.l.ſi ita relictum.& l.ſi pluribus.de lega.ij.

Ab īfinitis.Infinitas vitāda eſt. l.fi.C.de ſac.ſa.eccl.

Item, Finiti ad infinitum nulla eſt proportio.l.filius familiâs.§.ſecundum. de lega.j.

A limitatis.Limitata cauſa,limitatum parit effectū. l.in agris. de acqui.re.domi.

Item, In limitatoriis ex idētitate rationis, licita eſt extentio.c.cum dilecta. §. nos igitur. vbi Abb. de confirma.vti.vel inutil. c.ad audiētiam. vbi Abb. in j.notab.de cler.non reſident.

A loco & locato. Omne locatum debet eſſe ſuo loco proportionatum.l.titia.§.fin.de aur. & argen. lega.l.frumenta.C.de ſuſcepto.lib.x.

Item, Actus eo loco factus videtur, in quē eius confertur effectus.l.contraxiſſe. de actio. & oblig.

A materia. Materia & materiatum ſunt diuerſa, & de vno ad alterum non infertur. l. ſi conuenerit. §.pen. de pign. act.

Item, Omnis materia appetit formam, velut fœmina marem. Ariſto. I. phyſico.

A maiori ad min'.Cui cōcedit quod maius eſt, vtiqȝ & minus concedi videtur.l.filiusfa. §.fi. de donat.

Item, Si vinco vincentem te, multò magis vinco te. l.de acceſſionibus.de diuer.& tempora. præſcrip.

A minori ad maius. Si de quo minus ineſſe videtur, ineſt: ergo de quo magis. l.qui teſtamēto. in prin. ibi, Et frater.de teſ.

Item, Cui denegatur minus, denegatur & maius. l. qui indignus. de ſenato.

A minimis. De minimis nō eſt habenda ratio.l.ſcio. de in integ.reſtitu.l.iiij.in fi. de ædil.edic.

A mediis. In dubiis media via est eligéda. l. antiquì. si pars hær. pet. §. fi. inst. quib. manu non licet.
Item, Medium inhabile impedit extrema coniungi. l. qui sella. §. fi. de serui. rustic. l. fi. de fluminib.
Item, Medium in dubio applicatur extremo potentiori. l. quæritur. de sta. homi.
Item, Medium inter potentiam & actum, est de genere actus. Commentar. v. physicó.
Item, Mediũ comparatum vni extremorũ, habet rationé alterius. Aristó. v. physico. & 2. de Animá.
Item, dimidium plus toto. Hesiodus.
A mistis. In fauorabilibus casus mistus sub simplicibus continetur. l. si ita scriptum. de lib. & posth.
Item, Mista naturam suorum simplicium sequuntur. l. adeò. §. voluntas. de aqui. re. domi.
A modo. Vbi modus consideratur, æquipollens nón admittitur. l. qui hæredi. de conditio. & demonst. l. qui per salutem. de iureiur.
Item, In dubio potius præsumitur modus quàm conditio. l. quæro. §. inter. locati. Bar. in l. cum mota. C. de transactionibus.
A natura, arte, & accidentibus. Naturalia iure ciuili non mutantur. insti. de iur. natu. §. sed naturalia.
Itẽ, Ars naturã imitatur. §. minorem. instit. de adop.
Item, Ars & natura nihil frustrà operantur. lege, quibus idem. de stipulatio.
Item, Causa naturalis præfertur accidentali. l. qui habet. in fi. de tutel.
Item, Accidens non mutat naturam subiecti. l. naturalem. §. apum. de acquir. rer. domin.
Item, Diuersitas accidentium non inducit, specificã differentiam. l. fina. de fund. instruct.
A necessitate vel necessariis. Necessitas legi non subiicitur. l. vt gradatim. §. j. de mune. & hono. c. quanto. in fi. de consuetu.
Item, Necessarium omissio vitiat actum. l. testamentum.

mentum.C.de testa.
A nomine.Nomen debet esse consequens rei.§. est & aliud.instit.de donatio.
Item,Diuersitas nominum arguit rerum diuersitatem.l.si idem. C.de codicil.
Item,Quod caret nomine,caret & nominis effectu. §.si aduersus.inst.de nup.l.nō dubium.C. de legi.
A numero.Pluralitas duorum numero contenta est. l.vbi numerus.de testi.
Item,In numeris non datur ratio.l. j. §. pueritiam. de postul.
Ab obliquis & directis.Multa per obliquum conceduntur,quæ directò prohibentur. l.j.de auto.tuto.
Item,Directum facilius obliquatur, quàm econtrà. l.Scæuola.ad trebel.l.verbis.vbi gl.& l.cohæredi. §.cùm filiæ. de vulg.
Item,Fauorabilius est directum,quàm obliquum.l. fi.vbi Bal. C.qui manu.non poss.
Item, Nō debet per obliquum induci,quod directò commodius fit.l.quia ratio.de conditio.insti.
Ab oppositis. Oppositorum eadem est dispositio p contrariū.l.& si cōtrà de vulg.l.pen.C.de solut.
Item,Idem operatur oppositum in opposito , quod propositum in proposito.l fi.§.fi.de lega.iij.
Item,Opposita iuxta se posita magis elucescunt. l. vni.§.& cum triplici.in prin. C.de cadu.tollen.
Ab ordine.Præposteratio ordinis vitiat actum.l.pro latam. C. de senten.
Item,Dubia dispositio ab ordine literæ declaratur. l.quoties. de. vsufruc.
Item,Vbi non est ordo.ibi confusio.authent. de hære.& falcid.§.inordinatum. iunc. glo.
A principio vel præambulo. Principium cuiusq; rei potentissima pars est.l.j.de orig.iur.
Item,Quod iuris est de aliquo,idem est de eius principio.l.non ideò minus.C. de hæred. insti.
Item,

Item, Idem disponitur de præambulo, quod de consecutiuo.l.oratio. de sponsalibus.

A parte & toto. Idem iuris est de parte ad partem, quod de toto ad totū.l.quæ de tota.de rei vendic.

Item, Vitiato toto, vitiatur & quælibet eius pars.l. si nemo.de testam.tutel.

Item, Qui totum dicit, nihil excludit. l. pœnales. §. fin.ad l.falcid.

A præsupposito. Deficiente præsupposito, deficit dispositio.l.generaliter.§.si quis tutorem. de fideicō.liberta.l.neque enim.§.j. de mili. testa.

Item, Verba quæ aliquid præsupponunt, circa illud non disponunt.l.ex facto.la.j. de hæred. insti.

A proposito. Voluntas & propositum distinguunt omne factum.l.qui iniuriæ. de furtis.

Item, Propositum in mente retentum nihil operatur.l.si repetendi.C.de condi.ob cau.

A potentia. Actus & potentia simul esse non possunt.§.sic itaq; discretis.insti. de actio.

Item, Defectus potentiæ impedit actum.l.multum. C.si quis alte.vel sibi.

Item, Potentia proxima actui habetur pro actu. l. penul. de mili. testa.

A propinquis. Causa propinqua magis attenditur q̄ remota.l.si plures.§.in arroga.de vulg.& pupil.

Item, Causatum propinquum, fauorabilius est remoto.l.suus quoque.de hære.insti. l. publius. §.j. de condi.& demostra.

A prædicatis. Talia sunt subiecta qualia prædicata demonstrant.l.iij.de fun. instruct.

A perplexis. In perplexis vel implicitis, regulę iuris sunt fallaces.l.si titius.de stipulatio.

Item, Ratione perplexitatis media via eligitur.§.si. insti. de vulga.

Item, Indissolubilis perplexitas vitiat actum. l.si titius.de condi.instit.

A priori

A priori & posteriori. Qui prior est tempore, potior est iure.l.iiij.C.qui potio.in pigno. hab.

Item, Posteriora prioribus derogant.l.pacta nouissima. C. de pact.

Item, In his quæ simul fluunt, non datur prius nec posterius.l.quidam testamento.de pecul. leg.

A puris & purificatis. Puri & purificati idem est iudicium.l.potior.qui potio.in pigno. habe.

Item, Quod purè valere non potest, trahitur ad conditionem.l.si hæreditas.§. si furiosus.& §. seruus. de testam. tutel.

A qualitate. Nō entis nullæ sunt qualitates. Vel sic, sine subiecto qualitas esse non potest. l. iiij. in fi. de actio.emp.l.j.de hæred. vendi.

Item, Vbi aliquid qualificatum requiritur, non sufficit illud simpliciter interuenire.l.fulcinius.§.j.ex qui cau.in pos.ea.

Item, Qualitas adiecta verbo, secundum tempus verbi intelligi debet.l.titius. de mili. testa.l.in delictis.§.si extraneus.si ex noxa.cau.aga.

A quantitate. Sola quantitas non facit differre speciem.l.fi.de fund. instruc.

Item, Incertitudo quātitatis vitiat actum. l.cū post. §.gener.de iur.doti.l.ita stipulatus. de stipul.

A raris. De rarò contingentibus non habetur consideratio.l.nam ad ea. de legi.

Item, Quæ naturaliter (licet rarò) accidunt, à iure non contemnuntur. l.si maior. C. legi. hæred. §. insulam.insti. de re.diuis.

A rationis identitate. Vbi militat eadem ratio, idē ius statui debet.l.illud.ad l. aquil.

A ratione cessante. Cessante ratiōe legis, cessat lex. l.quod dictum. de pac. l. adigere. §. quamuis. de iur.patr.

A remotis. A remotis non fit consequentia. l. non hoc.C. vnde cogna.

A sepa-

A separatis,Ex separatis non infertur.l. Papinianus exuli.de min.l.fi.de calumn.
Item,Separatarum causarum separati sunt effectus. l.si maritus.la.j.C.de donati.inter vi.& vxorem.
A singularibus.Ex puris singularibus nihil sequitur. c.in genesi.extra.de ele.
Item,Plura singularia ad idem cumulari non debét. l.j.C.de dot.promiss.
Item,Ius singulare non trahitur in consequentiam. l.quod verò contra. de legibus.
A simili.Nullum simile est idem.l. quod nerua. depositi.§.sed inter eas.institu.de nup.
Item,De similibus idem est iudicium.l.fi.vbi Salice. C.de consti.pecu.
Item,De similibus ad similia procedendum est.l. non possunt. de legi.
A specie. In toto iure generi per speciem derogatur.l.in toto. de reg. iur.
Item,Non permittitur in genere, quod in specie denegatur.l.spem præmiorum. C. quæ res pig. obliga.pos.
A speciali.Quæ procedunt de iure speciali, non habentur in consideratione.l.iiij.in princi.de fideicom. liber.
Item,Speciale in vno denotat ius commune in contrarium.l.j.ad municip.
A sufficienti partium enumeratione. Quod de enumeratis partibus non inuenitur,alterius iuris esse probatur.insti.de ob.quæ ex quasi contra.nascun. in princ.doc.in §.actionum.insti. de actio.
A surrogatis.Surrogatum sapit naturam eius cui surrogatur.l.si quis eum.§.qui iniuriarũ, si quis cautio.§.fuerat. insti. de actio.
Item, Nihil in natura perpetuum esse potest, nisi per surrogationem.l.eum debere. de seruitu. verba.præd.

A superfluis.

A superfluis. In iure nihil debet esse superfluum. §. quibus.in j.consti. C.

Item, Superflua actum nõ vitiant. l.testamentum. in fi.C.de testa.

Item, Lex superflua remedia non inducit. l.hæc stipulatio.§.diuus.vt lega.no. caue. l.qui bis idem. de stipu.

A tali. Aliud est esse tale, aliud haberi pro tali. glo. in l.mercis.de verbo.signi.

Item, Propter quod vnũquodq; tale, & illud magis. auten.multò magis. C.de sacrosanc. eccle.

A tacitis. Par est virtus taciti, & expressi. l. cũ quid. si cer.peta.

Item, Frustrà exprimitur, quod tacitè subauditur. l. non rectè. C.de fideiusso.

Item, Multa expressa nocent, quæ tacita non obessent.l.nonnunquàm.de condi.& demonstra.

A taxatiuis. Dictio taxatiua non excludit casus similes.l.ob æs.vbi gl.C.de prædi.mino.

Item, dictio taxatiua, non excludit casus tacitè inclusos.l.precibus. ibi in primum casum tantum. C. de impub.

A tempore pręsenti. Charius est modicum pręsens, quàm multa futura.l. cùm hi. in princ. iunc. glo. de transact.

Item, Actus præsens præteritam intentionem declarat.l.si hi qui.C.de adulte.

A tempore præterito. Verba præteriti tẽporis, sunt abnegatiua præsentis.§.fuerat. insti.de actio.

Item, Præteriti ratio scire futura facit. Vel, Ex pręterito præsumitur in futurum.c.scribã. de præsumptio.& regu.semel malus. de regu. iur.in vj.

A futuro. Omne futurum despicitur: suadentq; magis præsentia fructum. Claudia.l.cum hi. de transactio. in princi.

Item, De futuris contingentibus non est determi-

nata veritas.l.ventre. de acquiren. hæredi.

A verisimili. Quod verisimile non est, attendi non debet.l.fin. in princ. quod met.cau. c.quia verisimile. de præsumptio.

Item, In obscuris secundum magis verisimile est iudicandum.l.in obscuris.de regu.iur.

A variatione. Variatio et inconstantia reprobatur. l.in causæ.de procurato.

Item, Circa diuersa admittitur variatio.l.de rebus. rer. amota.

Item, Circa idem diuersis respectiuis licitum est variare.l.Papinianus.§.sed nec impu.de inoff.testa.

Ab vniuerso. Quod sumitur ab vniuerso, si in vno deficiat, in totum corruit.l.si is qui ducenta.§. vtrum. de reb. dub.

Item, Multa transeunt in vniuerso, quæ singulariter non transirent.l.quædam.de acqui. re. domi.

Ab vnitis. Vnitorum idem est iudicium.l.qui patri. de acquirenda hæreditate.

Item, Plura simul vnita pro vno reputantur. l.sed si plures.§.filio.de vulga.et pupilla.

Item, Vbi duo propter vnum, ibi vnũ tantum.l.quominus. de flumi.

Item, Virtus vnita, fortior est separata.l.si autem. in fi.de aqua plu.arcen.l.qui patri. de acqui.hæredi.

Ab vltimis. Vltima derogant primis. l.si mihi. §. in legatis.de lega. j.

Item, Vltima opinio in dubio præualet. l.qui filiũ. §.sabinus. vbi glos. ad Trebellian.

Rursus sub loco à similitudine facti uel rationis innumeri alii particulares loci comprehenduntur: ueluti,

Ab actore ad reum.l.fi.C.de fruc.et lit. expen.

Ab arbitrio ad iudicem delegatũ.l.item si vnus. §.fi. cũ l.sequen.de arbit.iunc.c.prudentiam.in princ. &c.

& c.cum causa.de offi.& potest.iud.de leg.
Ab arrogatione ad legitimationem.l.iubemus. C. de natu.libe.
Ab augmento ad diminutionem.l.si ex toto.in prin ci. de lega. j.
A causa ciuili ad criminalem. l.absentem. de pœn.
A causa criminali ad ciuilem. l. iij. §. sed si mulier. ibi,nam & publico.de lib.ho.exhiben.
A causa dotis ad causam studiorum.l.assiduis.§.quis enim.C.qui potio. in pigno. habean.
A causa testati ad causam intestati . l.causa cognita. de vulga.
A ciuitate ad ecclesiam.l.fin.C.de sacrosanct.eccle.
A cõditione ad modum.l.j.et ij.C.de his q̃ sub mo.
A confessione ad renuntiationem. l.tale pactum. in princ.de pact.
A coniugato ad seruum.l.ij.de lib.homi. exhiben.
A consuetudine ad priuilegium. c. cùm contingat. de fo.competen.
A collatione ad computationem.l.quoniam.nouel la.iunc.glo.ij. C.de inoffi. testa.
A contractibus ad delicta. l.ij. §. fina. de custo. reo. l.omnem.de iud.iunc.gloss.in l.hæres absens.§.j. eod.titu.
A contractibus ad iudicia.d.l. omnem. de iudi.l.iij. §.idem scribit.de pecul.
A contractibus ad vltimas voluntates. l. quæ de legato.et l.seruum filii. §. eum qui chirographum. de legat.j.
A corporalibus ad incorporalia. l. si pater . §. j. de iu. do.
A dante ad promittentem.l.fi.C.ad l.falcid.
A dispositione legis ad dispositionem hominis . l. non impossibile . de pact.
A dispositione legis ad vltimam voluntatem. §. disponat.in authen. de nup.

A dispositione iudicis ad dispositionem testatoris. l.seruus hac lege. de manumissio.
A dominio ad quasi dominium.l. eum qui. §.j. ver. publiciana.iunc. ibi glo. de publicia.
A domino ad monasterium. authen. ingressi. C. de sacrosanct.eccle.iunc. l. qui in aliena. §. pen. de acquir.hæred.
A donatione inter coniuges, ad donationem inter patrem & filium. l.donationes quas parentes. C. de dona.inter vir. & vxo.
A dote ad alimenta,& econtrà. gloss.in l. ob æs. C. de præd. mino.
A dote ad legitimam.Barto.in l.Titio centum. §.titio genero.in fi.de condi. & demonstra.
A dubitante ad ignorantem.l.manifestissimi. §. sin autem nescius.C.de furtis.
A diminutione ad augmentum. l.fi.§.fin.de leg.iij.l. & si contra.de vulga.
Ab effectu ad causam.c.at si clerici.in princ.de iud. c.cum cessante. de appel. l. non codicillum. C. de testam.
Ab excommunicatione ad interdictum. c. ad hæc. el v.iunc.glo.de appellatio.
A falcidia ad Trebellianicam.l.j.de lega. j.
A feudo ad emphyteusim,& econtrà. l.j. §.fin.iunc. ibi gloss.si ager vectigal.& c.j.§.rei autem. de inuesti.de re.alie.fac.in vsi. feudo.
A filio ad seruum.l.si filiosa.la.ij. de dona. cau.mor. l.cùm aliquis. C.de iure delibe.
A filio ad monachum.authen. ingressi. C. de sacrosan.eccle.iunc.l.donationes quas parentes. C.de donatio. inter vir. & vxo.
A fructibus ad vsuras.l.lecta.circa fin. si cer. peta.
A fure ad morosum.l.inter stipulantem.§. pen.iunc. gloss.in verbo,facta.de stipulatio.
A furioso ad ignorantem.l.si à furioso.si cer.peta.
A genere

A genere ad ſpeciem,& econtrà. l.j.ſi cer. pet.
Ab his quæ nouiter emerſerunt, ad ea quæ nouiter ad notitiam peruenerunt.c.vt circa.ver.alioquin. de elect.& ele.pote.in vj.c.paſtoralis. de excep.
Ab indefinita ad vniuerſalem.l.ſi pluribus. in princ. de lega.ij.
Ab inuito ad ignorantē.l.qui poteſt.la.j. de reg. iur.
A iuramento ad ſententiam.l.actori. C.de reb. credi.l.j.de iureiur.
A iudiciis ad arbitria.l.j.de arbit.
A iudiciis ad contractus.l.iij.§.idē ſcribit. de pecul.
A iudiciis ad vltimas voluntates. l. qui teſtamento. §.quæcunq;.verſi.in omnibus. de teſtam.
A iure patronatus ad emphyteuſim. Bartol. in l. & iuſiurandi.§.ſi liberi.de ope.liberto.
A iudice ordinario ad delegatū.not. ī c.j.de reſcrip.
A lege principis ad l.ciuitatis. l. omnes populi. de iuſt.& iur.
A lege communi ad municipalem. l.fin. in fi. C. de fideiuſſo.l.ij.C.de noxal.actio.
A lege principis ad l. teſtatoris. §. diſponat. in auth.de nup.
A lege ad conſuetudinem.c.clerici.de iudi.l.de quibus. de legib.
A lege ad ſententiam.arg.l.ij. §. poſt originem. de orig.iur.
A lege ad pactum.l.j.§.ſi conueniat.depoſi. l.cōtractus.de reg.iur. c.contractus. eod.tit.in vj.
A lege ad rationem naturalem.l. ſcire oportet. §. ſufficit.de excuſ.tuto.
A legato ad donationem.§.j.inſti. de lega.
A legato ad mandatum.l.etſi transferan. de adi.leg. iunc.dictis per Archid.in c.licet. de procur.in vj.
A lege mortua ad legem viuam. l. ſi quis filio exhæredato.§.penult.de iniuſt.rup. teſt.
A legato ad beneficium.l.legatum.de lega.ij. c.quia

diuersitatem.de concessio.præben.

A legitima filiorum ad legitimam parentum.§. siue igitur.versi.& hæc quidē.in auth.vt cū. de appel. cogno.l.nam & si parentibus.de inoffi.testam.

A legitimato ad adoptatum. not. in l.adoptionem. la.j.C.de adopt.& in l.j. ad municip.

A liberto ad legitimatum.§. si quis verò non habēs. in auth.quib.mo. natu. effi. legi.

A liberto ad vasallum, & econtrà. glos. in l. solo. C.de lib. cau.

A libertate ad piam causam.l.j.§.pe.ibi, ratione pietatis. C.commu.ser. manumiss.

A loco ad quantitatem.l.fin.de iurisdict.omn.iudi.

A loco ad tempus,& econtrà.l.vinum. si cer. peta.

A lucro ad damnum. l.si non fuerint. in fi. & l. cùm duobus.§. quidam. in fi. pro soc.

A manumissione ad mortē.l.si mihi alienū.de solut.

A matre ad auiam.authen.matri & auiæ.C. quando mu.tutel. offi.

A matrimonio carnali ad spirituale. c.inter corporalia.de transla. epi.

A milite seculari ad spiritualem gloss. & doct. in l. miles.in princ. de re iudi.

A morte ciuili ad naturalem.l.Deo nobis. §. nam & maritis.C.de episc. & cleri.

A nihilo ad parum.gloss.in l.si pupillus. §. si ego.in verbo,ex contrario.ad l.falcid.

A notario ad testem.l.domitius . de testa.

A notario ad sentētiam.l.si verò. §.j. qui satisd.cog. l.emptorem.in prin.& ibi gloss.in verbo,quia.de actio.emp.c. fi.de cohabi. cler. & mulie.

A pacto ad consuetudinē.l.non impossibile.de pact.

A pacto ad statutum.l.fi.in fi.C.de fideiuss.

A pacto ad legem.d.l.non impossibile.de pact.

A patre ad monasteriū.authē.ingressi.C. de sac.san. eccl.iunc.l.qui in aliena.§. interdum.de acq. hær.

A persona

A persona ad tẽpus.l.q plures.la ij.in princ.de vulg.
A persona ad locum.l.j.§.offilius. cum l. sequen. ne quis eum qui in ius.
A persona ad rem.l.miles ita.de milita.testam.
A pluralitate vna ad multas singularitates.l.falsa.§. si quis.de condit.& demonstr.
A populo ad principẽ.l.Barbarius.in fi.de offi.præt.
A priuilegiis ad statuta.l.ij.C. de legi.
A probationibus ad sententiam.l. antepenult. de manumiss.
A potẽtia propinqua ad actũ. l.pen.de mil.testam.
A pro non scriptis ad quasi caduca. Bart.in l.si duobus.§.j.de lega.j.
A promissione ad traditionẽ.l.fin.C.ad l.falcidiam.
A populo ad rempublicam.l.rempublicam. C.de iure reipu.lib.xj.
A pupillo ad adultum sub curatore.l.qui autem.§.j. iunc.gloss.in verbo,pertinere. de reb.eo.
A rubro ad nigrum. l.j.versi.quoniam.si cert.peta.
A ratione ad ius.c.consuetudo. distin. j.
A re ad personam. l. si quis inquilinos.§. si ita legatum.de lega.
A re ad locum.l.penul. de iusti. & iur.
A re ad tempus,& econtrà.l.miles ita.de mili.testa.
A rectore ecclesiæ ad tutorem.l.omnia.C.de episc. & cler.
A rescripto ad statutum. Innocen.in cap. quæ in ecclesiarum.de constitu.Ias.in l.iustitia.versic.iij.et Fortius de iustitia et iure.
A rescripto ad vltimas volũtates.c.autoritate Martini.circa finem. de concessione præbend.lib.vj.
A sententia ad testamentum. l.hac consultissima. §. at cum humana.C.qui testa. face. poss.
A sententia ad conclusionem in causa. l.si rem. la j. §.fi.de euictio.
A statuto ad consuetudinem.l.de quibus. de legi.

A ſtatuto ad vltimam voluntatem.Barto.in l.j.in fi. de regu. cato.

A ſolutione ad promiſſionem. l. eum qui ita. §. penult.de ſtipul.

A ſtipulatione ad legatum.l.quæ de legato.de leg.j.

A tempore ad quantitatem.l.ſcimus.§.ſancimus.C. de inoffic.teſta.l.ſolidum.de ſolutionibus.

A tempore ad modum.l.miles ita.de mili.teſtamen.

A tempore ad tempus. l.omnes.§.à barbaris. de re mili.l.non eſt neceſſe.de probat.

A tempore peſtis ad tempus belli.Bart. in l.naturaliter.verſic.quæro an iſta vſucapio.de vſucap.

A teſtatore ad legẽ.ſi quis legauerit.la.ij.de lega.j.

A teſtatore ad iudicem.l.ij.§ j.de diuiden.tutel.

A teſtamentis ad reſcripta.c.autoritate Martini. de præben.in vj.

A teſtamentis in ſcriptis ad nuncupatiuum.l. iubemus.verſic.quemadmodum.& ibi. C. de teſta.

A teſtibus ad inſtrumenta.l. in exercendis. C. de fid.inſtr.

A teſte ſe corrigente ad partem ſe corrigẽtem. not. in c.præterea. de teſti.cogen.

A toto ad partem.l.iuriſgentium.§.adeò. de pact.& l.quæ de tota.de rei vendic.

A trãſactione ad ſentẽtiã.l.nõ minorẽ.C.de trãſac.

A tranſactione ad diuiſionẽ.l.j.C. ſi aduer. tranſact.

A tributis ad decimas. Bartol.in l.j.in j.additio .de anno.& tribu. lib. x.

A tutore ad magiſtratum.l.fin.de magiſtra. conuen.

A tutore ad prælatum.l.non eſt ignotum.iunc.gloſ. fi.C.de adminiſtra.

A tutore ad ſyndicum. l. j. §.j.& §. æquè. de mune. & hono.

A vidua ad coniugatam.l.fœminæ.in fin.de ſena.

Ab vſuſcapione & rei vẽdicatione ad publicianã.l. ſed & ſi.aliàs,eũ qui.§.in publiciana.de publicia.

Ab

Ab vltima voluntate ad ſtatuta,pacta,contractus, iudicia,ſententias.l. eum qui ita. in princ. de ſtipulatio.cum multis præallegatis.

Poſteriores hoſce locos à ſimilitudine facti vel rationis à Neuizano, Cantiuncula,Grammaro,& Nicolao Euerardo,q de his volumina ſcripſerũt,quaſi inuitus accepi. Verũ ne etiam appendicula iſta à vobis deſideraretur,tantillum laboris hac in re aſſumere non recuſaui.Sequuntur nunc ſedes materiarum.

De ſedibus materiarum. *Cap.* XIX.

MATERIARVM ſedes vocamus ea loca, in quibus materiæ à doctoribus pleniore ſtilo,& ſolenni (vt inquiunt) apparatu communiter pertractantur,ad quæ confugere ſolemus,quoties facti ſpeciẽ, ſeu deciſionem(vt ſuprà oſtendimus)haud facilè retinemus. Nempè omnium habere memoriam diuini magis eſt,quàm humani ingenii. Centum igitur ſedes ex vulgatioribus,ad exemplum duntaxat ſubiiciemus, vt diſcant iuuenes proprio labore reliquas ſibi ipſis cumulare.

Sedes Materiarum.

1 ABSENTIARVM materia tractatur in l.inter minores.de in integ.reſtit.

2 Actionum vtilium ſedes.in l.j.de actio.& oblig.

3 Actionis negatoriæ & confeſſoriæ. in l.ſi prius. de ope.no.nuntia.

4 Alienationis prohibitæ. in l. filiusfamiliâs. §. diui.de lega.j.

5 Alimentorum.in l.mela.de ali.& ciba. lega.

6 Arbitrorum & arbitratorum.in l.ſi quis arbitratu.de ſtipula. ſeu verb. obli. & in l.ſocietatem. §.arbitrorum.pro ſocio.

7 Arbitrariarũ actionũ.in l.in actio.de in lit.iur.

8 Argumentorum.in l.conuenticulam.C.de epiſ. &.cler.

9 Argumenti à contrario ſenſu.in l.j.de off.eius.

Breuiloquæ

10 Breuiloquæ seu reciprocæ substitutionis. in l. lucius. de vulga. & pup. substitut.
11 Beneficiorũ principis. in l. fina. de consti. princi.
12 Calculationis seu computationis. in l. instar. C. de iu. fisci. lib. x.
13 Casuum fortuitorum. in l. fistulas. §. frumenta. de contrah. empt.
14 Cessionis. in l. modestinus. de solutio.
15 Citationis. in l. de vnoquoque. de re iudic.
16 Ciuilis obligationis. in l. Iulianus verum debitorem. de condit. indeb.
17 Clausulæ codicillaris. in l. j. de iu. codicillo. & in authen. ex causa. in fin. C. de lib. præte.
18 Clausulæ derogatoriæ. in l. si quis. in princ. de lega. iij.
19 Collationum. in authen. ex testamento. & in l. si emancipati. C. de collatio.
20 Collectarum & talearum. in l. placet. C. de sacro. eccl. & in l. eam quæ. C. de mulie. & in quo lo. lib. x.
21 Cõpendiosæ substitutiõis. in l. cẽturio. de vulg.
22 Correctionis. in l. si verò. §. de viro. solu. mat. & in authent. quas actiones. C. de sacro. eccl.
23 Consilii & auxilii. in l. furti. §. ope. de furt.
24 Contractuum ante vel post delictum. in l. post contractum. de donatio.
25 Cumulationis, emendationis, & mutationis actionum. in l. edita. C. de eden.
26 Cumulationis petitorii & possessorii. in l. naturaliter. §. nihil commune. de acquir. possessio.
27 Dationis in solutum. in l. à diuo pio. §. si pignora. de re iudic.
28 Declarationis. in l. idem Pomponius. §. fin. de acquiren. possess.
29 Defensionis. in l. vt vim. de iust. & iur.
30 Dilationum. in l. fina. de feriis.

Diuidui

31 Diuidui & indiuidui. in l.iiij.§.cato. de ſtipul.& in l.ſtipulationes non diuiduntur. eod. titu.
32 Diuiſionis. in l. qui Romæ. §. duo fratres. de ſtipulat.
33 Donationis omnium bonorum. in l.ſtipula. hoc modo. de ſtipulat.
34 Doctorū & ſcholaſticorū. in l.j.C.de digni. lib. xij.& in authen.habita.C.ne fil.pro patre.
35 Emptionis fructuum. in l. cotem. §. qui maximos.de publica.
36 Aequiparatorū vel adæquatorū. in l.j.de lega.j.
37 Excuſſionis. latiſſimè per Lucam. de Penna. in l.j.C.de decurio.lib.x.
38 Exceptionum impedientium litis ingreſſum. in l.vir bonus.iudi. ſolu.
39 Exceptionis de iure tertii. in l.ij.de except. rei iud.
40 Exemplaris ſubſt. in l.ex facto.de vul.& in l.humanitatis. C. de impub.
41 Expenſarum litis. in l. properandum. §. ſiue autem alterutra.C. de iudi.
42 Extentionis. in l. gallus. §. & quid ſi tantum. de libe.& poſthu.
43 Famæ. in l.de minore.§. tormenta. de quæſti.
44 Factionū. in l.ſi is q pro emptore. de vſuſcapio.
45 Filiationis. in l.filium diffinimus. de his qui ſūt ſui, vel alie.iu.& in l.ſi vicinis.C.de nuptiis.
46 Fluminum, molendinorum, & regalium. in l. quominus. de flumini.
47 Fructuum. in l.in fideicommiſſaria. ad Trebel.
48 Geminationis. in l.baliſta. ad trebellia. & in l. cùm ſcimus. C.de agrico.lib.xj.
49 Grauaminis per fideicommiſſum. in l.cùm filiofami.de lega.j.& in l.ab eo. C.de fideicom.
50 Homicidii. in l.damni.§.ſabini. de dam. infect. & in l.j.C.ad l.Corne. de ſic.

Indefinitæ

51 Indefinitæ orationis.in l.si pluribus. de legat.ij. & in l.Cæsar. de publica.
52 Insinuationis.in l.modestinus. de donation.
53 Interrogatoriorũ.in l.vbicũq;.de ĩterrog.actio.
54 Inuentarii.in l.scimus.C.de iu.delib.& in auth. de hæred.& falc.in §. si verò expressim.cũ seq.
55 Interesse.in l.vni.C.de senten.quæ pro eo. & in l.quatenus.de regul.iur.
56 Iuramenti.in l.si quis maior. C.de transactio.& in authen. sacramenta. puberum. C. si aduers. venditio.
57 Iuramẽti suppletiui.in l.admonendi. de iureiur.
58 Iuramenti in litem.in l.nummis. de in lit.iuran.
59 Iuramenti calumniæ. in l.qui bona. §. si alieno de dam.infect.
60 Iurisdictionũ. in l.imperiũ. de iurisdi.omn.iud.
61 Latæ culpæ. in l.quod nerua. depositi.
62 Legitimæ.ĩ authẽ.nouissima.C.de inoff.testam.
63 Legitimationis.in l.gallus. §. & quid si tantum. de libe. & posthu.
64 Modi.in l.quibus.§.thermilius.de cõd.& demõ.
65 Moræ.in l.si insulam.de verbo.obli.seu stipul.
66 Mortis naturalis & ciuilis. in l.gallus. §. & quid si tantum.de lib. & post.
67 Naturalis obligationis. in l.frater à fratre. de condi.indebi.
68 Nobilitatis. in l.j.C.de digni. lib.xij.
69 Nominis proprii & appellatiui. in l. si quis in fundi. de lega.j.
70 Oblationis.in l.acceptam. C. de vsu.
71 Obligationum facti. in l. stipulationes non diuiduntur.de stipulatio.
72 Ordinis. in l.ij.§.prius. de vulg. & in l.prolatã. C. de senten.
73 Ordinis successiui ex testamento. in l.gallus. §. quidam rectè.de liber. & posth.

Pabuli

74 Pabuli siue pastionis. in l.non solum. §. sed vt probari.de ope.no. nuntia.
75 Pacti de hæreditate viuentis. in l.fi.C.de pact.
76 Pacti de retrouendendo.in l.ij.C. de pact.inter emp.&.vendi.
77 Pacti nudi.in l.iurisgen.§. sed cũ nulla. de pact.
78 Primi & secundi decre. in l.si finita. §. iulianus. de dam. infect.
79 Probationum omnium . in l.admonendi.de iureiu.& in rubr.C.de probatio.
80 Prodigorum in l.is cui . de stipulatio.
81 Protestationum.in l.nõ solum.§.morte. de ope. no. nuntia.
82 Pupillaris substi.in l.ij.de vulga. & pupill.
83 Quartarum.in l.in quartam. ad l.falci. & in l.filium.C.famil. ercis.
84 Relatiuorum.in l.j. in princ. C. de sum. trini.& in l.stichum qui meus erit.de lega.j.
85 Remissionis pẽsionũ.in l.cotem.§.fi.de publica.
86 Remissionis fideicommissi.in l.j.C.de pact.
87 Renũtiationis iuris futuri.ĩ l.qui supstitutis.de acqui.hær.& in l.pactũ quod dotali.C.de pact.
88 Renuntiationis litis & causæ. in l.postquàm liti.C. de pactis.
89 Repetitionis dotis constante matrimonio. in l. si constante. solu.matrimonio.
90 Sentẽtiæ interlocutoriæ.in l.qđ iussit.de re iud.
91 Solennitatis intrinsecæ & extrinsecæ.in l.sciendum. de stipula.
92 Suitatis.in l.in suis.de lib.& posthu. & in l. si filius qui patri. de vulg.& in l.apud hostes. C. de suis & legi.
93 Testamenti inter liberos. in l.hac cõsultissima. §.ex imperfecto.C. de testa.
94 Testamẽti ad pias causas.in l.j.C. de sacro.eccl.
95 Transmissionis.in l.si infanti. C. de iur.delibe.

Valoris

96 Valoris & augmenti monetæ, in l. Paulus. de solut.

97 Variationis. in l. de rebus. re. amo. & in l. serui electione. de lega. j.

98 Verborum enuntiatiuorum. in l. ex hac scriptura. de donationibus.

99 Vsurarũ. in l. curabit. de actio. emp. & in l. centesimis. de stipulatio. & in l. lecta. si cert. peta.

100 Vulgaris substitutionis. in l. j. de vulg.

Potuissem equidẽ (circũspecti iuuenes) longè plures, & propè innumeras sedes materiarũ, non modò Ciuilis, sed & Pontificii iuris congerere. Verùm solius laboris opus fuisset, & ab instituto nostro (qui isthæc omnia ad exemplum duntaxat paramus) maximè alienum. Vos ipsi assiduis studio ac diligentia contendetis ita vestrum negotium agere, ne laborem nostrum vltrà desiderasse videamini.

Philosophos, oratores, historiographos, poetas, aliosque idoneos autores, interdum recreationis gratia legendos. *Cap. xx.*

MVLTA fortasse in præcedẽtibus, & præsertim secundo capite, aliquantulum durius q̃ par sit, à quibusdam scripsisse dicemur, ꝙ nullam ciuilibus studiis intermissionem, nullamq; aliis disciplinis, præter quàm vni legali operam concedere videamur. Verùm non abs re iuueni ad leges properanti, illud ipso initio proposuimus, vt ad ea studia maximè procliuem redderemus. Cæterùm ita semper (si rectè iudicemur) sententiam nostram temperauimus, extraneas disciplinas principali studio non esse tractandas: qua in re nunc etiã nobis constamus. Quando autem fieri nequit, vt seueris legum studiis perpetuò insistamus, nullaque intermissione animum releuemus, id ipsum temporis, quod iocũdioris otii causa substrahimus, non aleæ quidem, scortisúe, aut compotationibus, sed liberalibus studiis indulgeri,

atque in probatis autoribus cõsumi velim, ex quorum lectione semper aliquid ad vitæ, morumque institutionem addiscere liceat. Placent ex Græcis Plato, Isocrates, Homerus & Hesiodus, quos etiam Latinos habemus: ex nostris, Cicero, C. Cæsar, Liuius, Sallustius, Suetonius, Plutarchus, Plinius, Virgilius & Horatius: ex modernis Iouius Pontanus. Non improbo Senecæ, aliorumque philosophorum lectionem, quorum libri (si parum elegantes) vtilissimis tamen sententiis referti sunt, ex quibus (velut pulcherrimis & suauissimis flosculis) studiis nostris legalibus non parum ornamenti, cùm in loquendo, tum in scribendo accedere poterit. De scripturarum verò lectione, ideò sermonem facere prætermisimus, quòd neminem, cuiuscunque facultatis existat (modò Christianus sit) tam neglectæ pietatis esse arbitramur, qui non in primis eorum quæ ad Dei cultum spectant, præcipuam rationem ducat. Vana vtique erunt omnia, & Philosophia, & leges, & Medicina, si Christiani dogmatis pręcepta postponantur. Eos verò maximè fatuos iudicamus, qui mundana inflati sapientia, nunquam se in spiritum colligunt, & cognitionem sui, ac Creatoris posthabentes, carni duntaxat placere student. At quantùm præstaret illos longè minus esse sapientes, sapientia inquam seculari, quæ apud Deum mera stultitia est? Quoniã verò bonorũ autorum lectionẽ ad vitã, moresq; instituendos, aliquando per otiũ nõ improbamus, nonnullas interim ex variis autoribus sentẽtias ad rẽ militarẽ (cuius nostros etiam iuriscõsultos studiosos admodum fuisse constat) pertinentes, cũ exempli, tum recreationis gratia subiiciemus.

ARMIS Italia vinci non potest, nec Græcia disciplinis. Cicero.

Arma scire milites oportet, magis quàm leges. Iustinianus Imp.

Arma alienare militem, graue crimen est. Paulus Iurisconsul.

Ab omni

Martianus Iuriſconſ. Ab omni militia ſerui prohibentur.

Arrianus Iuriſconſ. Adulteri, vel aliquo iudicio publico damnati, inter milites non ſunt recipiendi.

Caſsiodorus. Ars bellandi, ſi non præluditur, cùm neceſſaria fuerit non habebitur.

Martianus Iuriſconſ. Ad opus priuatum, velut piſcatum, venatum, miles mitti non debet.

Salluſtius. Audacia pro muro habetur: neceſſitudo etiam timidos fortes facit.

Hieronymus. Aliquo modo expugnatur, quod vndiq; inuaditur.

Virgilius. Audentes fortuna iuuat.

Lucanus. Arma tenenti omnia dat, qui iuſta negat.

Incerto autore. Arma atque inſtrumenta inimicorum, pro hoſtibus habenda ſunt.

Amicitiæ iura non violat, qui inimicorum iniurias vlciſcitur.

Aliena temerè oppugnat, qui ægrè ſua bello tuetur.

Cicero. Bellum ita ſuſcipi debet, vt nil aliud quàm pax quæſita videatur.

Plutarchus. Boni Imperatoris eſt, ciuium ſalutem ſuæ incolumi tati anteponere.

Cicero. Cũ tẽpus & neceſſitas poſtulat, decertandum eſt manu, & mors ſeruituti & turpitudini anteponenda.

Salluſtius. Conſilio opus eſt prius: vbi conſulueris, maturè opus eſt facto.

Arrianus Iuriſcõſultus. Contumacia omnis aduerſus ducem vel præſidem militis, capite punienda eſt.

Modeſtus. Cùm explorator oberrat in caſtris, omnes ad tentorium ſuum redire iubeantur, ſtatim deprehenditur explorator.

Idem. Cùm conſilium tuum cognoueris aduerſariis proditum, diſpoſitionem mutare te conuenit: rarò enim abſconditum manet, quod ad multitudinis notitiam iam peruenit.

Paulus Iuriſcõſultus. Diſciplina caſtrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quàm charitas liberorum.

Dolus an virtus quis in hoste requirat? Virgilius.

Degeneres animos timor arguit. Idem.

De præda solicitus miles, magnam victoriæ partem amittit. Incerto autore.

Dux circunspectus hoc potissimũ cogitare debet, vt ipse cõmeatu abundet, et hostis penuria laboret.

Disciplina militaris magis in obedientia, quàm in fortitudine consistit.

Est quædam animi incitatio atq; alacritas naturaliter innata oĩbus, quæ studio pugnæ incẽditur: hãc non reprimere, sed augere Imperatores debent. Cæsar.

Etsi in omnibus, tum maximè in rebus bellicis, fortuna dominatur. Sallustius.

Errat qui in bello secundos rerum euentus omnes expectat. Iulius Celsus.

Ex hoste non laudem, sed victoriam quærimus. Incerto autore.

Etiam in hoste virtus probanda est.

Formidabilior est exercitus ceruorum duce leone, quàm leonum exercitus duce ceruo. Chabrias.

Fortitudo quæ tuetur bello à barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel à latronibus socios, plena iustitia est. Ambrosius.

Frustrà contra exteriores bellum geritur in campo, si intra vrbis mœnia ciuis insidians habetur. Idem.

Fieri quid debeat tractato cum multis: quid facturus sis cum paucissimis ac fidelissimis. Modestus.

Facilè clementia, liberalitate, et iustitia regna parari solent: difficillimè verò sub tyrannide armis retineri. Incerto autore.

Grauius est delictũ detrectare munus militiæ, quàm appetere. Arrianus Iurisconſ.

Grassatorum est ac sicariorum, post spoliatos viatores eosdem obtruncare. strenui verò militis, id nullo modo. Pontanus.

Incertus semper est exitus belli, et Mars cõmunis. Cicero.

In rebus bellicis aduersa autoritatem minuunt. Cæsar.

Vegetius. In pugna vsus & exercitatio solet magis prodesse quàm vires.

Modestinus Iurisconsf. In bello qui rem à Duce prohibitam facit, aut mandata non seruauit (etiam si res bene cesserit) capite puniendus est.

Casiodor. In rebus inchoandis prudentia & consilio vti oportet, periclitantibus verò audacia.

Isidorus. Improuisus hostis fortiter opprimitur.

Pontanus. In uictos prostratosq; humanitas exuēda nō est: nec tela in captiuos, verū in acie stantes exercenda.

Incerto autore. Imperita multitudo ad fugam promptior est, quàm ad victoriam.

Iis qui maiores viribus animos gerunt, semper obfuit in bello temeritas.

Iustissima quidem arma sunt, quibus publica omnium salus continetur.

Virgilius. Labor improbus omnia vincit.

Incerto autore. Laudandus quidem est hostis, sed omni arte & studio opprimendus.

Lugere in bello peremptos, inutilis est pietas.

Scipio. Malo vnum ciuē seruare, quàm mille hostes ꝑdere.

Quint9 Curtius. Militaris turba sine duce, corpus est sine spiritu.

Vegetius. Melius & tutius est hostē fame vrgere quàm ferro.

Hieronymus. Militiæ conuenit Christianæ, excuti calamitatibus, & probari.

Lucæ.iij. Milites neminem concutiatis, sed contenti estote stipendiis vestris.

Incerto autore. Minimè quidem rei gerendæ consilia apud hostes quærenda sunt.

Multos conatus sui sæpè pœnituit.

Multos belli necessitas industrios fecit.

Sillius. Magnum est ex hoste reuerti.

Salomon. Non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cœlo fortitudo est.

Macrobius. Nil magis magno duci conuenit, quàm pro omnibus cogitare.

Non

Non minus in milite modeſtia, quàm virtus animi, & magnitudo deſideranda eſt. Iulius Celſus.

Nil intereſt an vi vel fallacia, captiuus hoſtium poteſtatem euaſerit. Floren. Iuriſcõſultus.

Non cæſim ſed punctim ferire, tyrones docendi sũt: ſic Romani, orbis gloria, pugnare ſolebant. Vegetius.

Non ſunt minis perterrendi, quibus promptius eſt ad arma iniurias, quàm ad verba referre. Incerto autore.

Non oratione, ſed bello vis hoſtiũ propulſanda eſt.

Nihil tam difficile vel arduum, quod pertinax militum opera non expugnet.

Non multitudine imperita res magnæ geruntur, ſed in virtute paucorum victoria ſita eſt.

Non poteſt in deterius labi fortuna, vbi afflictis rebus opem afferre non poſſis.

Non vlla perenni Amplexu fortuna fouet. Sillius.

Nulla fides, pietasq;, viris qui caſtra ſequuntur. Lucanus.

Optimè ducis munere fungitur, qui res hoſtium quammaximè exploratas habet. Plutarchus.

Omnia prius experiri Imperatorem conſilio, quàm armis decet. Terentius.

Optima victoria quæ ſine ſanguine euenit. Laërtius.

Optimus miles in re ruſtica nutritus. Vegetius.

Officium regentis exercitum, non tantum in dãda, ſed etiam in obſeruanda diſciplina conſiſtit. Martianus Iuriſconſ.

Omni laude dignus eſt, qui nec aduerſa fortuna frangitur, nec in ſecundis rebus extollitur. Incerto autore.

Omnia, etiam extrema, prius tentãda ſunt, quàm ad arbitrium & deditionem hoſtium compellaris.

Pluris faciendus eſt dux ſine exercitu, quàm exercitus ſine duce. Plutarchus.

Pax bello paratur: nec eam tueri licet, niſi ciues ſint ad bellum inſtructi. Idem.

Pulchrumque mori ſuccurrit in armis. Virgilius.

Parum quidem ſibi conſulere videntur, qui hoſtem in pugnam temerè & ſine cauſa laceſſunt. Incerto autore.

Parum laudis habet victoria, in qua plus fortunæ ludibrio actum est, quàm hominum virtute, seu consilio prouisum.

Pertinax inimicus, magis beneficio, quàm vindicta irritatur.

Cicero. Quatuor in summo Imperatore requiruntur: scientia rei militaris, virtus, authoritas, felicitas.

Vegetius. Qui secundos optat euentus, dimicet arte, non casu.

Idem. Qui desiderat pacem, præparet bellum.

Augustin. Qui præsumit de viribus suis antequàm pugnet, ipse prosternitur.

Laërtius. Qui tutò regnare volunt, beneuolentia, non armis stipari oportet.

Iustinianus Imperator. Qui pro republica ceciderunt, in perpetuũ per gloriam viuere intelliguntur.

Incerto autore. Qui viribus maiora audent, temeritatis quidem pœnas sæpè persoluunt.

Qui iustius de Imperio certant, promptiores ad victoriam redduntur.

Qui maiorum instituto ius ipsum in armis habent, cædibus, præda, ac rapinis pro legibus vtuntur.

Qui prius iniurias intulere, grauiores ipsi expectent necesse est.

Laërtius. Quantum in bello ferrum, tantum in republica eloquentia valet.

Seneca. Quodcunque libet facere victori licet.

[V]egetius. Qui raro aut nunquàm viderunt homines vulnerari, vel occidi, cùm primum aspexerint perhorrescunt: & pauore confusi de fuga magis quàm de conflictu incipiunt cogitare.

Quintus Curtius. Rationem belli necessitas mutat.

Incerto autore. Rectè omnia prouidisse, non tam prudentiæ debet, quàm fortitudinis videri.

Vegetius. Sapientis ducis est, inter hostes discordiarum causas procurare.

Incerto autore. Satius est pacem ab hostibus petere, quàm bel-

lum

lum frustrà moliri.

Sæpè hostis clementiam vincit delicti magnitudo.

Serò patriæ consulere videntur, qui desperatis rebus conantur extrema.

Sera nimis est post cladẽ belli deliberatio.

Satis quidem prudentiæ in gerendis rebus habuisse existimantur, quorum virtuti & constantiæ felix successus illuxit.

Turpe est Imperatori aut militi dicere, non putarã. Scipio.

Tolle moras, semper nocuit differre paratis. Lucanus.

Turpissimum est strenuos Imperatores latronum bella imitari. Incerto autore.

Turpe est tot calamitatibus affectos, superbè adhuc cùm victoribus agere.

Vnicum consilium rectum, magnam militum manum prosternit. Laërtius.

Via hostibus qua fugiant inuenienda.

Vbi summus Imperator non adest ad exercitum, citius quod non facto'st vsus fit, q; qđ facto'st opus. Scipio. Plautus.

Vinculo quodam patientiæ obligandi sunt impetus belli. Macrobius.

Vna salus victis, nullam sperare salutem. Virgilius.

Vn bel morir tutta la vita honora. Petrarca.

De Iurisconsultorum laudibus. Cap. XXI.

BONORVM authorum lectionem cùm periucundam, tum perutilem esse inficiari certè non possumus. At si vera fateri volumus, nihil omnino adeò elegans & iucundum facilè inuenietur, quod ad nostrorum iurisprudentum responsa collatum, non insipidum videatur. Ego enim (quantum mihi vsu venisse comperi) vbi multa variaq; percurri, nihil tandem quod ad Iurisconsultorum elegantiam, vel dignitatẽ accederet, nihil quod eorũ dogmata æquaret, vsquàm offendi. Tria in illis summa admiratione digna semper iudicaui: primum ꝙ nõ in fabulas, aut commentitias narrationes, sed in leges, ac præ-

cepta, quæ ad humanæ vitæ regulam ac beatitudinẽ ſpectant, omnes ita conueniſſe inueniuntur, vt non planè à diuerſis, ſed ab eodem prorſus defluxiſſe omnia videantur. Protulêre equidem & ſuas antiqui illi Philoſophi ſententias, quas tamen ſi diligentius excuſſeris, nec omnino perfectas, nec ſemp reſpondentes inuenias. In Iuriſcóſultis (adde Chriſtianam fidem) nihil ab Euangelica doctrina recedit. Sequẽs eſt dicendi ſtilus, quo nullus ſanè (eruditorum omnium iudicio) purior aut elegantior inuenitur: vt ne ipſe quidem Romanæ eloquentiæ parens Cicero (ſi leges condere maluiſſet) exiſtimetur melius fuiſſe dicturus. Vix enim poteſt cum breuitate eloquentia eſſe coniuncta: atqui in Iureconſultis nó ſatis liquet, vtrum breuitatem, an elegantiam magis admiremur. Quæ res cùm longè diſertius à Laurentio Vallenſi explicata fuerit, eius verba referre præſtabit: Perlegi (inquit) proximè quinquaginta Digeſtorum libros, ex plerisq; Iuriſconſultorum voluminibus excerptos: & relegi cum libenter, tùm verò quadam cum admiratione. Primùm quòd neſcias, vtrum diligentiáne, an grauitas: prudentia, an æquitas: ſcientia rerum, an orationis dignitas præſtet, & maiori laude danda eſſe videatur. Deinde, quòd hæc ipſa ita in vnoquoq; illorum omnia ſunt egregia & perfecta, vt vehementer dubites, quem cui præferendum putes. Cui ſimile quiddam (vt de vltima tantú parte quæ ad nos pertinet dicam) in epiſtolis Ciceronis admirari ſolebam, quæ quum à pluribus ſcribantur, omnes tantum ab vno, eodemque (audacius dixerim) ſi perſonas ſuſtuleris, ab vno Cicerone ſcriptæ iudicentur: ita verba, ac ſententiæ, characterq; ipſe dicendi vbique ſui eſt ſimilis. Quod eò magis in Iuriſconſultis eſt admirandum, quòd illi eadem ætate cũcti extiterunt, in eodem quaſi ludo ac ſcholà inſtituti: hi verò inter ſe etiam ſeculis diſtant, li-

Laurentii Valla iudicium.

eet post Ciceronem. Ideoque quibusdam in verbis ab eo differentes, quales omnes à Virgilio vsque ad Liuium fuerunt. Nam Seruii Sulpitii, atque Mutii Scæuolæ nil extat, sed alterius Mutii recentioris. Et prisci illi quidem Iurisconsulti quales, quantiq; in eloquendo fuerint, iudicare non possumus: quippe quorum nihil legimus. His autem qui inter manus versantur, nihil est, mea sententia, quod addi, adimiue posse videatur, non tam eloquentiæ (quam quidem materia illa non magnoperè patitur) quàm latinitatis, atque elegantiæ: sine qua cæca omnis doctrina est, & illiberalis, præsertim in iure Ciuili. Hæc Valla. Philippus quoque Beroaldus summæ eruditionis ac iudicii vir, in cõmento secundæ Philippicæ Ciceronis, vbi de coëunda societate loquitur, Iurisconsultos nostros purissimè atq; elegantissimè scripsisse testatur. Postremum est (quod magis me mouet) ꝙ omnem scientiam, ac sermonis splendorem longè præcurrit: nempè integritas vitæ, & innata quædam probitas, quæ illos ab omni hominum genere segregauit. Habemus certè præclaras ex antiquis philosophis sententias, & vitæ præcepta non contemnenda, sed quibus authorum mores minimè respondebant. Enimuerò quosdam humanarum rerum egregios cõtemptores fuisse legimus, sed vt popularem auram captarent, & priuata pro derelictis habentes omnium facilitate abuterentur. Alios vesanis amoribus deperiisse, alios minus liberè prolocutos: nonnullos tyrannorũ minis & terriculamentis euictos, in veritatem & iustitiam coniurasse: plerosque vel ambitione, vel auaritia adeò flagrasse, vt quas ipsi leges aliis præscripserant, nulli pertinacius violarent. Hi verò quàm similem eorum orationi ac sententiis vitam vixerint, quàm ab omni vitiorum genere temperauerint, q; liberalibus, ac planè candidis moribus extiterint, nemini

obſcurum eſſe poteſt. Nempè (vt ab his qui inter manus noſtras verſantur exempli ſuffragium petã) Neratius Priſcus, de quo meminit Pomponius, tantæ fuiſſe probitatis legitur, vt Traianus Imperatorum omnium feliciſſimus, nihil eo inconſulto attentaſſe exiſtimetur. Quin etiam (vt Spartianus refert) freques fuit apud Romanos opinio. Traiano id animi fuiſſe, vt Neratium Priſcum, nõ Adrianum ſucceſſorem relinquéret, multis in hoc cõſentientibus amicis: vſq; eò vt priſco aliquando dixerit: Commendo tibi Prouincias, ſi quid mihi fatale contigerit. Singularis omnino probitatis, ac ſcientiæ virum eſſe oportuit, quem tantus princeps in Imperii Romani moderatorem deſignaret. Accedit Serbidius Scæuola Magni Papiniani præceptor, quo iuriſperito Marcum Antonium Philoſophum præcipuè vſum fuiſſe Iulius Capitolinus ſcribit. Porrò & virum grauem fuiſſe Scæuolam, & maximæ peritiæ atq; integritatis, argumento ſunt, cùm eius reſponſa quibus nulla planè tutiora, tum ꝙ Marco Philoſopho Imperatorum omnium ſapientiſſimo tantoperè gratus extiterit. Quis diuini illius Papiniani virtutes, incredibilesq; animi dotes enarret? Erat quidem ille Iuriſconſultorum omnium, quotquot vel ante, vel poſt eum fuerunt excellentiſſimus: & (vt Spartianus vocat) iuris aſylum, ac doctrinæ legalis theſaurus. In ſupremo dignitatum culmine viridi admodum ætate conſtitutus, vt qui præfectus prætorio in trigeſimo ſuæ ætatis anno, ſecundum à principe locum obtineret, tantæ apud populum autoritatis fuit, vt nequitiam principis facilè poſſet emendare, & ſuſpectum Imperatorem populo conciliare. Maluit tamen vir optimus mortem oppetere, quàm delictum principis excuſare. O rariſſimam probitatem! ò fortitudinem inauditam! Quem illi Philoſophorum, Rhetorum, Oratorum,

aut

aut Poëtarum quos antiquitas veneratur, iustè conferemus? Audacius loquar (neq; hoc tamen sine lachrymis & rubore pronuntio.) Quem eorum qui & Christianum nomē profitentur, & Christianis principibus assistunt, tale de se exemplum præbere, aut præbuisse vnquam cognouimus? At, inquiunt, principibus verum displicet eloquium. Malè perdant dij nephandas belluas. Cur non eis displiceat veritas, quam nunquàm audire consueuerunt? Cur non delectentur mendacio, qui inter adulatores & fucos, inter vultures & coruos perpetuò sedent? Excutiantur principes qui Iurisconsultorum opera & consiliis vsi sunt: quales habuerint mores, quali iustitia imperia administrauerint, quam de se posteris famā reliquerint. Antoninus Pius, omnium certè principum optimus, quo imperante nihil Romanis aduersum contigit, nulla maior in toto orbe trāquillitas: his (teste Capitolino) vsus est iurisperitis, Vindio Vero, Saluio Iuliano, Eburnio Valente, Volusio Metiano, Vlpio Marcello, & Prisco Iaboleno. Horum omnium, dempto Marcello, meminit Pomponius. Optimi quidem fuerunt, & talem principem reddiderunt. Alexander quoq; Seuerus ab Antonini bonitate & iustitia non degenerans, bello tamen aliquantulum clarior, quiq; omnibus principibus virtutis & gloriæ imaginem solus referre potest, quorúmnam ope, vel consilio ad tantam imperii venustatem peruenit, nisi Iurisconsultorū? Quod ne fortè quidam me falsò, aut commentitiè iactare arbitrentur, ipsius Lampridii ad Constantinum verba audiantur: Notum est illud pietati tuæ quod in Mario Maximo legisti, Meliorem esse rempublicam, & propè tutiorem, in qua prīceps malus est, ea, in qua sunt amici principis mali. Siquidem vnus malus potest à plurimis bonis corrigi, multi autem mali nō possunt ab vno, quāuis optimo, vlla ratione superari.

Alexander igitur Imperator amicos & parentes si malos reperit,aut puniuit, aut si vetus vel amicitia vel necessitudo non siuit puniri,dimisit à se, dicens: His charior est mihi tota respublica. Et vt scias qui viri in eius consilio fuerint, Fabius Sabinus Sabini insignis viri filius,Cato temporis sui,Domitius, Vlpianus iurisperitissimus, Aelius Gordianus Gordiani Imperatoris pater, & ipse reuera vir insignis, Iulius Paulus iurisperitissimus, Claudius Venatus orator amplissimus, Pomponius legum peritissimus, Alphenus, Aphricanus, Florentinus, Martianus,Callistratus,Hermogenes,Venuleius,Triphonius, Metianus, Celsus, Proculus,Modestinus. Hi omnes iuris professores, discipuli fuere splendidissimi Papiniani, & Alexandri Imperatoris familiares, & socii (vt scribit Acolius & Marius Maximus) Catilius Seuerus cognatus eius vir omnium doctissimus,Aelius Serenianus omnium vir sanctissimus, Quintilius Caius Marcellus, quo meliorem ne historiæ quidem continent. His tot atque aliis talibus viris,quid mali potuit cogitari vel fieri,cum ad bonum omnes consentirent? Et eos quidem malorum cohors depulerat, qui circumuenerant Alexandrum primis diebus:sed prudentia iuuenis, his malis occisis ac depulsis amicitia ista sancta conualuit. Isti sunt qui bonum principem suum fecerunt, & iterum amici mali qui Romanos pessimos etiam posteris tradiderunt,suis vitiis laborãtes. Hæc Lampridius. Quæ vtinam in cor cuiusque principis penetrarent,vt ad imaginem Alexandri,se ad virtutes & iustitiam cõponerent ac excitarent. Iuuenis quidem ille,nec Christiani dogmatis satis peritus, verùm insignium,atque bonorum virorum consuetudine, opera, & consilio continuè vsus, optimi principis, & rempublicam optimè moderantis, exemplum cæteris immortale reliquit.

HAEC (dilectissimi iuuenes)de iurisconsultorũ laudibus studiosè collegi, vt priscos cum modernis conferentes, vobiscum reputetis quantum Hector hic distet ab illo Hectore, qui rediit exuuias indutus Achillis, vosq; ad illorum imaginem reformetis qui bonos principes efficere poterant, studebãt, existimetisq; nullum in terris numen augustius ac diuinius inueniri, viro qui spectatam habeat probitatem simul cum scientia & eruditione cõiunctam. Ad quod (etsi Gentilium exempla vos excitare magnoperè possunt) maximè verò Christi sospitatoris meminisse debetis, à quo omnis gratia, omnisq; sapientia manat: qui non rarò vobis salubre illud, ac perpetuò memorandum præscriptum inculcauit: Nihil omnino prodesse homini si vniuersum orbẽ lucretur, animæ verò suæ iacturam patiatur.

Nunquam parcendum calamo, & quæcunque vel ex legibus, vel idoneis autoribus excerpuntur, in repertorium atque ordinem redigenda. Cap. XXII.

VLTIMVS studioso iuueni labor superest (posteaquàm & in legibus bene versari, & doctorũ opiniones discutere subtiliter, atq; ĩgeniosè didicerit) memoriam firmiter stabilire, ne (vt aliquando prædiximus) tot vigiliæ, totq; labores intereant. Quippè & memoriam hominis labilẽ esse constat, & nullam ferè disciplinã officium memoriæ magis, quàm legalem desiderare. Quocirca magnoperè enitendum est, vt quod memoriæ viribus effici non potest, solerti id calamo suppleatur. Debet itaq; iuuenis, cùm ex lege aliqua memorabilem regulam, vel sententiam notauerit, aut ex glossematis, doctoribusúe enũtiatum aliquod excerpserit, ocyter in librum selectũm, sub cõgruis locis ac titulis referre, nec aliorum fidere repertoriis quæ parum quidem conferũt his qui nullum laborẽ impenderũt. Id tandẽ firmiter retinemus, qđ nostro ingenio ac sudore parauimus.

Hoc certo certius est, nullum à legibus cōditis spectatæ sciētiæ virum, aut magni nominis doctorem, suo indice vel repertorio caruisse. Alius enim materiales tantum regulas in elementorum ordinem redegit: alius iuris regulas sub congruis titulis collocauit: pleriq; verò decisiones doctorum, seu cōmunes opiniones tum ex illorum commentariis, tum etiam consiliis latissimè congesserunt, vt (quoties casus occurreret) singula ad manum haberent. Mihi autem (studiosi iuuenes) disponendus sic liber videtur, vt ab initio in tres partes distinguatur: in quarū prima regulæ materiales, in secunda morales, in tertia iuris regulæ sub congruis locis ac titulis statuantur. Rursum pars vltima, quæ iuris regulas continebit, in triplicem tractatum diuidatur: quorū primus contractuum, secundus vltimarum voluntatum, tertius iudiciorum regulas complectatur: atq; ita perfectissimus totius ciuilis scientiæ index, modico labore comparabitur. Nec esse fortè contemnendi laboris opus, omnes Bartoli theoricas in regulas & exceptiones redigere: quod permultos quidem attentasse scio, perfecisse adhuc neminem. Sunt prętereà nōnulli (vt prædiximus) qui labori magis quàm ingenio vacantes, reiectis legum subtilitatibus, solas doctorum opiniones amplectūtur, easq; ex omnium voluminibus collectas in ordinem redigunt, ac disponunt. Ad quod abundè sufficere potest, amplissimum illud Firmani Bertachini repertorium in tria volumina distinctum. Nos aliquando (fauente Deo) perfectum indicem in communem vtilitatem proferemus, in quo non minus ingenio quàm labori tribuisse probabimur. At verò (iuuenes felicissimi) in præsentia satis sit, hanc breuissimam methodum ex tempore meditatam vobis progredi incipientibus, vice Saturnalitii muneris edidisse, vt quo pacto leges tractari debeant tātisper ediscatis,

donec

donec alia maioris argumenti opera excudantur. Cæterùm locos ipſos, tã ad materiales & morales, quàm ad iuris regulas pertinentes, ſtudiosè ſubiecimus, quo futuri indicis ſpecimen aliquod iam agnoſcere incipiatis.

Loci communes materialium regularum.

ABSTRACTVM.
Acceſſorium.
Accidens.
Actus.
Adæquatum.
Adiunctum.
Adiectiuum.
Agens.
Antecedens.
Argumentum.
Ars.
Augmentum.

Caſus.
Cauſa.
Cauſatum.
Certum.
Cohærens.
Commune.
Compoſitum.
Concretum.
Coniunctum.
Connexum.
Conſequens.
Cõſecutiuum.
Confuſum.
Continens.
Contentum.
Continuum.
Contingens.

Contiguum.
Contrarium.
Cõtradictoriũ.
Correlatiuum.
Correſpectiuũ.
Corruptum.

Deſtinatum.
Determinabile.
Differens.
Difficile.
Diffinitum.
Diminutio.
Directum.
Diſſimile.
Diſtinctum.
Diuerſum.
Diuiduum.
Dubium.

Effectus.
Emergens.
Ens.
Aequipollens.
Aequiparatũ.
Euentus.
Euidens.
Expreſſum.
Extremum.
Exceptum.

Exitus.

Facile.
Finis.
Finitum.
Forma.
Frequens.
Fruſtrà.

Geminatum.
Genus.

Habitus.
Habile.

Idem.
Incertum.
Incidens.
Indefinitum.
Indiuiduum.
Indifferens.
Indiſtinctum.
Infinitum.
Inhabile.
Impar.
Imperfectum.

Limitatum.
Locus.
Locatum.

Magis

Magis.
Materia.
Materiatum.
Medium.
Minimum.
Mistum.
Modus.
Modicum.
Motus.

Natura.
Necessarium.
Nouum.
Numerus.

Obliquum.
Omne.
Oppositum.
Ordo.
Ordinatum.
Organum.

Par.
Pars.
Passio.
Patiens.
Perfectum.
Perplexum.
Perpetuum.
Posterius.
Potentia.
Prædicatum.
Presuppositũ.
Primum.
Principium.
Prius.
Principale.
Priuatio.
Propinquum.
Propositum.
Proprium.
Purum.
Purificatum.

Qualitas.
Qualificatum.
Quantitas.
Quiditas.

Rarum.
Remotum.

Separatum.
Simile.
Simplex.
Singulare.
Species.
Substantia.
Substantiuum.
Subiectum.
Superfluum.
Surrogatum.

Tacitum.
Tale.
Tempus.
Totum.

Varium.
Vltimum.
Vniforme.
Vnitum.
Vniuersum.

Loci communes Moralium regularum.

ABSTINEO.
Absurdum.
Abusus.
Abundans.
Afflictus.
Afflictio.
Amor.
Amicitia.
Anima.
Animus.
Arbitrium.
Audacia.

Benignitas.
Beatus.
Benefactor.
Beneficium.
Bonum.
Bonafides.
Carum.
Castitas.
Charitas.
Cogitatio.
Commissum.
Commodum,
Consensus.
Consuetudo.
Consilium.
Conatus.

Contem-

Contemptus.
Concordia.
Corruptela.
Culpa.

Damnum.
Dedecus.
Deformitas.
Defensio.
Dignitas.
Diligentia.
Discordia.
Dolor.
Dolus.

Emendatio.
Aequalitas.
Aequitas.
Aequum.
Error.
Experientia.

Factum.
Falsum.
Fama.
Familiaritas.
Fauor.
Fides.
Fraus.
Furor.

Gloria.
Gratum.
Gratia.
Grauamen.

Homo.
Honor.
Honestas.
Honestum.
Humanitas.

Illicitum.
Impossibile.
Inconstantia.
Incommodum.
Inconueniens.
Inciuile.
Indignus.
Iniquum.
Inimicitia.
Iniustum.
Iniustitia.
Innocens.
Intentio.
Inuidia.
Inuitus.
Inutile.
Ira.
Iracundia.
Iustum.
Iustitia.

Labor.
Laus.
Læsio.
Leuitas.
Liberum.
Liberale.
Licitum.
Lucrum.

Malum.
Mens.
Mendacium.
Meritum.
Misericordia.
Modus.
Modestia.
Mores.
Mors.

Necessitas.
Negligentia.
Nobilitas.
Nocens.
Noxa.

Obedientia.
Odium.
Offensio.
Omissum.
Opinio.
Opus.

Pax.
Pœnitentia.
Permissum.
Pietas.
Possibile.
Potestas.
Præmium.
Priuatum.
Prosum.
Prohibitum.
Propositum.
Publicum.

Ratio.

Ratio.
Rectum.
Rego.
Reprehenſio.
Rigor.
Ruſticitas.

Salus.
Sæuitia.

Simplicitas.
Stultitia.
Subtilitas.

Temeritas.
Turpitudo.

Variatio.
Veritas.

Verum.
Veriſimile.
Virtus.
Vitium.
Vituperium.
Voluntas.
Vtile.
Vtilitas.

Loci communes regularum Iuris, & primo contractuum.

Acceptilatio.
Adoptio.
Alienatio.
Arrogatio.
Aſſociatio.

Bigamia.

Ceſſio.
Commodatū.
Compenſatio.
Conuentio.
Contractus.
Conductio.
Conſtitutum.
Conſilium.
Cura.

Datio ī ſolutū.
Delegatio.
Depoſitum.
Dictum.
Diuiſio.
Do vt des.
Do vt facias.
Donatio.
Donatio propter nuptias.
Donatio ob cauſam.
Dos.

Emancipatio.
Emptio.
Emphyteuſis.
Epiſtola.

Facio vt des.
Facio vt facias.
Feudum.
Fideiuſſio.

Intereſſe.

Locatio.

Mandatum.
Manumiſſio.
Matrimonium.
Mutuum.
Mutuū ciuile.

Negotiorum geſtio.
Nouatio.
Nuptiæ.

Obligatio.

Pactum.
Peculium.
Permutatio.
Phænus.
Pignus.
Pollicitatio.
Precarium.
Præſcriptio.
Promiſſio.

Quitatio.

Remiſſio.

Satiſacceptio.
Seruitus.

Seruitus.
Societas.
Solutio.
Sponſio.
Sponſalia.
Stipulatio.
Traditio.
Tranſactio.
Vectigal.
Venditio.
Votum.
Vſuſcapio.
Vſura.

Loci communes vltimarum voluntatum.

Aditio hæreditatis.
Bonorum poſſeſſio.
Codicilli.
Collatio.
Conditio.
Coniunctio.
Contributio.
Contratabulatio.
Datũ cauſa cōditionis implendæ.
Diſpoſitio ad pias cauſas.
Dona .cauſa mortis.
Electio.
Exhæredatio.
Falcidia.
Fideicōmiſsũ.
Funeralia.
Grauamen.
Hæres.
Hæreditas.
Incapax.
Indignus.
Inſtitutio.
Ius accreſcendi.
Ius deliberandi.
Ius dicendi nullum.
Legatum.
Legitima.
Mortis cauſa capio.
Neceſſitas.
Optio.
Prælegatum.
Præteritio.
Querela.
Relictum.
Repudiatio.
Reſtitutio.
Subſtitutio.
Succeſſor.
Succeſſio.
Suitas.
Tabulæ pupillares.
Teſtamentum.
Teſta. inter liberos.
Teſtator.
Tranſmiſſio.
Trebellianica.
Tutela.
Vltima voluntas.
Vſus.
Vſusfructus.

Loci communes ciuilium iudiciorum.

Absolvo.ti
Abſens.
Actio.
Actor.
Acta.
Aduocatus.

Appellatio.
Apoſtoli.
Arbiter.
Arbitrator.
Arbitrium iudicis.
Articulus.

Bona.

Cauſa.
Cautio.
Cautela.
Capitulum.
Ceſſio bonorũ
Citatio.
Commiſſio.
Cõpromiſsũ.
Compenſatio.
Confeſſio.
Cõdemnatio.
Concluſio cauſæ.
Continentia cauſæ.
Contumacia.
Copia.
Creditor.
Cumulatio.

Debitor.
Decretum.
Delegatus.
Dilatio.

Editio.

Exceptio.
Executor.
Executio.
Excuſſio.
Exemplum.
Expenſæ.

Feriæ.
Fideiuſſor.
Forus.

Indicium.
Inſtantia.
Inſtrumentum.
Interceſſio.
Interpellatio.
Interrogatorium.
Interlocutoria.
Inuentarium.
Iudex.
Iudicium.
Iudicatum.
Iuramentum.
Iuriſditio.

Libellus.
Lis.
Litis conteſtatio.

Mandatum.
Mora.
Mulcta.

Notarius.

Notorium.
Nuntius.
Nullitas.

Officium iudicis.
Ordo iuris.
Originale.

Poſitio.
Præſumptio.
Priuilegium.
Probatio.
Proceſſus.
Procurator.
Productio.
Prorogatio.
Proteſtatio.
Publicatio.

Ratificatio.
Reconuentio.
Relatio.
Remedium.
Renuntiatio.
Replicatio.
Reſponſio.
Res iudicata.
Reſcriptum.
Reus.
Reuocatio.

Satiſdatio.
Scriptura
Sententia.
Sequeſtrum.

Solen

Solennitas.
Stilus.
Statutum.
Summariæ.
Suspensio.

Subhastatio.

Tempus.
Terminus.
Tertius.

Testis.
Titulus.

Victor.
Victus.

Loci communes criminalium iudiciorum.

Accvsatio.
Adulterium.
Aggressor.
Ambitus.
Auxilium.

Bannum.
Bannitus.

Calumnia.
Calumniator.
Carcer.
Coërtio.
Commentariensis.
Confessio.
Condemnatio.
Conuictus.
Crimen.
Culpa.
Custodia.

Defensor.
Defensio.
Delictum.
Deportatio.
Denuntiatio.
Diffamatio.
Dolus.

Duellum.

Excessus.
Excommunicatio.
Exilium.
Exul.

Fama.
Falsitas.
Fiscus.
Fraus.
Furtum.
Fustigatio.

Gratia.

Homicidium.
Hostis.

Incestus.
Incendium.
Indicium.
Indulgentia.
Infamia.
Informatio.
Inimicus.
Inimicitia.
Iniuria.
Inquisitio.

Inscriptio.
Instigatio.
Insultus.

Latro.
Læsa maiestas.

Malus.
Malum.
Maleficium.
Mors.
Mulcta.
Mutilatio.

Nocens.
Noxa.

Occidere.
Occultare.
Offendere.

Parricidium.
Pax.
Peculatus.
Perduellis.
Pœna.
Plagium.
Plagiarius.
Publicatio.

Querela.
Queſtio.

Rapina.
Raptor.
Raptus.
Relegatio.
Repetundarum.

Reſtitutio.

Sacrilegium.
Sicarius.
Spolium.
Stellionatus.
Stuprum.

Talio.
Tergiuerſatio.

Tortura.
Tormentum.

Veneficium.
Vita.
Violentia.
Vis publica.
Vis priuata.
Vulnus.

MATTHAEI

MATTHAEI GRIBALDI IVRISCONSVLTI CHERIANI, DE RATIONE STVDENDI, LIBER SECVNDVS.

Tsi librum (qui Axiomatum iuris inſcribitur) ſeorſum edidimus, in quo & materiales & morales regulæ pleniſſimè congeruntur, nec mei fuerit inſtituti hunc tractatum, qui ſtudendi methodum complecti tantũ debet, alienis dotibus onerare, precibus tamen multorum adactus, qui integrum volumen vſque adeò morari non potuerunt, aliquot axiomata, exempli magis, quàm explendi voluminis gratiâ ſubiunxi. Atq; id ſanè inuitus feci, & eò minus libenter, cùm ꝙ nullius ingenii, ſed pauci admodum laboris opus eſſe perſpicerem, tum quòd in animo haberem ipſa enunciata ſeu axiomata, in latiniorem formulam reducere, priuſquàm emitterentur. Poſteaquàm verò res aliter ceſſit, & parendi neceſſitate deuictum hoc ipſum me præſtare oportuit, omnes oratos velim, omnia vt boni conſulant. Afferent certè hæc vtilitatem aliquam tum in legendo, tum diſputando, dum tamen ſuo loco adducãtur, & ad eam, de qua agitur, materiam rectè adaptentur. Euoluantur quęſo Dini, Cini, Bartoli, Baldi, Signorolli, Alberici, Saliceti, Raphaëlûm, Pauli, Imolæ, Romani, Aretini, Alexãdri, Decii, Senenſiũ, Ticinẽſium, & deniq; modernorũ oĩum cõmẽtaria: ĩuenieť ꝑfectò ſubtile, nihil elaboratũ, ĩgenioſoúe

lectore dignum, nisi quod huiuscemodi enunciatis fuerit illustratum. At verò quemadmodum in grauibus viris sales, ac dicteria suis locis & horis emissa vehementer arrident, quæ si alieno tempore effluxerint, frigida omnino, atq; insipida videbũtur: sic horum axiomatum vsus ita temperandus est, vt nõ nisi opportuno loco, & pro rei necessitate succurrant. Ad hunc sanè vsum Serbidius, Scæuola, Domitius, Vlpianus, & Iulius Paulus legũ coryphæi, suos regularum libros scriptitarunt. Neratius Priscus quindecim, Aelius Martianus quinque, Sextus Põponius vnum, Titius Caius vnum, Herennius Modestinus decem, Licinius item Ruphinus vnum supra xx. reliquerũt. Atq; vtinam preciosissima illa supellex, pro tot opinionum repertoriis, quæ hodie passim conflantur, nobis reseruata fuisset. Non obiicerent nobis quidam, apud legum professores, plus autoritatem quàm rationem valere. Sed de his satis.

LOCI axiomatum quos vt magis frequentes ac generales eligẽdos putauimus, hi fermè sunt: Actus. Bonum, Malum. Benignitas, Aequitas, Rigor. Causa, Causatũ, Effectus. Correctio. Determinatio. Dispositio. Extensio. Exemplum. Expressum, Tacitum. Factum. Fauor, Odium. Forma, Solennitas. Frustrà. Genus, Species. Lex. Multa. Ordo. Par, Paria sunt. Principium, Finis, Infinitas. Exitus. Publicè interest. Qualitas, Accidens, Subiectum. Ratio. Verbum. Veritas, Falsitas, Opinio. Voluntas, Mens, Intẽtio, Propositum. Vltimum, Extremum.

Transcendentia naturalia.

Ens, Vnum, Res, Bonum, Verum.

Prædicabilia.

Genus, Species, Differentia, Proprium, Accidens.

Prædicamenta.

Substantia, quantitas, qualitas, ad aliquid, vbi, quando, situs, habere, facere, pati.

Tran-

Transcendentia legalia.

Ius, Bonum, Aequum.

Prædicabilia.

Mens, Dictum, Factum.

Prædicamenta.

Causa, persona, locus, tempus, qualitas, quantitas, euentus. l. aut facta. de pœn.

Causa, locus, tempus, personaq;, qualeq;, quantúq;, Euentusq;: hominum hæc omnia facta regunt.

Genus.

Dialecticis Animal, Iurisconsultis homo.

Species.

Dialecticis Homo, Iurisconsultis Titius, Pamphilus.

Indiuiduum.

Dialecticis Sortes, Plato. Iurisconsultis seruitus omnis dempto vsufructu.

Legis virtus.

Imperare,[a] Vetare, Permittere, Punire.

Virgilius: Tu regere imperio [b] populos Romane memento:
Hæ tibi erunt artes, paciq; imponere morem,[c]
Parcere [d] subiectis, & debellare superbos.

a Imperare.
b Vetare.
c Permittere.
d Punire.

Subiectum Iuris.

Contractus, Vltima voluntas, Iudicium.

Ordo iuris per decem gradus.

Mens & consensus hominis.
Ex consensu, dicta aut facta.
Ex dictis factisúe, contractus, vel quasi.
Ex contractu, vel quasi, obligatio.
Ex obligatione, actio.
Ex actione, forma, seu facultas agendi.
Ex forma agendi, iudicium.
Ex iudicio, sententia.
Ex sententia, executio.
Ab executione, salus reipublicæ, & priuatorũ quies.

ACTVS non ab euentu,sed à causa iudicatur.l.verum.& l.qui iniuriæ.de furt.l.si seruus.§.& si puerum. ad l. Aquil.

Actus regulatur à fine in quem dirigitur. l.si is qui in aliena.ver.nemo enim . de acq. re. do. d. l.verum. de fur.

Actus quantumcunque fauorabilis, contra voluntatem agentis minimè sustinetur. l.si idem seruus. de lega.ij.l.si cui pure.in fi.princ.ad Trebel. l.verbis.vbi doc.de vulga. & pupill.

Actus agentium sunt in patiente bene disposito. l.j. C.de hær.insti.l.in omnibus.ij.de act.& oblig. l. si ego.j.si cer. peta.

Actus purus plenior est conditionali .l.si ita scriptum.ij.de hære.insti.

Actus qui purè valere non potest, resoluitur in conditionalem.l.si hæreditas.§.si furiosus. & §.sequ. de testa. tutel.

Actus conditionalis,nō nisi impleta cōditione pficitur.l.hæc venditio.in prin.de contrah.empt.

Actus qui ex capite valido & inualido geri potuit, simpliciter factus,ex valido processisse præsumitur.Roma.sing.15. per tex. in c.nisi. de præben.

Actus simpliciter gestus,censet factus eo modo quo debuit.l.gallus.§.quidam rectè.de lib. & posth.l. si hæreditas.§.seruus alienus.de testa.tutel.

Actus etiam nullus qn̄q; pœnam sustinet. l. nemo martyres.iunc.gloss.C.de sac.san.eccl. l.eum qui duas.C.de adul. Bar.in l.vbi pactum . de transact.

Actus geminatus plus operatur,quàm simplex. l. cū scimus.§.j.C.de agri.& censi. lib.x.

Actus naturalis efficacior & potentior est violento. Bart.in l.& p iusiurandum.§.qui ita.de acceptil.

Actus iudicialis potentior est extraiudiciali. l. pacta nouissima.C. de pact.

Actus

Actus iocosus non disponit.l.diuus.de mil.testam.l.fi.de testamen.l.sicut.C.de lib.caus.
Actus simulatus nullius est momenti. l.simulatè. de rit.nuptia.
Actus attribuitur disponenti non exequenti. l.vnū. §.j.de leg.ij. Dec.in consi. 251. in causa mag.col. ij.versi. quia ad hoc respondetur. vol.ij.
Actus fatalis non releuat, vbi voluntas desideratur. l.j.in fi.de condit. & demonst.
Actus quantumcunque pius & fauorabilis, in alterius præiudicium non subsistit. insti. quib. manu. non li.in prin.
Actus necessarius magis excusat quàm voluntarius. l.qui insulam.in princip. locati.
Actus à iuris necessitate dependens, non secundum hoīs voluntatem, sed iustum arbitrium regulatur. l.si arrogator.§.sed an impuberi. de adoptio.
Actus non dicitur illi præiudicialis, cui non principaliter, sed in consequentiam præiudicat. gloss. fin.in c.quamuis. de pact.lib.vj.
Actus sequens, pręcedentem intentionem declarat. l.si hi qui. C.de adulte.§.pauonum. instit.de rer. diui.Bar.in l.cætera.§. fi.de lega.j.
Actus iuratus, valet meliori modo quo potest.l.cùm pater. §.filius matrem. de lega.ij.
Actus si non valet eo modo quo fit, nec valet eo modo quo potest.l.j.de iu.codic.
Actus inuoluntarius præmium non meretur. l. ita tamen.§.qui suspectam.ad Trebellianum.
Actus necessarius nullum habet meritum. l.rem legatam.de adimen.leg.l.vnum ex familia.§.j.de lega.ij.l.proximè.de rit. nuptia.
Actus qui potest sine certa solennitate expediri, licet illa solennitas minus legitimè interueniat, nō vitiatur.l.j.in prin.C.de rei vxo.actio. Ange. in l.qui testamento.§. per contrarium, de testam.
Actus

Actus etiam inualidus, ab agente non impugnatur. l. post mortem. de adoptio.

Actus momentaneus non est cōsiderandus. l. qui sic. de solutio. l. quicquid calore. de regul. iur.

Actus necessarii interpositio, non impedit cōtinuationem. l. continuus. in prin. de stipulatio. l. hæredes. §. fi. de testa. l. cum antiquitas. C. cod.

Actus nullus nullum parit effectum. l. si aut nullum. C. de legit. hære. l. non dubium. C. de legit.

Actus & potentia simul esse non possunt. §. sic itaq;. insti. de actio.

Actus potentiam excludit. l. si ita fuerit. versic. non enim. de manu test.

Actus in dubio, ex causa magis necessaria factus intelligitur. l. cùm ex pluribus. de solutio.

Actus non habens effectū secundum intentionē disponētis, reiterari debet donec cōsequatur effectum. Bald. in l. inuitus. circa fin. C. de procurato.

Non valet actus, cuius effectus in tempus prohibitū confertur. l. quod sponsæ. C. de donat. ante nupt.

Actus ambigui, eandem ferè naturā, vel promiscuā habentes, ex signis & accidētibus distinguuntur. l. illud. §. tractari. de iur. codici. l. Seia. de dot. prælega. l. non codicillum. C. de testa. Oldra. consil. 159. ex præsenti. in princ.

Actus in dubio, magis proprio quàm alieno nomine factus reputatur. l. & magis. de solutio.

Actus in dubio, factus censetur loco & tempore licitis. Bart. & docto. in l. non solum. §. sed vt probari. de no. ope. nuntia.

Actus in dubio, censetur potius ex causa necessaria, quàm voluntaria factus. l. Aristo. §. j. de iu. delib. l. pater filium. in fi. ad l. falcid. l. miles. §. fi. de adulte. l. proximè. de rit. nupt. l. si cùm dotem. §. si pater. solu. matrimo. lege huiusmodi. §. cùm pater. de lega. j.

Actus

Actus à digniori sui parte denominatur.l.j.in princ. vbi gl.& docto. de stipulati.

Actus non à confirmato,sed à confirmante denominatur.l.testamento.j.de testa.tutel. l. si quis priore . ad trebell.

Actus non à faciente,sed ab eo,cuius cotéplatione sit nominatur.l.profectitia.in princ. de iur. dot.

Actus cœptus in conditionibus etiam fauorabilis causæ,pro completo non habetur. l.Arethusa . de stat.homi.

Nam causa quantumcunq; fauorabilis formæ defectum non excusat.l.cùm hi.§.si prætor.de trãsact. Bald.consil.324.punctus. vol. ij.

Actus annullatio pœna est agéti.l.turpia.in prin.de lega.j.Senatus.de cõtrahen.emptio.l.non dubiũ. C.de legi.l.fin.C. de posth. hære.institu.

Actus perueniens ad casum,à quo nõ potest incipere,vitiatur.l.pluribus.§. & si placeat. de stipula.

Actus consumatus non vitiatur, licet perueniat ad casum suo principio repugnanté. l. si quis alicui. de acqui.hær.l.si gaudétius. C.de contra. emp.l.si patre furioso. de his qui sunt sui vel ali. iur.

Actus perfectus per contrarium euentum non resoluitur.l.donationes.de donatio.

Actus,contra legis prohibitioné factus , nec effectũ habet,nec nomen vllum meretur. l. fi. C. de sentent.ex pericu.recitan.l.non dubium. C. de legi.

Actus indiuiduus vnico contextu perfici debet.l.hæredes palàm.§.fi.de testam.l.j.§.j. & l.continuus. in princ.de stipulation.

Propter vnitaté finis & effectus,idé actus reputat.l. qui pupillã.§.fi.& l.vim passam. §. incest.de adul. Ang.in l.hos accusare.§. lege Iulia. in fin. de acc.

Actus facti plenior est q̃; verbi.l.nostram.ibi,si quidem testator.C.de testamen.iun.§.pen. isti.quib. mod.testa.infir.c.degradatio.de pœnis.in vj.

Actus

Actus peccans in forma redditur nullus.l.cùm hi.§. si prætor.de transact.

Actus peccans in materia, valet meliori modo quo potest.l.si vnus.§.si acceptilatio.de pact.Barto.in l.j.in fi.princ.de vulg.

Actus attribuitur ordinanti, non exequenti.l.ij.§. oĩa.C.de vete.iu.enucle.§.cumq; hoc.ĩ proẽ.ĩsti.

Actus, non à nomine, sed ab effectu iudicatur. l.insulam. de præscrip.verb.l.cùm manu sata.§.fi.de contrah.emptio.l.si olei. iunct.glos. C. loca.latè Ias.in l.non codicillum.C.de testam.

Actus qui re integra valere non potest, per cõsummationem reconciliatur.l.si à furioso.si cer.pet.

Actus appellatione venit validus, non inualidus.l.si se.§.condemnatum.de re iud.

Actus inualidus & nullus æquiparantur.l.si aut nullum.C.de legiti.hæredi.

Actus appellatione venit purus, non conditionalis. l.j.§.biduum.iunct.glos.quando appel. sit.

Actus conditionalis non est propriè talis.l. j. de donatio.l.si hominem.in fin. de vsucapio.

Actus fauorabilis vel odiosus, iudicatur secundum principalem agentis intẽtionem. l.qui exceptionem.de conditio. inde.

Actus incontinenti facti, censentur inuicem correspectiui.l.si ventri.§.in bonis. de priui.credito. l. lecta.versic.dicebam.si cer.peta. Bald.in repeti.l. petens.col.penul. C. de pact.

Actus plures vnico contextu facti, pro vno iudicantur. Curt. consi.liiij. super duobus.col. j.in fine.

Actus efficaces fieri nequeũt, nisi legum forma obseruata.l.j.in princ.de stipulatio.l.traditionibus. C.de pact.

Ad perficiendum actum, requiritur etiam habilitas instrumenti.l.j.§.cæterùm.de acqui.poss.

Actus qui multiplici intentione geri potest, debet

ab agente præmiſſa proteſtatione declarari. l.at ſi quis.§. ſed interdum. verſ. oportet. de religio. & ſumpti.fu.

Actus nullus propter inhabilitatem agẽtis,ſuperueniẽti habilitate non confirmaẽ.l.ſi minor. de ſer. expor.c.ſi eo tempore. de reſcript.in vj.pulchrè Deci.in conſil.661.in caſu.in fin. vol.iiij.

Bonum, Malum.

BONO melius inuenitur.l.vbi autẽ. de ſtipulatio.

Non ſufficit abſtinere à malo,niſi fiat quod bonum eſt.l.in illa.de ſtipulatio.

Malum facere videtur qui non ſtudet ad bonum. l. qui liberos.in fin.vbi gloſ.de rit.nuptia.

Bonum publicum, priuatorum commodis anteponitur.§.ſancimus.in auth.de reſt. & ea quæ pa. in xj. menſe.

Bonarum mentium eſt culpam timere,vbi culpa nõ adeſt.clem.exiui.§. quia verò plerunq;. de verb. ſign.c.ij. de obſerua. ieiun.

Vbicunq; agiẽ ex bono & æquo,non eſt curandũ de apicibus iuris.l.ſi fideiuſſor. §.quædam. vbi Bart. mandati.c.dilecti.vbi gloſ.extra.de iudi.

Bona arbor bonos fructus facit,mala verò bonos facere non poteſt. l. quòd ſi nolit. §. qui mancipia. vbi glo.de ædil. edi.

Bonum ex malè geſto proueniens, non excuſat delinquentem.l.iij.§.in bello.de re milit. c.relegentes.23.quæſt. 5.

De duobus malis minus eſt eligendum. c.duo. xiij. diſtinctio.l.quoties.de regul.iur.

Minus malum comparatum ad maius, habet rationem boni.c.iurauit. xxij. quæſt.iiij.

Boni mores diuitiis omnibus præferuntur.§.fin.inſti. de ſuſpect. tuto.

Bonum prohibetur ratione mali cõſequentis. c.ita ergo.& ibi.glo.j.xxij.quæſtio.j.

Propter

Propter bonum quod ex malo aliquo sequitur, ipsum malum toleratur. c. denique. iiij. distinct. c. nerui. circa fin. xiij. distinct.

In dubio potius bonum quàm malum præsumi debet. l. cum creditor. de furt. l. meritò. pro soc. Alexan. consil. cxxvij. volum. iiij.

Bonum est honesti viri nomen assumere. l. facta. §. si verò nominis ad Trebell.

Bonũ est vitandũ si ex illo potest descendere malũ. Abb. in c. cũ ab omni. in ij. not. de vit. & hone. cler.

Et sic nota mirabile, quòd malum in potentia, exclu dit bonum in actu. Et ideò melius est stare in terminis indifferentibus, quàm sub specie boni malum aliquod committatur.

Quoties bonum aliquod agimus, toties Deum con fitemur: sic quotiescunque vincimur à peccatis, toties Deum negamus. c. æstimant. xj. quæst. iij.

Benignitas, Aequitas, Rigor.

BENIGNITATIS ratio, Iuris rigori pfertur. l. si tibi pecuniam. in fi. si cer. pet. l. si tibi. de donat.

Benignius est nocentem absoluere, quàm innocentem condemnare. l. absentem. de pœn.

In re dubia benignior interpretatio sequenda est. l. proximè. circa med. de his quæ in testa. delen.

In his q̃ de bono & æquo tractanda sunt, plerunque sub authoritate iuris sciẽtiæ pernitiosè erratur. l. si seruum. §. & Celsus adolescens. de stipulatio.

Aeqtas nõ scripta, scripto rigori succũbit. doct. in l. placuit. C. de iudi. l. prospexit, qui & à quib.

Rigoroso disponenti, rigor iuris seruandus est. l. cũ quidam. C. de lega.

Iustum est inhærere rigori, sed iustius æquitatem amplecti. l. si filius qui patri. ibi, iustius prætoré. & c. de vulga.

Iudex æquitatem ante oculos semper habere debet. l. quòd si Ephesi. de eo quod cert. loc.

Rigor

Rigor iuris in stricta disputandi ratione consistit.l. ita vulneratus.circa fin.ad l. Aquil.

Multa contra rigorem iuris, pro libertate & cõmuni vtilitate recepta sunt.l. generaliter. §. si seruo pignorato.de fideicom.libert. d.l. ita vulneratus. in fin.ad l.aquil.

Aequitas nouæ causæ,nouũ remediũ postulat. l.planè.vt in possess.legato.l.j.vbi Bald. C.de re iudic.

Paria sunt dicere: hæc lex procedit de æquitate, illa de rigore:vel dicere,hæc corrigit illam. glos. ordin.l.cotem.§.fi.de publica.Bart.in l.ex hac. col. j.vers.oppo.d.l.ex facto.de donatio.

Benignè idem est quod iuris rigore prætermisso. glos.in l.si statuliber.circa princ.de statulib.

Vbi ius deficit,æquitas supplet. l.in summa. §. item Varus.de aqua pluui.

Rigor iuris seruatur cùm secundum regulas iuris scripti casus deciditur: æquitas verò conuenientia est quædam à scriptis regulis declinans. Bart. in l.j.in fin.C.de legi.

Causa, Causatum, Effectus.

CAVSAE dignitas, causati arguit dignitatem. c.ij. de præben.in vj.l.restituendæ. in fin. iunct.gloss. fin.C.de aduoc.diuerso.iudic.

Causæ & causati idem est iudicium. l. quominus. de flumi.l.etsi amicis.ad l.Iul.de adulter.

Causa naturalis præfertur accidentali. l. qui habet. in fin.de tutel.

Causa proxima magis attenditur quàm remota. l. ligni.in fin.de legat.ij.l.sed si plures.§. in arrogato.de vulgar.& pupil.

Causa magis influit in primum causatum, quàm in secundum.l.publius.§.j.de cond.& demonstrat.

Causa secunda tantum potest, quantum ei influitur à prima.l.si quis domum.§.j.loca. l. peto. §. prædium.de legat.ij.

Causæ

Causæ continentia diuidi non debet.l.nulla.de iudic.c.fin.de rescript.

Causa finalis est attendenda.l.fin.de hæredib.instit.

Causa debet præcedere effectum. l. penult. quæ res pign.oblig. pos.

Causa interdum ponitur pro causato. l.hoc iure. §. non potest.de donat.l.naturalis. in fin.princi.vbi glos.in verb.obligatio. de præscript. verb.

Causa mediata non multum remota, æquè consideratur vt proxima.l.vxori quis.in fin.de aur. & argen.lega.Aretin.consil.vj.circa fin.

Causa à suo causato minime confirmatur. l.quod per manus de iu. codicil.

Causa & causatum ad paria iudicatur.l. maritus. vbi Paul.& doctor.C.de procurat.

Causatum suæ causæ causa esse nō potest. l.quod per manus.vbi glos. de iur. codicil.

Causa propter quā à cōmuni regula receditur, semper debet exprimi & probari.Innocen. in c.præterea. de dilatio. est communis opin. secundum Deci.consil. CCCXLIX.consuluit. in princ.

Causa finalis ex præfatione colligitur. l.fin. de hæred.instit.

Causæ appellatio intelligitur de propinqua.c.de cætero.vbi glos.j.& Panor. de homicid.

Causa cognoscitur ab effectu. l. non codicillum. C. de testa.

Causa sine effectu esse non potest. l.hæc stipulatio. §.diuus.vt leg.nomi.caue.l.non cogendum.§.fina. de procur.

Causa semel finita amplius instaurari non debet.l. postquam liti. C. de pact.

Cessante causa cessat effectus.l.adigere.§. quamuis. de iur.patron.c.cum cessante.extra. de appellat.

Cessante causa impedimenti, cessat impedimētum. l.si chorus.§. penult. & fin. de legat. iij. l. libero-

rum.§.

rum.§.Pomponius.de his qui not.infam.
Cessante causa priuilegii cessat priuilegium. l.Titia Seio.§.vsuras.de lega ij.
Cessante causa dilationis cessat dilatio.l.si quis hæres.de acquir.hæred.
Cessante causa termini, cessat & terminus. l.fin.ad leg.Falcid.Panor.in c.fi.in princ.extra loca.
Quicquid est causa causæ,est causa causati.l.& si amicis.ad l.Iul.de adult.
Omne ius potentius est in causa q̃ in causato. l.digna vox.C.de legi.Paul.consil.cxxix.vol.j.
Fauor causæ superat fauorem rei.l.inter pares. de re iudic.c.fin.extra.eod.tit.
Sublata causa tollitur effectus. l.tutores. §. curatores.de admin. tut.
Idem iudicamus de causa causante effectum, quod de ipso effectu.l.nihil interest.ad l.Cornel. de sica.l.quominus. de flumi.
Defectus causæ finalis vitiat dispositionem. l.fin.de testam.tutel.l.fin.de hæred. instit.
Dictum determinatur secundum suam causam.l.ita autem.in princ.de admin.tut.l.cùm pater. §. dulcissimis.de legat.ij.
Quando verba dispositionis sunt ambigua, causa disponẽdi inspiciẽda est.l.vxorẽ.in prin.de lega. iij.
Ex causa receditur à voluntate testatoris.l.vtilitatẽ. de confirma.tut.l.iij.§.quamuis.& ibi Barto.not. de admin. tutor.
Diuisa causa diuiditur effectus. l.seia mutuã.de vsu.
Quando concurrunt duæ causæ, vna quæ nocet, altera quæ prodest attenditur illa quæ nocet. l.iij. §.fin.& ibi Bart. ad Syllan.
Cõcurrentibus causa q̃ nocet & quæ prodest,attenditur potẽtior,& altera cedit.l.iij.§. si quis palàm. de iur.fisci.Ias.in l.si mater. C.de inoffi.testa.
Qñ concurrunt duæ causæ, vna permittens, altera

 prohibens,

prohibens, attenditur prohibitiua. l. si non lex. de hæred. instit. l. si quis in graui. §. fi. ad Syllan.

Scire est rem per causam cognoscere. l. scire leges. de legi.

Quæcunque ab eadem causa efficiente ad eundem effectũ producũtur, sunt paris virtutis & potẽtiæ. l. de quibus. & ibi notant Bald. & Ias. de legi.

Diuersitas causarum, diuersitatem specierum inducit. l. conuentionum. in princ. de pact. l. iij. §. genera. de acquirend. posses.

Finita causa naturali, attenditur accidentalis. l. j. C. de cura. furi.

Qui causam damni dat, damnum dedisse videtur. l. qui occiderit. §. in hac. ad l. Aquil. l. nihil interest. ad leg. Cornel. de sicar.

Qui habet potestatẽ super causam, habet etiã super causatum. l. de accessionibus. §. j. de diuer. & tempo. præscript. Portius insti. de bono. posses. §. quos autem. authen. ingressi. C. de sac. sanct. Eccles.

Cessante causa non cessat effectus iam cõsumatus. l. fin. in prin. vnde lib. l. sancimus. C. de admin. tut.

Sola remotio causæ actus sublatiuæ actum non reintegrat. l. militis. §. fin. de mili. testa. l. ij. C. de posth. hæred. instit.

Quoties idem actus ex pluribus causis fieri potuit in dubio, censetur ex causa permissa factus, & nõ ex prohibita. §. qui autem insti. de excus. tut. Innoc. in c. in præsentia. de renun.

Vna & eadem causa non operatur circa diuersos effectus. l. quod Labeo. vbi Bartol. not. de compensatio.

Vna & eadem causa diuersis respectibus, diuersos, vel etiam contrarios operatur effectus. l. si finita. §. Iulianus. de damn. infect.

Res transit cum sua causa. l. si cõuenerit. §. si fundus. de pign. actio. l. alienatio. de contrahen. emptio.

Attenditur causa efficiens,non instrumentalis.l.qui mihi donatum de donat.
Prius de causa quàm de modo quærendum est. l.j. de do. exceptio.
In causato plus virtutis esse non potest, quàm ei ab influentia suæ causæ procedat. c. j. §. hoc autem. qui feud.dar. possunt.
Expressio causati tacitam suæ causæ expressionem inducit.l.j.in princ. de eden. Bald. in l. si de proprietate.col.j.C. si à non compe. iud.
Ex causa de nouo superueniente, licitum est ab omni dispositione recedere.c.non debet.de consangui.& affin. c.suggestum. de deci. l. de ætate. §. quòd autem.de iterroga.actio. Ancharan. consil. LXXXIII. prima facie. Deci.consil. CCCXXXV. viso consilio. vol. ii.
Effectus in consequentiam resultans, regulam communem non lædit.l.si is qui duos.de lib.legat. l.i. de autor. tut.
Effectus non debet attribui causæ,qua remota idem subesset effectus. l.antepen.ex quib.caus.maio.
Quando ad eundem effectum concurrunt causa contingens & necessaria, attenditur necessaria, non contingens.l.conditionibus pupillus. de condit. & demonstrat.
Causa quæ per se sola nihil efficit,etiam in concursu alterius non consideratur. Bald. in c. i. de gradi.succes.in feud.Angel.in l.i.§.solent. quando appel. fit.
Inducta ad vnum effectum, non debent alium, præsertim contrarium,effectum operari. l.pro hærede.& ibi not.Bal.de acquir.hæredi.
Duæ specialitates nunquam tolerantur ad eundem effectum inducendum.l.i.C.de dot.promiss. Corne. consil. 228. viso puncto. colum.i. versicul. & insuper.vol.iii.

Ad inducendum effectum in passum vel suscipientē materiam, virtus & potentia causæ efficientis inspici debet. Nam causa finita effectum infinitum producere non potest: & potentia causæ limitata, limitatum parit effectum. lege si arrogator. de adop. l. iurisperitos. §. cùm oriundus. de excus. tut. l. pupillo. de tutor. & cura. Alex. in consi. 128. consideratis. col. j. versic. pro hoc. vol. j.

Correctio.

LEGVM correctio omnino vitanda est. l. præcipimus. in fi. C. de appell.

Subita correctio non præsumitur. l. nō ad ea. de con dit. & demonst. contra l. stichus imò Pamphilus. de manu. testa.

Melius est seipsum corrigere, q̄ ab alio corrigi. §. j. ī auth. de nupt. auth. vt frat. fil. in princ. vbi gloss.

Potius pręsumitur correctio quàm superfluitas. glo. fi. in c. quanquam. de vsu. in vj.

Quod expresse non corrigitur, stare minimè prohibetur. l. sancimus. C. de testamen.

Correctio non inducitur, nisi quatenus in iure expressum reperitur. §. cum igitur. versi. nec est lex. in auth. de non eligen. secun. nuben.

Lex q̄ nōn inuenit expresse correcta, antiquę dimit titur figuræ. glos. fin. in auth. de administ. in sac.

Nisi expresse ius antiquum corrigatur, remanet simul cum nouo. glo. in c. de multa. in fin. glos. magnæ. de præben.

Per subauditos intellectus non inducitur legum correctio. glo. sing. in c. cupientes. in verbo, petere. de elect. in vj.

Argumentum à contrario sensu non sumitur ad iuris correctionem, nisi quando in sensu directo superfluum foret. l. nulla. iunc. authen. diaconissam. C. de episc. & cler.

Lex noua gn̄aliter corrigēs, nō porrigitur ad casus à lege

à lege veteri ſpecialiter diffinitos.l.ſciendum.qui ſatiſd.cogan.iunc.auth.offeratur. C. de lit. conteſt.Iaſ.in auth.ex cauſa.col.v. C. de lib.præter.

Lex corrigens, debet intelligi ſecundum terminos legis correctæ.§.fin.in authen. de fil. ante dota. inſtru. nat.

Quando duo caſus à lege veteri parificantur, lex noua corrigens in vno extéditur ad alterum.gloſ. in l.quod verò.de legi.Barto. & alii in l.marcellus.in princ. ad trebell.

In correctoriis etiam ex identitate vel maioritate rationis non expreſſæ non fit extenſio. l. ſi verò. §.de viro. ſol.matr.doct. communiter.in authen. quas actiones.C.de ſac. ſan. eccl.

Quando ratio eſt expreſſa in lege corrigente, vel vnica tantum poteſt aſſignari, tunc ex identitate rationis licita eſt extenſio: quoniam non dicitur propriè extenſio,ſed vera legis diſpoſitio. l.milites agrum.de re milita.l.his ſolis.C. de reuocan. dona.Iaſ.in auth.non licet.C.de libe.prȩte.

In correctoriis & pœnalibus, ſimul etiam ex maioritate rationis,expreſsè non fit extenſio.glo.communiter approbata in clem. vt hi qui. in verbo, diſtributionem.& in clem.ij.in verbo, in eiſdem. de æta. & qualita.

Vbi agitur de fauore animæ, etiam in correctoriis & pœna lib.fit extenſio.gl.not.in c.ſciant cuncti. & in c.fi.de elec.in vj. Ioan. And.in c. ex tenore. extrà, qui fil. ſint leg.

Quando ius corrigens taxatiue loquitur etiam ex identitate rationis, expreſsè non fit extenſio.docto.communiter. in d.auth. quas actiones. C.de ſac.ſanct.eccleſ.per text.in auth. hæc conſtitutio innouat.vbi gl.in rub.

Correctio expreſsè facta in vno correlatiuorum, extéditur ad aliud.l.fi.in prin.vbi gl.Bart. & doc.

C.de indic.vid.toll.gl.in l.ꝑ interuallum. de iud.
Correcto vno de connexis,corrigitur & alterum. c. translato. extrà, de constitut.
Absurdum est in alio velle corrigere,quod in seipso vigere conspicitur.l.si vxor.§.iudex.de adult. l.in arenam.§.fin.C.de inoffi.testa.
Corrigens corrigitur,& ad pristinum statum ius reducitur.l.qm̃ præteritæ.in prin. C.de secun.nup.
Peccati venia non datur, nisi correcto. cap. peccati. de reg.iur.in vj.
Lex correctoria in vno casu corrigens, extenditur ad alios qui sublata significatione comprehendi possunt.glo.ordi.in clem.j.in verbo, eligatur. de elec.Alexan.in l.ij. de leg.j.
Potius præsumitur correctio, q̃; verborum impropriatio.l.stichus imò Pamphilus.de fideicõ.liber.

Determinatio.

VNA determinatio respiciens plura determinabilia,vniformiter omnia determinat. l.iam hoc iure.de vulga.l.quamuis.C.de impube.
Dictum determinatur secundum suam causam. l.ita autem.de admini.tuto.
Quotiescunq; duo vocabula veniunt ad determinationem eiusdem verbi vel participii, debent vniformiter intelligi,vt simul & eodẽ tẽpore operentur.l.fin.C.de senten.& interlocu.omn.iud.Ias.in l.contra maiores.circa prin. C.de inoffi. testa.
Vna determinatio respiciens plura determinabilia diuersæ rationis & naturæ,non æqualiter omnia, sed singula secundum propriam cuiusq; naturam determinat.c.ex literis.vbi Cardi.de rescrip.Andr.Sicu.in consi.17.clementissimi.col.antepenul. vol.ij.Bar.in l.Titia.§.Titia.de leg.ij.Soci.consil.191.col.antepe.vol.j.
Quotiescunque reperiuntur duo vel plura adeò connexa, quòd vnicam exigunt determinationem,

tunc determinatio fieri debet, habito respectu ad dignius & principalius.c.translato.de consti.l.& si non sunt.§.perueniamus.de aur.&.arg.leg.Barto.in l.j.C.de colleg. Illyri.

Idem verbum ad duo diuersa relatum, vtrunque in suo statu determinat.l.ij.vbi glo.ordin. in verbo, manumitti.de offi.proconsul. glos. magna. & ibi doct.in l.gallus.§.j.de lib.& posthu.

Ex decisione casus magis dubii, minus dubius pariter determinatur.l.qui testamento. in princ. versic.ergo & frater poterit.de testa.

Vnica determinatio ratione maioris fauoris, inæqualiter determinat. l. si ita scriptum fuerit. de manu.testa.Alex.consi.50.viso.col.j.vol. iiij.

Vnum determinabilium nũquam determinat aliud. l.antepenul.§.si quis aduentu.& ibi not. Barto.vi bono. rapt.

In dispositione hominis voluntaria, vnica determinatio vniformiter in omnibus operatur: secus in necessaria vel legali.doct.communiter in d.l.iam hoc iure.in fin.de vulga.& d.l.gallus.§.j. in gloss. magna.de lib. & posth.

Dispositio.

DISPOSITIO facta in vno coniunctorum, ad reliquum extenditur.l.ancillæ.C.de furtis.

Dispositio eo loco facta videtur, in quem eius confertur effectus.l.contraxisse.de actio.& oblig.

Dispositio generalis non comprehendit casum specialiter diffinitum. l. doli clausula. de stipulat.l. cùm in testamento.§.fin.de hære.insti.l.seruo manumisso.de pecul.lega.

Dispositio generalis omnes casus includit, dato quòd maior sit ratio in vno, quàm in alio. l.j. §. quod autem.de ale.lu. & aleato.

Dispositio specialis derogat generali. l. Titia.j. §. pen.de lega. ij.

Diſpoſitio magis ſpecialis, derogat minus ſpeciali. l.ſeruo manumiſſo.de pecul.lega.

Diſpoſitioni generali per minus generalem derogatur.l.vxorem.§.codicillis. de lega.iij.

Diſpoſitio quantúcunq; generalis,nõ extenditur ad incogitata.l. cùm Aquiliana. de tranſact. Roma. conſil.294.hæc confeſſio.circa fin.

Diſpoſitio generalis, includit caſus etiam priuilegiatos.l.in fraudem.§.fina.de mili. teſtam.

Diſpoſitio de aliquo actu facta,non ad neceſſarium, ſed voluntarium actum refertur.l.peto.§.prædiũ. de leg.ij.cùm fidei. de fideicom. lib.

Diſpoſitio facta ſub nomine appellatiuo, ſublato illo nomine non operatur. l.ſi antequàm. de dona.inter vir.& vxo.

Diſpoſitio generalis continens extenſionem actus iam conceſſi,non reſtringitur ad habilitatem. l.j. §.nuntiatio.de no.ope.nunt.l.iij.§.j.in fi.de tutel. Iaſ.in l.j.col.ij.C.de ſac.ſanc. eccle.

Diſpoſitio realis plenius prouidet quàm perſonalis. l.iuriſgentium.§.pactorum. de pact. l. ſi neceſſarias.§.de vendendo.de pigno.act.

Diſpoſitio negatiua trahitur in infinitum.gloſ. ſi.in l.hoc genus.de conditio. & demonſtrationibus.

Diſpoſitio reſpiciens perſonas,ſpecialior eſt quàm quæ res vel cauſas intuetur.Bald.in l.gallus. §.ille caſus.col.penul.de libe.& poſthu.Deci. in conſil.147.col.penult. vol. j.

Ex duab' diſpõnibus ſpecialibus illa ſpecialior eſt, & ꝑualet,in qua eſt maior ratio ſpecialitatis.Bal. in l.hac conſultiſſima.col.j.C.qui teſta.fac. poſ.

Diſpoſitio oĩs ita ĩtelligi debet, ne ſibi cõtradicere videat.c.inter dilectos.§.cæterum.de fid. inſtru.

Diſpoſitio legis & hominis æquiparantur.l.ſi in teſtamento .in fin. de vulga.

Diſpoſitio legis magis vltimæ volũtati q̃ cõtractui compa-

comparatur. Alex.in l.ea demum.C. de collatio.
Diſpoſitio limitata ſecundum limites adiectæ rationis extenditur.l.nomen.§.fin.de lega.iij. l. regula.§. fi.de iur.& fac.ignor.
Diſpoſitio prohibitiua potentior eſt permiſſiua.l. alienatum.de verb.ſigni.iunct.l.filiusfami.§.fi.de donatio.glo.in l.hoc genus.de condi.& demonſt.
Diſpoſitio potius iudicāda eſt ſuperflua, q̃ iniqua. glo.& doct.in l.fi.§.in cõputatione.in fi.C.de iur. deli.Bald.in l.terminato.C.de fruc.& lit.expen.
Diſpoſitio loquens de tali, verificatur in incipiente fieri tale.l.& ſi non ſint. §. quid ergo.de aur. & argen.lega.
Diſpoſitio etiam fauorabilis in caſu prohibito facta non confirmatur, licet perueniat ad caſum permiſſum.l.ſi ſeruo, qui & à quib.
Diſpoſitio hominis non æquè facilè extenditur ac diſpoſitio legis. c. ſuſceptum. de reſcript.in vj.c. cùm illis.de præb. in vj.
Diſponens & diſpoſitum ſe ſub eodem genere non compatiuntur.l.fin.de fund.inſtr. Din.in c.mora. de re iud. in vj.
Diſpoſitum in vno correlatiuorum, cenſetur diſpoſitum & in altero.l.fin. C. de indi. vidu. tollen.l. fin.vbi Barto.de acceptila. latè Deci. in l.j. C. de in ius vocand.
Diſpoſitũ de aliquo vt tali, nõ trahit̃ ad illud ſimpliciter conſideratũ.l.item eorum.in prin. quod cuiuſq; vniuerſi.nomi.l.debitor.§.fi. ad Trebellian.
Cui non conueniunt verba, non cõuenit diſpoſitio. l.iiij.§.toties.de dam.infect. l.quod conſtitutum. de mili.teſtam.
Diſpoſitio generalis, quæ non poteſt verificari niſi in vna ſpecie, cenſetur ſpecialis.l. ſi optio. de optio.lega.l.ij.de libe.& poſthu.
Licet verba ex toto non conueniant, ſi tamen effe-

ctus aliqualiter conuenit, habet locum diſpoſitio.gloſ.not.in clem.vni.in verbo cenſura.de vſu. Socin.conſil.71.col.iii.volu.i.Deci.in c.nouit. in fi.prin.col.de iud.

Vbi remanet eadem cauſa & ſubſtātia, licet aliquod accidens varietur, non variatur diſpoſitio.c.inter corporalia.vbi Abb.de transla. epiſco.

Illud habetur pro diſpoſito, quod veriſimiliter diſpoſitum fuiſſet, ſi de eo fuiſſent diſponentes interrogati.gloſ.vlti.in l.tale pactum.in fi. de pact. l.Titius.§.Lucius.de lib.& poſth.

Diſpoſitio exorbitās non debet extendi vltra caſum ſpecialiter expreſſum.l.ſi ſeruū. §. non dixit prætor.de acqui.hær.l.cōſtitutionibus.ad municipal.

Diſpoſitio ſimpliciter facta, intelligitur. facta eo caſu, quo de iure fieri poteſt.l.gallus. §. quidam rectè.& ibi Iaſon in ij.not.de liber.& poſthum.

Omnis diſpoſitio ita ſanè intelligenda eſt, vt abſurditas excludatur. l. de pupillo. §. ſi quis fortè. de no.oper.nuntia.l.penul.ad exhib.

Qualitas adiecta diſpoſitioni, quæ in caſu de quo agitur non conſideratur, non auget effectum ipſius diſpoſitionis.l.j.C.de legiti.hær. Bald.in c.j. de gradi.ſucce.in feudo.

Omnis diſpoſitio quantuncunque generalis reſtringenda eſt, ne quis indebitè damnum patiatur. l. ij. C. de noxal.

In generali diſpōne odioſi & inimici non comprehenduntur.l.lucius.§.lucius titius.de lega.ij.

Diſpoſitio hominis, licet extendatur. de caſu ad caſum, non tamē de perſona ad perſonā.l.ſi quis ita. §.pen.de teſta.tutel.Aret. in l. gallus. §. & quid ſi tantum, circa princ. de lib. & poſthu.

In odioſis diſpoſitio facta de ſimplicibus, caſum miſtum non comprehendit.l.vim paſſam.§. præſcriptione.de adul.te.l.hoc legatum.de lega.iij.

Diſpoſitio

Diſpoſitio loquens in caſu vero, extẽditur etiam ad caſum fictum.l.gallus.§.& quid ſi tantum.de libe. & poſthu.l.j.lex falcidia.ad l. falcid.

Diſpoſitio facta ratione alicuius præſuppoſiti, locũ nõ habet niſi p̃ſuppoſitũ verificetur.gloſ.& doct. in l.mancipia. in verbo ad vocandum. C. de ſer. fugi.tex.eſt in l.lucius titius teſt.de ficom. libert.

Extenſio.

Ex identitate rationis, de ſtricta ſignificatione vocabuli,ad latam fit extenſio.gloſ. ordi. in auth. vt hi qui oblig.in princ.in verbo ad curationem . & ibi not.Ange.l. filium habeo, ad Macedo. glo. in c.j.de tempo.ordi. in vj.

Diſpoſitio hoĩs non tam facilè extenditur, q̃; diſpoſitio legis.c.ſuſceptũ.de reſcrip.in vj. c.cum illis. de præben.in vj. eſt ſuprà in verbo, diſpoſitio.

A ratione,quæ conſideratur fauore agnationis, non fit extenſio de vna perſona ad aliam. Bal.in l. ſed & milites. de excuſ. tut. Dec. conſi. 287. in ciuitate.num. x.

Vbi agitur de pœna impoſita à teſtatore,non fit extenſio de vno caſu ad alium.l.pater ſeuerinam. in prin.& ibi.Bar.not.de conditio, & demonſtra.

Diſpoſitio facta in fauorem aliquorum, ad alios nõ extenditur. Dec. conſil. 287. in ciuitate. col.iij. verſi.2. propius.

Diſpoſitio facta in vno caſu,ad alium ſimilem extenditur,ex veriſimili & tacita mente diſponentis.§. Titius.l.Lucius.vbi Bar.de lib.& poſthu.l.fin.C. de poſthu.hære. inſti. gloſ. in l. tale pactum.in fi. de pact.eſt ſuprà in verbo,diſpoſitio.

Quotieſcunque idem verbum à lege ſæpius exprimitur,non poteſt fieri extenſio ad aliud quàm nominatũ.glo.in cle.j.in verbo diœceſanis . de iur. patr.quam extollit Iaſ.in l.ſi conſtante. col.xiiij. verſi.iiij.limita.ſolut. matrimo.

Quod

Quod nullum eſt,extendi non poteſt.l.j.& ij. de iudicib.l.ſed ſi manente.de precario.

Dictum etiam limitatum extenditur per rationem. l.nomen.§.fin.de lega.iij.l.regula. §. fin. de iu.& fac.igno.

Etiam ex tacita & veriſimili mente diſponentis, de perſona ad perſonam non fit extẽſio.l. ſi quis ita. §.pe.de teſta.tute. eſt dictum Areti. communiter approbatum ſecundum.Dec.conſi.287. col.iij.& conſil.377.col.j. ver. quia ad hoc reſpondetur.

In fictionibus non fit extenſio.l.pater.§. fin.cum ibi not.de capti.l.lex cornelia.cum gloſſ. de vulgar. Alex.conſil.10.videtur.col.ij.vol.j.

Tacita diſpoſitio non extenditur.gloſ.in l.j.§.ſed videndum. de ſucceſſo. edict. gloſ.in clem. ſæpè.in verbo,partibus.de verb.ſigni.

Qñ actus non poteſt aliquid operari, nunq; extẽditur in alterius præiudicium. ſed vbi eſſet omnino nullus,tunc nullius p̃iudicio,conſiderato ſolo fauore diſponẽtis,extenditur vt aliquid opereť doctri.Bart.in l.ſcæuola.in vltima oppo.ad trebelli.

Extenſum nõ eſt maioris virtutis, quàm id ad quod extenditur.l.j.& ij.de iud.

In pœnalibus non fit extenſio. l. pater ſeuerinam. vbi Bar.de conditio.& demonſtrat. Bal. in l.cùm proponas.C.de hære.inſti.

De perſona ad perſonam non fit extenſio. l.ſi vnus. §.ante omnia.de pact.l.gallus.§. idem credendũ. vbi Areti.de lib.& poſthu.

In odioſis & pœnalibus etiã ex idẽtitate vel maioritate rationis nõ fit extenſio.eſt cõmunis reg.ſecundum Iaſ.in l.cùm quidam.col.penult.de lib.& poſth.quæ multipliciter fallit, vt ibi per eum.

In correctoriis non fit extenſio.l.ſi verò. §. de viro. ſolu.matri.

Quando agitur de fauore publico,iura exorbitantia extenduntur

extenduntur ex identitate vel maioritate rationis.Bart.& alii in l.si constante. in II.quæst.solu. mat.Bar.in l.quemadmodum.C.de agrico.lib.x.

Prouisio facta in vno casu, ad alios similes extenditur.l.gallus.§.& quid si tantum. vbi doct. de lib. & posthu.

De tempore ad tẽpus nõ fit extẽsio. l. cõmodissimè. de lib.& posth.l.si ita quis substituerit.de vulga.

In his quæ sunt stricti iuris, casus expressus ad omissum non extenditur. l. quicquid astringendæ. de verb.oblig.

Exemplum.

EXEMPLA non restringunt, sed declarant. l.regula.§.fi.de iu.& fac.ignoran.

Exemplis non est iudicandum, sed legibus.l.nemo. C.de senten. & interlocu.omn. iud.

Exemplum principis sequendum est.l. & hoc Tyberius.de hære.insti.l.titius. ad trebellia.

Exemplum magistri sequendum est. l. an manumittere.de manu vindic.

Mala exẽpla nõ sunt sequẽda.l.j.in prin.ad macedo.

Exempli positio,est respondentis instructio.l.vt responsum. C.de transf.l.precibus. C. de impube.l. exprimere. C. de duob.reis.

Exemplis res fit manifestior.l.prætor.§.Iulianus.de collatio. bono.

Doctrinæ gratia vnicum exemplum sufficit. l. ita vulneratus.circa fin.ad l. aquil.

Ratione mali exempli grauior pœna imponitur. l. omne.§.in acie.de re milita.

Non statur exemplo nisi constet de originali. auth. si quis in aliquo.C. de eden.

Vbi deficit exemplar,exemplum deduci non potest. l.in testamento. de conditio. & demonst.

Exemplo alterius sæpè docetur homo.l.aut facta.§. fin. de pœnis.

Ea quæ exéplo grauia sunt, tolerari nõ debẽt.l. si qs aliquid.§.qui abortionis.de pœnis.l.exéplo. C.de probatio.l.fin.in fi.C.de his qui latro. occulta.

Quod exempli gratia ponitur, ad omnia similia extenditur.l.damni.la ij.in fi. de damn. infect.

Expressum, Tacitum.

EXPRESSVM facit cessare tacitum.l. cùm ex filio. §.j.de vulgar. & pupil.

Par est virtus taciti & expressi.l. cũ quid.si cert.pet.

Expressio eius quod tacitè inest, nihil operatur. l. iij.de legat.j.l.non rectè. C.de fideiussor.

Expressio eius quod tacitè inest, per alium modum quàm insit, multum operatur. l. si quis Sempronium. & l.Cornelius.de hæred.instit.

Vitiato expresso non vitiatur tacitum æquè principale.l.si fideiussor.in princ. de legat.j.

Potentior est dispositio expressa quàm tacita.l.precibus.C.de impub.

Multa tacitè conceduntur, quæ expressè fieri prohibẽtur.c.cæterùm.extra de iura.cal.l.ij.§. sed quia veremur.C.eod.tit.l.actus legitimi. de regul.iur. l.illa institutio.iunct.l.si quis Sempronium.de hę red.instit.l.si vnus.§.illud. de pact.

Multa expressa nocent, quæ tacita non obessent. l. nonnunquam.de conditio.& demonstrat.

Frustrà exprimitur, quod tacitè subintelligit.l.Cornelius.de hæred.instit.l.verba. de conditio. insti.

Quoties aliqd sub alio tacitè cõtinetur, si illud specialiter exprimatur, nõ dicitur amplius sub eo cõtineri.l.doli clausula.de stipula. l.sanctio legum. de pœn.l.cohæredi.§.qui patrẽ.de vulga.& pupil.

Expresso prorogato tacitum non differtur.l.quæro. §.fin.de testa. tutel.

Expressum dicitur etiam quod verbis generalibus explicatur.l.Lucius.de vulgar.Barto. in l.j.col.ij. & in l.Centurio.col.j.eod.tit.

Illud

Illud quod tacitè subintelligi potest, habetur pro expresso.l.fideicommissa.§.si filio.de leg.iij.

Iuramentū habet vim expressi.Bal.in l.j.C.cōmod.

Expressio tacitè inentium alio modo quàm insint, aliquid operatur.l.si ita legatum. §.j. de legat.j.

Ad annullandum actum idem operatur tacita legis prohibitio quod expressa. Abb. in c. dilectis. ij. de præben.

Illud qđ tacitè in vno capitulo intelligitur,ad aliud capitulum nō porrigitur.glos.Bal.& Alex. in l.j. in verbo,si quis.quod quisq; iur.Dec.cōs.ccccxvi. in testam.col.antepe.& sequ.vol.iij.

Tacitus intellectus ad incongrua non porrigitur. l. vt gradatim. §. sed & si lege. de mune. & hono. l. creditor. §.fin. mandati.Signorol.consil.xcviii. in fine.

Expressio non necessaria,licet inepta, actum non vitiat.l.vni.in princ.C.de rei vxor.actio.

Expressio intrinsecæ conditionis actum non suspendit.l.si decem. de stipulat.

Aliud est quid tacitè contineri, aliud verbis exprimi.l.si ita legatum.§.i.in fi. de legat.i.

Tacita protestatio à cōtrario sensu verborum enuntiatiuorum sumpta,actum sequentem non tollit. l.fin.in princ.& ibi Bart.de legat.ii. doct. in l. ita stipulatus.de verb.oblig.

In tacitis non cadit repetitio. l. Titia. §. idem respondit.iunct.l.ita stipulatus. in princ.de verbo. oblig. seu stipul.

Factum.

Facta non præsumuntur nisi probentur.l. si emancipati.vbi Ias.C. de coll.

Facta infecta esse non possunt.l.in bello.§. factæ. de capt.& postlim.reuer.

Facta pro infectis haberi possunt.l.non dubium.C. de legi.l.quòd si minor.§. restitutio. de minor.

Facti

Facti appellatione, etiam non factū continetur. §. si vxor. insti. de nupt. l. fin. in fin. de inoffic. testam.

Facta plerunq; etiam prudentissimos fallunt. l. ij. de iur. & fact. ignor.

Pro facto habetur quod proximè futurum est. l. penult. de milit. testam.

Nemo ad factum præcisè obligatur. l. stipulationes nō diuiduntur. vers. Celsus. de stipu. §. alteri. vers. ergo si quis. instit. de inut. stip. fallit in vltimis voluntatibus. l. fideicommissa. §. fi. de legat. iij.

Factum alienum promitti nō potest. l. inter stipulantem. in prin. de stipul. l. sicut reus. de fideiussor.

Factum alienum alii obesse non debet. l. paterfamiliâs. de hæred. instit.

Facta inter alios, aliis non præiudicant. l. j. & ij. C. res inter ali. acta. &c.

Factum inimici in malam partem accipitur. l. athletæ. §. j. de excus. tut.

Factum principis in dubium refricari non debet. l. quæris. de nata. resti. Bart. in l. conficiuntur. §. codicilli. de iur. codic.

Ad quæstionem facti non respondet Iurisconsultus. l. eum quem. §. j. de iud.

Non inspicitur factum, sed causa faciendi. l. verum est. de furt.

Ea quæ sunt facti, nulla iuris constitutione mutant. l. in bello. §. factæ. de capt. glos. in l. librorum. §. quod tamen Cassius. in verbo, non continebuntur. de legat. iij. l. j. §. si vir. de acquir. possess.

Legitimè factum nullam pœnam meretur. l. Gracchus. C. de adult. l. qui seruum. de stipu.

Contra factum proprium, nemini venire conceditur. l. post mortem. de adopt. l. cùm à matre. & ibi not. C. de rei vendi.

Ad rescindendum aliquod factum, non potest quis suam vel quasi suam turpitudinem allegare. l. si

creditoribus.C.de ser.pign.de manu. l.trãsactione.C.de transact.

Vbi opus est facto,verba non sufficiunt.l.non oés.§. fi.de re milit.l.peculium.in fin. princ. de pecu.

Fieri eodem tempore dicitur, quod successiuè fit. glo.in l.antiqui.in verbo,eodem tempore.si pars hæred. petatur.

Quod quis ex suo facto sentit,sibi,& non alii,debet imputare.l.inter cohæredes. §. quod ex facto.famil.ercifcun.

Facere dicitur,qui cùm possit non prohibet. l. adigere.in prin.vbi glos. de iu. pat.

Ex facto alieno,alius onerari non debet.l. in causæ. de procur.

Res facti infirmari iure ciuili non potest.l.j.§. si vir. de acquir.possess.

Factum esse non sufficit,nisi perduret.l.si pro parte. §.versum .de in rem ver. pulchrè Angel. consil. XXXIIII.

Multa facta tenent,quę ab initio fieri prohibentur. l.patre.de his qui sunt sui,vel alien. iur.

Quæ dirimunt facta,longè magis impediunt facienda.l.inter stipulantem.§. sacram. de stipul.

Quædam vitiant iam facta , quæ non impediunt facienda.l.non distinguemus.circa princ.& ibi glo. in verbo,ferre debet.de arbitr.

Facta sunt potiora verbis.l.de pupillo.§.meminisse. de oper.no. nuntiat.

Factum procuratum non prodest.l.si seruus legatus. §.j. de legat.j.

Factum contra voluntatem facienti nó imputatur. l.cura.vers.nec si per vim.de mune.& hono.

Quæ incontinenti fiunt,inesse videntur.l.lecta.vers. dicebam. si cert. pet.

Factum naturæ æquo animo ferendum est.l.in summa.§.apud namusam.de aq.pluui. arcen.

Fauor, Odium.

FAVORES sunt ampliandi,& odia restringenda. l.cùm quidam.de lib.& posth.

Fauori pro se introducto potest quilibet renuntiare.l.pen.C.de episco.& cler.l.pen.C.de pact.l.potest.ad.l.Falcid.

Fauor personæ ad causam non porrigitur.l.ex pluribus.de admin.tut.

Inducta in fauorem, non debent in odium retorqueri.l.nulla.de legi.

Inducta in odium,in fauorem redundare non debēt l.relegatorum.in fin.de interdict.& relega.

Fauor causæ,præponderat fauori rei conuenti.c.ex literis.vbi Dec.de prob.c.fi.de re iud.l.lege Iulia de manumiss.

Ea quæ fauore publico introducta sunt,humana dispositione mutari non possunt.l.nemo potest. de legat.j.l.ius publicum.de pact.l.quod de bonis.§. fin.ad.l.Falci.auth.sed cū testator.vbi doc.C.eo.

Fauor patroni præfertur fauori agnationis. l. qui duos.§.si cum filio.de re.dub.

Non tam vni fauendum est,ut alteri fiat iniur.l. impuberi.de admin.tutor.l.cùm filiusfam. de milit. testam.l.assiduis.in fin.C.qui potio.in pign.hab.

Sufficit si cui,vel in modico,faueatur.l.tutori.C. de negot.gest.l.tuto.§.j.de admin.tut.

Odium resultans in consequentiam fauoris, uel econtrà,toleratur.l.cùm exoratione.§.fi.de accu. tut.l.legitimos.§.j.de leg.tut.Bal.in.l. quod fauore. in vj.oppo. C. de legi.l. sed & milites.§. scribit.de excus.tuto.

Fauorem proprium remittendi fraus fieri non dicitur.l.potest.ad l. Falcid.

Fauori publico derogari non potest. l. quidam.in princ.de admin.tut.

Fauorabilis reputatur actus per quem pluribus pro uide-

uidetur.l.iij.§.quòd si seruus.de stat.lib.

Fauor attributus certæ rei, ad dispositionem sibi cō iunctam non extenditur.l.si ita scriptum. de manumiss.testa.

Dispositio fauorabilis,vel odiosa iudicatur, inspecta principali intentione disponentis.l.qui exceptionem.& ibi doct.de cond.indeb.

Fauorabilius est directum quàm obliquum.l.fin.vbi Bal.C.qui manu.non poss.

Fauorabilior est excep.quā actio.l.j.§.cui damus.de superfic.l.pure.§.fi.de dol.excep.

Fauorabilior est vltima uoluntas quàm contractus l.in testamentis.de reg.iu.contra. de l.viuus liber tus.si quid in fr.pa.

Ademptum vni,applicatur ei cuius fauore fit ademptio.l.si defunctus.versi.quorum commodo.C.de su.& legit l.pen.C.de lega. Hoc verum in dispositione legis,secus in dispositione hominis,secundum Rom.in sing.692.regula est.post Barto.in.l. vxorem.§.hæres.de le.iij.

Forma, Solemnitas.

FORMA dat esse rei.l.Iulianus.§.j.ad ex-hen.

Omissio formæ vitiat actum.l.cùm hi.§. si prætor. de transac.

Formæ nihil addi, vel detrahi potest.l.j.§. opus nouum.de no.ope.nuntia.Bal.in.l.quoties.col.j.C. de su.& legit.

Forma non potest per æquipollens adimpleri.l.iij. §.fi.cū duabus sequen.& l.qui ꝑ salutē de iureiur.

Actus efficaces fieri nequeunt, nisi seruata forma à legibus tradita.l.j.in prin. de stipul.l. traditionibus.C.de pact.

Neglecta forma quicquid agitur infirmatur.l.j.C. de præd.curia.lib.x.

Paria sunt aliquid fieri cōtra legē,vel nō seruata forma legis.auth.quæ res.cū ibi no.C.de sac.san.ec.

Forma verbalis potẽtior eſt reali. Innoc. in c. ſi quis. extrà, de baptiſm.

Forma cõſuetudinis attẽdi debet. l. iiij. de cuſt. reo.

Mutatio priſtinæ formæ opus nouum facit. l. j. §. opus nouum. de no. ope. nuntia.

Cõditio ĩportat formã ſubſtantialẽ. l. p̃tor in princ. de coll. bon. Alexan. & Iaſ. in l. ij. prius. de vulg.

Exceſſus vitiat formam. l. diligenter. ver. nam qui exceſſit. mandati.

Solennitas extrinſeca non præſumitur, ſed intrinſeca. l. ſciendum. de ſtipul.

Solennitas quæ requiritur in faciendo, eadẽ requiritur in reficiendo. l. ſi vt proponis. ij. C. de nup.

Omiſſio modicæ ſolennitatis actum nõ vitiat. l. j. §. fi. de vent. inſpi.

Maius eſt peccatum formæ quàm materiæ. l. an inutilis. vbi Bar. de acceptil.

Maior eſt diuerſitas reſpectu materiæ quàm formæ. Bart. in l. Paulus. in ij. q. de ſolutio.

Cauſa quantumcunq; fauorabilis, formæ defectum non excuſat. l. cùm hi. §. ſi prætor. de tranſac. Bal. conſil. 324. volum. ij.

Exceſſus in numero formam non vitiat. l. non ſunt liberi. de ſta. homi. l. teſtamẽtum. C. qui teſta. face poſſ. Signo. conſi. 17.

Fortius eſt ius in cauſa imprimente formam, quàm in cauſa materiali. l. ſi is. §. quædam. ad l. Falcid. Signoroll. conſi. 168.

Forma ex conſumatione contingit. d. l. ſi is. §. fin. ad l. falcid.

In notoriis forma non attenditur. Bal. & Pau. in l. j. C. vt quæ deſ. aduoca.

Fruſtrà.

FRVSTRA fit per plura, quod paucioribus effici poteſt. l. j quod met. cau. l. ampliorem. §. in refutatoriis. C. de appel.

ustra illud expectatur, cuius nihil operatur euentus.l.si quis ita scripserit.de hær.institu.l. cùm hæ res.§.j.de acqui.hæred.

Frustra precibus imploratur, quod iure communi conceditur.l.vni.C.de thesau. lib. x.l. Imperatores. de priuil. credit.

Frustra beneficium legis implorat, qui in legẽ committit.l.auxilium.in fin.de mino.c.bonæ.in princi.de elect.

Frustra quæritur de eo quod nullũ operatur effectũ. l.iij.quando di.leg.ced.l.non oportet. de leg.ij.

Frustra remedium quæritur vbi nulla subest læsio.l. ex consensu.in princ. de appellationibus.

Frustra est potentia quę ad actum non perducitur.l. multum interest.C.si quis alte.vel si.l.hæ enim.§. si prætor.de suspec.tuto.

Frustratorius est actus qui nõ assequitur finem suũ. l.verbis.de vulga.

Frustratoria remedia lex non introducit. l. qui bis idẽ.de stipul.l.hæc stipulatio.§.diuus.vt leg.nom. cauea.l.hæc autem.si cui plus quàm per l.falcid.

Frustra hominis ministerium requiritur, vbi natura vel ars operat.l.si in duobus.§.j.quẽad.testa.aper.

Frustra disputatur de validitate actus, cuius nullus est effectus.l.j.C.ne vxor pro marit.

Frustra exprimitur quod tacitè subintelligitur.l. iã dubitari.& l. Cornelius.de hære.instit.

Frustra quæritur ars vbi natura operatur.l.si in duobus.§.j.quemadm.testa.aperian. est suprà.

Frustra ab homine exprimitur, quod ipso iure subintelligitur.l.quæsitum.§.j.de distrac.pigno.l.nõ rectè.C. de fideiuss.

Frustratorium est prouidere vbi non expedit.l.si plures.de testa.tute.

Frustra contenditur de eo, quod nullo casu potest verificari.l.successores. vbi Salic.C.ad l.falcid.

Frustra ramos incidere conatur, qui radices non euellit.c.quia radix.de pœnit.dist.ij.

Frustra velociter currit, qui prius quàm ad metam perueniat deficit.c.in casum.de pœniten. dist.iij.

Genus, Species.

IN omni iure, generi per speciem derogatur.l.sanctio legum.de pœnit.l.in omni.de reg iur.

Licet species deroget generi, non tamen genus derogat speciei.c.dudum.de præben.in vj.

Genus est quod prædicatur de multis differentibus specie. Species est quod prædicatur de multis differentibus numero.glo.in l. ij §.j.si cer.peta.

Ad specierum cognitionem, debet præcedere cognitio generis.l.j.si cer.pet.§.his igitur.instit.de iustit.& iure.

Genus nunquàm perit.l.incendium.C.si cer.petat. l.in ratione.§.incertè.ad legem falcidiam.

Genus in medio positum, ex præcedentibus, & sequentibus restringitur.l.quæsitum.§ j.de leg.iij.

Generalitas parit obscuritaté.l.ita fidei.de iur. fisci.

Idem operatur genus in suo genere, quod species in sua specie.l.si chorus.de leg.iij.

Generale dictum ad extraordinaria non refertur.l. scio.§.medico.de annu.lega.

Non permittitur fieri in genere, quod in specie denegatur, Vel, Non plus operari pót genus quàm species.l.spé præmiorú.C.quę res pigno.ob.pos.

Generis ad speciem non admittitur compensatio.l. si conuenerit. in princi.& ibi glo.de pig.act.

A quo remouetur genus, remouetur & quęlibet eius species.l.fundi.§.fi.de fun.instru. Din.in.c.mora. de reg.iur.in vj.l.sancimus.vbi Bart.C. de vsuris rei iudicatæ.

Genus quod non potest nisi in una specie verificari pro specie reputatur.l.ij.de lib.& post.l.si optio. de optio.lega.

Spe-

Species quæ retinet nomen sui generis,debilior est ea quæ specificum nomen assumit.l. imperium. de iurisd.om.iudi.l.ij. de adopt.l. inter agnatos. vnde legiti.

Quod specialiter declaratur, validius operatur quã quod in genere prædicatur.l.ij.vbi Bal.C.de ser. pigno.da manumiss.

Plus & minus,non inducunt specificam differentiã. l.fin.de fund.instru.

Plus & minus,non constituunt speciem, sed gradũ. Ias.in l.imperium.col.xj.versi.iij. circa prædicta. de iurisdi.om.iud.

Enumeratio quorundam indiuiduorũ,genus præcedens nõ restringit.l.verba.de alimẽ. & cibar.leg.

Enumeratio specierum, genus præcedens non restringit.l.pediculis.§.labeo.de aur.& argen.lega.

Species ex abundanti, vel per imperitiam enumeratæ,genus præcedens non restringunt.l.legata supellectili.in prin.de supel.lega.

In materia fauorabili,vera non in specie, sed in genere accipiuntur.cap.Rodulphus.vbi Abb. col.j. de rescrip. Alex.consi.ccxlviij.ponderatis.col.pe. versi.pro quo etiam facit.vol.vj.

Ex duobus specialiter dispositis, attenditur illud, quod est specialius.l.si seruo manumisso.de pecu. leg.Alex.cõsi.xxix.qm̃ abundè.circa prin. vol.j.

Tantum operatur generalis dispositio in genere, quantum specialis in specie.l.si duo.de admi.tut. l.si chorus.de leg.iij.l.omnes.C.de pręscrip.xxx. annor.est suprà.

Multa licent in genere,quæ in specie non licent, & ecõtrà.c.ij.vbi glos.not.extrà.de offic.iud.ordi.

Magis animaduertitur ad id quod specialiter iniungitur,quàm ad id quod generaliter interpretatur c.si aduersus. de hæret. c. quanquàm.23.distinct. Alex.consi.xxxiij.col.j.vol.j.

In ſpeciebus cadit affectio, ſed non in genere vel quantitate.l.nummis. de in lit. iuran. l.ſi fundus. vbi Alex.ad l. falcid.

Prouiſio gñalis nõ refertur ad ea,quibus ſpecialiter prouiſum reperitur.l.doli clauſula. de ſtipula.

Specialiter dictum intelligitur,quod eſt ab omni generalitate abſtractum.l.itẽ apud. §. hoc edictum. de iureiur.l.ſeruus vrbanus.§.fin.de leg. iij Alex. conſil.44.videbitur.col.j. vol. 4.

Clauſula generalis refertur tantum ad ſpecificata,ſi plura fuerunt.l.legatorum.§.j. de lega.ij.

Non eſt nouum, vt poſt multa ſpecialiter enumerata,generalis clauſula ſubiiciatur omnia complectens.l.ſi ſeruus.§.inquit lex.ad l.Aquil.

Quæ notabiliter facta ſunt, niſi ſpecialiter notentur,quaſi neglecta videntur. l. item apud Labeonem.§.ait prætor.de iniur.

Ex generali conceſſione detractum cenſetur, quod alii ſpecialiter conceditur.l. vxorem. §. feliciſſiſimo.in fin.vbi gl.de leg. iij.

Mandatum ſpeciale derogat generali.c.j.in fi. extra de reſcript.

Clauſula generalis ſequens,determinatur per ſpecialem præcedẽtem.l.quoties.C.famil. erciſcun.

Generalis ꝓuiſio,etiã porrigitur ad caſum ſpecialiter notatũ.l.ſi ſeruus communis. de ſtipul. ſeruo.

Generalitas non extenditur ad incogitata. Roma. conſi.294.hæc confeſſio.circa fi.per tex.in l.cùm aquiliana de tranſact.

Oratio quantũcunq; vniuerſalis,non porrigitur ad ſpecificata.l.cohæredi.§.qui patrem.de vulga.

Debitor generis caſu fortuito non liberatur. l. incendium.C.ſi cert. peta.

Debitor ſpeciei,perempta ſpecie liberatur.l. ſi Stichus. & l.ſi certos. de ſtipul.non amplius. §.j.de legat.j.

In generali

In generali ſermone non cõtinetur perſona loquẽtis.l.inquiſitio. C. de ſolutio.
In generali diſpoſitione non comprehenduntur ea, quæ veriſimiliter non fuiſſent in ſpecie comprehenſa.l.obligatione generali.de pigno.
In generali conceſſione nõ veniunt illicita. l. quòd ſeruus.de acquir.poſ.l.ſi pater.de his quæ in frau. cred.l.ſi procurator.de condic. indebi.
Allegare ſpeciale ſine ratione,eſt refugium miſerorũ.glo.ordi.in l.filium quem.C.famil. erciſcund.
Generalitas omnes caſus includit,etiam priuilegiatos.l.in fraudem.§.fi.de milita.teſtam.
Speciale in vno, denotat ius commune in contrarium.l.j.in fi.ad municip.gloſ.in l.fi.in verbo,admodum.in fi.C. de his qui ad eccleſ. confugi.
Plura ſpecialia in eodem caſu ſimul cumulari non debẽt.l.j.vbi gloſſ.C.de dot.promiſſ. l. cùm poſt. §.gener.de iur.dot.
Potentius eſt ius commune quàm ſpeciale, & difficilius tollitur.lege eius militis. §. militia. de milit.teſtam.
Quod procedit de iure ſpeciali,non habetur in conſideratione.l.iiij.§.de fideicom.liberta.Deci.conſil.371.in cauſa magnifici.col.fi.in fi.vol.iij.
Quilibet in dubio cẽſetur potius vti velle iure communi, quàm ſpeciali. l.iij.de mili. teſta. l.quanquàm.& l in teſtamento.C.eo. tit.
Maior ſpecialitas iudicatur reſpectu perſonæ,quàm cauſæ.latè Deci.conſil.3.col.ij.vol.j.
Plura ſpecialia ſimul concurrere poſſunt, non quidem principaliter,ſed in conſequentiã. l.ſub conditione.de ſolutio.l.qui in vtero,de ſta.homi.§.ſi ab hoſtibus.inſti.quib.mo.ius patr.po.ſol.Bar. in tractatu quæſti. in fi. primæ quæſti.
Diſiuncta cadens inter genus & ſpeciem, capitur pro coniuncta. l. quintus. de aur.& argen. lega.

Dispositio specialis inualida, generali non derogat l.fi.§.fi.de aur.& argen.lega.
Quæ speciali nota digna sunt, in generali dispositione non includuntur.l.item apud.§.hoc edictũ. de iniur. c. quãuis. de præben.in vj. Dec. consil. cclxxij.superiori anno.col.j.vol.ij.
Vbi requiritur specialis mentio, sufficit æquipollẽs Bar.in l.si quis.in prin.de leg.iij.Soc.in consi.iij. in cau.l.pen.ver.prætereà ex quo.vol.iij.
Expressio alicuius indiuidui, reliquum speciei à genere eximit.l.j.§.fin.de aur.& argen.lega.
Non sufficit aliquid in genere proponere, quando quælibet species eundem non operatur effectũ. glo.ordi.in c.j.§.si quis igitur.in verbo, speciem. de excep.in vj.Abb.in.c.in præsentia. col.iiij.de probatio.

Lex.

Lex noua per veterem declaratur. l. sciendum. & ibi glo.in prin.qui satisd.cog.iun.auth.offeratur. C.de lit.contest.
Lex debet esse de dubitabili.l.quòd labeo.de carbo. edic.l.ancillæ.C.de furt.
Lex in dubio, debet intelligi in casu habente maiorẽ rõm dubitãdi.l.domitius.de test.l.j.ad munici.
Lex dubia, intelligitur secundum naturã tituli sub quo est situata.l. imperatores. in fi. de in di. adic.
Lex debet esse clara & rationabilis. cap. erit autem lex.distin.iiij.
Lex quæ uarios patitur intellectus, ad decisionem casuum induci non potest.l. in ambiguo, & ibi not.Bar.de reb.dub.
Lex quæ multipliciter intelligi potest, debet interpretari secundum id quod frequentius obseruatũ est.l.si de interpretation.de legib. An. de but. in c.fi.extrà.de consuet.
Vbi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus.

mus.l.de pretio.de publicia.

Lex generaliter loquens extendit dispositionem suam vsque in infinitum.l.j.§.in infinitum.de leg. præstan.

Lex generaliter & indistinctè loquens,omnem casum cóplectitur,dato quòd maior sit ratio in vno quàm in alio.l.j.§.quod aũt.de ale.lu. & aleato.

Lex simpliciter & indistinctè loquens,debet distingui secundum alias leges specialiter & distinctè loquentes.l.filiusfamiliàs.de actio.& oblig.iunc. l.j,ad Macedo.l.iurisgentium.§.si paciscar.de pac. iunct.l.transigere. & ibi glo. magna in fin.C.de transactio.

Lex generaliter & indistinctè loquens, non refertur ad casus specialiter notatos.l. sanctio legum. de pœn.l.doli clausula.de stipula.

Ex coniunctione duarum legum bonum sumitur argumentum.l.gallus.§.ille casus.de lib. & posthu.

Leges debent sub congruis titulis situari.l.ij.de sta. homi.

Legis ad legem non est necessaria continuatio. glo. & doct.in l.gallus.in prin.de libe.& posthu.

Legem patere quam ipse tuleris.c.cum omnes. circa fi.de constitutio.

Legem quam quis alijs præscripsit, ipse eandem seruare tenetur.l.antepen.admi.tutor.

Non debet alijs legem imponere qui ipsam negligit obseruare.c.pro illorum.de præbend.

Lex est quicquid in ratione consistit.c. consuetudo. dist.j.

Legis virtus,est determinare realiter,non verbaliter disputare.Bal.in Rub.de re.diuisio.cir.fin.

Leges ignorare nemini licet. l. regula. in prin. de iur.& fac.ignoran.

Leges generales debent ab omnibus obseruari.l.leges.C.de legi.

Leges

Leges non debent esse ludibrio, nec per quenquam irrideri.l.si prætor.de iud.§.j. & ibi glos. in auth. de æquali.dot.

Leges superflua remedia nō inducunt. l.qui bis idē. de stipula.l.hæc stipulatio §.diuus.vt lega.no. caue.to.tit.C.in qb.cau.in īteg.resti.nō est necessa.

Leges non verbis, sed rebus ipsis imponuntur. l.ij. C.communia de lega.l.fi.C.de vsu.

Leges neminem in paupertate viuere, neque in anxietate mori permittunt.authen. de hære. & falcid. circa fin.

Leges non dedignantur sacros canones imitari. authen.vt cleri.apud propri.episco. circa fin.

Vbi lex ipso iure operatur,hominis ministerium nō requiritur.l.ea quæ.C.fami. ercifcund.

Lex inferioris, superiori non præiudicat. l. minor autem.de minor.Roma.consi.ij.

Lex debet tractare materiam suo titulo competentem,alioquin non dicitur congruè situata.glos.& Panor.in c.fi.in princ.extra.loca.

Legis ad legem non est necessaria continuatio.glo. ordin.in l.gallus.in princi.in verb.posthumos.de lib.& posth.

Leges legibus concordare modis omnibus debemus.l.vni. C.de inoffi. doti.

Vbi habetur casus legis,nulla relinquitur dubitatio. l.ancillę.C.de furt.

Vbi legem habemus, superfluum est glossas, vel doctores allegare.glos.in l.sed licet.de offi. præsid.

Lex semper loquitur.l.Arriani. C. de hæretic.

Verba legis captari non debēt.l.penult. ad exhiben.

Lex ad causas finitas non porrigitur.l.penult. C. de sac.sanct.ecclef.

Leges non præterita, sed futura determinant. c. fin. extra de consti.l.leges.ij.C.de legi.

Lex corrigens intelligitur secūdum terminos legis correctæ.

correctæ.§.fi.in auth.de fil. ante dotal. instr.nat.
Lex interpretans, intelligi debet secundum naturam legis interpretatæ.l.nihil. vbi Bar.de coniun gen.cum emancipa.lib.
Lex suum,non tuum tibi denegat beneficium. glos. & doc.in l.j.C.si aduers. vendit. facit.text. in l.ex asse.ad trebellia.
Virtus legum non est verbaliter disputare, sed realiter determinare.Bald.in rub.de re.diuisi.
Legis virtus in permittendo,vel prohibendo consistit.l.legis virtus. de legi.
Virtus legum consistit in inductione. l. non solum. §.qui primipilum.de excu. tut.
Dictum glos.vel doctoris,debet intelligi secundum leges per eos allegatas.Bart. in l. non solum. §. si liberationis verba.de libe.lega.
Quando initium legis est generale, tota lex generaliter intelligi debet. l. regula. §. fin. de iur. & fac.igno.
Lex est certa omnium quæ de præsenti sunt in rerũ natura,sed nõ futurorum.l.cùm quidam. §. suum. iunc.l.ventre.de acquiren.hæred.
Lex præcedens determinatur per sequentem.l.non est nouum.de legib.l.j. ad l.aquil.
Erubescimus cùm sine lege loquimur. §. consideremus. in auth.de trien.& semis. l. illam. in fin. C. de collatio.
Legitimè factum nullam meretur pœnam. l. gracchus.C. de adulte.
Mitius agitur cum lege,quàm cũ homine.l. Celsus. de arbi.plene Bar.in l.amplius. rem ra. habe.
Lex quantumcunq; dura seruanda est. l. prospexit. qui & à quib.
Paria sunt aliquid facere contra legem, vel vltra legem.l.j.in fi.de lo.pub.fruen.
Nihil in legibus superfluum aut contrarium inuenitur.

nitur.§.quibus.in j. consti.C.

Legis dispositio magis ultimæ voluntati, quàm contractui æquiparatur.glo.or.in l.j.in glo.ij.C. de his quib. ut indig. latè Alexan. in l. ea demű. C.de collatio.

Cui non conueniunt verba legis, non conuenit legis dispositio.l quod constitutum. de mili. test.l. iiij.§.toties.de dam.infect.

Prouisio hominis facit cessare prouisionem legis.l. fi.C.de pact.conuen.

Vbi homo non prouidet,lex supplet.l.si se.§.quæsitum.de re iudi.

Legis factum excusat hominis negligentiam.l.si puellam.C.si mancipi.fue.alie.

Lex noua idem disponens quod lex antiqua,ius antiquum dicitur,non nouum.l.absentem.ibi,vetus ius. vbi Bal.C.de accusa.

Indecisionibus causarum,maximè spiritualium, dicta Apostolorum sunt legibus præferenda. Panor.in c.super illa.de secun.nup.

Sub clypeo legis nemo decipi dicitur.l. Paulus .de præto.stipulatio.

Vnumquodque legis verbum,dicitur esse cum ministerio aliquid operãdi.l.j.§.nõ frustrà. de iureiu. l.j.quod metus causa.Paulus consi.c L.viso.vol.j.

Lex facilius ampliat, & moderatur dispositionem suam, quàm dispositionem hominis. glo. magna in l.assiduis.C.qui potio.in pigno.habean.Alex. cons.v.attentis.col.fin.in medio.vol.vij.

Lex omnium legum difficillima ob intellectuũ multiplicitatem dicitur esse.l.vbi pactum.C.de transact.quæ secundũ Ias.ibi.xxix.patitur intellectus.

Multa.

MVLTA facta tenent,quæ ab initio fieri prohibentur.l.patre furioso.de his qui sunt sui vel alie.iur.

Multa expressa nocent, quæ tacita non obessent.l. non-

nonnunquam.de conditio.& demonstra.

Multa transeunt in uniuerso, quæ singulariter non transirent.l.quædam.de acquir.rer.domi.l.immo dicis.de contrahen.emptio.

Multa simul iuncta prosunt, quæ singula non sufficiunt.l.spadonem.§.qui iura multa.de excus. tut. in ratione dubitandi.c.causam quæ de proba.l.rationes. & l.instrumenta.C.eod.glo. in l.ij. circa princ.de excus.tutor.

Multa propter importunitatem conceduntur, quæ aliàs non concederentur.l.j.C.de petit.bon.sublat.lib.x.

Multa imperfecta vnum perfectum constituere nõ possunt.l.uni.C.qui num.tut.

Multa cadunt inter calicem supremáque labra.l.naturalem.§.j.in fin.de acq.rer. dom.§.ferè. instru. de rer.diuis.

Multa possunt ad tempus prohiberi, sed non perpetuò.l.quintus.ubi Bart.de annu.lega.

Multa honestè accipiuntur, quæ tamen inhonestè petuntur.l.j.§.proindè.de var.& extraord.cog.

Multa in consequentiam permittuntur, quæ principaliter denegantur.l.j.de auto. tut.l.conditionibus pupillus. de condit.& demon.

Multa ex post facto tolerantur, quæ ab initio prohibentur.l.circa.de inoffi.testa.d.l.patre. de his qui sunt sui vel alien.iur.

Multa licent quæ tamen honesta nõ sunt.l.non omne.de regul.iur.vnde Demosthenes ad Athenienses, Themistoclis consilium utile quidem esse, sed non honestum. Responderũt Athenienses. Quod honestum non est, id nec utile reputamus. Et Paulus, Omnia mihi licent; sed nõ omnia expediũt.

Multa tractantur, quæ non perficiuntur. Bald.in l. cùm allegas.col.iij.C.de vsu.l.si voluntate.de rescind.vend.

Multa dicuntur quæ non fiunt.l.ſciendum.§.dictum. de ædil.edict.

Multa in ſolatium afflicti conceduntur, quæ aliâs non concederentur.l.iure ſuccurſum. de iur. dot. l.fin.C.de inſtitut. & ſubſtitut.l. vni. C. ſi imperia.lib.Soci.libr.x.

Multa in genere permittuntur, quæ in ſpecie fieri prohibentur.Et ideò filius non poteſt patri,in ſui vtilitatem ſpecialiter conſentienti, donare cauſa mortis: imò virtute conſenſus in genere præſtiti. eſt communis opin.ſecundum Decium in conſil. CCLXXXIX.placet mihi.col.j.& pen.vol.ij.

Multa facta tenent,quæ de nouo fieri prohibentur. c.fin de diuortiis.

Multa licent,quæ tamen non expediunt. l.j.in prin. de aqua quoti. & æſti.

Multitudo non excuſat delictum. Vel, Multitudo delinquentium delictum nõ minuit.c.ij.vbi gloſ. in verbo,præterire.de cenſib.lib. vj.

Non minus ardebunt qui cum multis ardebunt. c. multi.in fin.ij.quæſtio.j.

Multitudini quandoq; parcitur. Vel, Ob populum multum, delictum tranſit inultum. c. quantumcunque.j.quæſt.vii.latè Calca. conſ.i. col.iiii. in x x v. fund.

Multa contra rigorem iuris pro libertate ſunt conſtituta.l generaliter.§.ſi quis ſeruo pignorato. de fideicom.liber.

Multa in iure ciuili contra ſtrictam rationem diſputandi,pro communi vtilitate recepta ſunt. l. ita vulneratus.ad fin.ad l. Aquil.

Multa ratione incertitudinis permittuntur, quæ aliàs non concederentur.l.i.C.de pact.l.ſi ea. C. de vſu.c.nauiganti.extrà eod.

Multa olim permittebantur, quorum exemplis hodie vti non licet.c.quod autem.xxii.quæſt. ii.

Multa

Multa incidenter fieri permittuntur, quæ principaliter denegantur. l. quoties. C. de iud. l. cùm creditor. §. qui furem. vbi Bar. de fur.

Multa ex proposito facta prosunt, quæ casualiter non releuant. l. ij. in fi. de cond. & demon.

Multa reciprocè conceduntur, quæ simpliciter fieri prohibentur. l. quod autem. §. si vir & vxor. de donat. inter vir, & vxor. l. de fideicommisso. C. de transactio.

Ex multis concurrentibus augetur effectus. c. innotuit. versic. multa enim. de electio. l. j. & ibi not. Bal. C. de fideicom.

Multa pro bono pacis tolerantur, quæ aliàs prohibentur. c. ij. in fi. de despon. impube.

Ordo.

VBI non est ordo, ibi confusio. §. inordinatum. vbi glo. in authen. de hæred. & falcid.

Quando mens legis est certa, de ordine non curatur. l. in his. §. fi. & l. nec enim. de solutio.

In mistis & coniunctis ordo non attenditur. l. quidã testamento. de pecul. legat.

Ordo scripturæ reducitur ad ordinem intellectus. l. ij. §. prius. de vulg. & pupil. l. talem. de hæred. inst.

Ordo scripturæ denotat ordinem charitatis. l. quoties. de vsufruct.

Ordinata charitas incipit à seipso. l. præses. C. de serui. & aqua.

In necessitatibus ordo non attenditur. Vel, Necessitas ordinem non seruat. l. ut gradatim. in princ. de muner. & honor. l. sciẽdũ. §. ordine de legatio.

Ordinata ad vnum effectum, ad alium transferri nõ debent. l. aut damnum. §. hostes. & §. solent. de pœn. l. quod Labeo. de compensatio.

Ordo scripturæ non impedit causam iuris ac voluntatis. l. cùm pater. §. fidei tuæ. de lega. ij.

Verba plurium graduum collectiua, ordine suc-

cessiuo intelliguntur.l.cùm ita.§.fin. & l.peto.§. fratre.de legat.ij.

In notorijs ordo iuris non attenditur. l. ictus fustiũ in princ.& ibi Bar.de his qui notan.infam.c.quã to.de transla.præla.Ang.in l.si vacantia.versi.venio ad secundum.C.de bon.vacan.lib.x.

Ex ordine honoris colligitur ordo affectionis.l.publius.in fi.de cond.& demonstrat.

Ex ordine literæ arguitur intentio disponentis.c. mandato.in fi.de præben.in vj.c. pen.in princ. de electio.in vj.d.l.quoties.de vsufruct.

Ordo non attenditur vbi mens disponentis certa reperitur.l.in his.§.fi.& ibi Bar.de solutio.

Ambrosius. Scire quid facias, & nescire quo ordine facias, non est perfectæ cognitionis.Bal.in procem.Digest. circa princ.

Par, Paria sunt.

PAR in parem non habet imperium.l.ille à quo.§. tempestiuũ.ad Treb.c.innotuit.§.quàuis.de elec.

A pari potentia non fit actus. l. Sabinus.communi diuidun.l.si reus.de duob.reis stipul.

Potentioribus nobis pares esse non possumus.l.iij. in princ.de alienatio.iud.mutan.cau.fac.

Etiam asinus indignatur, qñ per comparem apprehenditur.glo.in l.hæres.j.de acquir. hæred.

Pares in tempore,sunt pares in iure.l. aliena.§.j. de pigno.actio.

Pares in gradu, pariter admittuntur.l. si reliquero. de legit.tut.

Par est virtus taciti & expressi.l.cùm quid.si certum petatur.

Par est virtus cõsuetudinis & legis.l.de quib.ꝺ legi.

Par est virtus testium & instrumentorum.l.in exercendis.C.de fid.instrumen.

Paritas rationis, paritatem iuris inducit.l.illud. ad leg.Aquil.

Paritas

Paritas delicti paritatem pœnæ requirit.l.nihil interest.de adult.auth. vt frat. filij. in fin.l.si quenquam.in fi.C.de episco.& cler.

Paria delicta mutua compensatione tolluntur.l.viro atque vxori.in fin.solut.matr.

Paritas affectionis omnem remouet suspicionem.l.non solum.§.j.de rit.nupt.

Parium eadem est natura.l.si socer.in fin.solu. mat.

Parium eadem est potentia, nec maior.l.j.§.veteres.de acquir.possess.l.si reus.de duob.re.

Pares cum paribus,veteri prouerbio, facilè congregantur.l.pupillo.§.j.de tut. & curat. dat.l.j.§.j.de excus.tut.

Occultator alienæ laudis,furi par est.Ias.institu.de actio.in fin.per text. in l. hæreditatum. in fin. ad l. Falcid.

Paria sunt nolle & non posse.l.iij.C.de hæred.insti. l.j. §.vsus.de procur.

Paria sunt non esse,& non apparere.l. duo Titij. in fi.de test.tutel.l.in lege.de contrahen.emptio.

Paria sunt nescire & dubitare. l. manifestissimi. C. de furtis.

Paria sunt nescire,vel non posse.l. in actione.ver.ii. planè.de furtis.

Paria sunt dare, & remittere. l. si fundum. §. titio. de leg.j.

Paria sunt esse vel esse debere. l. qui cum alio. vbi Deci.in fi.de reg.iur.

Paria sunt scire,vel scire debere.l.quod. vbi doct. si cer.pet.l.qui fundum.§.seruus.pro empt.

Paria sunt scire,vel scire posse.l.penult.ad Macedo. l.in bonorum.in fi.de bon.possess.

Paria sunt habere,vel habere posse.l. item veniunt. §.petitam.vbi Angel.de petio.hære.

Paria sunt habere, vel habere debere.l.pen.§.j. vbi Bar.de aur.& argen.lega.

Paria sunt rem non habere, vel habere inutilem.c. inter corporalia.§.sicut.de transla.episco. glo.in l.fi.C.de plagia.

Paria sunt ipso iure excludi, vel ope exceptionis.l. nihil interest ipso iure.de regul.iur.

Paria sunt non habere remedium, vel habere inane. l.nam is.de dolo.

Paria sunt soluere & compensare. l. si debitor. qui potio.in pign. habean.l. si peculium.§. de illo.de stat.lib.

Paria sunt soluere vel promittere.l.fi.C.ad l.falcid.

Paria sunt mihi solui, vel alteri mea voluntate.l.nihil interest.C.de solut.

Paria sunt mandare, vel ratum habere.cap.ratihabitionem.vbi Din.de reg.iur.in vj.

Paria sunt aliquid facere, vel per se, vel per alium.l. j. §. deiecisse. de vi & vi arma.l. is damnum. de reg.iur.

Paria sunt facere, vel facto autoritatem præbere.l.j. §.omnia.C.de veter.iur.enucle.

Paria sunt aliquid facere, vel per se, vel per interpositam personam.l.hac edictali. §. si verò plus. C. de secun.nup.

Paria sunt subscribere per se, vel per alium suo nomine.l.vice.C.de donat.

Paria sunt effectum producere, vel causam immediatè præbere.l.nihil interest.ad.l.Cor.de sica.

Paria sunt non facere, vel minus legitimè facere.l. quoties. qui satisd.cogan.l. si aut nullum. C. de legi. hær.

Paria sunt nihil facere, vel partem tantum indiuidui facere.l.furiosum.vbi gl.C.qui testa.fac. pos.

Paria sunt facere, vel facienti consentire.l. vtrum. & l. sequen.ad l. Pompe.de patricid.

Paria sunt delinquere, vel delinquenti non resistere. l.iij.§.tantundem.de admi.tut.

Paria

Paria ſunt non facere, vel in facto non perſeuerare. l.quicquid calore.de reg.iur.
Paria ſunt actum non incipere, vel cœptum non perficere.l.fi.§.illud.C.de codicil.§.pen. inſtit.u quib.mod.teſta.infir.
Paria ſunt aliquid impleri formaliter,vel æquipollẽter.l.iij.C.de inſti.& ſubſt.l.fi. C. de do. quæ ſub mo.l.gallus.§.& quid ſi tantum.de lib. & poſth.
Paria ſunt aliquid ab initio eſſe tale, vel ex poſt facto deuenire ad tale.l.nec. intereſt. ad l.falcid.l. pen.de actio.emp.
Paria ſunt voluntatem verbo, vel facto declarari.l. Paulus.rem ra.hab.l.de quibus. de legi.l. recuſari.de acqui.hæred.
Paria ſunt aliquid exprimere verbis, vel ſcriptura. l.miles ad ſororem.in prin.de lega.ij.
Paria ſunt aliquid eſſe impoſſibile naturaliter, vel de iure.l.j.vbi glo.& l. filius.de condit inſtit.
Paria ſunt non poſſe,vel non honeſtè poſſe.l.nepos .proculo.de verb.ſignifi.
Paria ſunt aliquid fieri ſine lege, vel contra legem. Bal.in c.in geneſi.col.fina.de electio.
Paria ſunt non eſſe ſcriptum, vel ita ſcriptum ut intelligi non poſſit. l. ij. de his quæ pro non ſcrip. haben.
Paria ſunt non reſpondere,& obſcurè reſpondere.l. de ætate.§.nihil intereſt.de interroga.actio.
Paria ſunt aliquid iam eſſe,vel de proximo ſperari. l.pen.de milit.teſtam.
Paria ſunt dare, vel non adimere. l. conficiuntur. in princ.de iur.codicil.l.j.§.ſciendum.de leg.iij.
Paria ſunt aliquid vel expreſſo conſenſu,vel longo ſilentio eſſe finitum.l.j.in fi.ad Tertullian.
Paria ſunt minus ſoluere, vel tardius ſoluere.l.ſolidum.de ſolutio.
Paria ſunt non dare,vel dare inutile.l.quàmuis.§.

M 3 ſi con-

§ conuenerit.ad Velleian.

Paria sunt rem non reddere, vel reddere deteriorem.l.iij.§.j.commoda.

Paria sunt pupillum abesse, vel adesse sine tutore.l. si pupillus ex quibus.cau.in poss.ea.

Paria sunt aliquid fieri coactè,vel metu compulsionis.l.nouissimè.in prin.quod fal.tuto.

Paria sunt relictum cohęredi restituere, vel sibi in quartam imputare.l.in fideicommissaria.vbi glo. fin.in prin.ad Tre bellianum.

Paria sunt neminem instituere,vel institutum nolle adire.l.ij.§.quisquis.de vulga.instit.de hære. quæ ab intesta.defe.in princ.

Paria sunt excludi morte,vel repudiatione.l.ij.§.sed & si ipsa ad Tertull.Bar.in l. Centurio. in princ. versic.ex hoc sequitur.de vulga.contra de l.filio pater.iunc.ibi glo.de lega.j.

Paria sunt inimicum virtute,vel fallacia superare.l. nihil interest.de capti.& postli.re.

Paria sunt dolum re ipsa, vel ex proposito interuenire.l.fi.C.qui manumit.non poss.Abb.in c.cùm contingat.col.pen.extrà de iureiur.

Paria sunt falsum exprimere, vel supprimere veritatem.cap.super literis extrà de rescrip.l.j.in princ. de fal.

Paria sunt voluntatem ab initio,vel ex post facto interuenire.l.si aũt plures.in prin.de aqua plu.arcé.

Paria sunt aliquid esse certum per se,vel per relationem ad aliud.l.asse toto.de hæred.instit.

Paria sunt diuisionem à iudice,vel à testatore fieri. l.iij.in princ.de alim.lega.

Paria sunt hæreditatem non diuidere, vel diuisam vni tãtum relinquere.l.quidam elogio.C.de iur. delib.l.ij.de acquir.hæred.

Paria sunt nullam subesse causam,vel subesse,sed iniustam.l.j.& ij.§.j.de condict.indeb.

Paria

Paria ſunt rem habere, vel actionem ad rem. l. qui actionem. de reg. iur. l. rem in bonis. de acquir. rer. domin.

Paria ſunt à loco abeſſe, vel ſui copiam non facere. l. eum qui circa. de priuile. creditorum.

Paria ſunt iudicem (quo ad eius pœnam) corrumpi precibus, vel pecunia. l. fi. & ibi Bar. C. de pœna iud. qui mal. iudic.

Paria ſunt dicere, eſt ſpeciale, vel de æquitate glo. in l. qui res. §. aream. in verbo, in perpetuum de ſolut.

Paria ſunt dicere, hæc lex procedit de æquitate, illa de rigore: vel dicere, hæc corrigit illam. glo. ord. vbi Bar. in. l. cotem ferro. §. fin. in princ. de publi. Bar. in l. ex hac. col. j. de donat.

Paria ſunt aliquid fieri neceſſitate cogente, vel ſuadente vtilitate. c. poſt translationem. §. fin. de renuncia. c. quæris. de æta. & qualita.

Paria ſunt aliquid per me, vel mea voluntate fieri. l. filiofamiliàs. C. de iu. delib.

Paria ſunt non extare, vel non ſuccedere. l. ij. §. adoptiui. verſi. ſed ſi ſint. ad Tertullianum.

Paria ſunt conditionem impleri, vel à iure remitti. l. mulieri & titio. de condi. & demonſt. l. quæ iuriſiurandi. de condit. inſtit.

Paria ſunt ægrotum derelinquere, vel malum medicum adhibere. l. quòd ſi nolit. §. ſi mancipium. de ædil. edic.

Paria ſunt rem furto exportare, vel illam duntaxat occultare. l. hæreditatum. §. fi. ad l. falcid.

Paria ſunt aliquem occidere, vel ei alimenta denegare. l. necare. de lib. agnoſcen.

Paria ſunt aliqua ſimul fieri, vel eodem tempore cōfirmari. l. ij. vbi Bal. C. de teſta. tutel.

Paria ſunt delinquere, vel delictū attentare. l. ſi quis nō dicā. C. de epi. & cle. l. is qui cū telo. C. de ſica.

Paria sunt dominium transferre, vel vsucapiendi conditionem.l.si finita.§.iulianus.de dam.infect. l.si pater filiæ.de vsufcap.pro dona.

Paria sunt in tormentis confiteri, vel formidine tormentorum Ias.latè in l.ij.C.de transact.

Paria sunt aliquem posse.vel stare per se quominus possit.l.si bonæ fidei.de nox.

Paria sunt actum non esse nullum, vel de nullitate opponi non posse.glo.singu.in l. qui habebat. §. j.in verbo,consilium.in fi.de manu.testa. pulchrè Deci.consi.ccccIvj.consului.in prin.

Paria sunt rem nō tradi, vel traditā euinci.l.emptorē.§.j.ibi,nec videri traditum. de actio.empt.Ias. in l.j.§.qui mandatam.in prin.de offi.eius.

Paria sunt aliquid non facere, vel facere,non tamen debito modo l. j.§.penul.quo legato.

Paria sunt aliquid fieri de iure communi,vel ex priuilegio.l.liberos. vbi Bal. C. de collatio. Deci. consi 695.visa donatione.

Paria sunt consentire,vel non contradicere.l.in adoptionibus.de adop.

Paria sunt aliquid mihi dari, vel alteri contemplatione mei.l.anua.§. à titia.de annu.lega.

Paria sunt contra legem facere, vel vltra legem.l.j. in fi.de lo.pub.fru.

Paria sunt male facere, vel malefacto non obuiare. c.sicut dignum.extrà de homic.

Paria sunt non esse, vel reperiri non posse. l. cum vnus.§.fi.de bon.aut.iud.poss.

Paria sunt non debere, vel nondum coueniri posse. l.fulcinius.§.si in diē.quibus ex cau.in pos. eatur.

Paria sunt rem amittere, vel deteriorem factam recipere.l.nauis onustæ.§.fi.ad.l.rhod.de iac.

Paria sunt non esse in possessione,vel mala fide possidere.l.fi.C.vnde vi.

Paria sunt res alienas inuadere, vel iniustè detinere.c.

re.c.sæpè.de resti.spoliat.

Paria sunt aliquid proprio nomine significare, vel aliter demonstrare.l.certum.si cert.petat.

Paria aliquid fieri tempore habili,vel in tempus habile.l.in tempus.de hære.insti.

Paria sunt aliquid fieri tempore prohibito,vel in tẽpus prohibitum conferri.l.oratio.de sponsa.l.quod sponsæ.C.de dona.ante nup.

Paria sunt aliquem iam esse condemnatum, vel ex processu apparere ipsum condemnandum.l.qui penè.de manumiss.

Paria sunt sententiam esse latam, vel esse conclusum in causa.l.si rem.§.fin. de euict.c.pastoral.de causa poss.& proprieta.

Paria sunt quem non adesse, vel cum difficultate adiri posse.l.in contractibus.in fi. & ibi not.Bar. C.de non nume.pecu.

Paria sunt quem aliquid facere, vel per se non stare quominus fiat.l.vter.in fi.de condi.instit.

Paria sunt aliquid esse impossibile, vel multum difficile.l.apud Iulianum.§.constat.de lega.j.

Principium, Finis, Infinitas, Exitus.

PRINCIPIVM est potissima pars cuiusque rei. l.j.de orig.iur.

Quod iuris est de aliquo, idem est de eius principio.l.nó ideò minus.&ibi no.Bar.C.de hær.inst.

Bene & competenter vniuersa geruntur, si principium decens fiat,& amabile Deo.in authen. quo modo opor.episco.in princ.

Quæ malo inchoata sunt principio, vix est vt bono exitu peragantur.c.principatus.j.quæst.j.

Initium spectandum est.l.Pomponius.lib.26.de neg.gestis.

Initium litis fit per contestationem.l.vni.& ibi glo. C.de plus petitio.l.apertissimi.C.de iud.

Principijs obsta,serò medicina paratur.l.fina. C.in quibus

quibus cau.in integ.rest.non est necessa. Vel, Melius est intacta iura ab initio conseruare, quàm post illatum vulnus remedium quærere.
Vno principio illicito dato, plurima mala sequuntur.§.considerauimus.& ibi glo.in verbo, illicito.in auth.vt iudices si quo.suffra.colla.ij.
Quod ab initio inutile est, ex euentu non confirmatur.l.si tutoris.quod iussu.
Finem expectare oportet.l.diximus.de excus.tutor.
Finis est nobilior omnibus quæ sunt ad finem.l.& si non sint.§.perueniamus.de aur.& argen.leg.Aristot.iij.Top.
Melius est in tempore occurrere, quàm post exitum vindicare.l.j.C.quando lice.si iud.se.vind.
Inducta ad vnum finem non operantur contraium effectum.l.legata inutiliter.de lega.iij.
Exitus acta probat.l.si mater.vbi Bald.C.ne de stat. defun.l.rem non nouam.in fi.C.de iudi. ca. quod autem.xxij.quest.ij.
In maleficijs voluntas spectatur, non exitus.l.diuus. ad l.Cornel.de sica.
Finis aliquando principium trahit, & econtrà.l.iiij. de adim.lega.l.si quis. in princ.de leg. iij. glo. in l.qui.sella.§.fi.de seruitu.rustico.prædio.
Cuius finis melior est, ipsum quoque melius est. Aristot.iij.Topicor.
Habito fine, de origine non curatur. l. cum seruus. de verbo.obliga.
Vbi actus vitiaretur, finis ad principium non refertur. Petrus de Ancha.consil.cxv.incipiam.
Tempus centum annorum, est longissimus vitæ finis.l.vsusfructus.de vsufruct.lega.
Nihil ab eo casu incipere potest, quo finiri debet.l. vsumfructum de vsufruct.leg.
Denegato qualicunque fine denegatum censetur qualecunq; eius principium.l.oratio. de sponsa.
Roma

Roma.consil.ccxcix.in proposita.circa fin.

Procemium denotat causam finalé.l.fi.de hære.inst.

Origo bonorum non attenditur, sed finale dominium.l.si auia.C.de donatio. pulchrè Anc.consi. 50.visis diligenter.circa me.

Non datur finis vbi principium non præcessit. l. titio vsusfructus. de conditio. & demonst. Vel sic, Non dicitur desinere quod nunquam cœpit. Nam omnis priuatio præsupponit habitum, & omnis corruptio generationem. l. manumissiones. de iusti. & iur.

Non attenditur initinm, sed perseuerantia.l.nam, etsi parentibus.§.j.de inoffi.testamen.

Ad interpretationem alicuius materiæ, non est illotis manibus, & omissis initijs accedendum.l.j. in fin.de orig.iur.

Vniuscuiusque contractus initium spectandum est, & causa.l.si procuratorem,in prin.c.manda.l.j.§. non solum.depositi.l.si tamen.ad macedo.

Actus consumatus non vitiatur, licet perueniat ad casum à quo inchoari non potest.l.si gaudentius. C.de contr.emp.

Potior pars cuiusque diei, est horarum septem primarum,non supremarum.l.ij.de verbo.signifi.

Quod primum est,nihil ante se habere potest.§. in reliquarum.in procem.Digestorum.

A primordio tituli,posterior omnis formatur euentus.l.vni.in fin.C.de impo.lucra.describ.lib.x.

Non videtur omnino falsum,quod veritatis primordio adiuuatur.l.cùm filius.§.hæres.de lega.ij.

Quæ ab initio sunt voluntatis,ex post facto sunt necessitatis.l.sicut.C.de act.& obligat.l. in commodato.§.sicut.cómodati.l. si quis argentum.§.cùm enim.C.de donat.

Principium non apparens non consideratur.l.j.§. planè.si aqua.de aq.quotid.& æstiu.

Quæ

Quæ in præfationibus dicuntur, in ſequentibus repetita intelliguntur.l.item quia.§.fi. de pact..l.titia.§.j.de ſtipulatio.
Præfationes libentius nos ad lectionem propoſitæ materiæ perducunt, & in ea euidentiorem præſtant intellectum.l.j.in fi.de orig.iur.
Quæ per defunctum inchoata ſunt per hæredem explicari debent.l.hæres ſocij.pro ſocio.
Priora poſterioribus eliduntur.l.ſi vnus.§.pactus.de pact.l.pacta nouiſſima.C.eod.tit.
In miſtis & coniunctis, non datur prius nec poſterius.l.quidam teſtamento.de pecul.lega.
Qui prior eſt tempore, potior eſt iure.l. ſi fundum. C.qui potio.in pigno.
Qui prior appellat,prior agat.l.qui prior.de iud.
Prima charitas incipit à ſeipſo.l.præſes. C. de ſeruit.& aqua.
Sermo ſimpliciter prolatus, intelligitur de prima vice.l.boues.§.hoc ſermone. de verbo. ſignific.l. cùm pater.§.pater.de legat.ij.
Primò nominatus cenſetur magis dilectus. l. quoties.de vſufruct.
Omnis laus in fine canitur.
Finis eſt primus in intentione, & vltimus in executione.
Omne agens agit propter finẽ. Ariſtot.II.Phyſic.
Cauſa finalis attendi debet.l.fi.de hæred.inſti.
Quicquid initium habuit ad finem peruenire neceſſe eſt.Ariſtot.III.Phyſico.
Finiti ad infinitum nulla eſt proportio.Ariſt.VIII. Phyſico.& I. De cœlo & mundo.l.filiusfam.§.ſecundum volgarem.de lega.j.
Infinitas vitanda eſt.l.fi. & ibi glo.C. de ſacr.ſanct. eccle.l.vni.C.de ſen.quæ pro eo quod inter.
Prouidendum eſt, ne lites in infinitum extendantur.l.apertiſſimi.C.de iud.

Fini nihil est contrarium. Arist. 3. de cœlo & mũdo.
Finis scientiæ speculatiuæ est veritas, practicæ vero opus. Arist. 2. metaphy.
Si verba sunt apta ad infinitatem, toleratur infinitas. l. si ita stipulatus. vbi Bar. de fideiuss.
Finis est consumatio actus. l. quæsitum. §. illud. de lega. iij. l. si is. §. quædam. ad l. falcid. l. ædificia. §. perfecisse. de verbo. signifi.

Publicè interest.

PVBLICÈ interest delicta puniri. l. ita vulneratus. in fi. ad l. Aquil. l. locatio. §. quod illicitè. de pub.
Publicè interest supremas hominum voluntates effectũ sortiri. l. vel negare. quẽadmod. test. aper.
Publicè interest homines saluos & incolumes conseruari. l. cùm ratio. §. pen. de bon. damnato.
Publicè interest neminem suis rebus abuti. §. sed, & maior. insti. de his qui sunt sui vel alie. iur.
Publicè interest riuos & cloacas purgari, ne aëris salubritas inficiatur. l. de pupillo. §. si quis riuos. de ope. no. nun.
Publicè interest dotes mulieribus conseruari, vt facilius nubentes repleant liberis ciuitatem. l. j. solu. matri. & l. interest. de priuil. credit.
Publicè interest sine metu, & periculo per itinera commeari. l. j. §. j. de his qui deiece. vel effu.
Reipublicæ interest plurimos habere defensores. l. nam reipublicæ. de no. ope. nu.
Publicè interest vrbem non deformari. l. fi. ne quid in loc. publ. quia pulchritudo vrbis allicit homines ad habitandum. Ouidius.

Aspicis vt veniant ad candida tecta columbæ,
Accipiat nullas sordida turris aues.

Reipublicæ interest subditos habere locupletes. authen. vt iudi. si. quo. suffra. §. consideremus.
Publicè interest prouinciam malis hominibus purgari, vt in quiete permaneat. l. congruit. de offic. præsid.

presid.l.ij. C.quando li.sine iud.se vindica.
Publicè interest absentes à quibuscunque defendi. l.seruum quoq;.circa prin.de procurato.
Publicè interest pœnam delinquentibus non remitti.l.si operis. C. de pœnis.
Reipublicæ interest studiorum fauores ampliari.in glo.l.j.C.de stud.libe.vrb.Rom.lib.xij.

Qualitas, Accidens, Subiectum.

QVALITAS sine subiecto esse non potest.l.iiij. §.fin.de actio.empt.l.fin.de colla.bono.
Non entis nullæ sunt qualitates.ibidem.& l.j.de hæredi.vendi.
Qualitas actus agentis intentionem demonstrat.l. non codicillum.C.de testa.
Qualitas adiecta verbo, debet intelligi secundum tempus verbi.l.in delictis.§.si extraneus.de noxa. l.si Titius.de mili.testa.latè Calca.consi.15.viso instrumento.col.vj.nu.13.vsque ad 14.
Allegans qualitatem illam probare tenetur . l. non ignorat. C.qui accu.non poss.
Mutatione qualitatis, rei substantia non mutatur. §.minus.instit. de hæred. quæ ab intesta.defe.l. si fundus.§.si res.de pigno.
Accidentia & qualitates possunt adesse, vel abesse præter subiecti corruptionem.l. pro voluntarijs. de impen.in reb.dota.fac.
Qualitas competens ex persona propria, potentior est ea quæ competit ex aliena.l.si quid bello. vbi glo.de capti.& post lim.reuer.Bar.in l. quod princeps.in fi.de legat.ij.
Qualitas quæ paucioribus competit, facit dispositionem magis specialem.Bal.in l.executionem.col. vj.C.de execut.rei iud.Dec.in l.in toto.de re.iur.
Qualitas adiecta in principali, censetur in eius accessorio repetita Bar.in l.si ita stipulatus.§.Chrysogonus.col. penul. de stipul.l. Titius. vbi Bald. C.de

C.de oper. liber.

Quando requiritur aliquid qualificatum, non sufficit illud simpliciter interuenire. l. Fulcinius. §. cùm hoc.vbi Bar.ex quib. cau.in poss. ea.l.iij.ad l. Aquiliam.

Vitium qualitatis, maius est vitio quantitatis.l.j.§. si quis simpliciter.& §. sequent.de stipul. Din. in c.plus semper.circa fin.de reg.iur.in vj.

Ex qualitate sermonis præsumitur qualitas loquentis. Vel, Quilibet est talis, qualia verba refert.l. pen.de con.inst.

Qualitas non migrat de subiecto in subiectum. glo. in l. quis ergo.de pecul.

Qualitas certo tempore requisita, postea superueniens non patrocinatur. Calca.consi.xv.viso.col. vj.num.23.vol.j.

Qualitas posita in una oratione copulata cum alia, qualificat etiam orationem præcedentem, vbi aliàs ius commune læderetur. c. causam quæ. de rescr. Alex.consi.xxxiiij.visis.circa fi. vol.vj.

Qualitas quæ est in termino ad quem fit relatio, censetur repetita in termino referente.l. si prior. & ibi Bal.& Ang.solut.matrim.

Accidens sine subiecto esse non potest.l.iiij. in fin. de actio.empt.

Accidens non mutat rei substantiam. l. naturalem. §.apum.de aquir.rer.dom.

Causa naturalis præfertur accidentali.l. qui habet. in fi.de testa.tutel.

Accidentia non migrant de subiecto in subiectum. l.quis ergo.& ibi glo.de pecul.est suprà.

Accidentia extrinseca possunt adesse & abesse citra subiecti corruptionem.l.falsa.de cond.& demon. l.pacta conuenta.de contrah.emp.est suprà.

Vbi datur concursus naturæ & accidentis, semper natura præfertur.l.qui habet.in fi.de tutel.

Accidentia

Accidentia concreta, ſecundum naturam ſubiecti regulanť. Portius in.§.quædã.inſt.de rer. diuiſio.

Accidentia plurimũ conferunt ad rerũ cognitioné. l.j.&l.quòd ſi nolit.§.qui mancipia.de ædil.edict.

Diuerſitas accidentium non inducit ſpecificam differentiam.l.fina.de fund. inſtruct.

Duo contraria in eodem ſubiecto ſimul eſſe non poſſunt.l.Mutius.pro ſocio.

Agens & patiens non concurrunt in eodem ſubiecto.l.Vranius. de fideiuſ.l. ille à quo. §. tempeſtiuum.ad Trebell.

Talia ſunt ſubiecta qualia prædicata demonſtrant.l. iij.de fund. inſtru. lega.l.fin.§. cui dulcia. de vin. trit.oleoque.leg.

Verbum vnius naturæ,per adiectionem alicuius qualitatis in aliam naturam tranſit.l.centurio. & ibi not.Laphranc.doria.in princ.de vul.& pupil.

Qualitas adiecta enti illud qualificat, & in diuerſa ſpecie reponit.§.præterea.inſt. de inut.ſtip. pulchrè & latè.Hippolyt.in ſing.520.qualitas.

Vbicunque in diſpoſitione fit mentio alicuius qualitatis ipſam diſpſitionem immutantis, illud factum videtur vigore illius qualitatis.l.penul. vbi Bar.C.de iur.delib.Abb.in cõſi.cxv. videtur col. j.verſic.prætereà vbicunque.vol.ij.

Natura ſeu aptitudo rei magis quàm alicuius emergentis qualitas ſpectanda eſt. glo. in.l. vendicatio de rei vend.

Qualitas inducens vitium non cenſetur repetita.l. ſeruo alieno.§.pen.de lega.j.l. Lucius. de fideicomiſ.liber.

Ratio.

QVANDO vnica tantum ratio aſſignari poteſt, illa habetur pro expreſſa.glo.ſingula.& ibi docto. in l.quamuis.C.de fideicommiſ.facit tex.in l. ij.de lib.& poſthum.

Sola

Sola voluntas legis pro ratione habetur. §. furtiue. insti.de vsucap. glo.ord.in.l.j.§.initium.in verb. ratus.de postulan.

Sic volo sic iubeo, stat pro ratione voluntas.l. quia poterat.ad Treb.§.sed quòd principi.insti.de iur. natu.glo.fi.in l.filio pater.de lega.j.

Lex est quicquid in ratione cosistit.ca. consuetudo. distin.j.Abb. in cap. ratio nulla.in princ. extrà. de præb.

Correcta ratione legis censetur correcta lex.glos. ord.in l.j.in verbo prouidentia.de legit.tut. similis glo.in l.qua ratione.§.literæ. in verbo, directam.in fi.de acquir.rer.domin.

Vbicunque militat eadem ratio, idem ius statui debet.l.illud.ad l.Aquil.l.j.§.j.de fonte.

Vbi diuersa ratio reddi non potest,diuersum ius induci non debet.l.iij.§.j.de iniust.rup. testa.l.à ritio.de stipul.

Diuersa ratio reformat legem.l. interpositas. in fi. C.de transact.

Cessante ratione legis,cessat lex.l.quod dictum. de pact.Bar.in consi.vj.

Omne dictum à sua ratione regulatur.l. cùm pater. §.dulcissimis.de leg.ij.

Ratio naturalis habet vim legis. l. cùm rat.de bon. damn.

Ratio est cõiunctio diuersorum casuum ad eundem finem tendentium.Bald.in l.omnes populi.colu. xvij.de iustit.& iur.Ias.in l.j.§. item acquirimus. in x.nota.de acquir.possess.

Non dicuntur discrepantia quæ conueniunt in rõe. l.j.§.per seruũ.vbi Ias.in x.nota.de acquir.poss.

Ratio est anima legis.l.cùm ratio.de bon.damnato.

Diuersitas rationis,diuersitatem iuris inducit.l. inter stipulantẽ.§.sacrã de stipulatio.l.fi.de rit.nup.

Non omnium rõ reddi põt.l.non omnium.de legi.

Vbi deficit lex,sufficit ratio naturalis. l. ſcire opor tet.§.conſequens.verſic.ſufficit.de accuſ.tutor.l. cùm ratio.de bon.damnato.

Plures rationes vincunt vnam.auth.itaque,vbi glo. C.communia. de ſucceſſio.l.re coniuncti.de leg. iij.§.ſed hodie.inſt.de adoption.

Vnica ratio quandoque præualet duabus.l. nam etſi parentibus.de inoffic.teſta.l.ſcripto. unde lib.

Ex pluribus rationibus ſufficit vnam ſubeſſe.§. affinitatis.inſti.de nup.

Quando concurrunt ratio permittens & ratio prohibens,attenditur prohibitiua.l.ſi non lex.de hęred.inſtit.

Per rationem veritas habetur.l.ſolam. C. de teſti.l. ſcire.de legi.

Ratio non debet eſſe eadem cum dicto.l.qui interrogatus. de petit. hæred. glo.in l. fin. de offic. procur.Cæſar.

Fatua eſt quæſtio quæ non habet rationem dubitandi.l.Domitius.de teſtam.

Tacitè cautum intelligitur,vbi eadem ratio reperitur.l.his ſolis.C. de reuocan. don.l. cùm mulier. vbi Alex.in vj.not.ſolut.matrim.

Secretorum ſecreta debet eſſe ratio.l.ſi maritus.C. de don.int.vir.& vxo.glo.in l.de bonis. in verbo, differendas.de carbon.edict.

Omne dictum per rationem ampliatur, & limitatur.l.vnum.§.fi.de lega.ij.l.ſi is qui animo.de acq. poſſ.vbi glo.l.cùm pater.§.dulciſſimis.de leg.ij.

Dicta in vna lege,extenduntur ad omnes res,caſus, & perſonas in quibus eadem ratio reperitur.l.itē veniunt.§.ait Senatus.de petit.hæred.

Ratio debet eſſe generalis & concludens. glo. in l. non omnium.de legit.l.non hoc.C.vnde cognat.

Ratio in ſpecie,vincit ratione in genere.glo. in l.j. §.ſi ego.in verbo cæterum.ſi pars hæred. petat.

A ratione

A ratione tacita, quando certa est & vnica, argui potest velut ab expressa. l. milites agrum in princ. de re milit.

Quando in pluribus casibus militat eadem ratio, tunc non habet locum extensio, sed vt genus comprehendit omnes suas species, sic ratio generalis omnes casus complectitur. l. item veniunt, §. ait Senatus. de petit. hæred.

Sine ratione non est lex. c. consuetudo. distin. j.

Ratio quæ in materia non consideratur, non facit præsertim habente non habenti. Bal. in c. j. de grad. succe. in feud. Ang. in l. j. §. solent. quãdo appel. sit.

In temporibus & numeris nulla ratio reddi potest. glo. singu. in c. j. de æta. & qualita. in vj. & in l. j. in verbo ratus. de postulan.

Ratio legis vel statuti, est anima ipsius legis, vel statuti. Bal. in l. si quis seruo. C. de furtis.

Ratio est ipsa lex. Bal. in c. dilectis. de rescrip.

Lex in rationis substantia consistit. Abb. in c. ratio nulla de præben.

Deficiente lege vel canone, sola ratio potest allegari. c. frustrà. distin. viii. l. scire oportet. §. consequens. versi. sufficit. de excusa. tuto.

Dispositio generalis per rationem restringitur. l. cùm pater. §. dulcissimis. de lega. ij.

Vbi ratio est generalior dicto, licitum est à ratione arguere, non obstante dicti specialitate. l. regula. §. fi. de iur. & fact. ign. c. constitutionem. de regula. in vj.

Paritas rationis inducit, paritatem dispositionis. l. à Titio. de stipul. l. illud. ad l. Aquil.

Rationabile dictum ita debet mouere iudicem, sicut lex. Andr. de Iser. in proœ. feudo. in penult. col.

In his quæ sunt positiui iuris, concludens ratio assignari non potest. glo. in l. j. §. pueritiam. in verbo, ratus. de postul.

Intellectus & ratio idem sunt. Bal. in l. quamuis. C. de fideicommiss.

In dubio non præsumitur, quòd vna tantùm ratio in lege vel statuto possit assignari, sed plures. Salice. singulariter in l. si serui vestri. in ix. col. C. de noxal. Ias. in l. quamuis. in fi. C. de fideicõmis. Alex. in l. si constante. col. ij. in fi. solu. matri.

Vbi est eadem ratio, ibi lex extendi debet ad vlteriores casus, cùm lex quandoque vtatur vocabuli gratia. l. j. §. quod vulgò. de vi & vi arma.

Lex specialis habens rationem generalem, generaliter est intelligenda. l. regula. §. fi. ubi Bar. de iur. & fac. igno.

Dispositio limitata extenditur secundum limites adiectæ rationis. l. nomen. §. fi. de lega. iij. l. regula. §. fi. de iur. & fac. ignoran.

Verbum.

VERBA intelligi debent attento iure communi, non speciali. l. fi. C. de his qui ve. æta. impe.

Vérba cũ effectu intelligi debẽt. l. j. §. j. quod q. s. iur.

Verba non in genere, sed in specie accipi debent. l. si in rem. §. j. de rei vendic.

Verba intelligi debent secundum subiectam materiam. l. si vno, locati.

Verba intelliguntur secundum qualitatem personæ ad quam referuntur. l. plenum. §. equitij. de vsu & habita. l. ex militari. de milit. testa.

Verba semper intelligi debent ut aliquid operentur. l. si quando. in prin. de leg. j.

Ex verbis præsuppositiuis non oritur dispositio. l. ex facto. l. de hæred. instit. l. neque enim. §. si seruum. de mili. testa.

Vbicunque verba dispositionis possunt retenta proprietate ab initio verificari, nunquàm ex post facto ad sensum improprium extenduntur. l. verbis. de vulg. & pup.

Vbicunq;

Vbicunque dispositio, retenta verborum proprietate, vsque ab initio valere non potest, ex tunc impriè sumit, vt aliqd operet. l. scęuola. ad trebel.
Vbicunque verba dispositionis sunt adeò extranea, & inepta, vt menti nullatenus conueniant, dispositio viciat. l. si quis in fundi. de leg. j. gl. in l. librorũ. §. quod tñ Cassius. in verbo, libros. de lega. iij.
Vbicunque constat de mente disponentis, expressa, vel præsumpta verborum qualitas non attenditur l. iij. C. de lib. præte. l. qm̃ indignum. C. de testa.
Vbicunque de mente dubitatur, à verborum proprietate nõ recedit. l. nõ aliter in prin. de leg. iij.
Vbicunque verba sunt ambigua, nec aliter cõstat de voluntate, dispositio vitiatur. l. in ambiguo. de re. dub. l. duo sunt Titij. de testa. tutel.
Verba impropriari debent, ne actus reddatur inutilis. l. titia. j. §. lucius. de leg. ij.
Verba conditionalia non disponunt. l. si quis sub conditione. si quis omiss. causa testamenti.
Verba præteriti temporis sunt abnegatiua præsentis. §. fuerat. insti. de actio.
Verba geminata magis disponunt. l. balista. ad treb.
Verba impropriari debent, vt actus naturæ deseruianr. l. insulam. de præscrip. verb. l. cùm manu fata. in fi. de contrahen. emptio.
Verba generalia ad terminos habiles restringũtur. l. j. in prin. C. de sac. sanc. eccle. l. ut gradatim. in prin. de mune. & hono.
Verba secundum naturam actus interpretantur. l. si vno. in prin. loca. l. insulam. de præscrip. verb.
Verba ambigua secundum intentionem proferentis accipiuntur. l. si quis intentione. de iud.
Verba dubia contra loquentem interpretantur. l. veteribus. de pact. l. labeo. de contrahen. empt.
Verba quantumcũq; generalia, ad consonum intellectũ restringunt. l. j. §. quod ait. ne quid in lo. sac.

N 3 Verba

¶ Verba generaliter prolata, referuntur ad omnes & omne tempus.l.si ita fuerit.de lega.iij.

Verba generalia, dispositionis etiam fauorabilis, restringuntur ad casus verisimiles, & minimè odiosos.l.lucius.ij.§.lucius ij.de lega.ij.

Verba generalia in vltimis voluntatibus referuntur ad tempus testamenti.l. testator.§.j.de lega.ij.

Verba simpliciter prolata, debent intelligi ciuiliter & vrbanè, non Iudaicè.l.si cui.in prin.de seruitu.

Verba debent intelligi simpliciter, & non secundũ quid.l.hoc legatum.vbi Bar.de lega.iij.

Verba in statutis propriè accipi debent. l. j. §. si is, qui nauem.de exercito.actio.l.iii.§. hæc verba.& ibi not.Bar.de nego.gestis.

Verba enuntiatiua tacitè subintellecta, non inducunt dispositionem.l.rationes.in fi.C.de probat.

Verba generalia secundum sui naturam generaliter intelligi debent.l.i. §. generaliter. de legat. præstan.l.si finita.§.de cæteris de dam.infec.

Verba impropriari debent, vt conueniant materiæ de qua agitur.insti.quib. alic. li. vel non. §. nunc autem admonendi.vbi glo.in verbo, dederint.

¶ Vbicunque ex verbis simpliciter intellectis resultaret iniquitas, tunc à verbis receditur, & mens seruatur.l.scire oportet.§.aliud.de excus.tuto.

Verba mistim & confusè posita, ad ordinem reducũtur, singula singulis cógruè referendo.l.eam quã. ibi.siue quæsita, siue non.C.de fideicommiss.

Facta sunt potiora verbis.l.de pupillo.§.meminisse. de no.ope.nun.

Vbi facto opus est, verba non sufficiunt.l.Iulianus. §.offerri.de actio.empt.l.peculium.j.in. fi. princ. de pecul.l.j.§.tulisse.in fi.ad syllani.

Verba in dubio intelligi debent, rebus sic se habentibus.l.quod seruius.de condi.ob cau.l.fi.§. idem quæsijt.de condict.indeb.l.paulo callimacho.§.j. de lega.

de lega.iij. Bar.in l.quoties.§.si duo. circa fin. de hæred.instit.

Quoties verba legis diriguntur ad iudicem, tunc ex illo edicto oritur semper officium iudicis.glo. ordina.in l.si soror.C.de collat.Bar.in l.vni.de cond. dict.ex lege.versi.ij.principaliter.

Verba iactatoria non inducunt dispositionem.l.fin. de testam.

Verba debent intelligi secundum cōmunem usum loquendi.l.librobrum.§.quod tamen Cassius.vbi glo.de lega.iij.l.labeo.de supel.lega.

Verba simpliciter prolata ad intellectum legum referri debent.l.j.C.de fructi.& lit.expen.

Verba ad intellectum possibilem referenda sunt.l. fi.in prin.C.de contra.& commiten.stipula.l.stipulatio ista.§.hi qui sunt.de stipulatio.

Verba in potentiori significato intelligi debent.l.j. §.q. in perpetuū.si ager vectigal.vel emphy.peta.

Verba potestatiua non inducunt necessitatem.l.sæpè.de offi.præsi.l.nō quicquid.de iud.l.ij.C.quo. & quando iud.

Verba legis imperatiua ad priuatum fauorem prolata, necessitatem non inferunt, sed consilium.l.age cum Geminiano.C.de transac.

Verbum æquiuocum sumitur in partem digniorem. §.sed ius quidem. instit.de iu. natu. gen. & ciui.l. quæritur.de stat.hominum.

A probria verborum significatione in dubio non est recedendum.l.non aliter.de leg.j.§.si is qui.de exerc.act.

Vbi verba non conueniunt, non conuenit dispositio.l.iiij.§.toties.de dam.infect.l.quod constitutum.de mili.testa.

Verba sunt strictè, & propriè intelligenda.l.j. si is qui nauem.de exercito.actio.l.iij.hæc verba. vbi Bar.de nego.gestis.

Verba naturaliter intelligi debent, non ciuiliter. l. fideicommissum. de condit. & demonst. l. fi. C. de his q. ve. æta. imp. l. ex ea parte. §. in insulã. de stip.

Verba simpliciter prolata, intelliguntur de actu simplici, non de qualificato. l. filiusfami. §. sed enim meminisse. de donationibus. Barto. in l. Lucius. §. quæsitum. de lega. iij.

Verba quæ de iure intelligi non possunt, de facto intelliguntur. l. mulier. §. j. de conditio. institu. l. stipulatio ista. §. hi qui sunt. de stipul. l. hæredib. §. fi. in fi. ab Trebellia.

Verba quæ aliquid præsupponunt, nihil disponunt respectu eius quod præsupponunt. l. ex facto. j. de hæred. institu. l. generaliter. §. si is qui tutorem. de fideicom. liber.

Verba enuntiatiua regulariter non disponunt. l. ex his. C. de mil. test. l. titia. cum testamento. in prin. de leg. ij.

Verba potius impropriari debent, quàm quòd tertio præiudicium inferatur. c. super eo. vbi Bal. extrà. de offi. deleg.

Verba quæ in propria significatione operari non possunt, ad impropriam trahuntur, ne superflua reddantur. l. si tam angusti. vbi Ange. de seruitu. l. si tibi. ubi Bar. & doct. si cert. peta.

Etiam in materia stricta & pœnali, verba eatenus extenduntur, quatenus patitur illorum proprietas. l. cùm lege. vbi Areti. de testa.

Verba prolata ad alium finem quàm expressum, non disponunt, nec aliquid operantur. l. in ambiguo. de reb. dub.

Verba præsentis temporis ad tempus testamenti restringuntur. l. vxorem. §. testamento pueros. de legat. iij.

Verba enuntiatiua probant inter partes, quando sunt necessaria ad actum in quo proferuntur. l. optimam

optimam.C.de contrahen.ſtipul.Dec.conſi.118. viſo.col.j.in fi.

Verba ambigua in delictis, debent capi in meliorē vel mitiorem partem.l.ſi præſes.& l.pen.de pœn. l.hæ enim cauſæ.in prin.de ſuſpec. tuto. latè Iaſ. in l. diuortio.ſol.mat.col.iij.

Verba ſimpliciter prolata intelliguntur de primo actu l.dotis promiſſio.de iur.doti.l. boues.§. hoc ſermone.de verbo.ſigni.

Verbum ambiguum in una parte alternatiuē poſitum,per ſecundum verbum in altera parte poſitum declaratur.l.j. de reb.dub.

Verbum aliquid etiam in minimo verificatur. l. ſi ſeruum.§.prætor ait.ubi Bar.de acquir.hæred.in verſi.nota quòd dictio.

Tantum valet vnum verbum efficax, quantum mille.l.ſi aliquid.vbi Bal.C.de donatio.

Verba magis declarant animum quàm facta.l.recuſari.de acquir.hæred.l.re coniuncti.de lega.iij.

Ex verbis expreſſa colligitur voluntas,ex factis tacita.l.ij.& iij.vbi.glo.j.& docto.de pact.

Verba in omni actu ſiue diſpoſitione ita ſunt interpretanda,ne ſibi inuicem contradicere videantur c.inter dilectos.§.cæterùm.de fide.inſtru. Bar.in l.fina.§.idem quæſijt. de condic.inde. verſic.circa prædicta.

Verba directa facilius obliquantur, quàm econtrà glo.ſingu.in l.verbis.de vulg.facit.tex.in l. ſcæuola ad Trebel.iunc.l.cohæredi.§.cùm filiæ.de vulga. Ratio, quia facilior eſt deſcenſus, quàm aſcenſus.

Verborum tranſpoſitio diſpoſitionem non vitiat.l. quidam teſt.de pecul.lega.

Non opus eſt verbis ex quibus nullus ſequitur effectus.l. vni. in fin. vbi glo. fin. C.de dedit. liber. tollen.

Verba

Verba quantuncunque generalia, non extenduntur ad incogitata.l.cùm Aquiliana. de transact.ca.ne quis.vbi glo.xxij.quæst.ij.

Verba generalia restringi debent, vt omnis absurditas euitetur.l.scire oportet.§.aliud de excusa.tut. latè.Ias.in l.marcellus. in iiij. not. ad Trebellia. bonus tex.in l.j.ne quid in lo.sac.

Vbi agitur de fauore publicæ vtilitatis,verba generalia nõ restringuntur ad habilitatem.l.si quis in graui.§.vtrum.vbi Bar.ad sylla.

Verba generalia restringuntur ex verisimili mente disponentis.l.lucius.ij.§.lucius,ij.de leg.ij.l.creditor.§.lucius.manda.

Verba generalia accessoriè apposita, ad suum principale restringuntur.l.prædijs.in prin.de lega.iij.

Verba taxatiua casus similes non excludunt.gl.ord. in l.ob æs.C.de præd.mino.

Verba taxatiua non excludunt casus ab expressis tacitè resultantes.l.precibus.ibi, in primum casum tantum.C.de impub.

Verba præsentis temporis ad futura non porriguntur.l.si stipulatus fuerim.§. j. de stipulatio. doct. communiter in auth.ex causa.in fi.C.de lib.præt.

Verba intelligi debẽt eo respestu, quo prolata sunt. l.debitor.§.fin.ad Trebel.l.si pater.§.qui duos.& ibi not.Bald. de adoptio. Dec. consi. 283. circa princ.

Verba futuri temporis quandoque ad præteritum referuntur.l.verbum oportebit.& l.verbum erit.de verb.signifi.

Vltimo verbo standum est.l.stichus, imò Pamphilus.de manumis.testam.glo.in c.prædicator.xxvj. quæst.j.

Vnum, & idem verbum, diuersis respectibus diuersam recipit interpretationem.l.ij. vbi glo. in verbo, manumitti. de offic.proconsul.

Vnum

Vnum & idem verbum respiciens plura determinabilia, omnia æqualiter determinat. l. iam hoc iure. de vulga. & pupil.

Quando vnum & idem verbum refertur ad duo, expressè, vel implicitè debet fieri pariformis ad vtrunque relatio. tex. singul. secundum Bar. in l. fi. C. de sent. & interlocut.

Vnum & idem verbum ad diuersa relatum, non vniformiter, secundum propriam cuiusque naturam intelligi debet. glo. ord. in l. gallus, §. quidam recté. in verbo, non exprimat. de lib. & posthum.

Verbum semel positum, & iterum subauditum, diuersos habet sensus. auth. cessante. & ibi glo. j. C. de legi. hæred. l. nec vllam. §. omnibus. de petio. hæred.

Quando idem verbum à lege sæpius exprimitur, non censetur permitti extensio ad aliud, quàm nominatum. glo. sing. in cle. j. in verbo, diœcesanis. extrá de iure patrona. quam extollit Ias. in l. si constante. colum. xiiii. versic. iiii. limita. solut. matri.

In his quæ sunt iuris verba, aliàs denotantia fictionem vel improprietatem, veritatem significant. Bar. in l. si is qui pro emptore. in iij. quæst. versic. item quæritur circa prædicta. de vsucapio.

Res magis quàm verba intuendæ sunt. l. promittendo. in princ. de iur. dot.

Sensus magis quàm verba spectandus est. l. sed Celsus. §. j vbi glo. in verbo, sequendum. de contrahē. emptio.

Plerunque dum proprietas verborum attenditur, sensus veritatis amittitur. cap. propterea. extrà de verbo. significa.

Non mutat substantiam rerum non necessaria verborum multiplicatio. l. pediculis. §. labeo. de aur. & argen. leg.

Verba in dubio,salua ratione recti sermonis intelligi debent.l. Plautius.de aur.& argen.lega.

Verba quæ multifariam secundum proprietatem intelligi possunt,in quolibet sensu accipi debent.l. cùm lege.de testa.

Verba enuntiatiua geminata,idem operantur quod dispositiua. Bar.in l.cùm scimus.C.de agricol.& censit.lib.xj.l.j.C.de plus peti.

Verba in dubio, ad boni viri arbitrium reducuntur. Bar.in l.cùm filius.§.pater illum tex.de lega.ii.

Verba in contractibus ad mediocritatem reducuntur.l. si quis venditor. de ædil. edic. Deci. consi. 430.quod suprà.col.i.in fi.vol.iii.

Verba debent intelligi prout melius adaptari possunt. Paul.Cast.consi.374.visis.circa fin.volu.i.

Verba contrahentium recipiunt limitationem à dispositione legis.l.quæro.§. inter locatorem. loc. l.quidam cum filium.de stipula.Alex.consi. 133. super quæsitis.col.i.volu.v.

Verba ab idiotis & vulgaribus prolata,debent intelligi secundum communem vulgi consuetudinē.l. cùm autem.C.de dona.ante nup.Roma.cōsi.iiii.

Quotiescunque vnum, & idem verbum reperitur enuntiatiuè & dispositiuè prolatum, ad iudicandam eius proprietatem attenditur prolatio dispositiua.l.ii.C.de impub.iunct.l.i. de vsu. & legit.Roma.consi.iiii.

Verba debent intelligi rebus sic stantib.gl.in verbo, potest. in l.quod Seruius.de conditio.ob causam.

Verba materialiter, & grosso modo prolata,non vitiant actum Ias. plenè in l. si quis mihi bona.§. sed quid si mandauit.in ii.not.de aqui.hære.

Verba deseruiunt intentioni.cap.ii. requiris. extrà de appella.

Verba in dubio potius modaliter, quàm conditionaliter intelliguntur.l.quæro.§.inter locatorem. loca.

loca.Bar.in l.cùm mota.circa princ.C.de trãsac.
Verba quæ possunt dupliciter intelligi, debent in humaniorem partem interpretari.l.fin.vbi Bald. C.de commu.ser.manumis.
Verba ideò instituta sunt, non vt per ea se inuicem homines fallant, sed vt eis quisque in alterius notitiam cogitationes suas proferat.c.is autem.22. quæst.ij.

Veritas, Falsitas, Opinio.

VERITAS est certæ rei notitia, habita maximè per visum.glo.in auth.de instru.cautel.in prin.
Veritas hinc inde sæpius agitata, magis elucescit.c. graue xxxv.quæst.ix.
Disputando veritas inuenitur.l.munerum.§.fin.de mune.& hono.
Veritatis fides, verborum adminicula non desiderat.l.j.C.si mi.ab hære.se absti.
Veritas rerum gestarum erroribus non vitiatur.l.illicitas.§.veritas.de offi.præsid.
Naturæ veritas imaginibus obombrari non debet. l.filio quem pater.de liber.& posthum.
Vbi veritas locum habere potest, cessat fictio.l.nec ei.§.primum.de adoptio.
Non mutat substantiam veritatis, non necessaria verborum multiplicatio.l.pediculis.§.labeo.de auro & argen.lega.
De futuris contingentibus non est determinata ueritas.l.si putator.ad l.Aqui.l.ventre de acqui.hæ.
Cursus temporis non mutat substantiam veritatis. l.sicut falsi.C.ad l.Cor.de fal.
Propter nostrum affirmare vel negare, rei veritas non mutatur.l.assumptio.ad municipal.
Eius quod multipliciter exponitur, veritas ignoratur.l.in ambiguo.vbi Bar.de reb.dub.Bal.in l.scire leges.de legi, idem Bal.& Iaf.in l.nec quicquã. §.vbi decretum.in prin.de offi. procõsul.& lega.
Falsitas

Falsitas nihil aliud est quàm immutatio veritatis. auth. de instru.cautel.& fid.in princ.

Non videtur omnino falsum, quod iuuatur primordio veritatis.l.cùm filius.§.hæres.de lega.ij.

Paria sunt falsum exprimere, vel supprimere veritatem.c.super literis.extrà de rescrip.l.j. in princ. de fal.

Plus valet quod in veritate, quàm quod in opinione consistit.§.si quis rem suam.instit.de lega.

In his quæ à solo animo non dependent, magis attenditur veritas quàm opinio.l.fin.in fi.de crimi. expil.her.l.ij.§.si pupillo.de vsucapio.pro empt. Bar.in l.is qui putat.de acquir.hæred.

Vehemens opinio consona veritati, postea apparenti, habetur pro veritate.glo.sing.in l.si quis extraneus.§.fin.de acquir.hæred.Ancha.notabiliter in consil.stupendo.cccxlix.viso diligenter. Ias.in l. certum.si cert.pet.

Quod falsum est, nihil est.l.eleganter. §. qui reprobos.de pign.act.glo.in l. ij.in verbo, non habent. C.de hæred.

Mendax precator penitus carere debet impetratis. Vel, Mendacium necat priuilegium.l. pen. C. si contra ius vel vtil.pub.c.sedes. in fin. extrà de rescript.

Nimium altercando veritas amittitur.

Per plures veritas melius inuenitur.c.per hoc.§.verùm.vbi Gem.de hæret.in vj.

Finis scientiæ speculatiuæ est veritas, practicæ verò opus. Arist.ij. Metaphy.est suprà.

Figmentum veritati non præiudicat. l. si ancillam. C.de contrahen.emp.

Veritas super omnia amanda est.l.cùm ita legatum. de cond.& demonstr.

Quando veritas & fictio ad idem concurrunt, veritas præfertur.l.filio pater. de liber.& posthum.

Qui

Qui verum tacet, falsum committit. l. presbyteri citra. C. de episc. & cler.

In spiritualibus magis attenditur veritas, quàm fictio. not. Archid. in c. j. per illum tex. de vot. lib. 6.

Qui veritatem sequitur, Deum sequitur. c. quisquis. xj. quæst. iii.

Melius est pro veritate suppliciũ pati, quàm ꝑ adulatione beneficiũ cõsequi. c. nemo peritorũ. xj. q. 3.

Potius tolerãdum est omne scandalum, quàm quòd veritas relinquatur. c. qui scandalizauerit. de reg. iur. in antiq.

Qui veritatem liberè non pronuntiat, proditor est veritatis. c. nolite timere. xj. quest. iii.

Qui metu alicuius potestatis veritatem occultat, irã Dei super se prouocat. c. quisquis. xj. quest. iii.

Quatuor modis veritas opprimitur, timore, cupiditate, odio, & amore. c. quatuor. xi. quest. iii.

Acceptio nummorum, præuaricatio veritatis est. c. qui rectè iudicat. xi. quest. iii.

Veritas cùm non defensatur, opprimitur. cap. error. lxxxiii. distinct.

Præsumptio legis dicitur esse veritas. tex. est not. in l. fi. §. fi. & ibi glo. in fi. de probat. quem text. refert Ias. se didicisse à quodam magno aduocato Papiensi in l. i. C. de milit. testam.

Ad examinandam veritatem, omnis iure prodita debet admitti ꝓbatio. l. nec cõmissa. C. de libe. cau.

Veritas vulnera patitur, sed non mortem.

Inter amicos sanctius est præferre veritatem.

Amicus Plato, amicus Socrates, sed magis amica veritas. *Aulus*

Solum tempus parens est veritatis. *Gellius.*

Voluntas, Mens, Intentio, Propositum.

VOLVNTAS sensibus dominatur, & in actibus humanis primum obtinet locum. l. in conditionib. vbi docto. in prin. de condit. & demon.

Sublata

Sublata de medio voluntate, omnis actus est indifferens.l.fœdissimam.vbi Bal.C.de adulter.

Voluntas hominis est ambulatoria vsque ad supremum vitæ exitum.l.iiii.de adi.lega.

Voluntas morte finitur.l.iiii.locat.l.cùm hic status.§.fi.de donat.inter vir.& vxor.l.si gratiosè.de rescrip.in vj.

Moriendo quis velle videtur.l.vxorem.§.scæuola.de lega.iii.

Paria sunt aliquid per me fieri, vel per alium mea voluntate.l.filio familiàs.C.de iur.delibe.

Ea quæ voluntariè gerimus,non extenduntur vltrà, quàm gerantur.l.cùm te.C.ne vxor pro mari.gl.fin.in.l.solum.de offi.procur.Cæsa.

Quæ voluntate nostra non procedunt actiuè,nec in præiudicium nostrum, passiuè à lege interpretantur.l.si ministerium.vbi Bal.C.de lib.causa.

Quod à sola vnius voluntate dependet, quasi impossibile reputat.l.apud Iulianū.§.cōstat.de leg.j

Vltima voluntas non potest stare in suspenso.l.fin.commu.prædio.

Posterior voluntas attendi debet.l.si autem.de aq.plu.arc.l.clari.C.de fideicommiss.

Plenior voluntas seruanda est.l.si ita scriptum.de hæred.instit.

Voluntas coacta, voluntas est & operatur effectum voluntatis.l.si mulier.§.si metu.quod met.causa.l.qui ita in prin.ad Trebel.

Voluntas hominis habetur pro lege.§.disponat.in auth.de nup.

Nihil magis hominibus debetur,quàm libertas supremæ voluntatis.l.i.in fi.C.de sacr.san.eccle.

Variæ sunt hominum voluntates.l.quia poterat.ad Trebell.

Quicquid fit occasione alicuius inuoluntarii,inuoluntarium dicitur.l.qui leuandæ.ad.l.Rho.de iac.

Ex

Ex actu nullo legitur quandoque voluntas.l. fin. de reb.eo.l.legatum.§.pater hortos. de adimé. lega.

Voluntariæ necessitati minimè succurritur.l.si fideiussor.§.qui necessariam.qui satisd.cogan.

Nemo velle videtur quod non potest.l. Lucius.§.imperatores. ad municip.l. si tibi.§. vnius de optio. leg.c.cùm à nobis de senten.excom.

Velle suum cuique est,nec voto viuitur vno.c. quia diuersitatem.in prin.vbi glo.de concessio.præbé.

Quot capita, tot sententiæ. c. sicut in sacramentis. de consecr.distin.iiij.glo.j.in c.super literis.extrà de rescrip.

Non dicitur nolle qui velle non potest.l.iiij. de acquir.hæred.l.pater.in princ.de cond.& demonst.

Paria sunt voluntatem verbis, vel facto declarare.l. recusari.vbi glo.de acquir.hæred.l.de quibus. de legi.l.Paulus.rem rat.hab.

Qui vult vnum,censetur velle omne aliud, sine quo illud esse non potest. Vel, Qui vult consequens, videtur velle omne necessarium antecedens.l.illud.de acqui.hæred.ad rem mobilem.& l.ad legatum.de procurat.l.deniq;.§.interdum. de pecul. leg. Fallit vbi antecedens tacitè induci non potest.l.hæreditas ad Statium.de hæred.instit.

Bona voluntas pro facto reputatur.l.si quis in testamento.& l.vter.in fi.de condit.instit.

In maleficijs voluntas spectatur,non exitus.l.diuus. ad l.Cor.de sica.

In maleficijs si factum excedat voluntatem,attenditur factum non voluntas. l. si seruus seruum. §. si quis insulam.ad leg.Aquil.l.qui saccum.de furt.

Eadem seueritate voluntatem sceleris,qua effectum puniri,iura constituunt.l.quisquis.in prin.ad leg. Iul.maiesta.l.is qui cum telo.ad l.Cor. de sicar.l. si quis non dicam.C.de episc.& cler.

Voluntas & propositum distinguunt maleficia.l.qui

iniuriæ,& in l.verum eſt.de fur.

Quicquid agunt homines, intentio iudicat omnes. l j. vbi glo.& doct. C.ad l.Cornel.de ſicar.

Effectus continges præter intentionem agentis, non conſideratur.l.qui foueas. & l.ſi putator. ad l.Aquil.l.ij.in fi.de cond.& demon.

Ea quæ ſunt voluntatis,à perſona non ſeparantur.l. iiij.loca.c.ſi gratioſè.de reſcrip.in vj.Angel. in l. illa inſtitutio.de hæred.inſtit.

Quæ ab initio ſunt voluntatis,ex poſt facto ſunt neceſſitatis.l.ſicut.C.de actio.& obligatio.

Propoſitum in mente retentum nihil operatur. l. ſi repetendi.de condit.ob cau.l.cùm in plures.§.locator.locat.ſed non probat.

Ei qui ſuæ mentis non eſt culpa imputari non poteſt.l.ſed & ſi.§.j.ad l.Aquil.

Vbi mens eſt certa,de verbis nõ curatur.l.iij. C.de liber.præter.l.non aliter.de legat.iij.

Mens eſt potentior verbis.l.Labeo.in fi.de ſuppell. legat.

Nullum maius eſt mentis noſtræ teſtimoniũ,quàm qualitas ĩſpecta verborũ.Bal.in c.j.extrà.de teſt.

Idem operatur oppoſitum in oppoſito,quod propoſitum in propoſito.l.fi.§.fi.de legat.iij.l. qui quartam.de legat.j.l.ſi vt proponis. ij. C. de nupt.l.ſi ex toto.in princ.de legat.j.

Sapientis eſt in melius mutare propoſitum.l.nonnunquam.vbi glo.de collat.bonor.inſtit.de lega. in princ.& ibi Ang.Aret.

Voluntas intelligitur cum effectu. l. ſi conſtiterit. vbi glo.fin.regund.

Voluntas poſt mortem non renaſcitur.l.j.in fin.C. de ſacr.ſanct.Eccle.doct.in l.Centurio.de vulga.

Malus euentus bonæ intentioni minimè imputatur cap. de occidendo. xxiij. quæſt. v. cap. illa. xv. quæſt.j.

Qualitas actus agentis intentionem demonstrat.l. non codicillum.C.de testa.
Qualis est actus, talis præsumitur animus. l. si non conuitij.C.de iniur.
Actus sequens, præcedentem intentionem declarat.§.pauonum.insti.de re.diuisi.
In omnibus ab animo dependentibus,magis attenditur intentio,quàm factum.l.etiam.§.j. vbi Bal. & Alex.in iiij.not.solu.mat.l.j.§.diuus.de fica.
Vbicunque aliquid potest fieri duplici intentione, probatur intentio per sacramentum. Bal.in.l.atqui natura. §. cùm me absente.de neg. gest. quia in consistentibus in animo, statur assertioni alicuius cum iuramento.glo.in §.aliæ.instit. de act.
Propter nimiam verborum subtilitatem, latitudo voluntatis impediri non debet.l. vni.in fin.C. vt actio ab hæred.
Volantaria conditio non extenditur, sed formaliter est adimplenda.l. meuius. & l.qui hæredi. de cond.& demonst.Bar.& doct.in l.gallus.§.& quid si tantum.de lib.& posthu.
Verbum volo,est fons & radix omnium actuum, & dispositionum.Alex.consi.190.plura narrata.volumi.vj.doct.in l.j.in prin.C.de sum.trin.
Verbum volo, est ab omni necessitate abstractum, & regulis iuris non submissum. l. ante litem. de pecul.
Verbum volo,denotat adeò liberũ arbitrium, quòd quis potest præferre iniquum æquo. l. fideicommissa.§.quanquàm.de lega.iij.
Verbum volo, in principe habet vim legis,& rationis.§.sed quod principi.insti.de iure natur.
Necessitas non habet meritum, sed voluntas.Bald. in l.ex placito.col.iij.de re permut.
In præiudicium tertij, voluntas mutari non potest. l.quæsitum.de ser.exportan.

Ex sola voluntate, tacita vel expressa, concurrente potentia, inducitur actus.c.cùm super.de offi.deleg.Ias.in l.Barbarius.circa princ.versic. item potes.de offi.præto.

Qui non vult quando potest, consequens est, ut cùm velit non possit.l.multum interest. C. si quis alt. vel sibi.l.quod sponsæ.C.de dona.ante nup.

Inanis est voluntas nisi adsit potentia.l.nolle adire. & ibi not.Alex.in princ.de acquir.hæred.l. pater seuerinam.in princ.de condi.& demon.

Voluntas alicuius talis esse præsumitur, qualis esse debet.Bal.in l.j.in v.col.C.de sacrosan.eccle.

Actibus in cunctis dominatur sola voluntas.

Vltimum, Extremum.

VLTIMVM terribilium mors.l. vltimum. de pœnis.

Vltima derogant primis. l. pacta nouissima. C. de pact.l.si mihi.§.in legatis.de lega.j.

Vltima voluntas est ambulatoria, & reuocabilis.l. iiij.de adimen.lega.

Vltima opinio in dubio censetur approbata. l. qui filium.§.Sabinus.vbi glo.ord.ad Trebel.

Vltimum verbum præualet.l.stichus, imò Pamphilus.de manu testa.

Vltima mora nocet.l.illud.de peric. & commo.rei vend.

Vltimo substituens cæteros onerasse non intelligitur.l.vel singulis.de vulga.

Vltimus dies termini, totus debitori conceditur.§. omnis.instit.de verb.obli.

Vltimus soluens solutum repetit. l. cùm duo. vbi Bar.de condict.indeb.

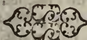
Vltimo loco dicta magis inhærent memoriæ. Specula.tit.de disput.§.post hoc autem.in fin.

ACCESSIT vobis (ornatissimi iuuenes) hic secundus liber præter intentionẽ quidẽ, cùm vt (initio testati sumus) nihil præ se ferat ingenij, laboris

verò

verò permodicum. At verò non negligenda vtilitas inde preditura est, si cui vobis vsui esse possint præscripta axiomata, ex nostro præcepto didiceritis. Nempè eorum maior pars, non ex verbis, sed ex mente legum deprompta inuenietur. Proinde vestrum erit studium, singulo quoque die sex: aut decem menti, intellectuique affigere, nec tamen sola memoria contenti esse, sed leges ipsas diligenter excutere, vt quónam pacto à doctoribus inductæ fuerunt subtiliter perpendatis. Quòd si ex diurno studio, vnius tantum legis mentem assecuti fueritis, non omnino vobis ea dies perierit. Quippe nullam artem numero, vel quantitate metimur, sed modo: omnisque disciplinæ apprehensio, non laboris quidem, sed ingenij officium desiderat. Quamobrē ille sciat omnes se leges facilè tractaturū, qui vnam tantùm bene pertractare didicerit.

MATTHAEI GRIBALDI IVRISCONSVLTI CHERIANI, DE RATIONE STVDENDI, LIBER TERTIVS.

IRABITVR fortasse quispiam, quorsum liber hic extra propositam materiam inseratur: quasi nihil commune habeant Musæ cum legibus. Verùm nón alienum ab instituto nostro fore cõperiet, si aliquot difficilium legum interpretationem, me versibus explicasse cognouerit, vt in hac quoque parte multorum desiderijs satisfacerem, & honesti otij ac recreationis exemplum darem. Nempè cùm in superioribus libris, nonnunquàm à seueris legum studijs ad leniora exercitia animi gratiâ diuerticulum fieri concesserimus, nullum suauius aut delectabilius bonarum literarum amatori otium esse perpendimus, quàm Musarum dulce commercium. Nec opponat aliquis oratorum libros potius eligẽdos, ex quibus fluentem illam, velut ex lacteo quodam fonte, eloquentiam haurire, atque imbibere liceat, quandoquidem hoc ipsum non extra Iurisconsultorum limina quærendum est. Neque enim aliundè id petendum videtur, quo nostris in penetralibus maxime abundamus. Quid, quæso, pruden tum respõsis purius, tersius, aut elegantius? quid maturius, grauius, aut diuinius? Sed de his satis suprà

tractatum

tractatum est. At vix potest (inquies) eloquentia cũ breuitate esse coniuncta. Et quid C. Cæsaris stilo vehementius? quid Brutorum laconismo eloquentius? Quinimò hoc ipsum magnopere suadet, ac delectat, quod ab omni tædio remotum est. Próinde nihil omnino auditorũ animis magis insidere, nihílque ad instillandam auribus disciplinam vtilius præsentiúsue esse putamus, quàm elegantem breuitatẽ. Postquàm igitur & leges ipsæ elegantiam redolent, & oratorum loco Caios, Celsos, Marcellos, Pomponios, Paulos, Vlpianósque nostros habere possumus, quorum lucubrationibus, & monumentis continuam operam demus, non absurdũ fuerit ad amœnissimos Thespiadũm colles quandoque diuertere, & limpidissimis Caballini fontis laticibus sitientia labra proluere: quod quidem à nonnullis maioribus nostris factitatum, atque obseruatum fuisse legimus. Nam & Sabinum, Paulum, Vlpianum, ac plerosque Iurisconsultorum, Homero, Virgilioq; poëtarum coryphæis, familiares admodum fuisse constat. Herennium quoque Modestinum, non modò poëtarum lusibus magnoperè oblectatum, verùm & eleganter ipsum versibus scripsisse, argumento sunt epitomæ illæ in singulos Virgilij libros conscriptę, quibus nihil sanè venustius, aut elegantius dari potest. Sed & Caium Iurisconsultum, Musarum minimè expertem fuisse didicimus. Namque inter cætera quærenti: An fructus pendentes, vnà cum ipso fundo, actione vnica vendicare liceret, monosticho dubium absoluit.

Fructus pendentes fundi pars esse videntur.

Quòd si carmen edere non statuisset, breuius vtique respondisset: fructus pendentes fundi partem esse. Cinũ præterea Pistoriensem, legum interpretẽ celeberrimum, à quo Bartolum plerunq; solidas ac perfectas theoricas hausisse videmus, amatorios versus,

ſed tum materna,tum Latia lingua belliſſimè luſiſſe nemini obſcurum eſt. Sed quid fuſius maiorum exempla excutimus? Num ſingulare nobis hodie argumentum præbet,vir ille nunquam ſatis laudatus Andreas Alciatus, qui & Solonem Apollini, & Muſas legibus ita conciliare facilè nouit, vt vel ipſum Modeſtinum in vtroque genere præcellere non immeritò videatur? Quamobrem viſum fuit & hoc loco iuuenes admonere, ne (ſi quando per otium Muſis vacare libeat) obſcœnis,aut famoſis carminibus ingenium,ſtilúmque fatigent: ſed noſtro magis exemplo excitati,aliquod honeſtum & laudabile poëma meditentur: quale eſſet,vel Veteris aut noui Teſtamenti ſententias, præceptaque, & hiſtorias perſtringere, vel prudentum, aut Cæſarum reſponſa verſibus explicare. Quod, & à nobis aliquando factum, obſeruatumque fuiſſe, poſtremus hic liber facilè indicabit.

DOMITIANVS Vlpian. in tit. de iuriſdict. omn. iud. lib. Digeſt. ſecundo.

IMPERIVM aut merum,aut miſtum eſt. Merum Imperium eſt, habere gladij poteſtatem ad animaduertendum in facinoroſos homines: quod etiam poteſtas appellatur. Miſtum imperium eſt, cui etiā iuriſdictio ineſt, quod in danda bonorum poſſeſſione conſiſtit. Iuriſdictio eſt etiam in iudicis dandi licentia.

Diuiſio,& Diffinitio Imperij.

Bar. in hac l. imperiū. & cōmuniter Doct.

Sunt geminæ Imperij ſpecies, miſtúmque merúmque.
Dicitur eſſe merum imperium, quod nobile ſemper
Officium, vtilitáſque exercet publica: miſto
Nobiléque officium, priuatáque commoda ſubſunt.

GRADVS

GRADVS & effectus meri imperij.

MAXIMVS.

Maximus imperij gradus est, generale potentûm
Cogere consilium,[a] *& generales condere leges*[b],
Indulgere reis,[c] *signatos cudere nummos*[d].
Hunc superillustres soli dicuntur habere.

MAIOR & MAGNVS.

Maiores tenet ille gradus, cui vindice pœna[e]
Aut naturalem, aut ciuilem[f] *tollere vitam,*
Corporeúmque[g] *reo licitum est abscindere membrum,*
Necnon perpetuis damnatum ascribere remis,
Aut ciuem exilio quem deportare[h] *perenni,*
Carceris æterni vel condemnare[i] *latebris.*
Hanc præses nullus[k] *potis est imponere pœnam.*

PARVVS GRADVS.

Exercet[l] *paruum imperium quicunque relegat,*
Bannitúmque[m] *iubet patria decedere terra:*
Compulit vt victum Ciceronem Clodius olim.
Huius item imperij est (quanquam exploranda[n] *per illam*
Crimina sunt potius) torturæ[o] *infligere pœnam,*
Afficere[p] *aut grauiter corpus cuiusque nocentis*
Fuste, velut multò duris, vel cædere flagris.
Imperij nequeunt[q] *species legarier istæ.*

MINOR GRADVS.

Imperium minus est, modico pro crimine corpus
Castigare parum,[r] *atque leues cognoscere noxas*[s].
Iure magistratus cunctis hic competit actus

a xvij. distin. per tot.
b l. j. de constit. prin. & l. non ambigit. de legi.
c l. ij. & fi. C. de gene. abolitio.
d l. ij. C. de falsa mone.
e dicta l. imperium.
f l. illicitas §. qui vniuersas. de off. præsidis.
g auth. de collato. §. ad hoc prohibemus.
h l. aut dãnum. §. præfecto pla. vrbis. de pęn. & l. inter pœnas. de interdic. & relega.
i Bart. in l. ij. de pub. iud.

k l. ij. §. constat. de pœn.
l l. nulli. iunc. glo. C. de senten. & interlocut.
m l. inter pœnas. §. decuriones de interdi.
n l. j de quęstio.
o auth. de testi. §. si vero ignoti.
p l. si quid erit. de offi. proconsul.
q l. j. §. qui mandatã. de offi. eius iunc. l. solet. de offi. procõsul.
r l. magistratns. de iurisdict. omn. iudi.
s l. leuia. de accusatio.

Iudicibus[a] *speciem nec parua coërtio per se*
Efficit, vt doctor post glosam sensit Arena.

MINIMVS GRADVS.

Imperij minimi esse leue[b] *imponere mulctas*
Proditur, hósque gradus legari[c] *posse fatendum est*
Iure magistratus, quoniam constare probantur.

MAXIMVS gradus misti imperij.

Imperij totidem misti, iam sæpe receptum est,
Esse gradus, quorum supremus principe solo
Dignatur: veluti[d] *veniam concedere fictæ*
Aetatis, natúmque patri in sua iura roganti
Annuere,[e] *& labem genituræ auferre pudendæ,*
Legitimósque suo rescripto[f] *reddere partus.*

MAIOR GRADVS.

Maior item gradus est de se cognoscere posse,
Seu[g] *cùm profecto à summo sententia dicta,*
Eiusdem imperio rursum excutienda refertur.
Namque ab eo nulli licet appellare,[h] *sed altum,*
Porrectis iterum precibus,[i] *tentare tribunal.*
Hunc princeps soli Præfecto indulsit honorem.

MAGNVS GRADVS.

Tertius imperij misti gradus adnumeratur,
Quem magnum dicunt, plena cùm causa requirit
Cognitionis opus, vel si qua coërtio rerum,
Personaéve cadit priuata ad commoda tantum,
Vt cum aliquem Præses, seu Prætor in integra iura
Restituit,[k] *vel decreti virtute secundi*
Quem possessorem statuit,[l] *spoliátue tenentem,*
Ipsa re expellens,[m] *legari haud talia possunt*[n].
Iure magistratus, quia non dicuntur haberi.
Sanè illo casu[o] *gradus hic mandabilis est, cùm*
Restitui poscunt se in pristina iura minores.

a Auth. de defenso. ciuit. §. audient.
b l. eos. C. de modo mulcta. & l. ij. C. de spor tu.
c l. j. in pri. de offic. eius cui manda.
d l. ij. C. de his qui veni. ætatis imp.
e l. ij. de adoptio.
f Aut. quib. mod. natu. effic. sui. §. illud. Bar. in d. l. Impe. col. 4.
g Auth. quæ supplicatio. C. de praeci. imper. off. l. j. & ij. C. qñ libel. princ. d. a. d. l. j. C. de off. præfect. præt. orien.
h l. vni. de offi. præfe. præto.
i l. vni. C. de sent. præfect. præto.
k l. ea quæ. ad municip.
l l. iubere. de iurisd. om. iud. & l. si quis missus. iunct. glo. ne vis fi. ei. & l. si finita. §. Iulianus de damn. infect.
m l. qui restituere. de rei vend.
n l. cum hi. §. sed nec mandare. de transactio.
o l. fi. C. vbi & apud quem.

Nam fauor hic [a] *iuuenum teneris conceditur annis:*
Consilio ac fragili, quoniam subiecta [b] *putatur*
Multorum insidijs, varijsq; hæc fraudibus ætas.

PARVVS GRADVS.

Consequitur paruus quarto gradus ordine misti
Imperij, quoties [c] *adhiberi plena iubetur*
Causæ cognitio, sed quæque coërtio [d] *cessat:*
Vt quando rerum possessio [e] *traditur vlli*
Ius tribuens: vel cùm iudex pronuntiat esse
Quem possessorem [f] *statuendum iure secundi*
Decreti, vel cùm celebrandis actibus vltrò
Se autorem præstat, decretumq; [g] *inserit illis.*
Mandari hæc pariter nequeunt, [h] *quia non tribuuntur*
Iure magistratus. verùm hæc sententia fallit.
In dando tutores [i] *fauor nanque exigit istud*
Pupillaris, vt hic fiat mandabilis actus.

MINOR GRADVS.

In quinto sunt cuncta gradu quæ iudicis alto
Tractari officio, sed summatim, ac leuiore
Cognitione solent: mandari [k] *& talia possunt.*

MINIMVS GRADVS.

Denique sunt minimi imperij, quæcunque soluto
Officio, & causæ sine cognitione, [l] *locisq;*
Explicat in cunctis priuata ad commoda iudex.
Vt cùm autorem domino concedit, amœna
Libertate [m] *suum seruum donare volenti:*
Seu quoties [n] *genitor natum ditione paterna*
Liberat, aut fictam [o] *prolem sibi quærit adoptans,*
Hæc ius dicenti species quoque competit omni

a l.j.ff. min.
b l. minoribus.la. j. C. de in integ. rest.nii.& l. fi. C. si aduer.ven.
c l.nec quicquam. §. j. de offi. proconsul. & l. omnia. de reg.iur.
d l. iiij.§.j. de damn. infect.
e l. iij. §. pen.de bon. poss.
f d. l. iubere. de iurisdict.om. iu. & d.l.iiij.§. duas de dã. infect.
g l.j.&l.minorũ. C. de pręd.mĩ. & l.ij.de offic. eius cui manda.
h d. l. nec quicquam. §.j.&d.l.ij. de offi.eius.
i l.lucius titius curator §.cũ test.de admi. tuto.

k l.cognitio.§.fi.de offi.eius cui mãdat.Bar.in d.l.imp.co.ff.
l l.ij.C.de mag.mu.l.vni.C.de off.iud.Alex.§.nulla. in auth. de defen. ciuit.
m l.vni.de offi.consul.
n §.sed emancipatio.instit.quia.mod. ius pat.po. & l. magistratum.de adoptio.
o dicta l.ij.de adoptio.

Iure magistratus, ideò [a] *mandabilis extat.*
Quòd verò mistum suprà non posse relatum est
Mandari [b] *imperium: fallit* [c] *cùm iudicis vrgens*
Causa subest animo, vel iusta absentia poscit.
Præterea fallit [d] *supremo in principe, solus*
Qui imperij mandare potest cuiusque vigorem,
Cum sit supra omnes, atque omni lege solutus. [e]

MAXIMVS iurisdictionis gradus.

Nunc iurisdictio præscripto ex ordine simplex
Pertractanda subit, totidem dicuntur & illi
Esse gradus, quorum censetur maximus, in quo
Res præiudicij summi versantur, vt omnes
Causæ quæ statum [f] *ac personæ conditionem*
Respiciunt: veluti [g] *si quisquam se neget esse*
Seruum, aut libertum, ingenui, ac natalis honorem
Vendicet, & quanquam officium seruile requirit.
Maximus hic gradus, & priuata ad commoda tendit.
Non nisi iudicibus summis [h] *permittitur eius*
Cognitio, & nulli penitus mandabilis extat.

MAIOR GRADVS.

Maior item gradus est, quoties sententia lata
Aeris defectu cruciatum corporis [i] *affert.*
Nam luit [k] *in corpus quisquis non possidet æra.*
Hac ratione igitur mandari [l] *posse negatur.*

MAGNVS GRADVS.

Tertius inde gradus tractatur, quando valoris
Auri tercentum solidorum [m] *est causa, vel vltra,*
Iudicibus tantum species maioribus ista
Competit, [n] *atque alij non est mandabilis vsque,*
Ni gemino in casu, vel quando absentia [o] *primi*

a glo. ij. in fi. in l. ij. de offi. eius.
b l. solet. & l. nec quicquã. §. j. de offi. procõs. l. ij. C. de peda. iud.
c l. aliquãdo. de offic. proconsul. & l. j. ĩ prin. de offi. eius.
d l. vni. ĩ fi. C. qui pro sua iurisdi.
e l. prĩceps. de legi. l. digna vox. C. eod. titu.
f l. libertas. de regul. iu.
g l. liberis. §. fi. de libe. cau. l. vis ciꝰ C. de prob. §. præiudiciales. inst. de act.
h l. placet. la j. C. de peda. iud. l. iãdudũ. C. vbi cau. stã. agit l. si pater. C. ne de sta. defuncto.

i l. quicunque. C. de ser.. fugi. l. si quis iniuriã. de in ius vocã.
k l. fi. de in ius vocand.
l d. l. placet. C. de peda. iudi.
m Auth. de defenso. ciuit. §. & iudicare.
n Bar. in d. l. imperium. col. fina.
o l. j. in prin. de offi. eius. l. aliquando. de offi. proconsul.

Iudicis

Iudicis exposcit, vel cùm grauis occupat illum
Causarum numerus, [a] *ne omnes cognoscere possit.*
Quod nulli imperio [b] *concessum iure videmus,*
Causarum vt cumulus facere id mandabile possit.

PARVVS GRADVS.

Hinc iurisdictio parua est, quæ vertitur intra
Tercentûm solidos, [c] *& plenam cognitionem*
Exigit: hæc [d] *passim cunctis mandabilis extat.*

MINOR ET MINIMVS.

Inde minor, minúsque gradus simul ambo sequuntur.
Conditione pares, quibus omnis causa [e] *remissa*
Ponderis exigui, solidos quæ excedere centum
Nesciat. his gradibus si pleni congruus ordo
Iudicij, si cuncta fori præcepta darentur,
Longè plura forent litis impendia, [f] *causæ*
Quàm valor euictæ, & damni plus inde rediret.
His igitur causis [g] *Iudex procedere debet*
Summatim, & tales [h] *legandi est ampla facultas.*

GRADVS dignitatum.

Est quoque bis geminus vario splendore nitentûm
Ordo virum, superillustris [i] *primum eminet, omneis*
Trascenditque gradus: tali fulsere decore
Romani quondam Reges, tum consul [k] *vterque,*
Necnon semestri cum dictatore [l] *Senatus.* [m]
Nunc fulgent Papa & Cæsar, Regesque supremi,
Vnde [n] *magistratus cuncti fluxere per orbem.*

ILLVSTRES.

Mox gradus illustris [o] *sequitur, cui maxima nutu.*
Principis excelsi legitur collata potestas.

a auth. vt defunct. seu funera. eo. §. illud.
b l. ij. C. de peda. iudi.
c d. §. & iudicare. in auth. de defenso. ciui.
d Bar. in d. l. imperium in fin.
e Authen. nisi breues. C. de sentē. ex breui. recitan. §. audient. in authen. de defenso. ciui.
f Auth. de iudici. §. ne aūt. l. mediterraneæ. C. de anno. & trib. li. x. *Superillust.*
g Authen. de manda. princip. §. fit tibi quoque.
h l. fi. C. de ped. iud.

i Auth. vt ab illustri: & qui super eam dign.
k Authen. de consuli. in princ. l. eos. §. j. in glo. C. de vsu.
l l. vni. de offi. præf. præt.
m l. ius senatorum. C. de dig. lib. xij.
n c. vni. in princ. quis dica. dux. com. vel march. in vsib. feud.
o d. auth. vt ab illustri. l. quoties. C. de dig. lib. xij. l. fina. vt dig. ord. ser. eod. lib.

Hunc

a Auth. de appel.& intra quę tem po.§. illo.l. præcipimus C.de appel. l.fi.§.pe. C. de assesso. b l.fi. in fi. C. vt dign. ordo faruet libr. xij.l.j. C. de offic. magi.milit. c l.j.§.post deinde. de orig. iur. d l. vni. de offic.præfe. præto. e l.iij.i pri. de offi.præfect.vig. au thē. de app. &intra quæ tempo.§.si miliq; mō. f l.j.&fi.de offi. procon ful. & lega. g l.fi.§.viri quoque. c. ad l. Iul. de vi publi. h §. fina.in procem. digestorum.

Hunc meruere [a] *gradum maior Præfectus, & vrbi,*
Quæstores, [b] *rerum Comites, equitúmque magistri.*
At postquam imperium Cæsar sibi vindicat omne,
Cessarunt Dictatores, [c] *Equitúmque magistri,*
In quorum subiere locum Prætoria habentes
Præfecti, [d] *quorum fuerat tam lata potestas,*
Vt leges possent inducere principis instar,
Vt nec ab illorum sede appellare liceret.

SPECTABILES.

Tertius inde gradus spectabilis [e] *esse probatur*
Quo fulgent vigilum Præfectus, Prætor & vrbis,
Proconsulq;, [f] *timet cuius Prouincia fasces.*

CLARISSIMI.

Cunctorum extremns graduum clarissimus [g] *extat.*
Hunc omnis retinet Præses [h] *Proconsulis, atque*
Legatus, [i] *Doctórque legens,* [k] *& quisque Senator.*
Nam superillustrem [m] *constet liret esse Senatum,*
Ordo Senatorem tantum clarissimus [n] *ornat.*
Nonnunquam & Prætor clarissimus ipse vocatur.

EGREGII.

Nonnulli voluere gradum superaddere quintum,
Vnde magistratus quisque infimus haurit honorem,
Egregiúsque [o] *potest dici, defensor vt vrbis*
Subiectum, imperióque carentis municipúmve.
Quatuor [p] *Imperium primi, mistúmque, merúmque*
Exercere gradus possunt: verùm vltimus omni
Imperio [q] *vacat, & iurisdictionis honore*
Contentus solo, priuata [r] *negotia curat.*

i l. diui.in fin.princ.de iur.patro.
k l. fœminæ. de senato.
l l. ius senatorum.C.de dignit.lib.xij.
m l. si senator.eod.tit. & l.ij. §.fi.C.de his qui veni.æta.
n l.j.C.si aduer.cred.
o gl.i auth.vt ab illust.i verbo,post.Bar.in l.j.i pri.de off.ei⁹.
p l.illicitas.§.q.vniuersas.de of.psid.Bar.in l.j.in pri.de of.ei⁹
q d.l.imperium.in fin.vbi Bar,
r Authen de defenso.ciuita.§.audient.& §.iudicare.

SEXTVS Aphricanus lib. xij. Digestorum, de condict. indeb.

FRATER à fratre, cum in eiusdem patris potestate essent, pecuniam mutuatus, post mortem patris ei soluit. Quæsitum est, an repetere possit? Respondi, vtique quidem pro ea parte qua ipse patri hęres extitisset repetiturum: pro ea verò qua frater hæres extiterit, ita repetiturum, si non minus ex peculio suo ad fratrem peruenisset. Naturalem enim obligationem, quæ fuisset hoc ipso, sublatam videri, quòd peculij partem frater sit consecutus.

Tractabant gemini diuersa peculia fratres
Diuisim, eiusdem patris in ditione manentes.
A fratre alter egens viginti mutua sumpsit.
Hinc naturalis contracta est actio tantùm,
Mox quæsita patri (ciuilem nanque potestas
Patria non recipit) defuncto exinde parente,
Partitisque bonis inter se æqualiter eius,
Alter germano quæ mutua sumpserat æra
Vltrò persoluit, credens se iure teneri.
Quæritur: an summam condiscere posit eandem?
Et certè dubium non est condiscere posse,
Pro qua parte suo fuit hæres ipse parenti.
Nam quoties nummos credenti debitor hæres
Efficitur (fieri [a] *quoniam sibi creditor ipsi*
Nemo potest) subitò confunditur actio nata.
Filius ergo patri succedens, iura paterna
Pro semisse capit, summámque à fratre receptam
Pro parte extinguit, solùm pars altera restat
Debita germano: verùm hanc condicere frater
Sic poterit, si non minus illi in parte peculi,
Cesserit. est siquidem talis natura [b] *peculi,*
Vt sua quæque ferat lucra, atque incommoda secum,
Omniáque ex illo persolui debita posint.

a l. Vrani⁹ in princ. de fideius. l. de bitori. C. de pact.

b Glo. in l. j. §. j. si pars æred. pet.

Fratri igitur nummos qui credidit, aequa peculi
Si pars obuenit, sublata est actio tota.
Proinde liquet nummos condici posse solutos.

SEXTVS Afric. Lib. XXVIII. Digestorum, de liber. & posthum.

SI FILIVS hæres institutus sit omisso posthumo, filióque substitutus nepos ex eo sit, si interim moriatur filius, posthumo non nato, nepotem tam patri quàm auo suum hæredem futurũ. Quòd si nemo filio substitutus, & solus ipse institutus sit, tunc (quia eo tempore quo is moritur, certum incipit esse neminem ex eo testamento hæredem fore) ipse filius intestato patri hæres existet: sicut eueuire solet, cum sub ea conditione quæ in ipsius potestate erit, filius hæres institutus, priusquàm ei pareret, moriatur.

Instituit natum genitor, natóque nepotem
Substituit, grauidámque ignarus coniugis aluum
Præterijt: pendente vtero fata vltima obiuit
Filius, inde vxor miserum proiecit abortum.
Quippe nepos patri suus heres fiet, auóque.
Si verò natum solum scripsisset, & illi
Defecto nullum testator substituisset,
Tunc (quoniam heredem, moritur cùm filius, illo
Ex testamento nullum fore nascitur) idem
Patri intestato suus heras efficietur:
Non aliter quàm si sub conditione vocatus
(Quæ nequeat quouis momento implerier) ante
Implementum eius vitale deserat aura,
Clarius vt docuit præceptor Papinianus.
Doctores hac lege notant, ratione nepotis
Suffecti natum iura amisisse suorum.
Quod temerè est dictum: nam casu filius isto
Non potuit suus esse patri, quia posthumus in spe

Rumpendi

Rumpendi elogium ſuberat, fratrémque vetabat
Ex teſtamento interea ſuccedere patri,
Papinianus vti prolata lege notauit.

SERBIDIVS Scæuola lib. xxviij. Digeſto. in formulam Galli, tit. de lib. & poſthum.

GALLVS Aquilius ſic poſſe inſtitui poſthumos nepotes induxit: Si filius meus viuo me morietur, tunc ſi quis mihi ex eo nepos, ſiue quæ neptis poſt mortem meam decem menſibus proximis quibus filius meus morietur, natus, natáue erit, hæredes ſunto.

Poſthumus antè nepos, biſſenæ iure tabellæ,
Inſtitui nullus poterat niſi prima paterno
Quem ſedes iungebat auo, & qui tempore ſcripti
Elogij natus, tenuiſſet iura ſuorum.
Gallus at inſignis Romanæ ſtirpis amator,
Antiqui nimium legis mollire rigorem
Non veritus (cum ſæpe foret rumpenda voluntas
Vltima teſtantis nato poſt fata nepote,
Elogij quamuis non eſſet tempore primus)
Induxit pariter non natos poſſe nepotes
Inſtitui, formámque dedit teſtantibus iſtam:
Si meus intereat viuo me filius, eſto
Tunc quicunque mihi mea poſt naſcetur ab illo
Fata nepos, neptíſue, intra bis quinque propinquos
A filij interitu menſes, ſucceſſor, & hæres.
Doctores hîc ſumma capit diſcordia noſtros
Quæ fuerit legis ratio, qua poſthumus hæres
Inſtitui nullus poſſet, niſi qui ſuus eſſet.
Et ſanè illorum mihi crebrior eſſe videtur
Aſſenſus: [a] *quoniam perſona incerta putatur*
Poſthumus: incertis igitur nihil poſſe relinqui
Perſonis cautum fuerat. [b] *ſententia verùm*

a Paulus, Rap. Imo. Alex. Soci. Iaſ. & moderniores.
b §.incertis inſti.de leg.

Tantorum licet ista patrum sit firma: probari
Quippe mihi nunquam potuit, nec tuta videri.
Incertas etenim personas dicimus, [a] *vllo*
Quæ nequeunt signo monstrari, aut nomine certo.
Vt qui primus erit Consul, qui primus in hostem
Irruet, aut primus Capitolia *celsa tenebit.*
Talibus haud olim poterant legata relinqui.
Sed nec iure nouo possunt, [b] *cum prorsus in illis*
Incerto testans animo versetur: at omnis
Posthumus ad certum signum restringitur, vt qui
Ex *Seia* [c] *natus fuerit, vel coniunge tali.*
Quippe nec incertæ libertas competit vlli
Personæ, [d] *quoniam manifesto nomine seruos*
Dimitti placuit: tamen illam posthumus isto
Seruus iure capit, [e] *certo quia nomine claro*
Distinguíque potest signo. [f] *Concludimus ergo*
Posthumum ab incertis personis esse remotum.
Veram autem legis rationem credimus esse,
Pro nihilo: quoniam non natos priscus habebat
Ille rigor, miseris vt nec legare liceret,
Nec libertates concedere: [g] *proinde (receptis*
Ne passim vallanda modis, suprema voluntas
Ponderis immensi confecta negotia claudens
Non nati hæredis dubio penderet ab ortu,
Cùm testamenti [h] *caput, atque columna sit hæres.)*
Hæredes solum natos [i] *lex posse vocari*
Permisit, valida vt basi consisteret actus:
Nam non ente [k] *super sumptu ædificamus inani.*
Et fundamento positum sine corruit omne.
Consonat is bellè, domini quòd seruus & olim
Non nati institui poterat, [l] *quia legis in illo*
Cessabat ratio, dominum quæ sola vetabat.
Et si opponatur: suus ergo posthumus ista
Debuit haud olim pariter ratione vocari.
In promptu causa est: si quidem suus esse parenti
Posthumus (in lucem veniens) quicunque solebat.

Præteritum

a §. incerta. instit. de leg.
b l. id quod arguendo à speciali. C. de episcop. & cler.
c l. iij. §. nominatim de inst. test.
d §. libertas. inst. de legat.
e l. cum inter C. de fideicom. lib.
Conclusio.
f d. l. iij. §. nominatim de iniust. test.
g §. posthu. insti. de leg.
h §. ante hæredis. inst. de leg.
i §. ille casus.
k l. egi tecū. & ibi Paulus de Cast. de excep. rei iud.
l l. eius seruum. de hæred. inst.

Præteritum ſeſe inuenies, rupiſſet iniquè
Elogium patris, vel aui nil tale merentis.
Nam legi potuiſſet auus genitórve rigorem
Obijcere iniuſtum, ſi quos non ſcribere poſſent
Hæredes, neque præteritos impunè liceret
Elogijs habuiſſe ſuis: ſuus ergo vocari
Poſthumus hac ſolus potuit ratione, quòd illo
Præterito iniuſtè, & ſine culpa ſcripta periſſent
Teſtamenta patrum, reliquos ea cauſa nepotes
Inferiore gradu extantes, nondúmque ſubortos.
Non ita ſuadebat ſcribi debere parentum
Elogijs, nec enim rumpendi iura tenebant,
Sic igitur docti conſtat iam formula Galli
Quidam etiam rectè inſtitui voluere nepotes,
Si de morte nihil fili quis dixerit, illos
Simpliciter tantum inſtituens, taliſque voluntas
In caſu valeat, qui ex verbis concipiatur.

IDEM CREDENDVM.

Credendum eſt pariter Gallum (dum exempla nepotis
Tradidit) & pronepotem etiam complexier eius
Conſilio voluiſſe. igitur ſic dicere fas eſt:
Si viuente nepos me prædecedat, ab illo
Tunc quicunque mihi pronepos, & cætera. ſed tu
Obſerua id, quoties iam filius ipſe priori
Pulſus ſede foret, ſublatus & ante nepotem.
Quòd ſi fortè nepos deſit, ſoluſque ſuperſit
Filius, & pronepos naſci ſperátur ab ipſo
Defuncto, his poterit proauus diſponere verbis:
Si meus intereat viuo me filius, eſto
Tunc mihi qui pronepos, & cætera. filius at ſi
Atque nepos viuunt, poterit teſtator vtriſque
Concipere extinctis viuo ſe, talibus vtens:
Si poſt me ambo mei naturæ debita ſoluant
Filius atque nepos, tunc qui naſcetur ab illo
Succedat pronepos. tamen hoc intellige, quando

 Decedit

Decedit prius ipse nepos, quàm filius, vt non
Succedende illo rumpatur scripta voluntas.

ET QVID SI TANTVM.

Quid si testator, mortis duntaxat in vnum
Casum conciperet, patrias dehinc natus habenas
Quouiscunque modo exiret, sedêmque priorem
Perderet? aut quid si ignis aquæ interdicta subiret?
Quid si fortè nepos, ex quo speratur in auras
Venturus pronepos, patria ditione solutus;
Dimissúsve foret? nempe hi, & reliqui simul omnes
Casus, testantis per quos post funera nasci
Posthumus ipse potest suus hæres atque priorem
Collimare gradum, ad legem spectare negantur
Velleam, inspecto verborum cortice: verùm
Illos admitti legis sententia dictat,
Non solùm in casum mortis testator, vt ipsum
Concipere elogium possit, sed prorsus in omnes.

SI EIVS QVI FILIVM.

Si pater instituit natum, ex illóque nepotem
Nondum vtero egressum; pregnans sit ab hostibus inde
Capta nurus, pariátque illic captiua nepotem,
Ambobus genitore & auo viuentibus, hísque
Defunctis Romana nepos ad limina saluus
Perueniat: nunquid species ad iura vetusta
Galli hæc respiciat? Velleæ an dogmata legis?
Hac vt lege noua, vel Galli iure vetusto
Elogium non possit aui sic rumpere scriptus?
Hoc etiam dubium simili ratione moueri
In pronepote potest, si iam testator adempto
Hunc proauus nato instituat, pronepósque penates
Ad patrios redeat iam testatore sepulto.
Sed testamentum neutro cùm rumpere casu
Is rediens possit, quid scire hoc expedit, vtro
Rumpere iure magis nequeat, cùm prodeat idem
Effectus? quòd si quisquam velit insuper huius
Casus scire modum, interpres latè explicat, húncque

Ad

Ad Gallum spectare magis concludit. ab hoste
Nanque nepos rediens, tunc primum natus habetur,
Euasit cùm hostile iugum, quo tempore iam mors
Pallida auum, patrémque atro demiserat Orco.
Fictè igitur natum antiqui sibi formula Galli
Vendicat, & postliminij pro iure tuetur.

ILLE CASVS.

Ille mihi haud facilis casus quiáne esse videtur.
Si testator habet natum, ex illóque nepotem
Conceptum instituat, viuísque parentibus ille
Prodeat vtrísque in lucem, mox ipse nepotis
Excedat vita genitor, quo iure voluntas
Consistet? nanque ad Gallum non pertinet: ille
Solos quandoquidem natos post fata parentum
Testantum admitti voluit. nec prouidet isto
Velleæ in casu legis pars vlla. priori
Nam capite hi solum institui, ac succedere possunt,
Qui nascendo sui hæredes loca prima capessunt.
Posteriori autem succedens, non prohibetur
Rumpere defuncti tabulas, nisi tempore earum
Qui iam natus erat, demum Vellea priori
Permittit lex institui quicunque suorum
Acciperent nascendo gradum: sed posteriori
Permittit nullum institui, tantum vetat illos
Rumpere iam nati veniunt qui in iura suorum,
Ne minus id circo valeat suprema voluntas,
Quòd primis illi subeunt loca prima remotis.
Verùm præmisso in casu procedere debet,
Vt rectè vtilitérque à testatore vocatus
Posthumus ille nepos sit, qui succedere nullo
Iure prius poterat: si quidem nec tempore facti
Natus erat testamenti, nec iura suorum
Nascendo obtinuit, cùm alius praecederet illum.
Saluius at legem hûc Velleam induxit, utrunque
Commiscendo caput, ne testamenta perirent.

QVAEREMVS.

Quaeremus pariter Salui iam mente recepta,
Si nascatur adhuc viuo genitore vocatus
A testante nepos, auus hinc emancipet illum,
An admittatur tanquam spontaneus hæres?
Vel suus? & magis est sponte vt succedere posit.
Nam viuentis aui semel à ditione solutus,
Haud illi potuit fieri suus amplius hæres.

AEMILIVS Papinianus præfectus prætorio, lib. xxviij. Digest. tit. de vulgar. & pupil.

SI FILIVS qui patri, ac posteà fratri ex secundis tabulis hæres extiterit, hæreditatem patris recuset, fraternam autem retinere malit, audiri debet. Iustius enim prætorem facturum existimo, si fratri separationem bonorum patris concesserit. Etenim iuris dicentis propositum est, liberos oneribus hæreditarijs non sponte susceptis liberare, non inuitos ab hæreditate remouere, præsertim quod remotis tabulis secundis legitimam haberet fratris hæreditatem. Itaque legata duntaxat ex secundis tabulis præstari debent, habita ratione facultatum in falcidia, nō patris (vt aliàs solet) sed impuberis.

Filius & patri, & puero fratri extitit hæres
Patri equidem inuitus bissenæ iure tabellæ,
Sponte tamen fratri, qui iura paterna libenter
Nouerat, & geminos adeundo iunxerat asses.
Filius ergo sagax, patris bona misla volebat
Fraternis resecare bonis, ne fortè nocerent.
Quæritur an posit? communis regula [a] sanè
Obstat iuncta semel: quoniam diuersa facultas
Hæredis facto, corpus solidatur in vnum,
Vt non inde queat diuerso iure teneri.
Hoc tamen in casu Prætorem iustius hercle
Censeo facturum, voto si fratris honesto

[a] l. sed si plures. §. filio. de vulg.

Annuat vt damnosa patris bona linquere poßit,
Et fratris retinere sui: nanque vna voluntas
Prætoris fuit, hæredes absoluere natos
Suscepto non sponte iugo, non protinus illos
Inuitos remouere bonis, quæ amittere nolunt.
Fratri id præsertim non debet iure negari,
Quandoquidem & tabulis idem fraterna secundis
Semotis bona perciperet, fratris velut hæres
Legitimus. casu hoc igitur legata secundis
Ex tabulis, hæres solùm præstare tenetur
Falcidiam imponens, habita ratione bonorum,
Non patris (vt fieri solet) [a] ast impuberis eius. a l.in ratione. §. quod vulgo. ad.l. Falcid.

AEMILIVS Papinianus, tit. de vulgar. & pupil.

CENTVRIO filio, si intra vigesimumquintum annum ætatis suæ sine liberis vita decesserit, directo substituit: intra quatuordecimum annum etiam propria bona filij substitutus iure cõmuni capiet. Post eam verò ætatem ex priuilegio militum patris duntaxat, cum fructibus inuentis in hæreditate.

Centurio natum instituit, rectis simul illi
Substituit Titium verbis, sub conditione
Idem si natus vita decederet intra
Bis demum, & quintum sine descendentibus annum.
Hoc casu impubes migret si filius eius,
Omnia communi Titius bona iure capesset: *In l. precib. C. de ĩpube.*
Si vero natus pubes decesserit, idem
Fortunas tantum speciali iure paternas
Militiæ capiet, cum fructibus inde repertis.
Cæsareum tamen his responsum obstare videtur.

IVLIVS Paulus lib. xxx. Digest. de leg. iij.

RE coniuncti videntur, non etiam verbis, cùm duobus separatim eadem res legatur: item verbis

non etiam re. Titio & Seio fundum æquis partibus do, lego, quoniam semper partes habent legatarij. Præfertur igitur omnino cæteris qui & re, & verbis coniunctus est. Quòd si re tantum coniunctus sit, constat non esse potiorem. Si verò verbis quidem coniunctus sit, re aũt non, quæstionis est, an coniunctus potior sit: & magis est vt nec ipse præferatur.

Re tantum iuncti, non verbis esse videntur,
Hi, quibus insolidum prima testator eandem
Rem facie legat disiunctim tabulis vtens:
Seianum Titio fundum do, lego, & eundem
Caio do, lego: insolidum nam cuique videtur.
Traditus, at facto concursu scinditur æquis
Partibus inter eos. quòd si sermone sub vno
Res eadem expreßis legetur partibus, illi
Coniuncti tantum verbis dicuntur, vt isto
Panditur exemplo: Seianum partibus æquis
Do Titio & Caio fundum. reliquis tamen ille
præfertur, qui re & verbis coniunctus habetur.
Vnica nam ratio succumbit [a] pluribus, vno
Fortius [b] ac nodo coniungunt vincula plura:
Quòd si re tantum fuerit coniunctus, eundem
Verbis coniuncto haud potiorem constat haberi.
An verò verbis coniunctus debeat illi
Præferri, dubium est: sed tandem verius esse
Credimus, vt nec ei verbalis prædominetur.
Nanque pares [c] causæ pariter concurrere debent.

a l.qui filiũ. §. Sabinus. iunct. gl. ad Trebe. l. scripto. in fin. vnde lib. b §. sed hodie. instit. de adopt. Auth. itaque C. cõmu. de *success.* c l. si relique ro de legit. tuto.

AEMILIVS Papinianus lib. xxxv. Digest. de condit. & demon.

MVLIERI & Titio vsusfructus (si non nupserit mulier) relictus est. Si mulier nupserit, quandiu Titius viuet, & in eodem statu erit; partem tantum vsusfructus habebit. Tantum enim beneficio legis ex legato concessum esse mulieri intelligendum est quantum haberet si conditioni paruisset. Nec si Ti-

tius

tius(qui conditione defectus est)legatum repudiet, ea res mulieri proderit.

Fundi vsumfructum sub conditione reliquit
Testator Titio, ac Titiæ si haud nuberet illa:
At mulier nupsit, defuncti lege soluta.
Quæritur, an solidum legatum poßit habere?
(Papinianus ait) Titiæ pars vnica tantum
Competit haud aliter; quàm si testantis inanem
Seruasset legem: verùm pars altera (donec
Spirabit Titius, statúue fruetur eodem)
Tantisper penes hæredem suspensa manebit.
Tantum etenim Titia ex legato (iure benigno)
Consequitur, quantum si non nupsisset haberet,
Nempe maritales tedas si casta recusans
Defuncti legem seruasset, portio fructus
Ad Titium facto concursu pertinuisset.
Non igitur debet plus quàm commune valere
Ius speciale quidem, nec plus afferre fauoris,
Quin partem interea Titius, si sponte vacantem
Spreuerit, aut Titiæ id quicquam prodesse valebit:
Quandoquidem nequeat (quod non sibi competit) vllus
Spernere, nec reliquis aliena remittere iura.

IDEM Papinianus de condit. & demonst.

PATER Seuerinam Proculam Aelio Philippo cognato nuptijs testamento designauit. Eidem filię prædium (si Aelio Philippo nupsisset) verbis fidei commissi reliquit: quòd si non nupsisset, idem prædium Philippo dari voluit. Nondum viripotens puella diem suum obijt. Respondi, cùm in conditionibus testatorum voluntatem potius, quàm verba considerari oporteat, Aelio Philippo fideicommissum ita demum datum videri, si ei Procula defuncti filia nubere noluisset. Quare cùm ea (priusquàm viripotens fieret) vita decesserit, conditionem extitisse non videri.

Hat

Hac fundum Proculæ testator lege reliquit
Natæ, cognato si nuberet illa Philippo.
Non nubente autem, fundum legauit eidem
Cognato, impubes vitalibus excidit auris
Filia: legatum sibi vendicat ergo Philippus,
Cùm Proculam constet, sibi non nupsisse sed illi
Deberi haud fundum respondit Papinianus,
a l.ea.quã. C. de fidei-com.l. cum virũ.C. eo. *Atque voluntatem* [a] *potius, quàm verba sequendam*
Testantis: non nupsisse autem filia dici
Iure nequit, quæ nec potuit, [b] *nec voluit unquam.*

b l.j. de su. & legit.

IDEM Papinianus de condit.& demonst.

CVM auus filium, ac nepotem ex altero filio hæredes instituisset, à nepote petijt, vt si intra annum trigesimum moreretur, hæreditatem patruo suo restitueret. Nepos liberis relictis, intra ætatem suprà scriptam vita decessit. Fideicommissi conditionem coniectura pietatis respondi defecisse, quòd minus scriptum, quàm dictum fuerat, inueniretur.

Instituit genitor natum, ex natóque nepotem
Defuncto, atque illum patruo bona reddere iussit,
Ter denos intra quoties decederet annos.
Euenit casus: decessit tempora pubes
Intra dicta nepos, ex coniuge prole relicta.
Quæritur, an patruo sit restituenda facultas?
Et certè inspecto verborum cortice, quisque
Diceret admitti patruum: cùm nulla legatur
Conditio prolis tali præscripta relicto.
Verùm (consultos iuris celeberrimus inter
a l. quoties §.j.de hære. insti. *Ingenio, & cunctos excellens) Papinianus*
Oppositum tenuit, menti testantis inhærens:
Expressa veluti sub conditione nepotem
b in l. cum acutissimi. C. de fideicomis. *Vinxisset, quoties sine prole excederet æuo,*
Atque minus [a] *scriptum fuerit, quàm voce rogatum.*
Hoc etiam Princeps firmauit [b] *Iustinianus.*

DOMI-

DOMITIVS Vlpianus lib. xli. Digest. tit. de acquir. possess.

NIHIL commune habet proprietas cum possessione, & ideò non denegatur ei interdictum vti possidetis, qui cœpit rem vendicare. Non enim videtur possessioni renuntiasse qui rem vendicauit.

Nil equidem commune simul dicuntur habere
Proprietas [a] rerum, & simplex possessio. nanque
Re, causa, effectu distant. permittitur ergo
Huic qui rem petere incœpit, pendente priori
Iudicio retinendæ etiam interdicta mouere.
Non etenim qui principio rem vendicat, idem
Iure insistendi se excludere velle videtur.
Hoc verum, nisi iam cœpto de iure petenti
Iudicio, in causa conclusio [b] facta fuisset,
Aut causæ finem sententia lata dedisset.
Hæc etenim gemini vulgata est regula iuris.
Quòd semper cedit [c] possessio proprietati.
At donec spes est, quòd possessoria causa
Accipiet citius finem, quàm quæstio iuris
Intentata prius, legum non vsque putatur
Ordo [d] ita læsus, vt haud fieri cumulatio possit.
Tunc diuersa etenim cumulari iure vetantur
Iudicia, hæc quoties [e] finis præuentio cessat.

a l. j. §. huius autem. vti possid.
b cap. pastoralis. extrà de cau. pos. & propri.
c Cap. j. de restit. spol. c. cum ecclesia sutrina. & c. cum dilectus. de cau. pos. & & proprie. l. nulli. C. de iudicijs.
d l. is qui destinauit. de rei vend. l. si de vi. de iudi. l. exitus. de acq. poss. l. ordinarij. C de rei vend. l. incerti. C. de interdi.
e l. fundum & l. fundi. de excep.

TITIVS Caius lib. xli Digest. tit. de vsuscap. seu vsurp.

SI is qui pro emptore, per se, vel seruum, ex causa non peculiari possidebat, ante vsucapionem ab hostibus captus sit, videndum est an hæredi eius procedat vsucapio. Nam ei interrumpitur vsucapio. Et si ipsi reuerso non prodest, quemadmodum hæredi eius proderit? Sed verum est eum in vita sua desijsse possidere: ideóque nec postliminium

ei pro-

ei prodest vt videatur vsucepisse nec hæredi eius legis Corneliæ fictio. Quòd si seruus eius qui in hostium potestate est, ex causa peculiari emerit: in pendenti esse vsuscapionem Iulianus ait. Nam si dominus reuersus fuerit, intelligi vsucaptum: si ibi decesserit, dubitari an per legem Corneliam ad successores eius pertineat. Marcellus, posse plenius fictionem legis Corneliæ accipi. Quemadmodum enim postliminio reuersus, plus iuris habere potest in ijs quæ serui peculiari nomine egerunt, quàm in ijs quæ per se, vel per seruum ex causa non peculiari possidebat, cùm ad hostes peruenit: sic hæredes eius legis Corneliæ fictione. Nam hæreditates in quibusdam vice personæ fungi receptum est: ideóque in successoribus locum habere vsuscapionem.

Si is qui rem per se, aut seruum non iure peculi
Ex titulo pro emptore tenens, si captus ab hoste,
An vsuscapio hæredi procederet eius
Quæsitum est: & sanè ipsi interrupta reuerso est,
Nec postliminio reparatur. fictio nanque
Legis, facta nequit semel interrupta referre.
Quòd si non illi valet hæc prodesse reuerso
Fictio, quo pacto Cornelia proderit eius
Hæredi, cùm non poßit plus iuris habere
Successor, quàm re in propria defunctus haberet?
Quòd si captiui seruus rem iure peculi
Emerit, hoc casu domino bona cuncta reuerso,
Lex postliminij seruat quæsita. sed utrum
Lex successori pariter Cornelia prosit,
Saluius in dubio posuit: Marcellus at istæ
In specie legem Corneli plenius esse
Sumendam, hæredi iura vt quæcunque reseruet.
Nanque velut dominus plus iuris habere reuersus,
In factis valet his, quæ serui iure peculi
Interea egerunt, quàm quæ poßederat antè
Per se, vel seruos eius, non iure peculi.

Lex

Lex successori pariter Cornelia prodest:
Vniuersalis siquidem successio, multis
Casibus hæredi conseruat iura futuro.
Personam ac domini defuncti sustinet. ergo
Hæredes etiam capere vsu posse fatendum est.

IVLIVS Paulus in Catonis responsum, lib. xlv. Digest. tit. de stipul.

CATO libro quindecimo scribit. Pœna certæ pecuniæ promissa, si quid aliter factum sit, mortuo promissore si ex pluribus hæredibus vnus contrà quám cautum sit, fecerit, aut ab omnibus hæredibus pœnam committi pro parte hæreditaria, aut ab vno pro portione sua, ab omnibus, si id factum (de quo cautum est) indiuiduum sit, veluti iter fieri: quia quod in partes diuidi non potest, ab omnibus quodãmodo factum videtur. At si de eo cautum sit, quòd diuisionem recipiat, veluti amplius non agi, tunc eum hæredem qui aduersus ea fecerit, pro portione sua solum pœnam committere. Differentiæ hanc esse rationem, quòd in priore casu omnes commisisse videntur (quòd nisi insolidum peccari non poterat) illam stipulationem per te non fieri, neque per hæredem tuum, quominus mihi ire agere liceat. Sed videamus ne non idem hîc sit, sed magis idem quod in illa stipulatione Titium, hæredemque eius ratum habiturum. Nam hac stipulatione, & solus tenebitur qui non habuerit ratum: & solus aget à quo fuerit petitum (idque & Marcello videtur) quamuis ipse dominus pro parte ratum habere non possit.

Certa fuit quoties promissa pecunia, si quid
Factum aliter fuerit, mox promissore sepulto
Hæredum contra promissum fecerit unus,
Sic Cato distinxit: pœnam vel ab omnibus aßis
Diuisi pro parte rata, aut duntaxat ab uno

Committi

habebit, nec antè committetur ſtipulatio, quàm fuerit declaratum reum promittendi ſiſti nõ poſſe. Sed & ſi ita ſtipulatus fuero. Si in capitolium non aſcenderis, vel Alexandriam non ieris, centum dare non ſpondes? non ſtatim committetur ſtipulatio, quamuis Capitolium aſcendere, vel Alexandriam peruenire potueris, ſed cum certum eſſe cœperit, te capitolium aſcendere, vel Alexandriam ire non poſſe. Item ſi quis ita ſtipuletur: Si Pamphilum non dederis: centum dare ſpondes? reſpondit Pegaſus non ante committi ſtipulationem, quàm deſijſſet poſſe Pamphilus dari. Sabinus autem exiſtimabat (ex ſententia contrahentium) poſtquàm homo potuiſſet dari, confeſtim agendum, & tandiu ex ſtipulatione non poſſe agi, quandiu per promiſſorem non ſteterit quominus eum daret: idque defendebat exemplo penus legatæ. Hæredem etenim ſi dare potuiſſet penum, nec dediſſet, confeſtim in pecuniam legatam teneri ſcripſit, idque vtilitatis cauſa receptum eſt, ob defuncti voluntatem, & ipſius rei naturam. Itaque poteſt Sabini ſententia recipi, ſi ſtipulatio non à conditione cœperit: veluti; ſi Pamphilum non dederis, dare tantum ſpondes? Sed ſi ita concepta ſit ſtipulatio: Pamphilum dare ſpõdes, & ſi non dederis, tantum dare ſpondes: quod ſine dubio verum erit, cum id actum probatur: vt ſi homo datus non fuerit, & homo, & pecunia debeatur. Sed & ſi ita cautum ſit, vt ſola pecunia non ſoluto homine debeatur, idem defendendum erit, quoniam voluntas fuiſſe probatur, ut homo ſoluatur, aut pecunia petatur.

Carmen

Debitor Alpheno ſtipulanti ſiſtere certo
Promiſit ſe Nerua loco, & niſi ſiſteret, illi
In pœnam dare quina decem: prius hoc tamen acto,
Vt certam facienda diem ſtipulatio haberet.

Missa dies errore fuit: stipulatio sanè
(Imperfecta velut) nullum est habitura vigorem,
Haud aliter quàm si stipulatio fiat earum
Rerum quæ numero, mensura, aut pondere constant,
Mensura, numero, vel pondere prætermissis.
Siue loco quoties aliquis promittit omisso
Aedificare domum, aut tacito dare nominè fundum.
Quòd si principio fuit actum, vt sisteret idem
Promissor quocunque die, stipulatio móxque
Addita pœnalis, non secius illa valebit,
Ac queuis alia sub conditione recepta.
Nec committetur prius hæc stipulatio, sisti
Quàm promissorem fuerit non posse probatum.
Sic etiam si sit quisquam stipulatus ab ullo,
Si non ascendet Capitolia, siue Corinthum
Non ierit, centum det pœnæ nomine: talis
Haud committetur stipulatio protinus: at tunc
Cùm promissorem Romanas scandere in arces
Constiterit non posse, vrbem vel adire Corinthum.
Si quis item fuerit stipulatus: si mihi Stichum
Non dederis, centum dare spondes? Pegasus isto
Promissam casu pœnam non antè putauit
Committi, quàm posse dari desisset eundem.
Diuersum est, alia sensit ratione Sabinus:
Nempe dari postquam Stichus potuisset, agendum
Ocyus, & tantisper agi non posse, per ipsum
Dum promissorem haud steterit, quin traderet illum.
Exemplóque penus legatæ id iure tueri
Tentabat. si nanque penum dare voluit hæres
Cum potuit, subitò legata pecunia cœpit
Deberi: at summæ isthuc vtilitate receptum est
Natura suadente rei extremíque fauore
Arbitrij. verùm sententia fortè Sabini
Admitti poterit, si non stipulatio ab ipsa
Conditione ortum capiat: veluti mihi Stichum
Ni dederis, tantum dare spondes? sed si ita dictum
Extiterit:

Extiterit: Stichum dare spondes? & nisi eundem
Tradideris, tantum promittis soluere? tali
In specie, haud dubiè est sententia vera Sabini:
Præsertim si inter partes conuenerit: vt si
Non datus is fuerit, cessans promissor vtrunque
Debeat: & Stichum & nummos. verum etsi ita cautum
Duntaxat fuerit, seruo vt non inde soluto
Sola peti possit promissa pecunia: dici
Hic quoque idem poterit, quoniam mens ista fuisse
Creditur, vt soluatur homo, vel pœna petatur:

LEX filium quem habentem. C. famil. her. suo nitori restituta.

IOVIVS ET HERCVLIVS, CC. AA. DIOCLETIANO.

FILIVS cui pater fundum in peculium dederat, portionem hæreditatis cohœredibus (centum vice mutua acceptis) sub conditione restituere iussus est. In familiæ herciscundæ iudicio primùm hæreditariam fundi partem, pecuniámque à cohæredibus perceptam in quartam imputabit, & quod deerit in eodem fundo, [a] ex aliorum portionibus supplebit: reliquum hæreditatis omnino restituet.

[a] Hic stat specialitas huius legis prætex. in l. iij. C. ad l. falcid. cum ibi not.

Ex natis genitor fundum donauerat vni,
Vt frueretur eo concessi iure peculi.
Dehinc testamento natos æqualiter omnes
Instituit: sed eum cui fundi cesserat vsum,
Obliquis verbis sub conditione rogauit,
Vt partem propriam germanis redderet, illos
Astringens pariter certam persoluere summam.
Conditio euenit. Fratris pars tota grauati
Poscitur à reliquis: summa tamen antè soluta,
Ille prius fundum (velut à viuente relictum
Patre sibi) quartámque simul deducere tentat.
Quæritur, inter eos qualis diuisio fiet?

Et super hoc gemini responsum Cæsaris extat,
Vt prius ille suam fundi deducere partem
Debeat in quartam, & quicquid percepit ab ipsis
Fratribus: & si illam non hæc simul omnia possunt
Supplere, in fundo reliquum capiatur eodem,
Quodq́; vltra quartam fuerit, mox restituatur.

Lex, eam quam. C. de fideicomissis, suo nitori restituta.

VALERIVS ET GALLIE. CC. AA. FALCONI.

Si Aemiliam testator velut adoptiuam instituit, & ea intra pubertatem decedente, hæreditatem Titio restitui iussit. Quamuis de adoptionis ac testamenti viribus dubitetur, tamen fideicommissum valere non ambigitur. Nam siue vtilis adoptio fuerit, ad institutam, vel hæredes eius, fideicommissi onus pertinet: siue inutilis, legitimi hæredes testatoris restituere tenentur. Nec quicquam facit quòd adoptionis error institutionem irritam fecit, & non addita ex testamento hæreditate, nihil ex his, quæ in eo scripta sunt debetur. Si quidem in fideicommissis sola voluntatis coniectura, etiam ab intestato succedentes ad restitutionem cogit.

Natam vt adoptiuam, instituit testator, & illi
(Si impubes vita decederet) esse rogauit
Hæredem Titium: sed cùm de viribus esset
Elogij dubium, quòd adoptio facta labaret,
Quæsitum fuit, an fideicommissa valerent.
Et valida esse quidem placuit: sed valde referre
Vtilis an fuerit, vel manis adoptio, fictam
Primo etenim casu natam, hæredésve teneri
Ipsius: at fuerit si talis adoptio nulla
Ad successores testantis, restituendi

Legitimos onus iniunctum spectare. nec obstat
Quòd testatoris scriptum vitiauerit error
Elogium, ex illo [a] *nihil vt sit iure petendum.*
Defuncti si quidem semel explorata voluntas
Indicio quocunque, ipsa quoque lege vocatos
Hæredes facit ad fideicommissa teneri.

a l. si nemo de testam. tutel.

GORDIANS C. A. Paulianæ, tit. de fideicommissis.

AB eo qui neque legatum, neque fideicommissum, neque hæreditatem, vel mortis causa donationem accepit, nihil per fideicōmissum relinqui pōt.

Cui non legata, aut fideicommissa relinquis,
Hæredém ve facis, vel mortis nomine donas,
Non potes huic quicquam fideicommittere. nanque
Frustrà imponit onus, qui non præmittit honorem.

ALEXANDER Cæs. Augu. Florentino militi. tit. de iure deliberandi.

CVM debitum paternum te exoluisse alleges, proportione hæreditaria, agnouisse te hæreditatem defuncti non ambigitur.

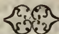
Cum fateare tui te persoluisse parentis
Debita, defuncto te successisse probatur,
Hæredémque rata factum pro parte fuisse.

IVSTINIANVS Cæs. Aug. tit. de liber. præt.

EX causa exhæredationis, vel præteritionis, irritū est testamentum: cætera verò firma permanent.

Filius exhæres factus malè, siue scienter
Præteritus, caput elogij duntaxat iniqui
Euacuat, solíque hæredi demit honorem,
Cætera nanque suum conseruant scripta vigorem.

ALIQVOT IVRI PROBLEMATA.

De tigno precario concesso.

*l. gemma. ad exhiben. l. in rem. §. tignum de rei vendica.

AEDIBVS *imposito tigno, qui forte precanti*
Cesserat, vt tignum redderet admonuit.
Reddere velle negat qui tignum possidet, vrbem
Deformem ac fieri (si repetatur) ait.
Quæritur: an possit, missa ratione decoris
Vrbani, ad tignum tramite iuris agi?

*l. miles. ita §. si miles. de mil. testam.

De substituto exhæredati.

*l. ab exhæredati. de lega. j. l. qui fundum. §. q. filios. ad l. falc. l. cum quidam. C. de lega.

Nato exhæredi genitor legata reliquit.
Et quem substituit reddere cuncta iubet,
Istud posse vetant fieri dictamina legum,
Certior vt fiam de ratione precor.

*l. & ideo. §. fi. aliàs. l. si sticũ. §. j. iũ. gl. de stipul.

De legato, & stipulatione annuis

*l. annua. & l. si singulos de annu. leg.

Annua promisit Titius bisquinque talenta,
Annua legauit Lucius atque decem.
Vna quidem fertur stipulatio, plura relicta:
Quæ ratio hic numerum non sinit esse parem

*d. l. si ĩ singulos. & l. cũ in annos. de annu. leg.

De legato gregis vel supellectilis.

Annua si legas, tot sunt legata quot anni.
Verbo nanque vno tempora plura fluunt.
At tibi si fuerit grex, vel legata supellex,
Vnum legatum dictio sola facit.
Res tamen & plures clauduntur voce sub vna,
Cur tam diuersum tempora, resque gerunt?

*l. sc re debemus. de stipulatio.

*l. si extot. §. fi. de leg. j. l. greg. de l. egat. ij.

De seruo quasi libero instituto.

*l. si pater fam. de hær. inst.

Testator seruum alterius (quem fortè putabat
Ingenuum) instituit, substituitque alium:
Tota quidem in geminos semisses libra secatur,
Alter quadrantes semis; & in geminos.
Horum vnus domino serui alter iure, secundo

* Insti. de vulg. §. fin.

* Nam in pdictis legib. alius semis datur substi. quia cohæres.
* Inst. de lega. §. si res aliena.
* l. Mæuius. §. duobus. de legat. ij.

Competit hæredi. Quis reliquum accipiet?
Verius ipse puto, totum æquis partibus assem,
Inter honoratum distribui, ac dominum.

De duobus causis lucratiuis.

Seianum legat fundum mihi Celsus: eundem
Legauit fundum Iulius atque mihi.
Ex vno fundi speciem si consequar, illam
Nec pretium illius consequar ex alio.
Si prior est vnus pretium mihi soluerit, alter,
Ad fundum cogi qua ratione potest?

De coniunctione hominis, & legis.

Cùm testatoris verbis coniunctio facta
Ius accrescendi sit generare potens.
Virtutem cur non coniunctio legis eandem
Obtinet? excutiat qui mihi phœbus erit.

De tutore & curatore.

Addi alius puero tutorem tutor habenti
Non valet: ast cura accedere cura potest.
Cur tam diuersum, cùm curatoris adultus
Pupillo æquetur sub ditione manens?

De mortuo & nato apud hostes.

Decessisse sui cùm lex Cornelia iuris
Fingat, in hostili qui ditione perit:
Cur non sic, nascatur apud si filius hostes,
Et redeat natum fingit in vrbe prius?

De trebellianica ex peculiaribus deducenda.

Cùm successores inter res quaque peculi,
Distingui ex æquo debeat vt reliquum,
Cùm pariter singulis è rebus debeat hæres
Omnia restituens, sumere falcidiam,
Cur tamen in rebus tractatis iure peculi,
Est illi quartam fas retinere suam?

* l. re côiuncti. de leg. 3.
* l. & proculo. de leg. ij.
* l. ventri. in fi. de tuto. & curato.
* Inst. de curat. §. interdum.
* l. qui neq; §. j. iunc. gl. in verbo ptinere. l. de re. eo. & l. fi. C. si aduersus rem iudic.
* l. gallus. §. fideiuss. iun. gl. in verbo, excludat in fi. de lib. & posthum.
* l. certû. C. fam. ercisc.
* l. ij. iunct. glo. C. ad l. falcid. glo. magna in l. Marcellus. §. res. quæ in fi. glo. ad Trebel.
* l. filiû quẽ. C. famil. erciscund.
* l. j. & l. cõditiones. de cond. instit.

De conditione impossibili.

Conditio cui vel ius, vel natura repugnat,
Actum non vitiat, sed vitiatur ea.
Verùm quæ est homini facto impossibilis, actum
Inficit hic causam Scæuola docte rogo.

instit. de hær. insti. §. impossibilis *l. cum hæres. §. j. de statutibus.

De actibus quinque legitimis.

Actus qui fieri nequeant sub conditione,
Súbque die, iuris regula quinque notat.
Quæ ratio à reliquis excepit casibus illos
(Legitimi cùm sint) te precor edoceas.

*l. actus legitimi. de reg. iur.

De actione furti & doli.

Pro minimis etiam rebus datur actio furti:
Sed non pro minimo competit vlla doli.
Et tamen in furto dolus est: infamat vtrunque
Iudicium, cur lex tam variè hic statuit?

*l. qui saccũ. de furt. *l. si oleum in fi. de dol.

De raptore & fure.

Raptorem tripli violentum pœna coërcet:
Furem at quadrupli, vim licet haud faciat.
Fure igitur cùm sit rapiens vi nequior omni,
Afficitur pœna cur leuiore tamen?

*Inst. vi bono. rap. in prin. & in §. quadrupli. de act.

De obligatione dandi & faciendi.

Si mihi promittat Stichum se Nerua daturum,
Hunc etiam inuitus lege iubente dabit.
Idem si librum promittat scribere solùm
Ad pretium cogi iure cauente potest.
Nam fecisse mea quantum hoc interfuit, ære
Pensabit. causam quis mihi discutiet?

*l. vbi autẽ §. fi. de stip. *l. stipulationes non diuiduntur. versic. Celsus. de stip.

De testimonio mulieris.

Quamuis testari in cunctis, quoque testis haberi
Actibus humanis fœmina iure queat.
Siue inter viuos, seu sit suprema voluntas,
Cur soli elogio testis adesse nequit?

*l. ex cod. de testi. *l. qui testamento. §. mulier. de testamentis §. mulier. de testa. iunct. ibi glos. in verbo non poterit.

De transactione adulterij & falsi.

Tollere cùm posit transactio crimina quæque
Publica, cur solum vitat adulterium?
Rursus, cùm haud fieri priuato in crimine posit,

*l. transigere. C. de transact.

Cur

Cur tamen in falsi crimine facta valet?

De colono & inquilino.

Omnia in vrbano fundo mercede locato,
In tacitum dominus condita pignus habet, * l.eo. iure. in quibus cau.pig. ta. contra.
Non ita quæ cultor cunductum inuexit in agrum
Rusticus: at causam dicat Apollo mihi.

De ficu, olea, & cæteris arboribus.

Cùm pedibus distare Solon mandarit ab agro * l.certi iuris.C.loca.
Vicino geminis arboris omne genus: * l.fi.fini. regund.
Cur oleam, ficúmque nouem procul esse remotas,
Iussit? in hac Caij sis ratione vigil.

De spadone & castrato.

Cùm spado ciuiles possit sibi quærere natos, * l. generaliter.in fin.de adop.
Castrato cur non talia iura licent?

De adulterio viri, & vxoris.

Vxor adulterij cùm non queat vlla maritum * Inst.eo.§. sed & illud. l.j. C. de adult.
Arguere, vxorem cur tamen ille potest?

Pactum dolosum.

Vænalem dum Seius equum proponeret, vno
Vrgeri tantum dixerat hunc vitio.
Nempe quòd arboreos nunquam conscendere truncos
Sueuerat, hoc emptor credidit esse iocum,
Forte viam trabibus dum pons contextus acernis
Diuideret, sonipes substitit, ille premit:
Pugnat equus, validis vrget calcaribus emptor.
Victus equo tandem grande relegit iter.
Tunc vitium cognouit equi non futile: vellet
Hunc redhibere, dolum partis adesse querens.
Callidus at contrà pacto se venditor armat.
Queritur hîc votum Papiniane tuum.

In Coruinum.

Vis tibi me socium, non vis Coruine sodalem: a l. si non fuerint. §. fi. pro soc.
Sic fieri socium me tibi iura vetant.

CATALOGVS ALIQVOT INTERPRETVM IVRIS CIVILIS.

DE DINO.

PRIMI ex antiquis Dino debentur honores:
Interpres legum maximus hercle fuit.

De Cino.

Iurisconsultum celebrem, celebrémque Poëtam
Nosce cupis? Cini scripta diserta legas.

De Oldrado, ac Odofredo.

Consilio Oldradus pollet: clarissima legum
Commentis præstas sensa Odofrede tuis.

De Speculatore.

Dat tibi fœcundus praxim Speculator, & artem:
Ad fora qui properas, hoc duce carpe viam.

De Petro, Iacobo, & Fabro.

Subtiles olim Gallos dixere Latini:
Hoc tribuere illis Pertica, Arena, Faber.

De Bartolo.

Militiæ vexilla sacræ fert Bartolus: errat
Qui sibi vult alium præposuisse ducem.

De Baldo.

Nemo (quod hunc latuit) sciuit: si iura monarcham
Ferre queunt, tanto hic nomine dignus erit.

De Angelo, & Petro Vbaldis.

En tibi quod radios effudit Vbalda propago?
Post Baldum fulgent Angelus atque Petrus.

De Signorollo Homodæo.

Ingenium viuax, atque ingens copia legum,
Vota huius nunquam demeritura probant.

De

De Alberico Rosato.

Omnis in Albrici fulget sudore vetustas:
Antiqui vindex nominis iste fuit.

De Bartholomæo Saliceto.

Cæsaribus verum doctor Salicetus honorem
Restituit, Baldi splendida signa sequens.

De Christophoro Castellioneo.

Viuit, & æternum hic viuet, quem rére sepultum.
Quid mirum? solo viuitur ingenio.

De Paulo Castrensi.

Accipe Castrensis commenta fidelia Pauli:
Nemo tibi leges explicat vtilius.

De Fulgosio & Comensi.

Volue Raphaëles docti duo fulmina belli,
Quisquis ab ingenio scripta probanda putas.

De Ioanne ab Imola.

Corneli lux prima fori sibi vendicat omnis
Censuræ, ingenio fruge, labore, decus.

De Ludouico Romano.

Romano verè dignum Pontane theatro,
Ingeniosa satis te monumenta probant.

De Pratico Papiensi.

Dat Ticinensis veram tibi Praticus artem,
At quantum hic sacris detrahit Ecclesijs.

De Matthæo Matesillano.

Dant Mathesillano multam successio laudem
Legitima, & numeris dicta notata suis.

De Angelo Aretino.

Angelicos spirat sensus minor Angelus: hunc tu
In castigandis consule criminibus.

De Christophoro Portio.

Perlege Christophori iuuenis commenta diserti:
Explicat hic nitido prima elementa stylo.

De Alexandro.

Quàm belli Macedo clarus fuit ille triumphis,
Tantum hic Romanæ splendet honore togæ.

De Francisco Aretino.

Accolti illustris subtilia scripta reuolue,
Ingenio (dices) non habet iste parem.

De Andrea Siculo.

Ingenium velox, & prompta memoria, clarum
Andreæ Siculi nomen ad astra ferunt.

De Corneo Perusino.

Prisca Perusinæ caderet si gloria gentis,
Qui decus instauret Corneus vnus erit.

De Mariano & Bartholomæo Socinis.

Socinos venerare sacri duo lumina Iuris:
Ius geminum illustrant filius atque pater.

De Iasone Mayno.

Quis Maynum ignoret? quò non peruenit Iason?
Thessalus haud tantum cognitus ille fuit.

De Philippo Decio.

Tempora quid Decij miraris cana Philippi?
Ius nemo hoc melius nouit vtrunque viro.

De Lancelloto Decio.

Aetas me fratri, fratrem mihi gloria præfert:
At germanus amor nos facit esse pares.

De Laphrancò & Calcaneo Brixiensibus.

Hi duo victuras referunt tibi Brixia laudes,
Ille legens, alter consilio eximius.

De Bartholomæò Veronensi.

Cautelis Cepolla tuis qui nouerit vti
Legitimè hostiles non metuet laqueos.

De Guidone Papæ.

Consilijs te Guido iuuat: decisio verùm
Fertilis, æterna laude perennis erit.

De Francis. & Francischino Curtijs.

Curtia perpetuis domus est celebranda trophæis,
Ex qua tam clari prosiliere viri.

De Carolo Royno.

Explicat hic legum nodos velut Oedipus alter:
Nunquam habuit talem Felsina docta virum.

De

De Ioanne Crotto.

Exiguos Crotti lector ne sperne labores,
Inuenies studijs plurima digna tuis.

De Hippolyto Marsilio.

Crimina legitimis qui vis compescere pœnis,
Vtile Marsilij iam tibi constat opus.

De Corceto Siculo.

En tibi præclarus Siculis Corcetus ab oris,
Trascribit calamo dicta notanda tuo,

De Claudio Aquensi.

Claudius Allobrogum primos defendit honores.
Nostra ætas tanto præsule clara fuit.

De Francisco Balbo.

Vtilis æternum reddit præscriptio Balbum,
Omnibus id numeris tam bene constat opus.

De Iacobino à sancto Georgio.

Feuda Iacobini lector studiose reuoluas:
Fama quidem meritis est minor ipsa suis

De Alberto Bruno Astensi.

Si Bruni formam, augmentum, reliquósque labores
Inspicias, dices hunc vigilasse diu,

De Francisco Rippa.

Iudicium, ingenium, consumatique labores,
Hunc viuum seclis omnibus efficient.

De Francisco Purpurato.

Purpureos redolent sensus tua dogmata Præses
Inclyte: maiorem vix habet Italia.

De Ioanne Antonio Alexandrino.

Quanta sit Antoni legum tibi copia, quanto
Ingenio excellas, vrbs Patauina probat.

De Hieronymo Cagnollo.

Iurisconsultos inter Cagnolle disertos
Censeri, meritò te tua scripta iubent.

De Lancelloto Galiaula.

Quid raptum defles Galiaulam ætate virenti?
Inuida mors claris non nocet ingenijs.

De

De Bertrando Carpenctoratensi.

Vota tua, atque ingens probitas Bertrande, fauorem
Non cessant fama conciliare tua.

De Ioanne Igneo.

Igneus extinctos Gallorum suscitat ignes,
Doctrina certè magnus, & ingenio.

De Aymaro Riuallio.

Historiam iuris splendens Riuallius ornat:
Præstitit hæc iuuenis, nunc mihi quantus erit?

De Guglielmo Budæo.

Budæus pater elegantiarum,
Ne galli inuideant, facit, Latinis.

De Vdalrico Zasio.

Doctus maximè, maximè & disertus,
Leges restituit suo hic nitori.

De Andrea Alciato.

Consultißimus ornat Alcitatus
Musas, eloquium, sacrásque leges.

De Aemilio Ferreto.

Inter conspicuos nitet modernos,
Lingua & moribus elegans Ferettus.

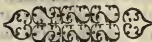
Συμπέρασμα.

Sic viuent, quoscunque opera ad sublimia virtus
Traxerit, & nulla tempore fama cadet.
Hæc quoque venturos accedent clara nepotes,
Et graue ad ascensum nomina calcar erunt.

SVMMA FELICITAS,
NEMINI INVIDERE.

NOVAE ET SVBTILES DECLARATIONES ATQVE INTELLECTVS EIVSDEM MATHEI GRIBALDI AD VARIA IVRIS CAPITA.

Ratio noua quare inuecta per colonum in prædium rusticum, non censeantur tacite Hypotecata. *Cap. I.*

Los. & Doct. in §. Item Seruiana, inst. de actio. dicunt quoniam sancta Rusticitas omnia palam habet, sed cófutatur, quia militaret etiam in rustico conducente prædium vrbanum, nec conueniret nobili & diuiti conducenti rusticum. Alij quia inquilinus solet inuehere multa, quæ expedit ignorari: ne paupertatis vilitas detegatur, vel inuidiæ pateant facultates l. ij. c. quan. & qui. quar. pars. lib. x. sed reprobatur quoniam etiam in rusticis illa ratio militat. quos durum esset paupertatis suæ detegere vilitatem. Alij moderniores quia rustici non solent inuehere nisi instrumenta ad agriculturam pertinentia, quæ a iure sunt priuilegiata, vt etiam pro debito & pignore iudiciali capi non possint l. j. C. de agricol. lib. xj. sed hæc ratio licet ab omnibus cómuniter teneatur, tamen non subsistit, quia multa possunt a colono in prædium rusticum induci: in quibus non cadit illud priuilegium, cum non sint in-

ſtrumenta agriculturæ naceſſaria, velut ſi conduxerit lignorum congeriem pro hyeme, vel paleam, vel fœnum vendendi gratia, vel apiaria, vel vaſa vinaria, vel menſas lapideas gratia cœnandi, ſub die & plurima huiuſmodi, quæ magis gratia voluptatis quàm neceſſitatis inuehuntur: in his enim deficit ratio, ergo & diſpoſitio.

Ratio igitur vera eſt quòd in prædijs ruſticis non habet locum tacita hypotheca, etiam domino ſcien te, quoniã coloni aliàs fuiſſent grauati duplici onere hypothecæ: nam fructus ipſi in fundo excreſcen tes iam ſunt tacitè hypothecati l. in prædijs. in qui. cau. pign. ta. cont. l. ſi in lege §. j. loca. iuncta l. ſolutũ §. ſolutam in fi. de pign. actio. & benè in fructibus ſta tuta eſt hypotheca, quoniam reſpectu fructuum cõtracta eſt obligatio: nam & domini a colonis debẽt accipere ſolutionem in fructibus excretis non in pe cunia l. domini de agricol. lib. xj. c. Ruſtici enim nõ audent pecunias habere, vel optare d. l. domini.

Non obſtat tex. in l. certi iuris C. loca. quia in pri mo caſu facit pro opi. noſtra dum dicit nõ niſi volũ tate dñi obligari ergo expreſſa tantum cõuentione; nam vbicunq; lex loquitur de voluntate in materia contractum ſemper intelligitur de expreſſa pacto, vel conuentione l. Pomponius ſcribit. in quib. cau. pign. & l. voluntate. qui mo. pig. ſolut. l. aliena in prin. de pign. actio.

Non obſtat prædicta lex. in ij. caſu quoniam argu mentum a contrario ſenſu non ſumitur ad correctio nem aliorum iurium l. ij. C. de condi. inſer. ſed ita declarari debet, vt in prædijs ruſticis voluntas requi ratur. In vrbanis ne ſcientia quidem deſideretur. vel melius ibi ſcientia capitur pro volũtate, ſed non cõ tra l. j. §. ſcientiam de tribu. act. & ſic non obſtat.

Præterea vbicunque lex loquitur de tacita hypotheca ſemper facit mentionem de prædijs vrbanis non

non de rusticis l.item qua de pact.in l.in vrbanis,& l.penul.in qui.cau.pign.tacitè contrahatur. vbicũq; verò loquit de prædijs rusticis semper presupponit voluntatem,seu expressam conuentionem l. si inter colonum in princ.& l.debitor de pign.l.potior §. si colonus qui potio.in pign.habe.l. pen.qui.mo.pig. sol.l.si nõ inducta in verbo placuerit.C. in qui.cau. pig.taci.§.Item Seruiana inst.de actio.

Non obstat etiam tex.in l.prædijs in fi.in qui.cau. pig. ta. contraha. quoniam respondetur quòd licet principaliter ibi dubitetur an omnia illata in prædium rusticum censeantur hypothecata, tñ intelligendum est mediante expressa conuentione,quoniã etiam eo casu non veniunt illata ad tempus l. debitor pactus de pign.quotiescunque enim de vno principaliter dubitatur præsupponitur habilitas omni alio respectu l.quidam Testamento in princ.de test.

Non obstat quòd illa lex sit sub titulo tacitæ hypothecæ secundum quem intelligi debet l.Imperatores in fi.de in diem addict.qm̃ respondet non esse incóueniens sub vno titulo tractari diuersum casum ratione plenioris doctrinæ,vel alicuius conformitatis,vt in l.fi.de iur.deliber.& l.filium fam. hercis.cũ mille similibus. Vel vt tollatur omnis difficultas, & puto veritatem ille versi.videndum est &c. venit cõtinuatiuè ad l.licet præcedentem & est Vlpiani,licet interpositum sit responsum Pomp. loquens de fructibus : igitur loquitur in tacita hypotheca vrbanorum prædiorũ de qua in.l.præcedenti, & est veritas.

Inuecta in domum gratuitam tacite non obligantur,nec etiam respectu deteriorationis contra glo.& omnes,noua inter domũ gratuitam,& conductam ratio assignata. Cap. II.

GLOS. & Doct.in d.§.Itẽ Seruiana inst.de actio. & d.l.Item quia de pact.& in d.l.certi iuris.c.loca.tenent quid inuecta in domum gratis concessam sint

tacite

tacite hypothecata ſaltim pro deterioratione ipſius domus :mouentur,quia licet gratis accipiens a primo conductore non teneatur pro penſione , quam nullam debet , tamen tenetur pro deterioratione , quam ipſe efficere poteſt , l. ſolutum.§. ſolutam de pigno. actio. iunct. tex. in l. ij. in quibus cau.pign. taci. contraha.

Verius puto quòd inuecta per ſecundum habitatorem gratuitum nõ ſint primo, nec ſecundo domino tacitè obligata etiam ratione deteriorationis: & primo per tex.in l.ſi gratuitum eod.tit.quæ loquitur indiſtinctè & ſimpliciter l. de pretio de publi. l. j.§.quod autem de Aleæ luſu . Secundo per tex.in l. ij.eod.tit.vbi ita demum talis hypotheca tacitè cõtrahitur quãdo oritur actio locati,ſed in caſu noſtro oritur contra ſecundum habitatorem actio precarij vel commodati.igitur verba legis non conueniunt, ergo nec diſpoſitio l.quod cõſtitutum de mili.teſta. l. iiij. §. toties de damn . infect . Tertio quia fictio nunquam operatur in caſu impoſſibili , ſed impoſſibile eſt, quòd fingatur conuentionem tacitæ hypothecæ interueniſſe inter dominum domus & ſecundum Inquilinum inter quos nulla penitus conuentio interceſſit . vnde firmiter concluditur domino domus nullam contra ſecundum habitatorem competere actionem , ſed contra primum tantum cum quo conuenit .

Non obſtat §. ſolutam,quoniam lex facile ſubrogat ſecundum conductorem interueniente mercede in locum primi conductoris , quoniam ſunt in pari cauſa , & in habentibus ſymbolum facilis eſt tranſitus. Igitur ſecũdus cõductor tenetur nomine primi dño domus reſpõdere:quæ ratio ceſſat in inquilino gratuito,qui nec primo, nec ſecũdo cõductori tenetur actione locati , nec eius bona etiam reſpectu primi conductoris ſunt tacitè obligata,& eſt veritas .

Ratio

Ratio autem quare lex in precario, & commodato non inducat tacitam hypothecam velut in locato vltra omnes est quoniam in contrahente solicito & diligenti lex facilè præsumit, vel fingit expressum esse, quod fuit omissum, l. si extraneus vbi glo. de condict. inde. sed in disponente, vel contrahente negligenti lex non extendit eius prouisionē ad casum omissum, l. si cum Dotem in princ. solut. matr. Igitur quando contrahentes faciunt contractum onerosum interueniente mercede finguntur, etiam in pignore conuenire, sed quando gratis rē concedunt videntur rebus proprijs abuti. Igitur lex non curat fingere aliquam tacitam conuentionem: & hac ratione etiam vulgaris expressa trahitur ad tacitam pupillarem, non tamen contra; quoniam primo casu non potest quicquam Pupillo imputari; secundo imputandum est Testatori, qui sibi non curauit plenius prouidere. Item hac ratione substitutus Pupillaris non potest acceptare hæreditatem paternam, & omittere Pupillarem, sed contra pupillarem amplecti potest omissa paterna, l. Quidam eulogio C. de iur. delib. & generaliter ius magis fauet vigilantibus & solicitis, quàm negligentibus, l. si Pupillus, in fi. Quæ in frau. credi. l. Non enim ex quib. cau. maio. fit etiam in promissione dotis subintelligitur tacita conditio, si nuptiæ sequantur, l. stipulationem de iur. delib. secus in traditione Dotis, l. sed nisi eod. tit. Tandem in tacitis conuentionibus lex magis fauet diligenter, & cautè negotiantibus, quàm temerè, & inconsultè.

Lex quemadmodum de acquir. poss. hactenus male intellecta, vero intellectui restituta, atque prater omnium opin. emendata. *Cap. III.*

Mirum in modum laborant legum interpretes in cōciliando Paulo, qui ex diametro in duobus re-

ſponſis ſibi pugnare videtur: nam in lege iij. §. in amittenda, clare ſe explicat iuriſconſult. tradens regulam, quód difficilius poſſeſſio acquiritur, quàm amittatur. Namque in amittenda poſſeſſione ſolus animus inſpicitur: in acquirenda verò neceſſarium eſt animi, & corporis concurſus. Huic Axiomati videtur idem Paulus repugnare in l. quemadmodum eodem titu. vbi per modum cauſæ, & rationis oppoſitum omnino ſenſiſſe legitur: & quanquàm interpretes, & Docto. noſtri apertè cognouerint non poſſe ea reſponſa eiuſdem iuriſconſul. per modum regulæ tradita commode poſſe conciliari, veruntamen hallucinantes, & fruſtra laborantes tandem coacti ſunt ineptiam effundere, vt dicerent §. in amittenda procedere cū quis a corpore incipit: & l. Quemadmodum cum quis ab animo: Ita omnes ſentire refert Decius in l. ferè de reg. iur. At quàm ridiculum hoc ſit nemo eſt qui non videat: nempe ſemper reſultat, quòd in amittenda poſſeſſione corporis miniſterium neceſſariū non eſt, ſed animi tantum, qui ſiue a corpore incipiatur, ſiue non ſemper requiritur. Præterea ſi eadem ſolemnitas animi, & corporis in amittenda poſſeſſione requiritur, quæ in acquirenda, vt leges, malè intellectæ, manifeſtè explicant, quid cauillamur initium in amittenda, non in acquirenda? Cur non æquè dicimus acquiri poſſeſſionem debere, etiam corpore, vbi a corpore initium fit, alioqui ſolum animum ſufficere? Proinde veritas eſt §. in amittenda ſimpliciter & indiſtinctè procedere, vt ſolo animo poſſeſſio amitti poſſit, ſolo animo acquiri non poſſit. Quid hoc Axiomate clarius, vel explicatius? Hoc idem ipſe Paulus non paucis in locis teſtatur in l. prima §. ſi vir vxori. vbi inquit, & quid attinet dicere non poſſidere Mulierem, cū Maritus vbi noluit poſſidere protinus amiſſerit poſ-
ſeſſio-

sessionem. Ecce solum animum in amittenda possessione indistinctè considerari. Nec sibi refragatur Paulus in l. Quemadmodum, si illud responsum probè, vt in archetypo legitur, restituatur, nam vitio calcographorum omnino id contigisse palam est, qui caput §. forte vetustate corrosum, aut deletum neglexerunt: Sic enim tex. reponendus est. Non enim quemadmodum &c.

Nec debet esse lex, sed §. in quo ponitur causa præcedentis diffinitionis. Vlpia. Quæstionem mouet, an qui ad nundinas profectus est nemine in prædio relicto, per alterius occupationem fundi possessionem amiserit? & certum est quandiu dominus ignorat fundum occupatum esse, non amittere possessionem, sed adhuc animo, & corpore retinere, quoniam alius clam possidet. Verum si reuersus dominus repellatur, corpore quidem amittit, sed non animo. Quid si, inquit Paulus, non audeat in fundum reuerti vim maiorem veritas, & certè, inquit, licet repulsus non fuerit, tamen, & corpore, & animo statim desinit possidere: mox subiungit rationem: Nec enim quemadmodum nulla possessio, & cætera. Nanque non videbatur ille saltem corpore possessionem amisisse, qui nunquàm repulsus fuisset, verùm obiectum id deluit Paulus dicens, in amittenda possessione non vtrunque ministerium requiri, scilicet animi, & corporis, quemadmodum in acquirenda.

Et ne huiusmodi locutio a stylo Iurisconsult. aliena videatur, simili loquendi modo vtitur Iabolenus ipsius Pauli præceptor in l. si ita fideiussorem in fine, de fideiussor. & in l. Non quemadmodum de iudic. Sed quid exempla longius mutuamus? Non hic est loquendi mos, ipsi Paulo peculiaris? sic loquitur in lege purè, §. non sicut

de doli ma.excep. sic in d.l.iij.versi. non enim sicut eod.tit. de acquiren. poss. sic loquitur CHRISTVS in Euangel. Matth. xv. non quod intrat per os. Ecce iam sopitam omnem controuersiam, omnes interpretum labores superuacuos modum inuenisse, qui si Typographis, vel librarijs non tam temerè credidissent, nullo labore in conciliando Paulus opus fuisset.

Superest nodus l.ferè quibuscunq; modis de reg. iur. vbi Paul. omnino sibi pugnare clarius videtur explicans in amittenda quoque posseß.ministerium corporis necessario requiri. sed certè veritas est legem illam fuisse auctam: nam in Archetypis verba illa, cum eisdem &c. non habentur, sed Regula de obligationibus tantum loquitur, & est sumpta ex Pomponio in l.prout, de solut. & Vlpia.in l.Nihil tam naturale de reg.iur.& ex eodē Paulo in l.Quāuis, de acquir.poss. sæpe enim vsu venit vt notas seu scholia in Marginibus inuenta librarij, vel castigatores parum prudenter in textum transferant, vt videre licet in l.Quod sæpe, §.fin.de contrahen. empt. vbi nomen Interesse Gotichum & iuriscō.incognitum ex interprete in tex.redactum est, quod tamen nouissime opera Alciati, de legibus bene meriti dispunctum est.

L. Papirij Iurifcon. restituta, & noue sensu declarata in l. pen.de cura. bonorum. Cap. IIII.

PAPIRIVS Iuriscon.refert.diuos fratres rescripsisse bonis per procuratorem ex senatuscon. distractis nullam actionem ex antegesto fraudatori competere.

Glo.& Doct.in eo verbo fraudatori miruminmodum se torquent, & dum varios sensus accomodant, veritatem se nescire fatentur: cum autem varijs argumentis, assiduaque experientia ipse didicerim huius-

huiusmodi labirinthos plerunq; interpretibus offerri, vt cæcutientes diuinare cogantur, non aliam ob causam quàm corruptæ, & mendosæ litteræ, facilè & in hac Papirij lege morbi causam collimaui. Ea igitur dictio fraudatori ex duabus per imperitiã scriptoris, seu librarij in vnam contracta est: nam reponendum est fraudato creditori non dubito, & littera reddetur. Etenim coniectare possumus non paucis in locis dictionum capita vel à scriptoribus antiquis ita fuisse contracta, vel temporis vetustate ita corrosa vt intelligi non possent. Vnde sequentes librarij, seu Typographi minus prudenter aduertentes eos locos reponere neglexerunt. Proinde effectum est vt diuinos Iurisconsultorum libros passim corruptos habeamus: & nonnunquam pro affirmatiua oratione, negatiua legatur, & contrà, quod sanè non raro adnotaui. Hinc illæ Iurisconsultorum pugnantiæ, hinc tot interpretum hallucinationes, & quod magis mouet, tot contra legum rationes & sententiam receptæ opiniones: spero tamen si per Dei gratiam licuerit, in communem vtilitatem me aliqñ huic negotio occursurum. Tametsi non ignorem multos in hanc rem plurimum laboris & olei consumpsisse. Quorum operam non possum non magnopere laudare, & probare. Veruntamen non omnia possumus omnes. Campus spatiosus est, & multis indiget sarculis, nec tam ab vna parte repurgari potest, quin noui quotidie scaturiant cuniculi. Aliquid cōtulit Bologninus ex Pandectis in suis nouis interpretationibus. Multum Zasius in suis nouis intellectibus. Plurimum Budæus in suis annotationibus: & Alciatus in dispunctionibus, Parergis, & prætermissis. Postremo insignis ille Typographus Germanus Gregorius Haloander, quem dij præmaturè nobis inuiderunt, eius Indoles aliquid magnum in legalis nostræ disciplinæ commodum,

& beneficium protendebat. sed de his satis.

Potes si vis legere fraudatori, & dicitur ille qui animo fraudandi creditores latitat l. ait prætor. §. si cum iudiem: quæ in frau.cred.

Vnam tantum esse, & non plures, possessionis speciem, maleq; à D D. hactenus fuisse possessionis materiam declaratam. Multa insuper Iurisconſ. Responsa quæ inuicem pugnare videbantur conciliata. *Cap.* V.

VNAM tantum possessionis speciem Placentinus & Azo rectè putarunt, in eo tamen lapsi sunt, quòd illam naturalem appellarunt aliquando ciuilitatis aliquid habentem. Ioannes eorum præceptor duas omnino species affirmauit ciuilem, & naturalem: in quam sententiam ab omnibus dempto Bart. pedibus itum est. Aldricus addidit vtranque concurrere non posse, quasi vna in potentia consisteret, altera in actu: & consequenter vnius acquisitione alteram omitti.

Bartolus nouam diuisionem excogitauit nempe tres possessionis species inueniri, ciuilem, naturalem, & corporalem. At qui huius varietatis causam Iurisconsſ. varia responsa, & quasi pugnantia inuicem prebuerunt, & imprimis Vlpia. in l. Naturaliter de acquir. poss. Tradidit vsufructuarium saltem naturaliter possidere: nam & dominum etiam dixit l. in venditione in princ. de reb. aut. iud. poss. Idem tamẽ ex sententia Marcelli in l. certè. de Precar. diuersum sensit, fructuarium enim & colonum, & inquilinum pari ratione non possidere scripsit. In fructuario consentiunt Caius in l. Acquiritur in fin. de acquir. re. do. Martia. ex sententia Vlp. in l. sciendũ §. j. qui satisd. coga. In colono, & Inquilino, Iulianus in l. Non solum. §. Quod vulgò de vsucap. Vlp. in l. officium de rei vendica. Diuersum tamen sensit Iulian. in l. communi §. Neque commun. diuid.

pre-

precario habentem possidere, Vlpia.aliquando negauit in d.l.certè de precar. Diuersum tamen sentire visus est Pompo.in l.& habet in h.eo.Inter hos scrupulos quid tuti,aut certi teneri a DD. poterat, quando ipsi Palinuri vix sese explicare posse videntur. Ego semper existimaui verissimam esse Philosophi sententiam, quòd leuissimus error in principio adhibitus omnem ad veritatem aditum & limē prçcluderet. Quamobrem inter tot maiorū nostrorū conflictus meam nō dubitaui aperire sententiā.

Considero imprimis vbicunque à Iurisperitis incidit mentio de possessione ad eum finem, vt aliquis iuris effectus inde resultet vel eliciatur, semper eum possidere dicunt, qui ciuilem habet possessionem. Qui verò naturalem tantum habet nō dicitur possidere, sed modo detinere, modo corporaliter, modo naturaliter tenere dicitur: atque eius naturalis detentionis nullam in iure considerationem fieri palam est. Nam fructuarius, depositarius, commodatarius, colonus, Inquilinus, Clandestinus, & violentus possessor, omnes naturaliter possident: & tamen cum de possessione, à iure considerabili disceptatur, tales proculdubio possidere negant, & adeo simpliciter, vt nullam omnino possessionem habere videantur.

Vnicam igitur possessionem in iure considerari dicimus planè ciuilem: quæ solo animo iuste retinetur, iuris adminiculo suffulta: eam qui habet verus possessor dicitur, qui non habet, nec possessoris quidem nomen meretur, l. sciendum. Qui satisd. coga.leges enim quæ sunt facti non curant, neque fauēt, quippè, quæ iniusta esse possunt, sed eā quæ aliquid habent ciuilitatis, & iustitiæ tuetur, ac considerat l. j. §. si vir vxori. ff. de acquirend. possess. Proinde soli possessioni ciuili tribuuntur possessorij iuris remedia, vel adipiscendæ, vel retinendæ,

vel recuperandæ. Qualia sunt. Quor. bon. Quorum lega. vti possidetis. vtrobi possidetis. Quod vi aut clam, aut precario. Item soli ciuili vsucapionis effectus tribuit. Naturalis autem quia inefficax est, & plerunque auferri potest poss. non consideratur, l. non videtur. ff. eod.

Quod autem poss. in duo genera deducatur. s. ciuilem & naturalem hoc absurdum est. Nam species distinctæ eiusdem generis esse debent eiusdemque substantiæ, verùm naturalis & genere, & substantia differt a ciuile, vt nullo modo possit eidem opponi, vel æquari. ciuilis efficax est & iuri cognita, naturalis verò prorsus inefficax est, & iure destituta; vt nec possessionis nomen mereatur.

Quid enim attinet de Naturali possessione contendere: ex qua nullus iuris effectus prodit, d. l. j. §. si vir vxori. Nec quenquam mouere debet quod possessorem aduersus extraneum tuetur. Quoniam non possidentis iure, sed petentis iniustitia id procedere manifestum est: Nempè lex talem possessionem vitiosam appellat: quæ detinenti prodest: nullum tñ vitij genus fouet. Similiter lex nullum delictum, nullámve turpitudinem approbat, & tamen in pari causa delicti, vel turpitudinis, potiorem haberi constat eum qui conuenitur quàm qui agit. causa liquet. Dum lex inter iniustos iudicium ferre non curat, nec alterius contra alterum partes tuetur, Consequens est eos in tali statu dimitti, quali reperiunt. Hoc enim ad naturalem pertinet æquitatem, alioquin iniusta esset lex, quæ vnius iniustitiam contra alterius factum defenderet, & approbaret. lex igitur naturaliter tantum possidenti nihil tribuit adminiculi, sed iniustum duntaxat petitorem repellit, ex qua repulsione non principali legis voluntate, sed per quandam consequentiam iniusti possessoris status manet illæsus. effectus autem in consequentiam

tiam resultantes a iure non considerari infinitis pro pè legibus comprobatum est,l.conditionibus Pupil lus de cond.& demon.l.j.de auto.tut.

L. Iulianus.§.pri. hactenus male intellecta nouo sensu declarata, ac restituta. *Cap. VI.*

VLPIANVS Tit,de leg.iij.huiuscemodi facti speciem ad fideicommissi quæstionem introducit. Testator seruos ita collocutus est: Curatæ agros ascendere, & ita fiet,ut filius meus filios vestros vobis cõdonet. Interpretes, ac maiores nostri hactenus legerunt accendere, quasi ad consuetudinem spectantes: quæ nonnullis in regionibus seruari solet, vt agri adurantur,&ex eo pinguiores,ac meliores fiãt: cæterum quoniam nimis restricta videbatur interpretatio, vt testator eam duntaxat adurendi curam seruis committeret, aliter legendum putarunt, vt diceretur,curate agros attendere, vel attente.Quæ sanè expositio tam varie tractata veri sensus dubitationem ostendit. Proinde nos veritatem ab alia lege mutuati(lex enim alia aliam declarat) ita tex.legendum putamus,vt dicatur, curate agros ascendere &c. quasi testator non vnius tantum partis agriculturam vno verbo expresserit, quod certè & probabilius est, & credibilius. Plane agri,& prædia diligentia cultorum ascendere dicuntur, negligentia veró minui,vt eleganter tradidit Calistra.in l.Non intelligitur,§. si quis palam de Iur.fisci. Prudẽs itaque testator non vnum tantum colendi modum exprimere voluit, sed effectum ipsum perstringens, vniuersa, quæ ad diligentem culturam pertinerent exercitia, vnico verbo commendauit.

L.p.de præscrip. verbis male intellecta nouo sensu declarata. *Cap. VII.*

PAPINIANVS Iurisconf.Præceptor scribit actionem præscriptis verbis siue in factum ciuilem tunc necessa-

necessariam fore, quum certum est ex actu inter contrahentes celebrato actionem aliquam nominatam competere. Sed incertum est, quæ in specie competat. cuius rei gratia duo exempla proponit. Primum, velut cum dubitatur vtrum dominus mercium nauem à magistro conduxerit, an merces vehendas locauerit. Quo casu certum est vel ex cõducto, vel ex locato actionem ei competere, sed incertum est vera omnino competat. Bar. oppo. de l. j. Vlpia. §.si quis seruum. deposi. vbi datur regula, quòd quicunque pecuniam dat, vel pro vsu rei, vel pro opera, conductor est: Accipiens verò locator.

In hac igitur specie certum est domino mercium siue nauem principaliter conduxerit, siue operam magistri, merces vehendas locando, vtroque casu actionem ex conducto competere, quoniam pecuniam dedit, magistro autem ex locato, quoniam mercedem vtroque casu accepit.

Barto. considerat incertitudinem circa contractum versari, quoniam dubium erat an nauem conduxisset, an operam: verum interpretatio huiusmodi nec verbis legis conuenit, nec difficultatem soluit. Paulus à castro sano intellectui proximus accessit, sed nec ipse scopum attigit. Vnde Ias. victum se difficultate non negans, cogitandam relinquit.

Proinde tu subtilius considera, quòd, qui rei vsum simpliciter accipit mercede domino constituta conductor omnimodo intelligitur. Qui verò rem dat, & operam alterius in eam rem exponendam conducit, ille & locator est, & conductor. Non enim alienum à iure est eundem diuersis rationibus diuersorum vice fungi: nempè ea ratione, qua rem alteri tradidit locator est, qua verò operam alterius in eam rem conducit, conductor est.

est. Atque ideo quis dicitur locare domum facien-dam, l. Maritus. loca. & locare merces vehen-das, vt hac l.

Dupplicem igitur ex eo contractu Actionem nasci constat, vtrique contrahentium, sanè ex locato, & conducto. Nam si rem accipiens curandam male versetur in illam, deterioremque reddat, tenebitur ex conducto, dominoque rei ex locato dabitur actio. si verò non in re damnum fuerit, sed vitium vel defectus operæ locatæ domino rei dabitur actio ex conductô: & hanc distinctionem sentire videtur omnino Papin. hic, & Iabo. Pauli magister in l. cum in plures, §. Mandaui supra loca: vbi Domino locanti villam contra Redemptorem volentem perseuerare in villa ædificanda inuito domino datur actio ex locato. Ex qui bus euidenter colligi potest regulam Barto. non esse perpetuam, nec simpliciter procedere. Quinimo etiam dantem pecuniam pro opera in re exhibenda locatorem dici, eique ex locato actionem competere.

Sequitur aliud Papin. exemplum: tradidi tibi rem, vt pretium explorares. Ias. hic iurisconsult. pungit, dicens, huiuscemodi contractum, in dubio mandatum esse, quoniam, & sine mercede, & nuda opera præstatur ad amici postulationem l. j. manda. Doct. fatentur subaudiendum esse mercedis præstationem, sed tunc in locationem caderet. quare nonnulli mercedem in specie constitutam putant, vt modis omnibus difficultas soluatur. Iason diuinare eos asserit, & cogitandum relinquit.

Tu considera Iurisconsult. voluisse exemplum propè simile superiori adducere, vt in vtroque pecunia exhibenti operam daretur, sed ex circunstantijs contractus dubios reddi. In hac igitur

specie

ſpecie dicimus mercedem in pecunia numerata interueniſſe, vt DD. probè ſentiunt, nec tamen propterea locationem, vel conductionem dici, vt Iaſ. minus ſolidè putat. Tunc enim locatio eſt, quum mercede certa conſtituta conducitur opera in rem locatam exhibenda, & ſemper ex parte vtriuſque duplex actio naſcitur. Hic autem opera ſimpliciter extraque rem exhibita eſt: quæ rei traditionem neceſſario non exigebat, niſi gratia commodioris explorationis, idcirco in locationem non cadit: neque enim exploratio precij inter operas computatur, quæ locari ſoleant, cũ in ipſam rem neceſſario non exhibeatur. vt bellè declarat Paul. in l. naturalis, §. at cum do, eo, tit. Supereſt ergo vt innominatũ contractum iudicemus. Verum in quam ſpeciem cadat Iaſ. poſt DD. putat eſſe contractum innominatum abſolutum, nec reſpectiuum, cum ex vna parte ſolum naſcatur obligatio. ſ. facio vt facias, idest trado rem vt explores pretium, ſed quàm mirè hallucinetur facile conſtat: non enim hic rei traditio inſpicienda eſt, quæ in conſequentiam venit, ſed pecuniæ ex parte tradentis, cuius gratia aliter operam promiſit. Erit igitur contractus innominatus reſpectiuus, & vtrinque obligatorius in eam ſpeciẽ cadens: quæ dicitur, do vt facias. Alter enim pecuniam dedit vt alius rei precium exploret.

In §. at cum do. Bar. doctr. ſolito more contexit: aut, inquit, datur merces in pecunia numerata pro mero facto. quod non habet mixturam iuris, veluti pingere, ſcribere, ire Romam, & tunc oritur contractus innominatus locationis. Aut pro facto mixto, vt manumittere, & tunc oritur innominatus, differentiæque hanc eſſe rationem, quòd priore caſu talia ſint facta, quæ locari ſoleant, poſteriore nequaquam. verum vtrique membro non parum refragari uidentur duo fortiſſima iura. priori quidem

Vlp.

Vlp. in l. si pecuniam de cõd. ob cau. vbi traditur species huiuscemodi, si pecuniam dedero, vt Capuam eas te nondum profecto, & re integra existente po tero datam pecuniam condictione repetere, quod tamen minimè liceret si contractus locationis existeret: hac admitto interpretis & sequacium diuinationem. Quod promissor operæ non erat solitus operam locare. Nempe Iurisconf. in eo casu minimè distinguens monere prorsus videtur ea ratione, quòd liceat ei qui pecuniam dederit re integra pęnitere. Quod si alia ratione motus fuisset, procul dubio expressisset. Nec enim verisimile est Iurisconf. illud facti omittere, quod ad tollendum omnem du bitationem potissimum requiri videtur.

Posteriori quoq; membro obstare videtur Papi. in l. rogasti. §. de pręscrip. verb. vbi traditur manifeste ex facto mixto mercede interueniente ex locato actionem nasci.

Quamobrem diligentius animaduertendum putauimus: aut enim ex facto quod interueniente mer cede præstari debet immediate resultat vtilitas conducenti; & tunc contractum locationis esse dicimus vt pingere tabulam, scribere librum, ædificare domum. Talia enim non nisi ab artificibus in eisdem operis exercitatis præstari consueuerunt: Ita Paul. hoc in loco declarat: similiter vbi vsus rei alicuius ad vtilitatem conducentis traditur vt apud Papi. in d. l. rogasti: non enim ibi factum conducitur vt temere aliqui opinantur, sed rei vsus, nempè dominus prędij nomine conductoris dat prædium pigno ri eius creditori interueniente mercede. quod sanè nihil aliud est quàm locare ipsum prædium Titio conducenti ea conditione vt ipsum alteri obligare possit: nec quicquam facit quòd locator ipse Prædium recta via alteri obliget, quoniam is obligari videtur, cuius nomine negotium geritur, l. quod

meo

meo de acquir.pos.& quod breui manu Titio prius traditur deinde à titio creditori,l. singularia si cert. pet. Aut verò præstandum est factum mercede interueniente,ex quo non statim resultat vtilitas, verum habitu & potentia resultare potest alijs simul intercedentibus,vt ire Capuam, explorare rei pretium, & similia, & tunc dicimus indistinctè contractum innominatum, & nasci præscr. verbis actionem vel conditionem parere,d.l.si pecuniam de condict.ob. cau.l.j.in ij.exemplo.supra.eo.tit. Aut demũ præstãdum est factum ex quo resultat vtilitas non pecuniaria quidem sed affectionis, & tunc pariter innominatum contractum arbitrantur,d.l.rogasti,§.j.in coiuncta l.seruus, ea lege de seruis export.

L. Lucius, qui fratrem de hered.instit. nouo sensu declarata, & glos.fin.confutatio. Cap. VIII.

DOCTORES omnes interpretis opinionem cõmuni calculo secuti in sensu huius legis non solum hallucinati,verùm etiam errorem ad aliarum quæstionum decisionem temerè produxerunt. Commune illud adagium comprobantes ex minimo errore principij finem à veritate quàm maximè alienum fieri. Putant enim liberos Titij, & nepotes testatoris ex fratre in conditione positos non ex testamento, sed ab intestato vocatos: ideoque hæredem institutum onere fideicommissi non teneri, sed bona ad libitum posse etiam in nepotum præiudicium alienare. Quæ opinio quantum à mente Iurisconsul. distet, quantumque verbis ipsius legis disconueniat facilè ostendetur. Inquit lex, Prudens consilium testatoris animaduertitur, qui non solum fratrem prætulit ex testamento,ergo & liberos. Nam quoties plura vno, & eodem verbo simul determinantur,eodem iure,& vniformiter determinari censentur,l. Iam hoc iure, ff. de vulg.

Præ

Præterea si nepotes prælati substitutis,& in præiudicium substitutorum bona alienari minimè potuissent, longè minus in præiudicium ipsorum Nepotum: nam si de quo minus inesse videtur, & non inest, ergo de quo magis, auth. Multo magis. C. de sacro. Eccle. & absurdum foret melioris conditionis censeri substitutos extraneos,quàm nepotes expresse prælatos argumen. l. si viua matre, C. de bon. Mater. Cæterum nisi ex Testamento vocati intelligantur, quomodo prælati dicentur? non sanè ab intestato, quoniam serui ex testamento substituti omnino essent potiores, l. antequàm cap. commu. succeff. l. Quandiu de acquirend. hæred. Nec obstaret l. si ita quis hæres instituatur de hære. institu. quoniam hæres vocatus in hæreditate testatoris legitimo hæredi fuit postpositus, vel sub conditione deficientis legitimæ successionis. Verum hic ad propriam testatoris hæreditatem ab intestato vocari non potuerunt, cum impossibile sit, quenquàm decedere pro tempore testatum, & pro tempore intestatum.

Hæc ad hæreditatem instituti ligitimam. Quoniam de legitima alterius successione nemini permissum est testari. Nisi dicatur testatorem conformare se cum iuris dispositione, vt de illis liberis intellexisse videatur, qui eidem ab intestato succedere possunt.

Postremò si superessent hæredi instituto nepotes concepti post mortem patrui, qui veniunt appellatione liberorum, l. liberorum de verborum significatio. Et tamen ab intestato non succederent, l. Titius cum l. seq. de suis & legit. Quo iure a primo testatore prælati in sua hæreditate dicerentur? nisi ex Testamento? Quamobrem fatendum est liberos hæredis in cõditione positos ex testamento vocatos censeri duobus saltem concur-

rentibus, quòd verba conditionis nihil disponant l.si quis sub conditione: si quis omiss.cau.testa. quoniam regula fallit vbi dispositio ex solis coniecturis induci potest velut in fideicommissis l.vnum §. fi. l. cum proponeretur de lega.ij.l. eam quam. C. de fidecom.& ideo nonnulli summæ authoritatis viri liberos in conditione positos ex testamento vocatos affirmarunt, cum masculini sexus mentionem testator fecisset, quoniam ex coniectura voluntatis quæcunque verba in dispositionem facilè transire innumeris legibus comprobatum est.Deci.consi.574.in fi.& verba conditionalia fideicommissum inducunt. Bar.in l.fideicommissa §. dum essent de lega.iij.Tādem euitari verba legis nō possunt. Inquiunt enim si frater adeat hæreditatem stichus & Pamphilus hęredes non erunt, quos eo amplius hæredes esse noluit, si frater ante hæreditatem aditam liberis relictis decederet, nempè liberos substitutis prætulisse manifestum est. Ex propositis verbis satis liquet ad ipsius testatoris hæreditatem liberos ex testamento vocatos, non ex persona patris, sed propria. Verum vnum obstare videtur si liberi hæredis instituti in defectum ipsius vocati sunt quo iure admittentur? Directo ne an per fideicommissum? & sanè directo non possunt, cum ex solis coniecturis directa dispositio minimè inducatur l. Hæreditas ad statiū de hæred.instit.l.Iubemus.C.de Testam. Nec ex fideicommisso quoniam grauari hæres non potuit in casum non aditæ hæreditatis,in quem liberos constat fuisse vocatos,proinde liquet ab intestato & iure legitimo eos tātum fuisse prælatos. Nec erit obsurdum idem verbum plura difformiter determinare secundum cuiusque determinabilis qualitatem iuxta glo.in l.ij.in verbo manumitti de offi.procō. & satis vocari dicitur cui legitima successio non admittitur l. conficiuntur de iur.codicill.

L. *si ita*

L. si ita quis hæredes de hæred. inst. hactenus fuit male intellecta. vera ad mentē Iurisconf. dabitur declaratio. Cap. IX.

POMPONIVS in l. si quis hæredes de hæred. inst. malè fuit intellectus, quoniam aliqui DD. volunt, quòd vnus sit coniunctus re, alij verbis, & ideo concurrant, quòd est falsum: alij quòd sint omnino disiuncti, eo casu tantū nō virtute sermonis, sed quia voluntas testatoris aliunde colligitur, ex eo quòd Iurisconsul. dicit, testatorem noluisse eos coniungere: sed est falsior intellectus, quia ibi poneretur vnus casus specialis, qui nihil vtilitatis afferet, nec lex dici posset, quæ debet esse generalis. c. erit autem lex. iiij. distinct. Item Iurisconsf. de facto respondisset, non de iure contra morem l. eū, quem. §. j. de iud.

Quare veritas est quòd in omni tali casu coniunctio personarum nullam inducit coniunctionē quo ad ius accrescendi, sed accelerationem sermonis. Ideo tales coniuncti per copulam celerius vocati videntur, sed non coniuncti ad obtinendum ius accrescendi, & est veritas. Qui sine partibus instituuntur coniuncti non censentur l. Item quod Sabinus §. j. de hæred. inst. & ideo in l. si ita quis hæred. inst. non dicuntur coniuncti quia sine partibus sunt instituti.

Ratio noua dabitur cæteris confutatis, nam hæreditas suapte natura in varias partes diuisibilis est, vnde sine partibus instituti non in eadem parte, sed in diuersis vocati censentur, secus tamen in legatis rerum, quia sine partibus honorati in eandem concurrunt, cum res suapte natura non facile diuidatur l. grege, & l. neminem de legat. j. coniunctos tamē facilè ostendemus quoniā tex. in d. l. Item quod Sabinus. §. j. dicit quod non sunt coniuncti respectu iuris accrescendi vt cæteris præferantur, tamen bene sunt coniuncti, vt potius ius accrescendi habeāt,

quàm quod legatum vel institutio caduca reddatur, sic ille tex. debet intelligi comparatiuè & respectiuè non autem simpliciter, & ita intelligit Besut. post. Iadob. de Rauen. Aren. hic in j. quæst. Bart. de coniunctione reali col. fi. Nam si nullo modo essent coniuncti portione vnius vacante alter non admitteretur, sed legatum apud hæredem caducum remaneret: sed aduerte, quia conclusio fit in hæredum institutione, ratio vero transfertur ad legata, & ideo intellectus non valet.

Paulus in l. Triplici de verb. signifi. de iure accrescendi non loquitur & male opinantur DD. Cap. X.

COPVLA, & quo ad ius accrescendi non coniungit, sed quo ad partium distributionem, quia coniūctio causans ius accrescendi procedit ab vnitate sermonis, vel identitate rei, & ideo verbalis aut realis dicitur, sed illa quæ procedit a copula cōiungit personas ad vnā portionem, & est magis odiosa, quàm fauorabilis, vt d. l. si ita quid hæredes de hæred. inst. Nihil impedit eundem legatarium quo ad coniunctionem distributiuam esse prorsus disiunctum, & quo ad ius accrescendi omnino coniunctum, vt hoc exemplo, Titio fundum Tusculanum, eundem Meuio & Sempronio æquis partibus do lego. In hoc exemplo Titius est separatus, quo ad primitiuam coniunctionem, & ideo solus dimidiam fundi habebit, & tamen est re, & verbis coniunctus, quo ad ius accrescendi. Alij duo sunt copulatiue coniuncti cōiunctione primitiua, & ideo ambo ad aliam dimidiam vocatur. Tamen quo ad ius accrescendi sunt re disiuncti, vnde altero ipsorum repudiante solus Titius admitteretur, tanquam magis coniunctus, licet quo ad coniunctionem primitiuam, & partium distributiuam esset omnino separatus. & nota, quia optima declaratio.

Noua

Noua diffinitio Iuris accreſcendi. Cap. XI.

Ivs non decſcrendi propriè apud Iuriſcon. non inuenitur ſed ſemper vtuntur iure accreſcendi, etiam in reali cóiunctione, vt patet toto tit. de vſufr. accr. & eſt ratio quia ſiue verbis, ſiue re fiat coniunctio, ſiue partes ab initio fiant, ſiue ex poſt facto per concurſum ſemper deficiente vno, ius illius alteri accreſcit, large ſaltem & impropriè loquendo, nec poteſt dici ius non decreſcendi cum teſtatoris euidens mens non fuerit, vt ſinguli totum haberent, quia tunc vnus ad rem alter æſtimationem, ſed in dubia voluntate lex concurſum admittit, vnde neuter proprie totum iure ſuo; habere videtur. Eſt igitur ius non decreſcendi totius legati acquiſitio propter concurſum collegatarij ceſſantem a reali coniunctione procedens.

Qua ratione Ius accreſcendi fuerit introductum nemo hactenus declarauit. Cap. XII.

Ivs accreſcendi variè inductum eſt. In hæreditate teſtamẽtaria, vt nemo pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus decedat. In bonorum poſſeſ. ne defuncti ſucceſsio diuerſo iure deferatur. In legatis, volũtarium eſt, vt. ſ. portio eiuſdem rei portioni nectatur, & totum ex tacita mente diſponentis ad legatarium magis pertineat quàm ad hæredem. l. ſi quis eũ in fi. & l. Publius. §. fi. de cond. & dem. & ſic in legatis fauore legatarij inductnm eſt vt præferatur hæredi in re legata ſe velit, ſi eſſet inductũ, vt aliqui putant vt portio portioni vniatur, ne eandem res diuerſo iure cenſeatur, vtique legatarius partem accreſcentem inuitus acciperet proinde, ac ſi tota ei legata fuiſſet l. Neminem de leg. j. ſed vbi teſtator ab initio partes legauit, duo legata feciſſe videtur in diuerſis perſonis, vnde deficiente vno legatario, ad alium res tota pertinet propter coniunctionem te-

S 2 ſtatoris

ſtatoris,qui perſonas adeo coniunxit vt pro vna reputentur,& Ideo tale legatum non dicitur vacare ni ſi vtroque coniuncto repudiante, & ſic coniunctio verbalis nihil aliud eſt quàm coniunctio perſonarum pro vno legatario accepta. Sed quid ſi teſtator diceret. Titio dimidiam. Nunquid poſsit alteram partem repudiare, & alteram agnoſcere, vel ſi primo dimidiam, deinde poſt aliam dimidiam legauerit? Cogita quia paria ſunt vni totum relinquere, vel per partes.

Coniunctionem partium diſtributiuam DD. *hactenus ignorarunt.* Cap. XIII.

QVONIAM nullam videntur facere differentiam inter coniunctionem nominum per copulatiuam, &,vel puncta copulatorum de qua loquitur Iuriſcõ. in l. Triplici, ibi nominatum complexus iungit de verb. ſignifi.& in l. ſi ita quis hæredes de hæred. inſt. & coniunctionem iuris accreſcendi, quæ inducitur ab vnitate ſermonis, vel rei identitate, quo fit vt plurimas leges male intellexerint, quas ad coniunctionem iuris accreſcendi induxerunt, cum tamen de copulatiua partium diſtributiua loquatur. Coniunctio partium diſtributiua, ad ius accreſcendi non pertinet tex. eſt in l. Item quod Sabinus §. j.& in d.l. ſi ita quis hæredes de hæred. inſt. Nam vnus erit ſeparatus,& tamen plus habebit quàm duo ſimul copulati, vt hoc exemplo. Titio fundum Tuſculanum, Meuio, & ſempronio eundem fundum do, lego. Licet duo vltimi ſint magis copulati,& ambo ſimul ad dimidiam veniant. Tamen vno illorum repudiante Titio duæ partes, alteri vna tantum accreſcet, quoniam ius accreſcendi pro rata competit l. Meuius de legatis ſecundo.

Ratio vltra omnes concludens aſſignari poteſt quoniam copulatio partium diſtributiua potius in

odium

odium copulatorum inducitur quàm in fauorem.ſ. vt minus habeant in legato quàm ſeparatim vocati. Igitur non debet quod inodium inductum eſt in fauorem interpretari c. intelleximus de iudi.l. relegatorum in fi.de pœnis, & ideo tales copulati in honore veluti a teſtatore minus dilecti, minus etiam habent in iure accreſcendi.

FINIS.

INDEX EORVM QVAE primo libro continentur.

De

Quæ nouis Declarationibus continentur.

FINIS.

